

“İlk Sûreler ve İslamî Hareket”

CİLT -3 -

MÜZZEMMİL SÛRESİ TEFSİRİ

- AHMED KALKAN -

“İlk Sûreler ve İslamî Hareket” CİLT -3-

Müzzemmil Sûresi Tefsiri

AHMED KALKAN

Ocak 2016 / İstanbul

Mar’ruf Yayınları: 4

Editör: Mehmed Bilir

Tashih: Ma’ruf Yayınları

Kapak & Mizanpaj: Ehl-i Dizayn

Baskı: STEP AJANS Matbaa Ltd. Şti.

Göztepe Mh. Bosna Cd. No:11

Bağcılar/İstanbul

Tel: 0212 446 8846

Sertifika No:12266

MA’RUF YAYINLARI İLETİŞİM

Adres: İstiklal Mh. Dolmabahçe Cd. Işık Sk.

No:2/2 Ümraniye/İSTANBUL

Tel: (0216) 344 0 342

E-Posta: bilgi@marufyayinlari.com

Web: www.marufyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz	19
MÜZZEMMİL SÜRESİ	19
Nüzul Sebebi	26
Bu Âyet Hakkında Bazı Âlimlerin Görüşleri:	27
Âyetin Nüzul Sebebi İle İlgili Rivâyetler:	30
Âyetin Nüzul Sebebi İle İlgili Rivâyetler:	34
Âyetin Nüzul Sebebi İle İlgili Rivâyetler:	36
Gece Namazının Mü'minlere Farziyetinin Ne Zaman Kaldırıldığı Konusunda Âlimlerin Görüşleri:	37
Kur'an'ı Tertil Üzere Okumanın Anlamı Hakkında Bazı Âlimlerin Görüşleri:	41
Kur'an-ı Kerim'de "Leyl/Gece" Kavramı	58
Gece ve İhyâsı	60
Gece ve Kur'an	61
Kıyâmu'l-Leyl, Nâsietu'l-Leyl: Gece Neşesi	64
Zikir	71
Kur'an-ı Kerim'de Zikir Kavramı	73
Zikrin Yozlaştırılması; Zikirde Usûl ve Âdâba Riâyetsizlik	82
Zikri İhyâ Etmek, Zikirle İhyâ Olmak	87
Zikrin Psikolojik Faydaları	95
Tevhid; Anlam ve Mâhiyeti	101
İlâh Ne Demektir?	103
Kur'an-ı Kerim'de Tevhid Kavramı	109
Ne Yapmalı?	110
Firavun Niçin ve Nasıl Cezalandırıldı?	122
Kıyâmet ve Dehşeti	128
Kıyâmet ve Âhiret Şuuru	135
Kıyâmetin ve Ölümün Düşündürdükleri	136
İbadette Denge ve Dinde Kolaylık İlkesi	147
İslâm; Basitlik Değildir Ama Kolaylıktır!	153
Geleneksel Din Anlayışı ve Yozlaşmasının Sonucu: Dinin Zorlaştırılması	160
Kolaylığın Sınırı; İlâhi Ölçü ve Hevâ	162
İktisadi Sorumluluk	174
Allah Günahları Bağışlar	176
ÂYETLERDEN ÇIKAN HÜKÜM VE HİKMETLER	187
MÜZZEMMİL SÜRESİNE TOPLU BAKIŞ VE GÜNÜMÜZE ÇIKARIMLAR	191
Bu Âyetten Çıkarılan Hükümler	217
Bu Sürenin Bize Mesajı	219
Genel Tesbitler	220
Bu Süreden Çıkan Hüküm ve Hikmetler	223
Müzzemmil Süresinin Getirdiği Başlıca Prensipler	223
MÜZZEMMİL SÜRESİ İLE İLGİLİ SINAV SORULARI	225
MÜZZEMMİL SÜRESİ İLE İLGİLİ SINAVIN CEVAP ANAHTARI	240

İnsanlara karşı ticarî amaç güdülmeyen bu eserin hiçbir hakkı mahfuz değildir. Kâr gayesi güdülmemek şartıyla dileyen dilediği şekilde, tümünü veya bir kısmını çoğaltabilir, korsan baskı yapabilir, dağıtabilir, iktibas edebilir, kitabın ve yazarın ismini vererek veya vermeyerek kopya edebilir, mesaj amaçlı kullanabilir. Yazarın hiçbir telif hakkı söz konusu değildir, şimdi ve sonra bir hak talep etmeyecektir. İlim, insanlığın ortak malıdır. Ve ilim Allah için kullanılınca insana fayda sağlar.

ithaf

Canlı Kur'an olmaya çalışıp toplumu KUR'AN'la canlandırmaya gayret eden, tâğutlara karşı KUR'AN'la mücadeleyi bayraklaştıran ve kâfirlere karşı Kur'an'la en büyük cihadı gerçekleştiren her yaştan muvahhid gençlere...

Doğru okuyup doğru anlayan, dosdoğru yaşayıp insanları doğrultmaya çalışan KUR'AN dostlarına...

Ümmetin ihyasının vahdet içinde yeniden KUR'AN'a dönüşle mümkün olduğunu kavrayıp nebevî usulle KUR'AN ve tevhid eksenli dersler ve cemaat çalışması yapan tâvîzsiz davetçilere...

ÖNSÖZ

Önsöz de sonsöz de, sözün önü de sonu da Allah'a, O'nun sözü olan Kur'an'a ait. İnsan haddini aştı, çok konuştu, çok söyledi. Bu yanıltan dönülmeli; Kur'an'a kulak verilmeli. O, sözlerin en güzeli, onu okumak, okumaların en güzelidir. Onu dinlemek, dinlemelerin en güzelidir. Onunla düşünmek, tefekkürün en güzelidir. Ona göre yaşanan bir hayat, hayatların en güzelidir. Tüm bunlarla birlikte, unutulmaması gereken husus, eşsiz bir hidâyet rehberi olan Kur'an'ı tane tane, özümseyerek, doğru bir niyetle, istiâze ve besmele ile okumamız gerekir. Kur'an'a kulak verip susmamız, âyetler okunur veya âyetlerle emir ve yasaklar sunulurken bahaneler üretip başka bir söz söylemememiz, *"semi'nâ ve eta'nâ (duyduk ve itaat ettik)"* deyip hayatımıza geçirmemiz istenmektedir.

Yaşadığımız coğrafya da dâhil, dünya üzerinde en çok okunan kitap Kur'an olmasına rağmen, nedense şuurlu fert ve toplumlar bir türlü oluşmamaktadır. Her geçen gün daha da yoğun bir ilgi odağı haline gelen Kitabımız'ın önemi daha da açığa çıkmasına rağmen, bilinç yoksunluğu devam etmektedir. Aynı zamanda, üzerinde en çok araştırmaların yapıldığı, uzun uzun makalelerin yazıldığı, tezlerin sunulduğu, inceleme kitaplarının yayınlandığı bir konu olmasına rağmen Kur'an ruhu oluşturulamadı, Kur'an nesli yetiştirilemedi, Kur'an toplumuna giden yol açılmadı, Kur'an devleti ufukta görülemedi.

Kur'an'ın en çok ve en hızlı ezberlenen bir kitap oluşu da onun anlaşılmasına yetmemiş, toplumsal hoşnutsuzluğu huzura dönüştürecek Kur'ânî bir inkılâp oluşmamıştır. Kur'an kıraatiyle belki bireysel anlamda gözyaşları dökülmüş, bu duygu seliyle yapay bir tatminkârlık oluşturulmaya çalışılmıştır. Ama anlam örgüsü ve tüm hükümlerini tatbik gayreti içinde O Kitab'a yönelmek yerine, sadece Arapça metin üzerinden bireysel bazda haz alınmaya çalışılmış, bununla yetinilmiştir. Kur'an'ın anlatmaya çalıştığı, hedeflediği bireysel ve toplumsal huzura, Allah'ın razı olacağı izzetli bir yaşayışa ulaşamamıştır.

Kur'an'la doğru konuşan O'nu doğru konuşturan sahih temsilciler oluşturamadığımız için İslâm'ın hedeflediği sonuca ulaşamamıştır. Kur'an'ın susturulması; onun gündemden uzaklaştırılıp hayattan koparılması ile ger-

çekleştirilmiştir. Suskun bir Kur'an ne sadra şifâ olur, ne de toplumlara müdâhale etme yetkisine sahip bulunur.

Bütün bu olumsuzlukların sonucunda, Kur'an'ı rehber edinmeyen toplumlar bilinçsiz, ruhsuz, mutsuz, rotasız, suskun kalmışlar, onları bu hale getiren tâğûtî zihniyetler toplumlarını sürüleştirerek kendilerine kul yapmaya çalışmışlardır.

Güzide, erdemli, sâlih, âlim, mücâhid, muvahhid, muttaki, şâhid-şehid... şahsiyetlerin yetişmesi Kur'an'dan gereği gibi faydalanıp hayata doğru bir şekilde geçirilmesiyle mümkün olacaktır. "Allah o kitapla; kendi rızâsını arayanlara kurtuluşa götüren yolları gösterir, izniyle onları (küfür) karanlıklarından (iman) nûruna/aydınlığına çıkarır ve onları dosdoğru bir yola iletir." (5/Mâide, 16)

Kur'an çağ kapatıp çağ açmıştır. Hemen her konuda olduğu gibi, câhiliyyenin çağ anlayışı da cahilcedir. İnsanlığın hattındaki en büyük fay kırılmasını da hakkı görmek istemediği için görmezden gelir, farklı çağ anlayışını zanna ve uydurmalara dayanarak değerlendirir. İslâm'ın çağ anlayışı, tevhid mücâdelesini yansıtan olaylarda, vahyin verdiği doğru haberler ışığındadır. İlk insan, aynı zamanda ilk peygamberdir. Ülü'l-azm denilen büyük peygamberler de çağ kapatıp çağ açmış devrimci liderlerdir. Nuh tufanı, o tarihte ve sonraki etkileriyle yeni bir çağı belirler. İbrahim (a.s.) putperest çağa destansı meydan okumaları ve mücâdeleleriyle tevhid çağını yeniden oluşturan inkılâbın köşe taşıdır. Mûsâ (a.s.) ve İsa (a.s.) da öyle. Ve en büyük inkılâb, Kur'an'ın yaptığı inkılâb; en büyük inkılâbçı da Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Kur'an'la câhiliyye çağı kapanmış; mutluluk çağı başlamıştır. Kur'an'la birlikte Kur'an'ın oluşturduğu yeni çağın adı asr-ı saâdet; inkılâbçı insanın adı da müslümandır artık. Diğer devrimler, adına inkılâb denilemeyecek basit, sınırlı, sahte, avutucu değişimlerdir. Daha doğrusu zindanları değiştirmenin adına devrim adı verilip insanlar kandırılmıştır. Karanlıklar, zulümler, hapisler, kölelikler arasındaki değişikliğin adına devrim; küçük değişikliklerin veya tahmine ya da uydurmaya dayanan zaman dilimlerinin adı çağ olamaz.

Peki, Kur'an, aynı Kur'an olduğuna göre, Mekke câhiliyyesini değiştirdiği gibi bugünkü câhiliyyeyi niye değiştiremiyor? Medine İslâm İnkılâbı gibi niye inkılâb yapamıyor? Kur'an değişmemiştir, ama Kur'an okuyanlar

başkalaşmıştır. Kur'an anlayışı, Kur'an'a bakış, Kur'an'a yaklaşım değişmiştir. Kur'an, aynı Kur'an'dır, ama Kur'an'a yönelmesi gereken insan, Kur'an'a sahabe gibi yönelmiyor. Çeşme, bin dört yüz yıldır akmaktadır. Bu güne kadar onun hayat veren lezzetli suyunu içenleri suladığı, nimetlendirip dirilttiği gibi, hâlâ canlandıran rahmet suyunu sunmaya devam etmektedir. Ama biz, kabımızı o çeşmenin altına tutmuyor, çeşmeden yararlanmayı bilmiyorsak suç elbette çeşmenin değil; bizimidir. Karanlıklarda yaşayan insan çeşmenin yolunu unutmuş olabilir, ama çeşmenin suyundan az da olsa tatmış olanların yapmaları gereken büyük görevleri olmalıdır. Hele o çeşmenin yanı başındaki yangınları fark eden itfaiyeci (dâvet ve tebliğci) görevini yapmıyorsa, karanlıktan yararlanarak yangını çıkaran ve değişik araçlarıyla yangını körükleyenler kadar, o da suçlu değil midir? Kendilerini ve toplumlarını değiştirmek isteyenlere Kur'an yardımı hazır; referansları, örnekleri ortadadır. Değişim ve dönüşüm projelerini, kendisine yöneleceklerle sunmaya, yol göstermeye, yollarını aydınlatmaya hazır beklemektedir.

Bir ilâcın şifaya vesile olması için, o ilacın kullanılması gerekir. Sadece reçetenin veya prospektüsün okunmasıyla şifa beklenemez. "Kur'an şifadır." Hem ferdi hastalık, problem, stres ve buhranlarımıza; hem de sosyal kargaşamıza. Aynı zamanda devlet yönetiminin ölümcül hastalıklarına şifadır. Bunun böyle olduğu sayısız deney ve tecrübelerle kanıtlanmış tarihi ve güncel bir vâkiadır. Aynı ilaç, bayatlamadan bozulmadan duruyor. Rafalarda, kabından açılmadan tutuluyor. Uygulayacak hastaları bekliyor.

"Fitnelerden kurtuluşun yolu, Allah'ın Kitabı(na uymak)dır. O'nda sizden önceki (milletlerin ahvâliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyâmet ahvâli ile ilgili haberler mevcut. Ayrıca sizin aranızda (iman-küfür, tâat-isyân, haram-helâl vs. nevinden) cereyân edecek ahvâlin de hükmü var. O, hak ile batılı ayırt eden ölçüdür. O'nda her şey ciddidir, gâyesiz bir kelâm yoktur. Kim akılsızlık edip, O'na inanmaz ve O'nunla amel etmezse, Allah onu helâk eder. Kim O'nun dışında hidâyet ararsa Allah onu saptırır. O Allah'ın sağlam ipidir. O, hikmetli olan zikirdir, O dosdoğru yoldur. O, kendine uyan hevâları koymaktan, kendisini (kıraat eden) delilleri iltibastan korur. Âlimler ona doyamazlar. Onun çokça tekrarı usanç vermez, tadını eksiltmez. İnsanı hayretlere düşüren mümtaz yönleri son bulmaz, tükenmez, O öyle bir kitaptır ki, cinler işittikleri zaman şöyle demekten kendilerini alamadılar: "Biz, hiç duyulmadık bir tilâvet dinledik. Bu doğruya

götürmektedir, biz onun (Allah kelâmı olduğuna) inandık.” (72/Cin, 1) Kim ondan haber getirirse doğru söyler. Kim onunla amel ederse ücrete mazhar olur. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur. Ey A’ver, bu güzel kelimeleri öğren.” (Tirmizi, Sevâbu’l-Kur’ân 14, hadis no: 2908)

Mü’min, Kur’an insanıdır. O’nu okumak, anlamak ve yaşamakla emrolunmuştur. İnandığı ve hayat nizamı edindiği Kur’an’a karşı mü’minin ilk vazifesi, O’nu sık sık okumaktır. Kur’an’ın ilk emri “oku” iken O’nu okuyamamanın mâzereti olamaz. Kur’an’ı okumaktan asıl maksat, onu anlamaktır. Kur’an mesajı ana hatlarıyla herkes tarafından anlaşılacak kadar açıktır. “Andolsun ki biz, Kur’an’ı anlaşılması; üzerinde düşünülmesi için kolaylaştırmışızdır. O halde bir düşünen (ibret alan) var mı?” Kur’an’ı biraz olsun anlayarak okumuş olmak için, Kur’an’ın orijinal harfleriyle yazılmış metnini ihtivâ eden meal ve tefsirlerden sıra ile günlük dersler takip etmeliyiz. Bir sayfa metin, akabinde de okunan sayfanın meal ve gerektiğinde tefsirini okumalıyız. Kur’an’ımızı okumak, anlamak için olacağı gibi; anlamak da şüphesiz tatbik etmek için olacaktır. “Allah, şu Kur’an’la amel eden toplumları yükseltir. Onun izinden gitmeyenleri de alçaltır.” (Müslim, Salâtu’l-Müsafirin 47, hadis no: 269)

Kur’an’la bağı kopmuş insan, aydın değil; olsa olsa kara karanlıkların kapkara adamıdır. Kur’an’sız hayat, karanlıkların nuru boğduğu vahşi bir hayattır, zindan hayatıdır, körlerin hayatıdır. “Kim benim zikrimden (Kur’andan) yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, Kıyâmet günü kör olarak haşredeceğiz. O: ‘Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben, hakikaten görür idim!’ der. (Allah) buyurur ki: İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun. Doğru yoldan sapanı ve Rabbinin âyetlerine inanmayanı işte böyle cezalandırırız. Âhîret azâbı, elbette daha şiddetli ve daha süreklidir.” (20/Tâhâ, 124-127)

“Peygamber der ki: Ey Rabbim! Kavmim bu Kur’an’ı büsbütün terk etti.” (25/Furkan, 30). Bugün fert ve toplumları Kitap yönlendirmiyor. Vatandaş “Kitapsız!” denildiğinde hemen herkes bu sözü büyük bir hakaret kabul eder, ama yaşayışıyla bu sözü hak edip etmediğini düşünmez. Kitapsız toplumdur câhiliyye toplumu. Devlet, Kitapsız devlettir. Öldükten sonra sorulacak sorulardan birinin “Kitabın ne?” sorusu olacağı hadis-i şeriflerde

bildirilmiştir. “O gün onların ağızlarını mühürleriz; yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şahitlik eder.” “Kitabın ne?” sorusuna o gün ellerimiz “falan gazete”, “filânın nutku”, “falan anayasası”, ya da “şu kanal”, “bu televizyon”... diyebilir. Yani, Kitabımız diye iddia ettiğimiz Allah’ın Kitabı yerine, bize yön veren, bizim O Kitap’tan fazla okuyup baktığımız, etkilendiğimiz, uyduğumuz ne ise vücudumuz yalan da söyleyemeden onları itiraf edecektir. “Kitabım Kur’an” sözü bir tekerleme ve bir iddiadan mı ibârettir, yoksa tümüyle yaşayışımıza yön veren gerçeği mi yansıtmaktadır? İnanmak, inandığını yaşamaktır. Ateşin yakıcı olduğuna inanan, kolay kolay elini ateşe uzatmaz.

İşte böylesine bir hazineden yararlanmak için, Kur’an’ı nüzul sırasına göre okumak, ashabın nasıl yetiştiğini öğrenmek olduğu gibi, bizim de benzer aşamalardan geçerek câhiliyyeden arınıp tevhide ulaşmaya, bireyden cemaate, cemaatten devlete geçişin nasıl mümkün olacağını öğretmesi açısından da en faydalı okuyuş biçimidir.

Kur’an’ı anlamak ve yaşamak için okuyalım da, ister Mushaf tertibiyle okuyalım, ister nüzul sırasına göre. Nüzul sırasına göre okursak, vahyin iniş dönemini ve nebevî mücadele merhalelerini takip etmiş oluruz. Kur’an nereden başladı, önceliği nerelere verdi; bunu öğrenmiş olur ve bizim de insanları ve hayatı yeniden inşaaya nereden başlamamız gerektiği konusunda tereddütlerimiz kalmaz.

Bu tür tefsirleri, cemaat halinde okursak daha bereketli olur. Anlaşılmayan veya yanlış anlaşılan hususlarda cemaat birbirini düzeltir. Ayetlerde vurgulanan hususların güncelleşmesi konusunda daha doğru çıkarımlar için istişareden yararlanılır.

“Bir grup, Kitâbullah’ı okuyup ondan ders almak üzere Allah’ın evlerinden birinde bir araya gelecek olsalar, mutlaka üzerlerine sâkinet (huzur) iner ve onları Allah’ın rahmeti kuşatır. Melekler de kanatlarıyla sarar. Allah, onları, yanında bulunan yüce cemaatte anar.” (Ebû Dâvud, Salât 349, h. No: 1455; Tirmizî, Kırâât: 3, h. No: 2946; Müslim, Zikir 38, h. No: 2699)

Ne mutlu Kur'an gölgesinde hayatını sürdüren canlı Kur'an'lara! Allah'ın emirlerini öğrenir öğrenmez "dinledik ve itaat ettik" deyip hemen eyleme geçen; Allah'ın itaati yasakladığı ilke, görüş, kural ve kişilere karşı da "ne dinliyoruz, ne de itaat ediyoruz!" deyip sözünün eri olan cihad erlerine selâm olsun!

* * *

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمن الرحيم

يَا أَيُّهَا الْمُرْمَلُ ﴿١﴾ قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢﴾ نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ﴿٣﴾ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ
وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ﴿٤﴾ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ
وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ
إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾ وَاصْبِرْ عَلَى
مَا يَقُولُونَ وَاجْهَرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذُرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهْلَهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾
إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ
وَالْجِبَالُ وَكَانَتْ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا
أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾
فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ السَّمَاءُ مَنفُطَرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ
مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ
تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلَاثِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَتُلْتَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ
وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ
سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ
وَأَخَرُونَ يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا أَنْفُسَكُمْ مِنْ خَيْرٍ يَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا
وَأَعْظَمَ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

قَلِيلًا : müstesna : إِلَّا : اللَّيْلَ : kalk : قُمْ : örtünen : ey : يَا أَيُّهَا :
: أَوْ قَلِيلًا : biraz : مِنْهُ : eksilt : انْقُصْ : yahut : أَوْ : yarısı kadar : نِصْفَهُ : birazı :
: تَرْتِيلًا : tane tane : Kur'anı da oku : وَرَتِّلْ : üzerine : عَلَيْهِ : ekle : زِدْ : veya :
: ثَقِيلًا : olduğunca : عَلَيْكَ : bırakacağız : سَنُلْقِي : gercek şu ki biz : إِنَّا :
: وَطْئًا : daha kuvvetli : هِيَ أَشَدُّ : اللَّيْلِ : kalkışı : نَاشِئَةَ : doğrusu : إِنَّ : ağır :

Kur'an'dan عَلِمَ : Allah bilir سَيَكُونُ : olacağını مِنْكُمْ : sizden مَرَضَى : hastalananlar وَآخَرُونَ : diğer bir kısmının da يَضْرِبُونَ : dolaşacaklarını فِي : Allah'ın lutfundan مِنْ فَضْلِ اللَّهِ : aramak için يَنْتَعُونَ : yeryüzünde الْأَرْضِ : فِي سَبِيلِ اللَّهِ : başka bir kısmının da يُقَاتِلُونَ : çarpışacaklarını : yolunda Allah فَاَقْرَءُوا : öyleyse okuyun مَا تَيَسَّرَ : kolay geleni مِنْهُ : ondan وَأَقْرِضُوا : zekâtı الزَّكَاةَ : verin وَأَتُوا : namazı الصَّلَاةَ : dosdoğru kılın وَأَقِيمُوا : Allah'a bir borç قَرْضًا : güzel قَرْضًا : önceden takdim ettiğiniz şeyleri لِأَنْفُسِكُمْ : kendi nefisleriniz için مِنْ خَيْرٍ : hayır olarak هُوَ خَيْرٌ : katında Allah عِنْدَ اللَّهِ : bulursunuz تَجِدُوهُ : daha hayırlı ve daha büyük أَجْرًا : bir karşılık olarak اللَّهُ : bağışlanma دileyin Allah'tan إِنَّ اللَّهَ : şüphesiz غَفُورٌ : Ğafûr'dur رَحِيمٌ : Rahim'dir

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla...

“Ey örtünüp bürünen (Rasûlüm)! (1)

Birazı hâriç, geceleri kalk namaz kıl. (2)

(Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu biraz azalt. (3)

Ya da bunu çoğalt ve Kur'an'ı da tertil üzere, tane tane oku. (4)

Doğrusu Biz sana (taşınması) ağır bir söz vahyedeceğiz. (5)

Şüphesiz gece kalkışı, (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyuma ve sağlam bir kıraate daha elverişlidir (Etki bakımından daha kuvvetli, okumak bakımından daha sağlamdır). (6)

Zira gündüz vakti, uzun meşguliyetlerin var. (7)

Rabbinin adını zikret, bütün varlığınla O'na yönel. (8)

Doğunun da Batının da rabbi O'dur. O'ndan başka ilâh/tanrı yoktur. Öyleyse yalnız O'na güvenip sığın. (9)

Onların söylediklerine katlan ve uygun bir şekilde onlardan uzaklaş. (10)

Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları Bana bırak ve onlara biraz süre tanı. (11)

Kuşkusuz katımızda (onlar için) prangalar, yakıcı bir ateş, boğazdan geçmez bir yiyecek ve elem verici bir azap vardır. (12-13)

O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar savrulan kum yığınları halini alır. (14)

Doğrusu Firavuna bir elçi gönderdiğimiz gibi size de hakkınızda tanık olacak bir peygamber gönderdik. (15)

Firavun o peygambere karşı gelmiş, biz de onu ağır bir şekilde cezalandırmıştık. (16)

Siz de inkârda direnirseniz çocukları ihtiyarlatan o günden kendinizi nasıl koruyacaksınız? (17)

O gün gökler paramparça olacak, Allah'ın vaadi mutlaka yerine gelecektir. (18)

Şüphesiz bunlar bir öğüttür; artık dileyen Rabbine ulaştıracak bir yol tutar. (19)

Şüphesiz Rabbin, senin ve yanındakilerden bir topluluğun gecenin üçte ikisinden biraz eksiğinde, yarısında ve üçte birinde kalktığını bilir. Şüphesiz geceyi ve gündüzü Allah takdir eder. Sizin bunu sayamayacağınızı bildi de tevbenizi kabul etti. Şu halde Kur'an'dan kolay geleni okuyun. Allah sizden hastalananlar olacağını, diğer bir kısmının da Allah'ın lütfundan aramak için yeryüzünde dolaşacaklarını, başka bir kısmının da Allah yolunda çarpışacaklarını bilir. Öyleyse ondan kolay geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir surette borç verin. Kendi nefisleriniz için önceden hayır olarak takdim ettiğiniz şeyleri, daha hayırlı ve daha büyük bir karşılık olarak Allah katında bulursunuz. Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.” (20) (73/Müzzemmil, 1-20)

MÜZZEMMİL SÛRESİ VE MESAJI

Müzzemmil Sûresi

İndiği Yer: Mekke; **İniş Sırası:** 3; Kalem sûresinden sonra nâzil olmuştur. Mushaf tertibine göre ise 73. sıradadır. **Âyet sayısı:** 20 (Bu sûreyi Medineliler on sekiz, Basralılar on dokuz ve diğerleri de yirmi âyet olarak kabul ederler); **Harf sayısı:** sekiz yüz seksen sekiz harf; **Fâsılası:** Elif harfidir; **Adı:** Sûre adını, birinci âyette geçen “örtünüp bürünen” anlamındaki “müzzemmil” kelimesinden almıştır. **Konusu:** Tevhid, nübüvvet ve âhiret konuları ele alınmıştır. Rasûlullah’a şahsı ve peygamberliği ile ilgili bazı görevlerin verildiğini ifade eden âyetlerle başlayan sürede daha sonra kıyamet günündeki olaylar, âhirette-ki hesap ve ceza konuları anlatılmakta; son olarak da müminlerin ibâdet yüklerinin hafıfletildiği bildirilmektedir.

Nüzûlü: Mushaftaki sıralamada yetmiş üçüncü, iniş sırasına göre üçüncü sûredir. Kalem sûresinden sonra, Müddessir sûresinden önce Mekke’de inmiştir; 20. âyetinin Medine’de indiğine dair bir rivayet de vardır. Müddessir sûresinden sonra indiği, dolayısıyla 4. sırada yer aldığı görüşünde olanlar da vardır.

Nüzul Sebebi: Nüzûl sebebi olarak birkaç rivâyet zikredilmektedir. Bunlardan biri Darunnedve’de toplanan müşriklerin sarfettikleri sözlerdir. Onlar Rasûlullah’ın (s.a.s.) tevhide dâvet ederken okuduğu âyetlerin îlâhî üslûbu karşısında çaresiz kaldıklarından, Rasûlullah’ın (s.a.s.) insanları etkilemesini önlemek için çareler aramaya başladılar. Dârü’n-nedve’de toplanan müşrikler, “bu adama bir isim verelim ki insanlar ondan uzak dursun” dediler. Bazısı kâhin, bazısı deli ve diğer bazısı da sihirbazdır diyelim dediler. Ancak bunların hiçbirisi Hz. Peygamber için uygun olmadığından herhangi birinde karar kılamadılar. Ancak Rasûlullah (s.a.s.) bu olayı duyunca çok üzüldü ve elbiselerine sarılarak uykuya daldı. Bu sırada Cebrail (a.s.); “*Ey örtülere bürünen peygamber*” hitabıyla seslenerek başlayan sûrenin ilk bölümünü getirdi.¹

1 İbn Kesir, Tefsîru’l Kur’ani’l-Azim İstanbul, 1985, VIII, 275

Bu sûre ile İslâm'a dâvette yeni bir safha açılmıştır. Allah Teâlâ, Rasûlüne; artık oturmanın, yatıp uyuma zamanının geçtiğini, müşriklerin çıkaracakları büyük zorluklara hazırlıklı olmak için bazı rûhî hazırlıkların yapılması gerektiğini bildirir; *“Ey elbisesine bürünen peygamber! Gecenin birazı hâriç olmak üzere kalk, namaz kıl”* (âyet: 1-2).

Gecenin ibâdetle geçirilmesi lâzımdır. Namaz kılınmalı, ağır ağır, tane tane Kur'an okunmalıdır. Bunun gece yapılmasının sebebi, gecenin huşû içinde ibâdet etmeye elverişli olması yanında, artık gündüz, için yoğun bir tebliğ faaliyetinin bulunmasıdır. *“Şüphesiz gece ibâdete kalmak daha tesirli ve okumak daha elverişlidir. Çünkü gündüz, senin uzun bir mesuliyetin var”* (âyet: 6-7).

Bu çetin mücadele esnasında, zorluklara karşı sabırla hareket edilmeli ve bir an olsun Allah Teâlâ'da gâfil olunmamalıdır. Ayrıca, Allah yolundan alıkoyan her şey terk edilmeli ve O'na yönelinmelidir. O'nun rızâsı dışında yapılan her şey bâtıldır: *“Rabbinin ismini zikret ve her şeyi bırakarak yalnız O'na yönel”* (âyet: 8). İnsanları dine çağırırken, yöneltilen tehditlere, çıkarılan zorluklara aldırmadan Allah'a tevekkül edilmesi isteniyor: *“O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka Allah yoktur. Yalnız O'nu vekil tut”* (âyet: 9).

Daha sonraki âyetlerde inkârcılara karşı takınılması gereken tavır zikredilir ve müşriklerin karşılaştıkları korkunç azaptan söz edilir. İnkârcıları dehşete düşürüp acılar içinde bırakacak olan kıyâmet hali zikredilir. Firav'n'un yalanlamasına karşı gördüğü ceza örnek verilerek onun durumuna düşmemeleri hatırlatılır ve vaad edilen azapla yüzleşmemeleri için bir yol gösterilir. O da, anlayanlar için bir rehber olan Kur'an-ı Kerim'dir: *“Bu bir öğüttür. Dileyen, Rabbine varan bir yol tutar”* (âyet: 9).

Sûre, teheccüd namazı ve Kur'an okuma müddetini yeniden düzenleyen ve bu konudaki mükellefiyeti hafifleten ve sûrenin ikinci bölümünü oluşturan âyetle son buluyor. Mü'minler gece Allah'ı çokça anacak, ibâdet edecekler, gündüzleri ise, hem İslâm'ı tebliğ edecek, hem de geçimlerini temin için gayret sarf edeceklerdir. Bütün bu zorluklara karşı koymak çetin bir iştir. Allah Teâlâ, insanlara rahmet olsun diye, gece ibâdeti ve Kur'an okumayı, insanların kolayına gelecek şekilde hafifletmektedir. Ayrıca bu son âyet, bütün bir hayat programının nüvesini de bünyesinde taşımak-

tadır. “...O halde Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Namazınızı kılın. Zekâtınızı verin. Yaptığımız iyiliklerin mükâfatını Allah nezdinde, hem yaptıklarınızdan daha hayırlı, hem de sevapça daha büyük olarak bulacaksınız. Allah’tan mağfiret dileyin. Çünkü Allah Gafûr’dur, Rahim’dir; çok affeden ve çok bağışlayandır” (âyet: 20).²

Birinci âyetinde, örtüsüne bürünen anlamındaki “müzzemmil” kelimesi geçtiği için bu adı alan sûrede Peygamber’e (s.a.s.), geceleyin kalkıp ibâdet etmesi, Kur’an okuması, Rabbini anması, kendisini yalanlayanların sözlerine sabretmesi emredilmekte; bir süre sonra o yalanlayıcıların cezalarını çekecekleri bildirilmekte; son âyetinde de gece ibâdeti hafifletilmektedir. Gece ibâdetini hafifleten son âyet Medine’de inmiş, konu ile ilgisi dolayısıyla bu sûrenin sonuna konmuştur. İlk on dokuz âyeti, daha önce Mekke’de inmiştir. Bu sûrenin, üçüncü sûre olduğu, Kalem Sûresi’nden sonra indiği rivâyet edilir. Fakat Muhammed İzzet Derveze, bu rivâyeti kuşku bulmaktadır.³

Adı: Birinci ayette geçen “el-müzzemmil” kelimesi sûrenin ismi olmuştur. Muhteva ile pek ilgisi yoktur. Nüzul Zamanı: Bu sûrenin iki bölümü (rukû/ayn işareti) ayrı ayrı zamanlarda nâzil olmuştur. Birinci bölüm ittifakla Mekki’dir. Muhtevâdan ve hadis rivâyetlerinden de böyle olduğu anlaşılmaktadır. Ama Mekke’nin hangi döneminde nâzil olduğuna dair rivâyetlerden bir bilgi alamamaktayız. Ne var ki, bu bölümün kapsadığı konular bunun nüzul zamanını tespit etmede bize yardımcı olacaktır.

İlkin, bu bölümde, Allah, Rasûlü’ne gece kalkarak Allah’a ibâdet etmesi ve bu sayede Nübüvvet gibi ağır bir yükü omuzlamada kendisine kuvvet verileceği nasihatinde bulunmaktadır. Bundan anlaşılıyor ki, bu emir Allah Rasûlü’nü Nübüvvet yükünü taşımak için hazırlamaktaydı.

İkincisi, teheccüd namazı için gecenin yarısı veya biraz azında ya da biraz fazlasında Kur’an-ı Kerim’i okuyun emri verilmiştir. Bu da, o zamana kadar gecenin yarısında bu uzunlukta kıraat edecek kadar Kur’an-ı Kerim’in nâzil olduğunun delilidir.

² Ömer Tellioğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil Yay., c. 4, s. 407-408

³ İzzet Derveze, et-Tefsiru’l-Hadis, c. 1, s. 72

Üçüncüsü, burada Allah Rasûlü'ne, muhaliflerinin haksızlıklarına karşı sabırlı olması telkin edilmektedir. Mekke'li kâfirler ise azap ile tehdit edilmektedir.

Bundan da anlaşılıyor ki, bu rukû/bölüm nâzil olduğu zaman Allah Rasûlü İslâm'ı alenî olarak tebliğ etmeye başlamış ve O'na karşı muhalefet Mekke'de şiddetli bir hal almıştı.

İkinci bölüme (20. âyete) gelince, birçok müfessire göre bu bölüm de Mekke'de nâzil olmuştur. Fakat bazılarına göre ise Medenî'dir. Bu bölümün içerdiği konular da bu ikinci görüşü teyid etmektedir. Çünkü bu bölümde Allah yolunda savaştan bahsedilmektedir. Oysa bilmekteyiz ki Mekke döneminde savaş emredilmemişti. Ve ayrıca zekât emrolunmaktadır. Bilindiği gibi zekâta mahsus açıklama ve nisabların tayini de Medine'de farz olmuştur.

Konu: İlk yedi âyette, Allah Rasûlü'ne "Bu sana yüklenen büyük sorumluluk için kendini hazırla ve bu işin amelî şekli gecelerin aşağı yukarı yarısında kalkarak namaz kılmandır" emri verilmektedir.

8. ilâ 14. âyetler arasında Allah Rasûlü'ne "Her şeyden ilgini keserek kendini yalnızca kâinatın sahibi olan Allah'a mahsus kıl. Bütün işlerini Allah'a havale ederek mutmain ol. Karşı çıkanların sana karşı söylediklerine sabret. Onlara karşılık verme, onların hesabını Allah'a bırak" denilmiştir.

Bundan sonra 15-19. âyetlerde Mekke'de Rasûl'e karşı çıkan insanlar ikaz edilmektedir ki "Biz size, daha önce Firavun'a gönderdiğimiz peygamber gibi bir Rasul gönderdik. Firavun'un o peygamberin dâvetine kulak asmadığı ve karşı çıktığı zaman hali nasıl olmuştu, bir hatırlayın. Bu dünyada üzerinize azâbın gelmeyeceğini farzetsek bile kıyâmet günü bu inkârınızın cezasından nasıl kurtulabileceksiniz?"

Buraya kadar olanlar birinci bölümün muhtevâsıdır. İkinci bölüm ise Said bin Cübeyr'in rivâyetine göre bundan on sene sonra nâzil olmuştur. Ve burada, birinci bölümde Teheccüd Namazı hakkında bildirilen emir hafifletilmiştir. Teheccüd namazı için "Ne kadar kolayına gelirse o kadar oku" buyrulmuştur. Fakat müslümanların asıl önem verecekleri şey, beş vakit namaz ve zekât farzının tam olarak yerine getirilmesi ve Allah yolunda mallarını ihlâs ile sarf etmeleridir. Sonunda ise müslümanlara, dünyada yaptıkları iyiliklerin karşılıksız kalmayacağı söylenilmiştir. O yapılan iyiliklerin

misali tıpkı bir yolcunun varacağı yere daha önceden malını göndermesi gibidir; Allah'a (c.c.) kavuştuğunuz zaman bunların hepsini kendi önünüzde bulacaksınız. Bu gönderdiğiniz mal dünyada bıraktığınız maldan daha hayırlıdır. Allah'ın indinde ise aslından daha fazla bir mükâfat vardır.⁴

En'am Sûresi'ndeki âyet, Peygamber'in (s.a.s.) hayatını sınırlayan çerçeveyi çizmektedir. *"De ki: Benim namazım, ibâdetim, hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabbi Allah içindir. Onun ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve ben Müslümanların ilkiyim."*⁵ Bazılarının yaşamı, gerçeklik-saçmalık, ciddilik-komiklik, rahatlık-yorgunluk olunca bu saygın insan, hayatını çok sıkı bir çaba ve uzun bir süre uğraş ile geçirir. Bu zâtın yorgunluk aşamaları, dar bir çevrede peygamberlik onurlarını tamamlamak için değil aksine kıyamete dek insanlık seyrini değiştiren nesli oluşturmak ve çılgın fırtınaları söndüren hak fenerini hazırlamak olur! Muhammed'in dünyada geçirmiş olduğu altmış yıl, belli bir çağı ıslah etmek değil zaman ve mekân bağlamında tevhid akidesini korumak ve kendisinden sonra son âna kadar onu koruyan insanları yetiştirmekle geçmiştir.

Bu amaca erıştiren aydınlatmanın ilk anlarında Rasûl'e (s.a.s.) şöyle denildi: *"Ey örtüsüne bürünen. Gece biraz ilerleyince (namaz için) kalk; yalnız gecenin birazında (uyu). Gecenin yarısında (kalk) yahut bundan biraz eksilt. Veya bunu biraz artır ve ağır ağır Kur'ân oku."*⁶

Derin dinlenme ve uykunun doyum ânı artık bitmiştir. *"Doğrusu biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız."*⁷ Bu, güçlü yükümlülükler ve zorlu çabalar ile dolu bir sözdür! Artık o, gece kıyamından ayrılınca gündüz daveti tebliğ etmeye ve hasımlarla uğraşmaya yönelmiştir. Onun Allah'tan başka yardımcısı yoktur. Bu yüzden kendini Allah'a vermesi, Ona dayanması, O'nu vekil edinmesi ve düşmanların eziyetlerine sabretmesi gerekir. Çünkü onların gelecekteki azabı çok çetindir: *"Çünkü bizim yanımızda bukağılar ve cehennem var. (Dikenli), boğazı tırmalayan bir yiyecek ve acı veren bir azap var."*⁸

4 Mevdûdi, Tefhimu'l Kur'an, Müzzemmil Sûresi Giriş'i

5 6/En'am, 162-163

6 73/Müzzemmil, 1-4

7 73/Müzzemmil, 5

8 73/Müzzemmil, 12-13

Bu ne zaman olacaktır? “O gün yer ve dağlar sarsılır ve dağlar, dağılan kum yığınları olur.”⁹ Şüphesiz dağ ve ovasıyla, kara ve deniziyle sarsılan yeryüzü düşüncesi, tıpkı zifiri karanlıkta korku ve endişeye kapılan çaresiz insanın sarsıntı geçirmesi gibidir. Ama insanlar, kendi hâlinde oyun ve oynaştalar.

Gerçekten Muhammed (s.a.s.), insanların Allah’tan en çok korkanı ve O’na kavuşmayı en şiddetli arzulayanıdır. Kendisinin oluşturduğu nesil, O’nunla teselli olmuş ve O’na benzeyerek yaşamıştır. Bunun için o neslin tıpkı O’nun gibi gece kalkması ve dünyaya tapan sapkın direttmeler karşısında dimdik ayakta durması yadsınacak bir durum değildir. Ama şâni yüce Allah, ümmetin geneline kendinden bir rahmet olarak (teheccüd namazı için) gece kalkışını sadece peygamberine farz kılmış ve mü’minlerin gündüz görevlerini yerine getirmeleriyle yetinmiştir. Geceyi ve gündüzü Allah takdir etmektedir. “O sizin (gece ve gündüz saatlerinizi) hesap edemeyeceğinizi (gece saatlerinde kalkamayacağınızı) bildiği için sizi affetti. O halde Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun.”¹⁰

Bu terk ediş, açık izin veya müsaade edilen tatil değildir. Asla böyle olamaz. Burada diğer ameller için bir ölçü vardır. “Allah, içinizde hastalar, yeryüzünde gezip Allah’ın lütfunu arayan başka kimseler ve Allah yolunda savaşan diğer insanlar bulunacağını bilmektedir.”¹¹

Ekonomik ve askerî savaşın ümmeti korumak ve ümmet risâletini yerine getirmek için yapıldığı ve hak düşmanlarının öfke ile bizi gözetledikleri, o düşmanların, küçük bir delik buldukları takdirde oradan içimize sızdıkları ve hakkı ve hakkı savunanları öldüren felâketleri barındırdıkları bir gerçektir.

Rasûlullah’a şahsî ve peygamberliği ile ilgili bazı görevlerin verildiğini ifade eden âyetlerle başlayan sûrede daha sonra kıyamet günündeki olaylar, âhiretteki hesap ve ceza konuları anlatılmakta; son olarak da müminlerin ibâdet yüklerinin hafifletildiği bildirilmektedir.

---

9 73/Müzzemmil, 14

10 73/Müzzemmil, 20

11 73/Müzzemmil, 20

Sûre Peygamber (s.a.s.) dâvetini tebliğ yolculuğu esnasında yöneltici İlâhî birtakım irşadları ve bu dâveti kabul etmekten yüz çeviren müşriklere tehdidi ele almaktadır.

Sûre Peygamber Efendimiz'e birazı müstesnâ geceleyin namaza kalkmasını, ruhunu pekiştirmek için Kur'an'ı ağır ağır ve tane tane (tertil ile) okumasını emrederek başlamaktadır: *"Ey sarınıp bürünen (peygamber)! Birazı müstesna geceleyin kalk. Yarısı kadar yahut ondan biraz eksilt. Yahut ona (biraz) ekle. Kur'an'ı da tane tane anlaşılır sûrette oku."*¹²

Bu, Peygamber Efendimiz'in Yüce Allah'ın şu buyruğuyla emretmiş olduğu teheccüdünde ne kadar namaz kılacağını açıklamış olmaktadır: *"Gecenin bir kısmında da sana has nafile olmak üzere onun ile (Kur'an ile) gece namazı (teheccüd) kıl. Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama gönderir."*¹³

Sûre daha sonra vahyin ağırlığını ve peygamberin mükellef tutulduğu en büyük risâletinin ağır yükünü, onun gece ve gündüz Rabbini anmakla ve tevhibi açıklayıp, bütün işlerde sadece O'nu vekil edinmekle emrolunduğunu bildirmektedir: *"Muhakkak Biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz..."*¹⁴

Arkasından müşriklerin sihirbaz yahut şair olduğu iddialarında görüldüğü gibi, sözlü eziyetlerine yahut eşi ve çocuğu bulunduğu iddiasıyla Rabbi hakkındaki eziyetlerine karşı sabırlı olmasını ve güzel bir şekilde onlardan uzaklaşmasını, bu tutumunu da onlara karşı zafer kazanıncaya kadar sürdürmesini, karşılaşacakları kötü akıbetle de onları tehdit etmesini emir buyurmaktadır: *"Onların söylediklerine sabret..."*¹⁵

Sûre sona ererken Rasûlullah'ın (s.a.s.) üzerindeki gece namazı yükümlülüğünün üçte bire indirildiğini ve ona ve ümmetine rahmet olmak üzere bunun asgari bir sınır olduğunu belirtmektedir. Böylelikle kendisi de, ashâbı da istirahat edebilsin, gündüzün dâvet ve tebliğ işleri için zaman ayırabilsin. Bu esnada farz olan namazı eda edip zekâtı verme ve istiğfarda bulunmaya devam edilmesi de istenmektedir: *"Şüphesiz yok ki Rabbin senin... bilir..."*¹⁶

¹² 73/Müzzemmil, 1-4

¹³ 17/İsrâ, 79

¹⁴ 73/Müzzemmil, 5-9

¹⁵ 73/Müzzemmil, 10-19

¹⁶ 73/Müzzemmil, 20

Nüzul Sebebi

Mushaftaki sıralamada yetmiş üçüncü, iniş sırasına göre üçüncü sûredir. Kalem sûresinden sonra, Müddessir sûresinden önce üçüncü sûre olarak Mekke’de inmiştir; 20. âyetinin Medine’de indiğine dair bir rivayet de vardır.¹⁷ Müddessir sûresinden sonra indiği, dolayısıyla 4. sırada yer aldığı görüşünde olanlar da vardır.¹⁸

Bu sûre, âlimlerin icmâi ile Mekkî’dir. Ancak İbn Abbâs’tan “Onların söylediklerine sabret ve yanlarından güzellikle ayrıl. Nimet sahibi olan o yalancılara Bana bırak...” (âyet: 10-11) âyetlerinin bundan istisnâ olduğu rivayet edilmiştir. Sa’lebî, İbn Yesâr ve Mukatil ise “Şüphesiz ki Rabbin senin, gecenin üçte ikisinden az, yarısı ve üçte biri içinde kalktığını bilir...” (âyet: 20) âyetinin Medine’de nâzil olduğunu söylemişlerdir.¹⁹ Sûre, Kalem Sûresinden sonra nâzil olmuştur.

- 1. ÂYET -

يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ

örtünen : يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ

“Ey örtünen (müzzemmil)!” (1. âyet)

“Ey örtünüp bürünen (Rasûlüm)!” (1. âyet)

Ey vahyin sorumluluğundan ve ağırlığından korkup titreyerek örtüsüne ve elbisesine bürünen Muhammed!

Müzzemmil: Elbisesine bürünen demektir. “Müzzemmil” kelimesinin aslı mütezzemmil’dir. Bu, bürünen ve örtünen manasına gelir. Rasûlullah’a

17 Kurtubî, XIX, 30. Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Sabrettin Gümüş, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: V/408

18 Bk. İbn Âşûr, XXIX, 254; Esed, III, 1199; Prof. Dr. Hayrettin Karaman ve diğerleri, Kur’an Yolu, V/408

19 İbnu’l-Cevzî, Zâdu’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr, c. 8, s. 387

(s.a.s.) bu vasıfla, yani “*Ey bürünen!*” diye hitap edilmesi ona karşı ünsiyet ve okşayıcı olma mânâsı ifade eder.”

Bu hitabın bir faydası da, gece bürünüp uyuyan herkesin, gece Allah’ı anmaya ve O’na ibâdete uyanık olması için dikkatini çekmektir. Çünkü müzzemmil, fiilden türemiş bir isimdir. Muhatap ve bu sıfatı taşıyan herkes, bu isimde müşterektir.²⁰ Rasûlullah (s.a.s.) bu durumuyla, rahat ve sükûnu tercih eden görevlendirilmiş olduğu önemli görevlerden kurtulmak isteyen birine benzemişti.”²¹

Bu âyet hakkında bazı âlimlerin görüşleri:

Katâde diyor ki: “Ey namaz kılmak için elbisesine bürünen Muhammed!”

İkrime diyor ki: “Ey nübüvvet elbisesine bürünen Muhammed!”

Taberî, birinci izah tarzını tercih etmiş, bundan sonra gelen âyetin, namaz kılmayı emretmesi hasebiyle bu görüşte olduğunu söylemiştir.²²

Bu kelime ile, Allah Rasûlü’ne “Kalk ve geceleri ibâdetle geçir” emri verilmektedir. Bundan anlaşılıyor ki o an Rasûlullah uyuyor idi. Veya uyumak için bir örtü çekerek uzanmıştı. O zaman Allah (c.c) O’na “Ey üstüne örtü çekerek uyuyan” diyerek hoş bir üslûp ile seslenmişti. Bundan, “Şimdi artık rahat yatma zamanı geçmiştir. Büyük bir yük yüklendin, bu işin sorumluluğu başkadır” sonucunu çıkarmaktayız.²³

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Müzemmil, tefe’ul bâbından etken ism-i fail (ortaç) olup aslı “mütezemmil”dir. Tâ harfi zâ harfine çevrilmiştir. “Örtüsüne bürünüp örtünen” demektir ki kendisi örtünmüş veya başkası tarafından örtülmüş olabilir. Bunun büyük bir olay karşısında başını içine çekmek, gizlenmek, kaçınmak, rahata meyletmek gibi kinaye mânâları da olabilir. Nitekim Râgıb, istiare yoluyla, işe pek önem vermeyen, kısa davranan mânâsına kinaye ve taşlama olduğunu söylemiştir.

20 Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu’t-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/101-102

21 M Ali es-Sabuni, age., 7/102

22 İbn Cerir et-Taberi-Tefsir, Hisar Yayınları, 8/457

23 Mevdudi-Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları, 6/455

Tezemmül masdarının üç harfli kökü olan “zaml” kelimesinin birçok anlamı vardır. Mesela, zaml ve zemlân; at, davar gibi hayvanların neşe ve cünbüşle bir tür yürüyüşü demektir. Yine zaml, atın terkisine birisini almak, yük yüklemek mânâsına gelir. Zeml ve ziml, binicinin arkasına oturan, arkadaşı; zümle de çok yoldaş topluluğu demektir. Bu bakımdan “tezemmül” kelimesi bunların herhangi birinden türetilerek bu bâba nakledilmiş olabilir. Fakat özellikle bilinen ve duyulan mânâsının, “elbiseye bürünüp örtünmek” olduğu açıklanıyor. Bir de müzzemmil, yük yüklemek mânâsına gelen zaml’dan türetilerek “yükü yüklenen” mânâsına olduğu söylenmiştir.

“Ey örtünen!” hitabı, ilk önce Hz. Peygamber’i (s.a.s.) dikkatli ve uyanık olmaya davettir. Bazıları işin öneminden dolayı bunun “ne yatıyorsun? Niye gizleniyorsun? Niye zayıf davranıyorsun? Kalk” gibi bir tür taşlama ve azarlama biçiminde bir şiddet hitabı olduğunu; bazıları da “gönül okşama” mânâsıyla bir teşvik ve gayrete getirme hitabı olduğunu söylemişler ve böyle olmasının peygamberlik makamına daha uygun olacağını düşünmüşlerdir.

Ebü Hayyân’ın yazdığına göre Süheylî şöyle demiştir: Müzzemmil ismi, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in öteden beri tanına geldiği isimlerden biri değildir. Müzzemmil ismi, ancak bu hitap sırasında bulunduğu bir durumdan kaynaklanmıştır. Arap, birisine sitem etmeksizin onun gönlünü okşamak istediği zaman bulunduğu durumu anlatan bir kelimeden türemiş isimle seslenir. Nitekim Hz. Ali (r.a) toprak üzerinde uyumuş ve böğrüne toprak yapışmış olduğu bir sırada, Hz. Peygamber (s.a.s.) ona: “*Kalk ey toprağın babası!*” diye hitap ederek onun gönlünü okşadığını anlatmıştır. İşte hitabında da böyle bir yakınlık kurma ve gönül alma vardır.²⁴ Bu açıklamanın en sağlam olarak ifade ettiği gerçek, Hz. Peygamber (s.a.s.) hakkında müzzemmil isminin daha önce bilinen bir isim olmayıp ancak bu hitap sırasındaki durumunu gösteren bir niteleme ve gönül okşama olduğunu bildirmesidir. Fakat gönül okşama tabirinin görünen anlamına göre, “kalk” emrinin böyle bir lâtifeden sonra söylenmiş olması, bu emrin vucub, yani gereklilik ifade etmesine uygun düşmez.

Bu işin güzel ve hoş görülen bir iş olarak düşünülmesini gerektirir. Bu görüşte olanlar bulunmakla beraber bu anlayış, peygamberlik görevi-

---

24 Ebu Hayyan, Bahru’l-Muhit, 8/360

nin başlamasının önemi, “Biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız.”²⁵ sözünün ağırlığı karşısında hafif görünür. Allah tarafından Hz. Muhammed (s.a.s.)’in zatını peygamberlik makamına yükseltmek üzere “kalk” emrini vermek için gelen bu sesi, başlangıçta şiddetli bir uyarı olarak anlamak, lâtife gibi anlamaktan daha çok yüksek bir edebi anlayışla peygamberliğin şan ve şerefine hürmeti ifade eder.

Peygamberin bu seslenişi duyduğu sırada bulunduğu örtünme hali ne idi? Niçin idi? Bunun birkaç şekilde yorumu yapılmıştır:

1) Âlimlerin çoğu bunun yukarıda açıklandığı üzere “Beni örtün, beni örtün” diyerek örtünüp yatmış olması hali, bunun sebebinin de Hira mağarasında gördüğü meleğin ve aldığı vahyin şiddetinden duyduğu korku ve heyecan olduğu, bazı rivayette de Kureyş’in Dârü’n-nedvedeki sözlerinden duyduğu üzüntü olduğunu söylemişlerdir. Bu hal içinde Peygamber’in yalnızlığını gidermek ve gönlünü okşamanın tam zamanında yetişen İlâhî bir yardım olduğunda şüphe olmamakla beraber, bunun biraz sonra yapılacak daha yüksek bir uyanışa davetten önce şiddetli bir destek olması her halde daha kuvvetli bir yardım ve imdat olur. Bu hal içinde Peygamber’in örtündüğü ne idi. Bazıları bunun bir kadife, yani saçaklı bir Acem keçesi olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da Hz. Hatice’nin “mırt” tabir edilen büyük bir yün elbisesi, ihramı veya battaniyesi demişlerdir ki, ikisi arasında bir fark olmasa gerektir.

2) Katâde demiştir ki, Hz. Peygamber (s.a.s.) namazı için elbisesine bürünmüştü. Ferrâ ve İbn Cerir bunu tercih etmişlerdir. Bu durumda, “ey örtüsüne bürünen!” diye yapılan hitap sadece teşvik için olmuş olur. Gerçi burada “kalk” emrinden önce namaz için bir emir bulunduğu bilinmektedir. Fakat İbn Cerir, “Hz. Peygamber (s.a.s.) geceleri namaz kılardı, işitenler de gelip ona katılmaya başlamışlar, bir cemaat oluşmuştu. Allah’ın Resulü (s.a.s.) onların toplanmasını pek uygun görmeyip devam edememelerinden ve bu namazın farz kılınmasından sakınmıştı. “Ey insanlar! Yapabileceğiniz amellere girişin. Siz amelden usanmadıkça yüce Allah sevaptan usanmaz. Amellerin hayırlısı ise devamlı olanıdır”²⁶ diye nasihat etmişti.

25 73/Müzzemmil, 5

26 Buhâri, İman: 32; Teheccüd: 18; Savm: 52; Libas: 43; Müsafirin: 215, 221; Siyam: 177; Ebu Davud, Tatavvu: 27; Nesai, Kible: 13; Kıyamu’l-leyl, İman: 29; İbn Mace, Zühd: 28; Muvatta, Salatu’l-leyl: 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/40, 51, 61, 84, 122, 189, 199, 212, 231, 233, 241, 244, 250, 268.

Devam edenler devam ediyordu. “*Yâ eyyuhe’l-müzzemmil*” âyeti indi, farz kılındı.”²⁷ diye Hz. Âişe’den gelen bir rivâyeti kitabına almıştır. Rasûlullah’ın (s.a.s.) Hira mağarasında inzivâya çekilip ibâdet ettiği de sahih kitaplarda rivâyet edilmiştir.

3) İkrime, “Müzzemmil, yük yüklemek mânâsına gelen “ziml” kökünden türetilen ve “büyük yük, yüklenen” mânâsından mecaz olarak, “Ey Peygamberlik yükünü yüklenen!” demek olduğunu söylemiştir ki, güzel bir mânâdır.”²⁸

Âyetin nüzul sebebi ile ilgili rivâyetler:

1- Hâfız Ebu Bekr ibn Amr el-Bezzâr’ın ve Taberani’nin Evsat’ta, Ebu Nuaym’ın Delâil’de, Muhammed İbn Mûsâ kanalıyla (zayıf bir senetle) Câbir’den rivâyetinde o şöyle anlatıyor: Kureyş müşrikleri Dâru’n-Nedve’de bir araya gelip: “Şu adama öyle bir isim verin ki insanlar onun etrafından dağılsınlar.” dediler. Kimisi:

“O bir kâhindir.” dediler, diğerleri:

“Ama o bir kâhin değildir.” dediler. Kimileri:

“O delidir.” dediler. Diğerleri:

“Hayır, o bir deli değildir.” dediler. Kimisi de:

“O bir büyücüdür.” derken diğerleri:

“Hayır, o bir büyücü de değildir.” dediler ve bu minval üzere (bir karara varamadan) dağıldılar. Bu durum, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) ulaşınca buna çok üzüldü ve üzüntüsünden elbisesine bürünüp durdu da Cibrîl kendisine gelip “*Yâ eyyuhe’l-müzzemmil/Ey örtüsüne bürünen.*”²⁹ ve “*Yâ eyyuhe’l-müddessir/Ey örtüye bürünen.*”³⁰ dedi.³¹

27 Taberi, Tefsir, 29/78

28 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Azim Yay., 8/392-395

29 73/Müzzemmil, 1

30 74/Müddessir, 1

31 İbn Kesir, a.g.e., VIII, 275. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabî’n-Nuzul, Fatih Yayınevi, 2/691-692; Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları, 2/915; Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları, 15/183.

2- İbrahim Nehaî'den İbn Ebî Hatim anlattı: "Rasûlullah, kadife içinde idi 73/Müzzemmil, 1. âyeti indirildi."³²

3- Müslim'in Muhammed İbnu'l-Müsennâ kanalıyla, İmam Ahmed'in de Yahya kanalıyla Sa'd ibn Hişâm'dan rivayetle tahrir ettiği bir haberde kendisine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gece ibâdetini soran Sa'd ibn Hişâm'a Hz. Âişe: "Müzzemmil sûresini okumuyor musun?" diye sorup şöyle devam etmiş: Allah Teâlâ bu sûrenin (Müzzemmil sûresinin) baş kısmıyla geceleyin kıyâmı (geceyi ibâdetle geçirmeyi) farz kılınca Rasûlullah ve as-hâbı bir sene geceleri ibâdetle geçirdiler. O kadar ibâdet ettiler ki ayakları şişti. Allah Teâlâ bu sûrenin son kısmını semâda 12 ay tutarak (inzal buyurmadı). Sonra da sûrenin sonunda hafifletmeyi indirdi ve geceleri ibâdetle geçirmek bir farz iken nâfile oldu.³³

4- Hz. Âişe'nin burada nüzulü bir sene sonraya bırakılan kısım la sûrenin sonundaki *"Şüphesiz ki Rabbin senin, gecenin üçte ikisi, yarısı ve üçte biri içinde kalktığını bilir; Seninle beraber olanlardan bir topluluğun da. Gece ve gündüzü Allah takdir eder. Sizin onu sayamayacağınızı bildiğinden tevbenizi kabul etmiştir. Öyleyse Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun..."* âyetini kastediyor olmalıdır ki zaten âyetin ifadeleri açıkça bir hafifletmeye delâlet etmektedir.

5- Yine Hz. Âişe'den gelen bir rivayette o şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bir hasır sererdim, üzerinde geceleri namaz kılardı. İnsanlar O'nun böyle geceleri namaz kıldığını duyunca birbirlerine duyurdular ve gelip Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hücre-i saâdetlerinin önünde toplandılar. Hz. Peygamber (s.a.s.) ashabına çok merhametli idi. Onların böyle toplandıklarını görünce gece namazının onlara da farz kılınacağından korktu, onlara sanki kızmış gibi çıktı ve: *"Ey insanlar, amellerden gücünüzün yeteceğini yüklenin. Siz amellerden usanıncaya kadar Allah Teâlâ size sevap vermekten usanmaz (Siz amellerden usanırsınız ama Allah onlara sevap vermekten usanmaz). Amellerin en hayırlısı elbette sizin devamlı olarak yaptıklarınızdır."* buyurdular ve Allah Teâlâ da: *"Ey örtüsüne bürünen, gecenin birazı müstesna kalk, yarısından veya ondan biraz daha eksilt yahut biraz artır ve Kur'an'ı tertîl üzere oku..."* âyetlerini indirdi. Bu halde sekiz ay kaldılar.

32 İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabı'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/692.

33 Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin, 139; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, VI,54; İbn Kesir, age. VIII.279. B. Çetiner, age., 2/915

Daha sonra Allah Teâlâ onlara merhamet buyurdu. Onların kendi rızasının peşinde olduklarını biliyordu. Geceyi ibâdetle geçirmeyi terk ederek onları farz namazlara döndürdü.³⁴

6- İbn Ebî Hâtîm'in İbn Abbâs'tan rivayetle tahrir ettiği bir haberde sûrenin başı ile sonu arasında bir seneye yakın;³⁵

7- Yine İbn Ebî Hâtîm'in Katâde'den rivayetle tahrir ettiği başka bir haberde de altı ay zaman geçtiği ifade edilmektedir.³⁶

8- İbn Cerîr'in Saîd ibn Cübeyr'den rivayetle zikrettiği haberde ise bu süre on yıl olarak verilmektedir.³⁷ Ki buna göre âyet-i kerime Medine-i Münevverede nâzil olmuş olmalıdır. Anacak tercih edilen rivayet ilki olup (sûrenin sonundaki ruhsatın bir yıla yakın bir süre sonra nâzil olduğu rivayetleri) buna göre sûrenin tamamı Mekkidir.³⁸

9- Ahmed, Buhârî, Müslim, Tirmizi ve başkalarının Câbir b. Abdullah'tan rivayetlerine göre Rasûlullah (s.a.s.) buyurdu ki: *"Hira dağında kalıyordum. Kaldığım süre bitince dağdan indim. Bana seslenildi. Sağıma baktım bir şey görmedim, soluma baktım yine bir şey görmedim, arkama baktım bir şey görmedim. Başımı yukarı kaldırdım ne göreyim? Hira dağında bana gelen, gök ile yer arasında bir taht üzerinde oturuyordu. Ondandır korkup dehşete kapıldım, geri dönerek 'beni örtün, beni örtün!' dedim."* Bir diğer rivayette: *"Hanımımın yanına gittim ve 'beni örtün, beni örtün!' dedim."* Bunun üzerine Yüce Allah: *"Yâ eyyuhe'l-müddessir/Ey örtünüp bürünen"*³⁹ buyruğunu indirdi. İlim adamlarının çoğunluğuna ise bunun akabinde: *"Yâ eyyuhe'l-müzzemmil/Ey sarınıp bürünen..."*⁴⁰ inmiştir.⁴¹

10- Buna göre âyetin nüzul sebebi, Peygamber'in (s.a.s.) meleği gördüğü sırada kapıldığı korku ve dehşettir ve aynı şekilde tezemmül (sarınıp bürünmek) ile tedessür (örtünüp bürünmek) olayı aynı olaydır.⁴²

34 Taberî, age. XXIX,79; Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/915-916

35 Taberî, age., 29/79; B. Çetiner, age., 2/916

36 Taberî, age., XXIX,79; B. Çetiner, age., 2/916

37 Taberî, age., a.y.; İbn Kesir, age., VIII,281; B. Çetiner, age., 2/916

38 Taberî, age., a.y.; B. Çetiner, age., 2/916

39 74/Müddessir, 1

40 73/Müzzemmil, 1

41 Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yay., 15/182

42 Vehbe Zuhayli, age., 15/182

11- Bir diğer açıklamaya göre Peygamber'in (s.a.s.) sarınıp bürünmesi (tezemmülü), müşriklerin onun dâvetini bertaraf etmek için tertip edip düzenledikleri kötü söz ve propagandaları dolayısıyla duyduğu keder ve üzüntüden dolayı olmuştu.⁴³

Âyet 1-4. Hadis kaynaklarında anlatıldığına göre Hz. Peygamber Hira mağarasında İlk vahyi aldığıında bu olaydan fevkalade etkilenmiş, doğrucasına evine gidip eşi Hz. Hatice'ye "*Beni örtün, beni örtün!*" demiş; onlar da üzerine bir örtü örtmüşler, korkusu geçip rahatlayınca kadar bu şekilde kalmıştır.⁴⁴ İşte 1. âyetteki "*müzzemmil*" kelimesi onun bu halini ifade etmektedir. Hz. Peygamber örtüsüne bürünmüş bir halde dururken yine Cibrail (a.s.) gelmiş ve "*Ey örtüsüne bürünen!*" hitabıyla başlayan yeni vahiyler getirmiştir.⁴⁵ Bununla birlikte "örtüsüne bürünen" ifadesine mecaz olarak "peygamberlik kisvesine bürünen, Kur'an'a bürünen, uyumak için örtüsünü üzerine çeken, uykuya dalmış olan, kendi kendine dalıp düşünen" anlamları da verilmiştir.⁴⁶ 2. Âyette Hz. Peygamber'e gecenin büyük bir kısmını ibâdetle geçirmesi emredilmiş; 3. ve 4. âyetlerde ibâdet süresinin miktarı gecenin yarısı veya daha azı yahut biraz fazlası olarak tayin edilmiştir. 20. âyette ise bu sürenin, üçte ikisine yakın, yarısı, üçte biri olarak uygulandığı bildirilmiştir. Çoğunlukla tefsirlerde gece kalkıp namaz kılmanın Hz. Peygamber'e farz kılındığı, beş vakit namaz farz kılındıktan sonra da bu ödevin aynen devam ettiği bildirilmektedir. Teheccüd adı verilen bu gece namazı yükümlülüğü Hz. Peygamber'e mahsus olup ümmetinin de geceleyin kalkıp bu namazı nâfile olarak kılmaları sünnet kabul edilmiştir.⁴⁷

"*Tane tane, hakkını vererek oku*" diye çevirdiğimiz fiilin masdarı olan *tertil*, sözlükte "bir şeyi güzel bir şekilde sıralamak, dizmek, açığa çıkarmak ve açıklamak" anlamlarına gelmektedir. Burada Kur'an'ın açık ve düzgün bir şekilde, tane tane ve yavaş yavaş, mânâsı üzerinde düşünerek okunması kastedilmektedir. Bu şekilde okumak Kur'an'ı anlamaya ve anlamlarını düşünmeye daha elverişli olduğu için Yüce Allah böyle okunmasını emretmiştir. Hz. Peygamber'in Kur'an'ı, harflerinin hakkını vererek ağır ağır okuduğu rivâyet edilir.⁴⁸

43 Vehbe Zuhayli, age., 15/182

44 bk. Buhâri, "Bed'ül-vahy", 3, 7; Müslim, "İman", 252, 255

45 bk. Şevkânî, V, 364; İbn Âşûr, XXIX, 256

46 Şevkânî, V, 364; Esed, s. 1200

47 İbn Âşûr, XXIX, 258; ayrıca krş. 17/İsrâ, 79

48 İbn Kesir, VIII, 276; Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Prof. Dr. İbrahim Kafi

Âyet 5-7. “*Kavlen sakilâ/Ağır söz*”den maksat Kur’ân-ı Kerîm’dir; yüceliği, önemi ve değerinden, içeriğinin zenginliğinden, getirdiği sorumlulukların ağırlığından dolayı ona ağır söz denilmiştir.⁴⁹ Hz. Peygamber’in geceleri kalkıp namaz kılmasının emredilmesinin de onun psikolojik olarak bu ağır göreve hazırlanmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. “*Gece vakti*” diye tercüme ettiğimiz “*nâşie*” kelimesine müfessirler “gece vakitleri ve bu vakitlerde meydana gelen olay, gece kalkan kimse” gibi anlamlar vermişlerdir.⁵⁰

Teheccüd ve Kur’an kıraatiyle neşelenen gece neşesi demek de mümkündür. Âyette gece vaktinin sessizliği, tenhâlık, karanlık, serinlik gibi özelliklerinden dolayı bu vakitlerin huzur ve sükûn içerisinde ibâdetle meşgul olmak ve Kur’an okumak için gündüzden daha elverişli olduğu veya geceleyin kılınan namazın insanı mânânen yüceltmeye, Kur’an’ı anlayacak ve üzerinde düşünecek şekilde okumaya daha müsait hale getireceği bildirilmektedir.

7. Âyetteki “*sebh*” kelimesi, “yüzme” anlamının yanında, mecaz olarak, “ihtiyaçlar ve türlü meşguliyet alanları için koşuşturma, gidip gelme, dolaşıp durma” şeklinde de açıklanmış olup⁵¹ mealde bu mânâ dikkate alınmıştır. Burada Hz. Peygamber’e ve onun şahsında ümmetine, gündüzleri daha çok maişet temini, Kur’an’ı tebliğ, dini öğretme ve daha başka işlerle meşgul olacakları, bu tür maksatlarla koşuşturacakları; bu sebeple namaz, Kur’an okuma gibi ibâdetler için gecenin daha elverişli bir zaman olduğu hatırlatılmıştır.⁵²

Âyetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Hz. Âişe’den rivâyette o şöyle demiştir:

Bu âyet-i kerimenin nüzûlünden kısa bir süre sonra Bedir Gazvesi meydana geldi.⁵³

Dönmez, Prof. Dr. Sabrettin Gümüş, Kur’an Yolu, V/409-410

49 Râzî, XXX, 174; Şevkânî, V, 365

50 Şevkânî, V, 365

51 bk. Şevkânî, V, 366

52 Prof. Dr. H Karaman ve diğerleri, Kur’an Yolu, V/410

53 Taberî, age. XXIX, 84; B. Çetiner, age., 2/916

2- Mukatil İbn Hayyân bu âyet-i kerimede kastedilenlerin işte o Bedir gazvesinde müşrik ordusunun iaşesini üstlenenler olduğunu söylemiştir ki on kişidirler.

3- Mukatil ibn Süleyman'dan rivayete göre ise bunlar, el-Muğîra İbn Abdullah oğullarıdır.⁵⁴

4- “Beni baş başa bırak” âyetinin (11. âyet) nüzul sebebiyle ilgili gelen rivâyete göre âyet, Kureyş’in ileri gelenleri ve Mekke’nin Peygamber Efendimiz’le alay eden elebaşları hakkında inmiştir.⁵⁵

“Ondan kolayınıza geleni okuyun.” (20. âyet)

Âyetin nüzul sebebi ile ilgili rivâyetler:

İbn Ebî Şeybe ve İbnu’l-Münzir’in Atâdan rivayetlerine göre “Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi.”⁵⁶ âyet-i kerimleri nâzil olduğunda bütün geceyi kıyam (namaz ve ibâdet) ile geçirmeleri emrolunmuştu ve bu bazılarına ağır geliyordu. Meselâ Ebu Zerr, bir asaya dayanmak zorunda kalıyordu. Bu şekilde iki ay kaldılar, iki ay sonra onlara geceleri ibâdetle geçirme konusunda ruhsat tanıyan “Ondan kolayınıza geleni okuyun.”⁵⁷ âyet-i kerimesi nâzil oldu.⁵⁸

- 2. ÂYET -

فُمُ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا

“Birazı hâriç, geceleri kalk namaz kıl.” (2. âyet)

54 İbnu’l-Cevzi, age., VIII,392-393; B. Çetiner, age., 2/916

55 Vehbe Zuhayli, age., 15/193.

56 51/Zâriyât, 17-18

57 73/Müzzemmil, 20

58 Alûsi, age. XXVII, 8; B. Çetiner, age., 2/916

Âyetin nüzul sebebi ile ilgili rivâyetler:

1- Âişe'den (r.a.) Hâkim anlattı.

“Allah Teâlâ'nın, 73/Müzzemmil, 1-2 âyeti indirilince, bir sene namaz kıldılar. Hatta ayakları şişti ve *“O'ndan kolay geleni okuyun”*⁵⁹ âyeti indirildi.”⁶⁰

2- İbn Abbas ve başkasından bunun benzerini İbn Cerîr anlattı.⁶¹

“Nimet sahibi olan o yalanlayıcıları Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.” (11. âyet)

“Birazı hâriç, geceleri kalk namaz kıl.” (2. âyet)

Ey Muhammed! Bürünmeyi ve örtünmeyi bırak, biraz uyuduktan sonra geceleyin ayağa kalk! Şimdi artık rahat yatma zamanı geçmiştir. Büyük bir yük yüklendin, bu işin sorumluluğu başkadır. Birazı müstesna gece namazı kılmaya ve gece saatlerce Rabbinde ibâdet etmeye gayret et, geceyi kıyamda ve namaz kılarak geçir, yalnız küçük bir bölümü müstesnâ, uyuyarak geçir ki, o yüce ve güç göreve, Rabbinin dâvetini insanlara ulaştırmaya ve onlara İslam dinini tebliğ edip açıklamaya hazırlanasın. Müşriklerin alay, hakaret ve yalanlamalarına hatta ölüm tehditlerine ve suikastlara karşı sabırlı ve dayanıklı olasan. Gevşemeyesin, azimli ve kararlı olasan.

Taberî diyor ki: “Allah Teâlâ gece namazı kılmayı Rasûlullah'a farz kılınca onu, âyetlerde zikredilen seçeneklerden birini seçmekte serbest bırakmıştır. Buna göre Rasûlullah dilerse gecenin yarısını, dilerse yarısından biraz eksigini dilerse yarısından biraz fazlasını namazla geçirecektir. Ayrıca Allah Teâlâ, Rasûlullah'a Kur'an'ı okurken tane tane ve ağır ağır okumasını emretmiştir.

Gece namazı sadece Rasûlullah için farz idi. Rasûlullah gece namaz kılarlarken sahâbileri de onunla birlikte namaz kılıyorlardı. Fakat bu namaz onlara zor geliyordu. Bu sebeple Allah Teâlâ Rasûlullah'ın dışındaki mü'min-

⁵⁹ 73/Müzzemmil, 20

⁶⁰ İmam Celaleddin es-Suyuti, age., 2/692; V. Zuhayli, age., 15/182

⁶¹ Suyûti, age., Vehbe Zuhayli, age., 15/182

lere gece namazının farz olmadığını bildirerek bu konuda onların yükünü hafifletti.

Gece namazının mü'minlere farziyetinin ne zaman kaldırıldığı konusunda âlimlerin görüşleri:

1) Abdullah b. Abbas, Ebu Abdurrahman ve Hasan-ı Basri'ye göre bir yıl sonra kaldırılmıştır. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Müzzemmil suresinin baş tarafı nazil olunca müslümanlar bu surenin son ayeti ininceye kadar, Ramazan ayındaki teravih namazı kadar gece namazı kılıyorlardı. Bu durum bir sene devam etti."

Yine Abdullah b. Abbas diyor ki: "Müzzemmil sûresinin baş tarafındaki âyetlerin hükmünü, bu sûrenin son âyeti olan şu âyet kaldırmıştır: *"...Gece ve gündüzü ölçüp ayarlayan Allah'tır. Gece ve gündüzün bütün vakitlerini ayarlayamayacağınızı bildiği için Allah sizi affetti..."*

2) Katâde'ye göre bir veya iki yıl sonra kaldırılmıştır.

3) Said b. Cübeyr'e göre on yıl sonra kaldırılmıştır.

Âişe (r.a.) müslümanların Rasûlullah (s.a.s.) ile birlikte gece namazını nasıl kılmaya başladıklarını beyan ederek buyuruyor ki: Rasûlullah'ın bir hasırı vardı. Rasûlullah onu geceleri hücre haline getiriyor ve içinde namaz kılıyordu. Gündüz ise o hasırı serip üzerinde oturuyordu. Bunun üzerine insanlar Rasûlullah'ın etrafında toplandılar, onun kıldığı gibi namaz kılmaya başladılar. Ve sonunda iyice çoğaldılar. Bu hali gören Rasûlullah: *"Ey insanlar, amellerden gücünüzün yettiğini yapın. Zira siz usanmadıkça Allah usanmaz. Allah katında amellerin en sevimsisi az da olsa devamlı olanıdır."* buyurdu.⁶²

Taberî ise Âişe annemizin bu hadisi rivayet ettikten sonra şunları söylediğini zikretmiştir: "Rasûlullah'a bu surenin baş tarafındaki âyetler inince müslümanlar, gece namazının kendileri için farz olduğunu kabul ettiler. Öyle ki bazıları namaz kılarak ayakta durmak için kendilerini iplerle bağlıyorlardı.

62 Buhâri, Libas: 43; Müslim, Müsafirin: 215

Allah Teâlâ bunların, kendi rızasını kazanmak için sıkıntıya girdiklerini görünce bunu onlardan kaldırdı. Bu surenin son ayetini indirerek onların sadece farz olan ibâdetleri yapmalarını emretti. Gece ibâdetini ise nâfile kıldı.”⁶³

Mevdûdî diyor ki: “Bunun iki anlamı olabilir. Birincisi, “Geceyi namazla kıyamda geçirin ve çok az bir kısmında uyuyun.” İkincisi ise “Bütün geceyi namazla geçirmen emrolunmaktadır. Hem istirahat et ve hem de gecenin az bir kısmında ibâdet et,” şeklindedir. Fakat, bir sonraki ayetlerden birinci anlamın daha uygun olduğu anlaşılmaktadır. İnsan: 76/ 26. ayet de bunu teyid etmekte ve “*Gecenin bir bölümünde O’na secde et ve geceleyin uzun uzadıya O’nu tesbih et*” denilmektedir.”⁶⁴

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Bu üç görüşe göre, bu âyetin inmesinden itibaren Peygamber’e (s.a.s.) müzzemmil ismiyle hitapta şu mânâlardan birisinin düşünülmesi gerekir. Birinci mânâ, “Beni örtün, beni örtün” diyen; ikincisi, “ey namaz kılmak, ibâdet etmek için giyinip hazırlanan”; üçüncüsü, “ey nebilik ve resullük yükünü yüklenen,” gece kıyam et kalk. Gece kıyam yani kalkış, maksada göre kapsamlı mânâlar ifade eder. Burada sözün devamında “Kur’ânı yavaş oku”, “Rabbinin ismini zikret” ve “Rabbine yönel” gibi sözlerin gelmesinden anlaşıldığına göre, maksat, ibâdet için kalkmaktır. Tefsirciler bunun “namaza kalk” demek olduğunu açıklıyorlar ki bunun iki izah şekli vardır. Birisi, “namaza kalk” takdirinde olması; birisi de “kıyam” tabirinin doğrudan doğruya namaz mânâsına olmasıdır. Onun için “kıyâm-ı leyl” sözü, “gece namazı”nı ifade etmekte şer’î örf olmuştur. Devamlı ibâdet eden kimseye “gece kaim, gündüz sâim”, yani “gece namaz kılar, gündüz oruç tutar” denilir. Gece kaim olmak, yatmazdan önce de, uyuyup sonra kalkmak sûretiyle de olabilir. İkincisine teheccüd denilir. “Gece kalk” dediğimizde bizim dilimizde uykudan kalkmak anlaşılsa da “gece kaim ol” sözü her iki mânâyı da gelebilir. Burada açık olan budur.

İslâm’da beş vakit namaz farz kılınmazdan önce başlangıçta Peygamber’e bu emirle gece namazı farz kılınmış olup Peygamber (s.a.s.) ve as-hâbının Ramazan’da olduğu gibi her gece uzun uzadıya namaz kıldıkları, sonra bu sûrenin sonunda gelecek olan “*Rabbin biliyor ki sen kalkıyorsun...*”

63 Taberi, age., 8/458-459

64 Mevdudi, age., 6/455

âyetiyle miktarı değiştirilip hafifletildiği; bazılarının görüşüne göre bundan maksadın teheccüd olduğu ve beş vakit namaz farz kılındıktan sonra teheccüdün vâcpliğinin ümmet hakkında kaldırıldığı, Peygamber (s.a.s.) hakkında da “Gecenin bir kısmında da sana mahsus bir nafile kılmak için uyan.”⁶⁵ emrinin yürürlükte olduğu açıklanıyor.

Bazılarının görüşüne göre ise gece namazının vacip oluşu hiç kaldırılmamış, ancak hafifletilmiştir. Diğer bazıları ise bu ilk “gece kaim ol” emrinin farz için olmayıp mendub olmak sûretiyle bir emir olduğu, “yarım” veya “daha az” veya “daha çok” diye miktar hakkında bir tercih hakkı tanınmasının bunu gösterdiği ve dolayısıyla teheccüdün ne başta, ne sonda, ne Peygamber’e (s.a.s.), ne de ümmete farz kılındığı görüşünü benimsemişlerdir.”⁶⁶ Bundan sonra Yüce Allah, Rasûlullah’ın (s.a.s.) Allah’a ibâdetle geçirmesi gereken miktarı açıklamak üzere şöyle buyurdu:

- 3. ÂYET -

نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا

biraz: قَلِيلًا : ondan : مِنْهُ : eksilt : انْقُصْ : yahut : أَوْ : yarısı kadar : نِصْفَهُ :

“(Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu biraz azalt.” (3. âyet)

Gecenin yarısını veya yarısından biraz azını namaz ve ibâdetle geçir. Kur’an oku. Rabbini tefekkür et. O’nu an!

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Birazı müstesnâ, birazı hâriç, yani gecenin birazı dışında kalk. Ne kadar? Gecenin yarısı yahut ondan biraz eksilt yarısından az kalk, ama bu eksiltme yarının yarısından, yani gecenin dörtte birinden fazla olmasın, en aşağı dörtte biri kadar kalk. Çünkü dörtte birinden aşağı eksiltmek, yarısının yarısından az değil, çok olmuş olur.”⁶⁷

⁶⁵ 17/İsrâ, 79

⁶⁶ Elmalılı, age., 8/395

⁶⁷ Elmalılı, age., 396

- 4. ÂYET -

أَوْزِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا

أَوْ : veya : زِدْ ekle : عَلَيْهِ üzerine : وَرَتِّلْ oku : الْقُرْآنَ Kur'an'ı da : تَرْتِيلًا tane tane

“Ya da bunu çoğalt ve Kur'an'ı da tane tane oku.” (4. âyet)

Yahut yarısından biraz daha çok zamanı ibâdetle geçir. Gece ibâdet ederken Kur'an'ı tertîl üzere, ağır ağır, teenni ile, ara vermeden, peş peşe, açık seçik, anlaşılır bir şekilde, tecvid kaidelerine riayet ederek oku ki, Kur'an'ı anlamana ve manalarını düşünmene yardımcı olsun, kalbin huzur ile dolsun. (Rasûlullah (s.a.s.) Allah'a şükretmek ve ümmetine örnek olmak için ayakları şişinceye kadar gece namazı kılıyordu.)

Muhammed Ali es-Sabûnî diyor ki: “Bundan maksat, bu müddetin, gecenin üçte birinden az, üçte ikisinden de çok olmayacak şekilde uzun olmasıdır.”

İbn Abbas şöyle der: “Gece ibâdeti Rasûlullah'a (s.a.s.) farz idi. Çünkü Yüce Allah *“Gece ibâdet yap.”* buyurmuştur. Sonra *“Ondan kolay olamı okuyun.”*⁶⁸ âyetiyle kaldırıldı. Bu farz oluşun başlaması ile kaldırılması arasında bir yıl vardır.”

Rasûlullah (s.a.s.) ve ashâbı gece ibâdetiyle mükellef olmuşlardır ki, dâvet düşmanlarına karşı koymak için hazırlanmaya teşvik edici olsun ve aynı zamanda onların en mükemmel bir şekilde ruhen ve bedenen terbiye edilmeleri için gece ibâdeti ile mükellef kıldılar ki zorluklara, güçlüklerle, tehlikeli ve korkunç şeylere sabretsinler ve karşılarına çıkan her zor şey karşısında, kendilerini üstün kılacak şeyi kazansınlar. Bu ruh eğitimi neticesinde müslümanlar, cihadları, sabırları ve Allah yolunda eziyetlere katlanmaları sayesinde, yeryüzünün doğularına ve batılarına sahip olmuşlardır.”⁶⁹

68 73/Müzzemmil, 20

69 M. Ali es-Sabûnî, age., 7/102

Mevdûdi diyor ki: “Bu gecenin ne kadarını ibâdetle geçirecektir? Âyet, bu vaktin miktarını açıklamaktadır. Burada, gecenin yarısından biraz fazla veya biraz az ibâdet etmesi konusunda Allah Rasûlü serbest bırakılmıştır. Ama anlaşılmaktadır ki, burada gecenin yarısı tercih edilmektedir. Çünkü o, yarı ölçüt kılınarak bunun biraz azı veya çoğu hususu ona bırakılmıştır.”⁷⁰

Kur'an'ı tertîl üzere okumanın anlamı hakkında bazı âlimlerin görüşleri:

Hasan-ı Basri, Katâde ve İbn Abbas'a göre Kur'an'ı açık seçik okumak anlamındadır.

Mücahide göre Kur'an'ı ara vermeden, peş peşe okumak anlamındadır.

Rasûlullah (s.a.s.) Kur'an'ı iyi anlamak için tane tane ve yavaş yavaş okurdu.⁷¹

Hafsa (r.a.) diyor ki: “Rasûlullah (s.a.s.) bir sûreyi tane tane okuyordu. Öyle ki o sûre kendisinden uzun olan bir sûreden daha uzun hale geliyordu.”⁷²

Enes bin Mâlik'ten Rasûlullah'ın Kur'an'ı nasıl okuduğu soruldu. Enes dedi ki: Rasûlullah Kur'an'ı uzatarak okurdu. “*Bismillâh*”, “*er-Rahmân*”, “*er-Rahîm*” uzatarak okudu.⁷³

Ümmü Seleme diyor ki: “Rasûlullah Kur'an okurken her âyetle durarak okurdu. “*Elhamdu lillâhi Rabbil âlemîn*”i okur sonra dururdu. “*Er-Rahmâni'r-Rahîm*”i okur tekrar dururdu. “*Mâliki yevmiddîn*”i de “*Mâliki yevmiddîn*” şeklinde okurdu.”⁷⁴

70 Mevdudi, age., 6/456

71 Taberi, Tefsir, 8/459.

72 Müslim, Misafirîn 118; Tirmizi, Mevakit 158

73 Taberi, age., 8/460

74 Ebû Dâvud, Husuf 1; Tirmizi, Kıraat el-Kur'an 1

Kur'an'ı okurken süslü okumak, Kur'an'ı sesiyle güzelleştirmek İslâmî âdabdandır. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyuruyor: “*Kur'an'ı güzel okuyan kimse, şerefli ve itaatkâr kimselerle (meleklerle) beraberdir. Kur'an'ı sesinizle güzelleştirin.*”⁷⁵; “*Kur'an'ı güzel sesiyle okumayan bizden değildir.*”⁷⁶

Hâzin şöyle der: “Yüce Allah gece ibâdetini emredince ardından Kur'an'ı tertîl ile okumasını emretti ki, namaz kılan kalp huzuru bulabilsin, âyetlerin hakikatlerini ve manalarını düşünüp tefekkür edebilsin. Kur'an okurken Allah'ın adı zikredildiğinde, namaz kılan kişi, kalbinde Allah'ın büyüklüğünü hisseder. Vaad ve tehdit âyetleri geçince ümit ve korku meydana gelir, kıssalar ve darb-ı meseller geçince ibret alır ve böylece Allah'ı tanıma nuru ile kalbi aydınlanır. Hızlı okumak ise, manaların anlaşılma-
dığını gösterir. Böylece anlaşılıyor ki “Tertîl”den maksat, Kur'an'ı okurken kalbin huzur içinde olmasıdır.”⁷⁷

Rasûlullah (s.a.s.) Kur'an'ı harf harf yani ağır ağır okur ve harfleri iyice çıkarırdı. Her rahmet âyetini okuduğunda durur ve onu isterdi. Her azap âyetini okudukça da durur ve ondan Allah'a sığınırdu.”⁷⁸

Mevdûdi diyor ki: “Çok hızlı okumayın, yavaş yavaş ve kelime kelime okuyun. Her bir âyet üzerinde durun ki zihninizde İlâhî kelâm'ın mânâsı ve esprisi iyice yerleşsin ve muhtevası size tesir etsin. Bazen geçen, Allah'ın zatının ve sıfatlarının zikri de kalbinize kök salsın, O'nun büyüklüğünü, heybetini hissettirsin, Allah'ın Rahmeti'nin beyanı içinizde şükran cezbisi uyandırsın. O'nun gazap ve azâbının zikri ise içinizde korku oluştursun. Eğer bir şey emrolunmuşsa veya bir şeyden menolunuyorsa bu emir ne içindir ve bu nehiy hangi şey içindir iyice anlaşılın.

Velhâsıl, Kur'an'ı okumak sadece kelimeleri telaffuz etmek değildir. Onun üzerinde tefekkür etmek gerekir. Hz. Enes'ten, Allah Rasûlü'nün kıraatı sorulmuştu. O da cevaben dedi ki: Allah Rasûlü kıraat ettiğinde kelimeleri uzatırdı. “Meselâ, Allah, Rahmân, Rahîm kelimelerini med ile (çekerek) okurdu.”⁷⁹ Aynı soru Ümmü Seleme'den soruldu. O da şöyle ce-

75 Buhâri, Tevhid 52

76 Buhâri, Tevhid 44

77 Hâzin, 4/165

78 M. Ali es-Sabuni, age., 7/103; Rasûlullah'ın, Kur'an tilâveti ve Kur'an tilâvetinin faziletleri için bkz. İbn Kesir, Muhtasar-ı İbn Kesir: 3/562.

79 Buhâri

vap verdi: “Allah Rasûlü tane tane ve ara vererek okur, her âyet üzerinde dururdu. Meselâ, *‘Elhamdü lillâhi Rabbil-âlemin’* der bir dururdu, sonra *‘Errahmânirrahîm’* der durur, sonra *‘mâliki yevmiddîn’* derdi.”⁸⁰ Ümmü Seleme başka bir rivayette de dedi ki: “Allah Rasûlü kelime kelime, açık ve net okurdu.”⁸¹ Hz. Huzeyfetü’l-Yemânî diyor ki “Bir kere bir gece Rasûlullah’ın yanında namaza durdum. Azap ayeti gelince kıraatı kesip istiaze de bulunur, rahmet ayeti gelince de kıraatı keser duâ ederdi.”⁸² Hz. Ebu Zer diyor ki: “Bir kere gece namazında Allah Rasûlü, sabah oluncaya kadar *‘Eğer onlara azab edersen, onlar Senin kulların, şayet onları affedersen Sen azîz ve hakîmsin’*⁸³ âyetini tekrarladı durdu.”⁸⁴

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Yahut onu artır yarısından fazla kıl ki bu da üçte ikisi, nihayet dörtte üçü kadar olabilir. Burada yarım, eksik ve fazla, gecenin birazının dışında kalan kalkılacak kısmının veya istisna edilen kalkılmayacak olan az kısmının açıklaması olabilir. Gerek müstesna minh gerek müstesna hangi taraftan düşünülürse düşünülün sonuç aynı olur. Çünkü bir taraf eksilince diğeri ona karşılık aynı oranda artar. Birisi arttıkça diğeri aynı oranda eksilir. Şu kadar var ki, eksiltme ve artırma muhataba nispet edilmiş yani ona “artır” ve “eksilt” denilmiş olduğundan “kalkmak” gibi bunların da onun fiili olması gerekir. Bu ise, bunların kalkılmayacak olan istisna edilmiş azını değil, kalkılacak olan gece müddetini açıklamak olduğunu hissettirir. Bu karineye (ipucuna) göre, Ebussuud’un dediği gibi “onun yarısını sözünün tamlamada geçen zamirin yerini tutmuş olduğu “müstesna minh olan gece”den bedel olarak kıyam süresinin açıklaması olduğu ortadadır. Veya “eksilt” ve “veya artır” fiilleri de “kalk” emrine bağlanmıştır. Bu suretle istisna edilen birinci “*Kalilen*” de dolayısıyla buna karşılık beyan edilmiş olarak gecenin yarım, üçte bir veya çeyrek veya üçte iki veya üç çeyreğine kadar olan süresini kapsayabilir. Bunun hepsi, müstesna minh olan gecenin tamamından az olmakla beraber bazısında istisna edilen, geri kalandan az olsa da, bazısında eşit veya çok olmuş olur. İstisnalarda, istisna edilip çıkarılanın bütüne eşit olmamak üzere kalandan az veya çok olması caizdir. Fakat istisnanın doğal durumuna göre çıkanın kalandan az olacağı açık olup kurala uygun olan da budur.

80 Ahmed bin Hanbel, Müsned; Ebû Dâvud; Tirmizî

81 Tirmizî; Nesâî

82 Müslim; Nesâî

83 5/Mâide, 122

84 Ahmed bin Hanbel, Müsned; Buhârî; Nesâî; Mevdudî, Tefhimu’l-Kur’an, 6/456-457

Bunun aksi yapıldığı zaman bir esprisi olmak gerekir. Burada önce genel kurala uygun olmak üzere, “azı hariç” denilerek geceden bir kısmı istisna edilmiştir. Bununla beraber o istisna edilen az’ın geri kalanlara eşit ve ondan çok olabileceği de anlatılmıştır. Bunda başlıca üç incelik vardır:

- 1) Her şeyden önce, istisna edilen şeyin az olması kuralına dikkat çekmek,
- 2) İstisnâ edilen şeyin kural dışı olarak, geri kalana eşit veya ondan çok olması câiz ise de, gece kalkma süresinin yarısı geçmesinin daha iyi olacağına işaret,
- 3) Uyku ve gaflet içinde geçen süre, nicelik itibarıyla yarısından çok olsa da, kıymet ve nitelik itibarıyla az; zikir ve ibâdetle geçen süre, diğerinden az da olsa çok demek olacağına işarettir.

İşte bu üç nükteyi göstermek için önce “gecenin azı hariç” denilerek gecenin azı istisna edilmiş, sonra da bu azın eşit veya az ya da çok olabileceği, bununla beraber her ne olsa az demek olacağı anlatılmak üzere âyet bu beyan üslubu ile gelmiştir. Bu üç miktardan birini seçme arasında serbest bırakma, durumun gereğine veya gecelerin uzun ve kısa olması takdirlerine göre en uygununu seçmek için demek olur. Bunlar içinde çeyreğe kadar azı kesin, dolayısıyla farz, fazlası nafilelik ifade eder. O suretle kalk *“Ve Kur’ân’ı yavaş yavaş oku.”*

Tertîl: Bir şeyi güzel, düzgün ve tertip ile kusursuz bir şekilde açık açık, hakkını vererek açıklamaktır. Aralarında çok değil, biraz açıklık bulunmakla beraber gayet güzel bir düzgünlükte görülen ön dişlere “Seğru ratel” derler. Sözü de öyle tane tane, yavaş yavaş, ara vererek ve güzel sıralama ve ifadeyle söylemeye de “tertîl-i kelâm” derler. Kur’ân’ın tertîli de böyle her harfinin, edasının, tertibinin, mânâsının hakkını doyura doyura vererek okunmasıdır. Burada “Ratel” emrinden sonra “Tertîla” mastarıyla vurgu yapılması da bu tertîlin en güzel şekilde olmasının arandığını gösterir. Bir söz aslında ne kadar güzel olursa olsun gereği gibi güzel okunmayınca güzelliği kalmaz. Güzel okumasını bilmeyenler güzel sözleri berbat ederler. Sözü tertîl ile güzel söylenmesi ve okunması ise sade ses güzelliği ile gelişi güzel eze büze şarkı gibi okumak, saz teli gibi sade ses üzerinde yürümek kabilinden bir musıkî işi değildir. Kelimelerin dizilişinin mânâ ile

uyum sağlaması ve dilin fesahat ve belağatı hakkıyla gözetilerek ruhî ve mânevî bir uygunlukla, yerine göre şiddetli, yerine göre yumuşak, yerine göre uzun, yerine göre kısa okuma, yerine göre ğunne, yerine göre izhar, yerine göre ihfa, yerine göre iklâb, yerine göre vasıl, yerine göre sekit veya vakıf; kısacası bütün maksat, mânâyı duymak ve mümkün olduğu kadar duyurmak olmak üzere tecvid ile okuma işidir. Bunun için Kur'ân okurken tertîl ve tecvid gerekir. Tecvid de, kaf çatlatmak derdiyle, çatlatmaktaki mânâyı kaybetmek değildir.

Tecvid ve kırâet ilmi kitaplarında Kur'ân kırâeti üç mertebe üzerine sınıflandırılmıştır:⁸⁵ Bunlar tahkik, tedvir ve hadr'dır.

1) Tahkik, munfasıl meddi dört veya beş elif miktarı çekecek şekilde gayet ağır bir ahenk ile okumaktır.

2) Tedvir, iki veya üç elif miktarı çekecek şekilde orta halde okumaktır.

3) Hadr de tabii med gibi bir elif miktarı çekecek şekilde hızlı okumaktır.

Bir elif iki fetha miktarı demek olduğuna göre, bir harekenin belli olacak şekilde okunuşundaki ilk ses, âhenk süresinin hızlılık ve ağırlığına göre, her kırâetin şifresini teşkil eder. Âsım, Hamza, Nâfi'den Verş kırâetleri tahkik; İbnü Amir, Kisâi kırâetleri tedvir; diğerleri hadr tarzındadır. Fakat bunların hiçbirinde bir harf veya harekenin hakkı çiğnenecek şekilde okunmak câiz olamayacağı için, asıl mânâsıyla tertîl kırâetlerin hepsinde şarttır. Kırâetleri böyle hadr ve tedvir şeklinde kısımlara ayırmaya cevaz veren ise gelecek olan “Kur'ân'dan size kolay geleni okuyun.” emridir.

Görülüyor ki bu âyette geçen “Kur'ân'ı tertîl üzere oku.” sözü, gece kalkmaktan ilk maksadın bu olduğunu gösterir. Bu ise Kur'ân'ı namazda ve namaz dışında okumak, onu okutup öğreterek başkalarına ulaştırmak mânâlarını kapsayabilirse de, ayakta okunması örfe göre namazda okunmasıdır.

85 Kur'ân'ın nasıl okunacağına gelince; şüphesiz Allah kelâmı tahkik, hadr ve bu iki hal arasında orta hal olan tedvir, Arap nağme ve sesleriyle tertîl ve tecvid üzere, elden geldiği kadar sesi ve lafzı güzelleştirerek okunur.

Tedvir, tahkik ve hadr durumları arasında bir orta halden ibarettir. Medd-i munfasıl rivayet edip onu tam uzatmayan birçok imamdan gelen de budur. Bu diğer kurrânın da mezhebi olup imamların hepsince sahih bulunmuştur. Eda ehlinin çoğunluğu nazarında tercih gören budur. (İbnü'l-Cezeri, en-Neşr fi'l-kırâeti'l-aşr: 1/205-207'den naklen) (Elmalılı).

Bir de bu âyet, bu sûre indiği sırada Kur'an'dan daha önce bazı şeylerin inmiş bulunduğunu gösterir. Fakat henüz çok bir şey inmemiş olması nedeniyle, her gece bu kadar uzun süre kalkıp da Kur'an'ı tertil üzere okumak, bunun sadece bellemek için değil, namaz kılıp ibâdet ederek uygulamasını yapmak için okumaya vesile olduğunu gösterir.”⁸⁶

Seyyid Kutub, bu âyetlerle⁸⁷ ilgili olarak şunları söylüyor:

Evet, **“Ey örtüye бүrүнerek saklanan Muhammed, kalk...”** Bu, göğün seslenişi, yüceler yücesi Allah'ın komutudur. Kalk, seni bekleyen büyük görev için, senin tarafından sırtlanmak üzere hazırlanan ağır yükün altına girmek için ayağa kalk. Çalışmak, yorulmak, sıkıntı çekmek ve eziyetlere katlanmak için ayağa kalk. Kalk, uyku ve istirahat zamanı geride kaldı. Kalk, bu görev için hazırlan, onun gerektirdiği eğitimden geç.

Bu komut, Peygamberimizi sakın evinin, ılık yuvasının yumuşak yatağından çekip çıkararak coşkun ve kurşun gibi ağır dalgalarının ortasına, vicdanlardaki ve pratik hayattaki çekici ve itici boğuşmaların arasına atan büyük ve ürpertici bir buyruktur.

Sırf kendisi için yaşayan kimse, belki huzur içinde yaşayabilir. Fakat küçük olarak yaşar ve küçük olarak ölür. Böylesine ağır bir yükü sırtlanan büyük adama gelince uyku, rahatlık, ılık yatak, sakın hayat ve gönül okşayan konfor onun neyine? Peygamberimiz için iç yüzünü anlamış, gerçeği fark etmişti. Bu yüzden eşi Hatice'nin heyecanını yatıştırması ve uyuması yolundaki önerisine “Ey Hatice, uyku zamanı geride kaldı” diye karşılık verdi. Evet, uyku dönemi bir daha geri gelmemek üzere gerçekten geçmişti. O günden itibaren Peygamberimizi sadece uykusuz geceler, yorgunluklar, uzun ve zorluklarla dolu bir cihad görevi bekliyordu. Evet; **“Ey örtüye бүrүнerek saklanan Muhammed, Geceleyin biraz uyuduktan sonra kalk! Gecenin yarısında uyanık ol, ya bu miktarı biraz eksilt, ya da artır da ağır ağır Kur'an oku.”**

Burada büyük göreve hazırlayıcı, araçları ilahi kaynaklı ve garantili sonuç verecek bir eğitim programı ile karşı karşıyayız. Bu programın ana maddesi gece uykusunu bölerek kalkmaktır. Üst sınırı gecenin yarısından

86 Elmalılı, age., 8/396-398

87 73/Müzzemmil, 1-4

çok ve üçte ikisinden az bir süredir. Alt sınırı ise gecenin üçte birlik bölümüdür. Gecenin bu saatlerinde namaz kılınacak ve ağır ağır Kur'an okunacaktır. Âyetin orijinalinde kullanılan "tertil" sözcüğü tok sesle, "tecvid" kuralları uyarınca her harfi doğru biçimde seslendirecek, bu arada şarkı söyler gibi yapmayarak, sözcükleri ağız boşluğunda dalgalandırmaktan kaçınarak Kur'an okumaktır.

Peygamberimizin geceleri kıldığı "vitir" namazlarının on bir rekâtı geçmediği yolunda elimizde kesin bilgiler vardır. Fakat Peygamberimiz gecenin üçte birinden biraz eksik bölümünü bu rekâtlarla geçirirdi. Çünkü Kur'an'ı ağır ağır, tane tane okurdu.

Bu cevabın arkasından yine kalkmayı düşünmüştüm ki, birden aklıma Peygamberimizin nasıl bir vitir namazı kıldığı konusu geldi. Hz. Ayşe'ye "Ey müminlerin annesi, Peygamberimizin nasıl bir vitir namazı kıldığı hakkında bana bir bilgi ver" dedim. Hz. Ayşe bana şunları söyledi; "Biz O'nun abdest suyunu ve misvakını hazırladık. Allah O'nu gecenin dilediği saatinde uyandırır. Kalkınca ağzını misvaklar, abdest alır ve namaza dururdu, hiç oturmadan sekiz rekât kılardı. Sekizinci rekâta oturunca Allah'ın adını anar, O'na dua ederdi. Sonra selâm vermeden kalkar, dokuzuncu rekâtı kılardı. Sonra oturup tek olan Allah'ın adını anar, dua eder, arkasından işitebileceğimiz bir ses tonu ile selam verirdi. Bu selamın arkasından oturduğu yerde iki rekât daha kılardı. Yavrum, böylece kıldığı vitir namazı on bir rekât olurdu. Sonraları yaşlanıp da vücudu ağırlaşınca ayakta kıldığı dokuz rekâtlık vitri yedi rekâta indirdi. Selam verdikten sonra da oturarak iki rekât daha kılıyordu. Yavrum, böylece kıldığı toplam vitir namazı dokuz rekât oluyordu. Peygamberimiz kıldığı namazları sürekli olarak kılmayı severdi. Bu yüzden geceleri uyanamayınca yahut bir sancısı, bir hastalığı olunca kaçırdığı bu gece namazı yerine gündüzleri on iki rekât kılardı. Peygamberimizin gece sabaha kadar Kur'an okuduğunu ve Ramazan dışında bir ay boyunca oruç tuttuğunu hiç hatırlamıyorum.⁸⁸

Yüce Allah uyumamayı, gece ibâdet etmeyi ve Kur'an'ı düşünüp anlamayı emrettikten sonra, bu meşakkatli ve zor üç emrin sebebinin açıklayarak şöyle buyurdu:

88 Seyyid Kutub, Fi Zılâli'l Kur'an, Müzzemmil Sûresi Tefsiri

- 5. ÂYET -

إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا

ثَقِيلًا : bir söz : قَوْلًا sana : عَلَيْكَ : bırakacağız : سَنُلْقِي : gerçekte şu ki biz :
oldukça ağır

“Doğrusu Biz sana (taşınması) ağır bir söz vahyedeceğiz.” (5. âyet)

Ey Muhammed! Sana heybetli, azametli ve yüce bir kelam olan Kur'an'ı indireceğiz. O her şeyi bilen ve her şeye sahip olanın sözü olduğu için bu özellikleri taşır. Bunun sorumluluğu ağırdır. Hazırlıklı ol! Nefis terbiyesi yap, sabret! Kur'an'ın hükümlerini yaşamak, tebliğ etmek ve tebliğ esnasındaki sıkıntılara göğüs germek zordur. Ayrıca vahyin inişi esnasında da fiziki olarak zorluklarla karşılaşacaksın. Buna da hazırlıklı ol.

“Ağır bir söz” ifadesi hakkında bazı âlimlerin görüşleri:

1) Hasan-ı Basri ve Katade'ye göre Kur'an'ı Kerim'in hükümleriyle amel etmenin ağırlığıdır.

Katade diyor ki: “Vallahi Kur'an'ın farzları ve cezaları ağırdır.”

2) Bir kısım âlimler ise bu âyetin, Kur'an'ın indiği sırada ağır ağır geldiğini beyan ettiğini söylemişlerdir.

Âişe (r.a.) diyor ki: “Rasûlullah (s.a.s.) devesinin üzerinde iken ona vahiy gelince deve çöker, boynu yere uzatırdı.”⁸⁹

Zeyd b. Sabit diyor ki: “Rasûlullah'ın dizi benim dizimin üzerinde iken Allah ona vahiy indirdi. Onun dizi o kadar ağırlaştı ki ben dizimin kırılacağını zannettim.”⁹⁰

Fahreddin er-Râzi diyor ki: “Kur'an'ın ağır olmasından maksat, onun kadrinin yüceliği ve öneminin büyüklüğüdür. Değerli ve önemi büyük

89 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/118

90 Buhâri, Salâh 12

olan her şey “sakıl” yani ağırdır. İşte İbn Abbas’ın “*Kavlen sakilen*” ayetine “Büyük söz” demesinin mânâsı budur. Bazılarına göre de, bundan maksat, Kur’an’daki, mükelleflere ağır gelen emir ve nehiyler gibi mükellefiyetlerdir. Bana göre nazmın te’vili şudur: Yüce Allah Rasûlüne (s.a.s.) gece namazını emredince sanki şöyle buyurdu: Sana gece namazını emrettim. Çünkü sana büyük bir söz indireceğiz. Kendini bu büyük söze mutlaka hazırlaman lâzım. Bu da gece namazı ile olur. Çünkü insan karanlık gecede Allah’a ibâdetle meşgul olur. O’nu anmaya ve O’nun önünde boyun bükmeye yönelirse, o gecede, kendini Allah’ın nur ve azametinde hazırlamış olur.”⁹¹

Muhammed Ali es-Sâbunî diyor ki: “Bu mânâ, gece ibâdeti ile Kur’an tilâveti arasında irtibat kurma hususunda çok hoştur. Çünkü Yüce Allah, Rasûlünü insanları İslâm dinine çağırarak görevlendirdi. Bunda nefse ağır gelen mükellefiyetler vardır. Ayrıca bu dinin hüküm ve emirlerini yerine getirmekle insanları mükellef kılmasını emretti. Böyle bir mükellefiyetin, nefisle mücadele ve sabra ihtiyacı olduğunda şüphe yoktur. Çünkü bunda, insanların alışmış oldukları inançları bırakmalarına ve atalarından miras olarak aldıkları gelenekleri terk etmeye teşvik vardır. Ey Nebî! Bu durumda sen birçok yorucu şeyle ve bu davet ve insanları ona kabule teşvik yolunda büyük tehlikelerle karşı karşıyasın. Hal böyle olunca sen, elbiseye bürünmüş, rahat ve sükuna dalmış, meşakkatlerden ve uzun süre ibâdet ve çokça teheccüd namazı kılarak nefisle mücadele etmekten, Kur’an ayetlerini anlayacak ve düşünecek bir şekilde anlamaktan uzak bir haldeyken, bu büyük görevi nasıl yapabilirsin?! Öyleyse yatağından kalk. Gecenin büyük bir kısmını Rabbine yalvararak uykusuz geçir ki davetin zorluklarına katlanmaya ve bu yeni dini müjdelemeye hazırlanasın. Allah’ım! Bu ne güzel bir dikkat çekme! Bundan dolayı Rasûlullah’ın kalbi uyanıyor ve ciddi bir şekilde işe koyuluyor ve Rabbinin huzurunda ayakları şişinceye kadar ibâdet ediyor.”⁹²

Mevdûdî diyor ki: “Sana gece namazını kılman emri, “Sana yüklediğimiz bir ağır sözü taşıyabilmek için sende tahammül gücü geliştirsin” diye verilmiştir. Bu güç, eğer sen gecenin rahatını bırakır da aşağı yukarı yarısını ibâdetle geçirirsen hâsıl olacaktır. Kur’an için “çok ağır bir söz” denmesi, O’nun emirlerini uygulamanın, onun talimatına göre bir örnek oluşturmanın, onun davetini yaparken bütün dünyayı karşısına almanın,

91 Fahreddin er-Razi, Mefatihü’l-Çayb, 30/174

92 M. Ali es-Sabuni, age., 7/104

bu Kitaba göre inanç, düşünce, ahlâk, edeb, kültür ve medeniyet düzeninde bir inkılâb oluşturma'nın güç bir misyon olduğu içindir. Ayrıca bu kelâmın nüzü'lüne tahammül etmek çok güç bir işti. Bu konuda Zeyd bin Sabit diyor ki "Bir defasında Allah Rasûlü'ne vahiy geldiğinde O'nun dizi benim dizime dayanmaktaydı. O esnada dizlerimin üzerinde o kadar yük hissettim ki nerdeyse dizlerim kırılacak sandım." Hz. Âişe buyurmuştu ki, "Şiddetli soğuk ve kış bir günde Allah Rasûlü'ne vahiy geldiğinde ellerinden ter damladığını gördüm." (93.) Başka bir rivayette yine Hz. Âişe diyor ki, "Allah Rasûlü'ne vahiy geldiğinde o deve üzerindeydi. Vahiy bitene kadar devenin göğsü yerde kaldı, çökmüş vaziyette. Vahiy bitmeden kıpırdayamadı." 94

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: "Bununla beraber bu gece kalkışının ve Kur'an'ı tertîl üzere okumanın asıl maksat olmayıp hazırlık mahiyetinde bir giriş olduğu açıklanmak üzere buyruluyor. Çünkü Biz sana ağır bir söz indireceğiz. Dayanılması, uygulama ve yerine getirilmesi çok zor olan büyük bir kelâmı üzerine indirip tatbikini ve uygulamasını sana emredeceğiz. Bu söz, ağır yükümlülükleri ve sorumlulukları kapsayan ve savulması ve geri çevrilmesi mümkün olmayan Kur'an ile Peygamberlik emri, indirilmesi de onun vahyidir. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vahiy inerken o kadar ağır ve şiddetli gelirdi ki, derhal yüzü değişirdi. Nitekim Hz. Âişe demiştir ki: Gayet soğuk bir günde vahiy inerken baktım, açılırken alnından ter fışkırıyordu. Aynı şekilde Veda Haccı sırasında Arafat'ta "Gadba" adlı devesinin üzerinde iken vahiy gelince ağırlıktan deve çöke kalmıştı. Vahy ve onun inişi böyle maddi olarak bile bir ağırlık ve baskı ile geldiği gibi mânâsındaki hükümlerin ve ahlâk kurallarının icra ve uygulaması da nice zorlukları beraberinde getiren ağırlıkları kapsar. Kur'an'ı okumak kolay olsa da onunla amel etmek zordur. Sonra, terazide ecir ve mükâfatı da ağırdır." 95

Bu eğitim programı, indirilecek olan "ağır söz"e Peygamberimizi hazırlamak içindi. Okuyoruz: "**Çünkü Biz sana sorumluluğu ağır bir söz indireceğiz.**" "Ağır söz"den maksat bu Kur'an ve içerdiği yükümlülüklerdir. Kur'an aslında "ağır" değildir, okunması ve anlaşılması kolay bir kitaptır. Fakat o "hak" terazisindeki tartısı ve kalplere yönelik etkisi açısından "ağır"dır. Nitekim yüce Allah başka bir ayette "**Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş**

93 Buhârî; Müslim; Muvatta; Tirmizî; Nesâî

94 Müsned-i Ahmed; Hakim; İbn Cerir ; Mevdûdî, Tefhimu'l-Kur'an, age., 6/457

95 Elmalılı, age., 8/398-399

olsaydık, sen onun Allah korkusu ile parça parça olduğunu görürdün”⁹⁶ buyuruyor. Ama yüce Allah Kur’an’ı bir dağa değil de onu algılamaya yetenekli ve dağdan daha sağlam, daha sarsılmaz bir kalbe indirdi.

Bu nur ve bilgi feyzini algılayıp özümlemek, gerçekten uzun hazırlığı gerektiren ağır bir işti. Büyük ve soyut evrensel gerçeklerle iletişim kurmak, gerçekten uzun hazırlığı gerektiren ağır bir işti.

Yüceler âlemi ile, evrenin özü ile, canlı-cansız tüm yaratıkların ruhları ile Peygamberimizin kurduğu gibi bir ilişki kurmak, gerçekten uzun varlığı gerektiren ağır bir işti. Tereddütsüz ve kuşkusuz bir kararlılıkla bu yola koyulmak, bu görevi yürütürken içgüdülerin fısıltılarına, dışarıdaki çekim odaklarına ve engellere kapılmaksızın, sağa-sola bakmaksızın ilerleyebilmek, gerçekten uzun hazırlık gerektiren ağır bir işti.

Geceleyin herkes uyurken ayakta olup ibâdet etmeyi, gündelik hayatın dağdağasından ve karmaşasından uzaklaşarak yüce Allah ile ilişki kurmayı,,O’nun feyzini ve nurunu algılamayı, O’nun birliğinin beraberliğinde coşup O’nunla baş başa kalmanın masum yaşamayı, sanki yüceler aleminde yeni iniyormuş gibi ve varlık aleminin her yanından sözsüz ve sözcüksüz bir yankı yükseliyormuş gibi bir heyecanla evrenin sessizliği ortasında ağır ağır Kur’an okumayı, gecenin karanlığı içinde Kur’an’ın ışınlarını, mesajlarını ve yüksek frekanslı titreşimlerini düşünelim. Bütün bunlar bu “ağır sözü” yüklenmeye, bu değerli yükümlülüğü sırtlanmaya, bu ağır sıkıntıyı göğüslemeye hazırlanan Peygamberimiz için son derece gerekli birer azık niteliğindedirler. Aynı zamanda bu çağrının savunuculuğunu üstlenen her kuşaktan dava adamları için bu böyledir. Bu saydıklarımız, uzun ve meşakkatli yolları boyunca dava adamlarının kalplerini aydınlatır, onları şeytanın vesveselerinden ve bu aydınlık yolu saran karanlıkların çöllerinde şaşır-maktan korur.

Bundan sonra Yüce Allah, geceyi ibâdetle geçirmenin faziletini anlatmak üzere şöyle buyurdu:

- 6. ÂYET -

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا

etki : وَطْئًا : daha kuvvetli هِيَ : gece اللَّيْلِ : kalkışı : نَاشِئَةٌ : doğrusu إِنَّ :
bakımından وَأَقْوَمُ : daha sağlamdır قِيلًا okumak bakımından :

“Şüphesiz gece kalkışı, (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyuma ve sağlam bir kıraate daha elverişlidir (Etki bakımından daha kuvvetli, okumak bakımından daha sağlamdır).” (6. âyet)

Geceyi ibâdetle geçirmek nefse daha zor ve ağır gelir. Bu zor işi yapmak ruhları ve bedenleri güçlendirir, irâdeleri sağlamlaştırır, kalbin, kulağın ve gözün birlik içinde olmalarını daha iyi sağlar. Geceleyin ibâdet etmek, gündüz ibâdet etmekten daha sağlam ve kalp için daha iyi muhâfaza edicidir. Geceleyin ibâdet eden, dünyevî meşguliyetlerden uzak kalarak kendisini tamamen ibâdete verme imkânı bulur. Gece saatleri sakin olduğu, dünya meşgalelerinden uzak olduğu için bu saatlerde namaz kılmak ve Kur’an okumak daha güzel, daha doğru, daha sağlam, daha muhâfazalı, anlamaya ve sağlam bir kıraate daha elverişlidir. Ayrıca nefsinin tembellikten arındırılmış, Allah yolunda cihada hazır bir hale getirmiş olursun.

“Naşiyete’l-leyli” ifadesi hakkında bazı âlimlerin görüşleri:

1) Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Ebi Nüceyh, İkrime, Mücahid, İbn-i Zeyd ve Dahhak’a göre geceleyin ibâdete kalkmak demektir. Naşiete kalkmak demektir.

2) Ebu Miclez, Ebu Reca ve Katade’ye göre yatsıdan sonra ibâdet için kalkmak demektir.

Mevdudi diyor ki: “Metinde geçen “Nâşietel-leyl” hakkında müfessirler ve dilciler arasında dört değişik görüş vardır. Birincisi, “Naşie”den murad “gece kalkan kimse”. İkinci görüş; bundan kast olunan “gecenin vaktidir.” Üçüncü görüş; “geceleyin kalkmaktır.” Dördüncüler ise, “sadece gece kalk-

mak değil, biraz uyuduktan sonra kalkmaktır.” anlamını verdiler. Hz. Âişe ve Mücahid bu dördüncü görüşte olanlardandır.”⁹⁷

“Eşeddu vat'en” ifadesi hakkında bazı âlimlerin görüşleri:

1) Abdullah İbn Abbas, Katâde ve İbn-i Zeyd'e göre geceleyin ibâdet etmek, gündüz ibâdet etmekten daha sağlam ve kalp için daha iyi muhâfaza edicidir, demektir. Yani geceleyin ibâdet eden, dünyevi meşguliyetlerden uzak kalarak kendisini tamamen ibâdete verme imkânı bulur.

2) Mücahid ve Ebi Nüceyh ise “*Vat'en*” ifadesini “*Vit'en*” şeklindeki kıraatiyle okumayı esas almışlar ve bu ifadeyi şöyle izah etmişlerdir: Geceleyin ibâdet etmek, kalbin, kulağın ve gözün birlik içinde olmalarını daha iyi sağlar.⁹⁸

Mevdûdi diyor ki: “Metinde “*Eşeddu vat'en*” ibaresi geçmektedir. Bunun manası çok geniştir, bir cümle ile açıklamak mümkün değildir. Bir manası şudur; gece ibâdet için kalkmak ve uzunca bir kıyam etmek insan mizacının tersidir, bu saatte insan istirahat ister. Bu yüzden bu eylem nefsi kontrol altına almak için çok etkili bir çabadır. Bu şekilde eğer bir kimse nefsi ve bedeni üzerinde hâkimiyet sağlar ve onları Allah yolunda kullanmaya muktedir olursa, o kimse Hak dininin tebliğini dünyaya galip kılmak için daha başarılı olacaktır. İkinci anlamı ise, kalp ve dil arasında bir harmoni oluşturmak için çok etkili bir vasıta olduğu şeklindedir. Çünkü gecenin bu saatlerinde kul ile Allah arasına başka bir şey giremez. Bu halde insan diliyle ne söylüyorsa kalbinin sesiyle de onu söyler. Kalp ve dilde bir ahenk meydana gelir. Bir diğer anlamı da insanın zahir ve batınında ahenk meydana getirmek için çok tesirli bir vasıta olduğu şeklindedir. Çünkü gece yalnızlığında eğer bir kimse istirahatını terk ederek ibâdet için kalkarsa bu muhakkak ihlâsındandır. Çünkü bunda gösteriş yapmanın bir unsuru yoktur. Bir diğer dördüncü mana da şöyle verilebilir; Bu gece ibâdeti insan için gündüz ibâdetinden daha ağırdır. Dolayısıyla bu ibâdete devam eden kimsede sebat oluşturur. O kişi Allah'ın yolunda daha bir bilinçle ve kesin iradeyle gider ve her türlü zorluğa karşı direnç gösterir.”⁹⁹

⁹⁷ Taberi, age., 8/462

⁹⁸ Taberi, age., a.y.

⁹⁹ Mevdudi, age., 6/457

“*Ve akvmu kîlâ*” ifadesi hakkında bazı âlimlerin görüşleri:

1) Enes b. Mâlik'e göre geceleyin Kur'an okumak daha doğru olur, şeklindedir.

2) Katâde ve İbn-i Zeyd'e göre dünya meşgalesinden uzak kalındığı için geceleyin Kur'an okumak daha sağlam ve daha muhâfazalı olur, şeklinde izah etmişlerdir.

3) Abdullah İbn Abbas ise Kur'an'ı anlamaya daha yakın olur, şeklinde izah etmiştir.¹⁰⁰

Mevdûdi diyor ki: “Burada “*Ve akvmu kîlâ*” geçmektedir. Lügat mânâsı bir sözü daha doğru yapmak ve düzeltmektir. Fakat burada kast olunan o zaman insanın Kur'an-ı Kerim'e daha sakin ve ihtiram ile kalbi ona yönelik olarak ve daha iyi anlayarak okumasıdır. İbn Abbas bunu şöyle izah etmiştir: “... ecdaren yefkahu fil-Kur'an” yani insanın Kur'an üzerinde daha derin düşünmeye uygun olduğu vakit.”¹⁰¹

Muhammed Ali es-Sâbunî diyor ki: “Dinlenme, huzur ve gecenin sessizliğinden sonra, kişinin yatağından kalkarak ibâdet ve itaat edeceği saatler olan gece saatleri, namaz kılan kimse için gündüz namazından daha zor ve ağırdır. Çünkü gece, uyku ve dinlenme için yaratılmıştır. Onu ibâdetle geçirmek nefse daha zor ve ağır gelir. Bu zor işi yapmanın özelliklerinden biri de ruhları kuvvetlendirmek, iradeleri sağlamlaştırmak ve bedenleri güçlendirmektir. Hiç şüphe yok ki Allah düşmanı kâfirlere karşı cihad etmek için kuvvetli ruhlara ve güçlü bedenlere ihtiyaç vardır. Gece saatleri, daha güzel ve açık okumaya elverişlidir. Çünkü gece sesler sakinleşir. Hareketler kesilir, dolayısıyla ruh daha saf ve zihin daha kavrayıcı olur. Zira geceleyin seslerin kesilmesi ve insanların sakinliği, düşünüp anlamaya ve Kur'an'ın maksat ve sırlarını kavramaya ruh için daha çok yardımcı olur.”¹⁰²

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “İşte önce gece kalkmak ve Kur'an okumakla emir, bu cümleden olmak üzere gelecek olan ağır emirlerin uygulanabilmesine imkân ve yetenek kazanmak üzere nefisleri terbiye

100 Taberi, age., 8/462

101 Ebû Dâvud; Mevdudi, age., 6/457

102 M. Ali es-Sabuni, age., 7/104

etmek ve nefsi yenme gayretlerini geliştirip kuvvetlendirmek için hazırlık mahiyetinde çalışmadır. Bunun gündüz yapılmayıp da geceden başlamasının sebep ve hikmeti büyüktür. Çünkü gece nâşiesi yani gece yetişen nefis, veya gece meydana gelen olay veya gece neşesi ve olayı, “Daha baskın, daha samimidir.”

Vatt: Lügate; basmak, çiğnemek, yumuşatıp döşemek, hazırlamak, uydurmak, yani uygun hale koymak ve uygunluk mânâlarında mastardır. Bir de tümseklikler arasında basık ve engin yere denir.

Ebû Amr ve İbn Âmir kırâetlerinde vav’ın kesri ve ta’nın fethasıyla ve uzatarak “Vitâu” okunur. Bununla aynı baptan mastar olan “muvâtae”, uygunluk, uyuşma demektir. Yani, gece yapılan amel daha baskın, daha samimi yahut kalp ve vicdana daha uygun demektir. Gece sessizlik ve her şeyden ayrılma zamanı olduğu için, uyanık olanların gözü gönlüne daha uygun ve gündüzleyin çeşitli engeller ve meşgaleler içinde duyulamayacak olayları duymak için keşfi daha açık ve gösterişten, başkalarının bakışından kurtulmuş olarak ihlâslı davranmaya daha uygun yahut daha keskin, daha dokunaklıdır.

Ve deyişçe, söyleyiş ve anlayış açısından daha sağlamdır. Söz daha iyi söylenir ve duyulur, gürültüler kesilmiş bulunacağı için okuma ve düşünme, inceleme ve zikir, söylenen ve dinlenen söz daha sağlam olur.”¹⁰³

“Kuşkusuz gece ibâdeti, gündüze göre daha zor, fakat sözü daha etkilidir.” Âyetin orijinalinde geçen “nâşietelleyli” tamlaması “gecenin yatsıdan sonraki gelişmeleri” anlamına gelir. Ayette “gece faaliyetleri gündüze göre daha zor yani vücut için daha yorucu, fakat **“sözü daha etkilidir”**. Tefsir bilgini Mücahid’in açıklamasına göre “yararı daha kalıcıdır” deniyor. Gerçekten gündüz yorgunluğu arkasından uykunun çağrısı çok güçlü olur, yatağın çekiciliği dayanılmaz boyutlara ulaşır, bu çağrıya ve bu çekiciliğe karşı koyup bir şeyler yapmak, mesela ibâdet etmek insan vücuduna son derece yorucu gelir. Fakat vücudun bu isteğini yenerek uyanık kalabilmeyi başarmak ruhun özgürlüğünü ilan etmek, Yüce Allah’ın çağrısına olumlu cevap vermek, O’nunla baş başa kalma uğruna özveride bulunmaktır. Bu yüzden gecenin sözü “daha etkili”dir.

103 Elmalılı, age., 8/399

Geceleyin Allah'ı anmanın ayrı bir hazzı, gece kılınan namazın ayrı ürperticiliği, geceleyin Allah'a yalvarmanın ayrı bir coşkusu vardır. Gece zikirleri, gece namazları, gece duaları kalbe öylesine büyük bir huzur ve Allah'a yakınlık duygusu doldurur ki, kalpleri öylesine duyarlı ve ışıklı hale getirir ki, bu durum gündüz namazlarında ve zikirlerinde görülmeyebilir. Kalplerin yaratıcısı olan yüce Allah onların giriş kanallarını, bam tellerini, onlara hangi mesajların gideceğini ve etkili olabileceğini; onların günün hangi saatlerinde daha açık mesaj almaya daha hazırlıklı ve yetenekli olacaklarını, hangi uyarıcıların onlarda daha canlı ve güçlü etki uyandırabileceğini herkesten iyi bilir.

Kulu ve elçisi Hz. Muhammed'i bu "ağır söz"ü algılamaya ve bu koca yükü sırtlanmaya hazırlayan yüce Allah, O'nun için gece ibâdetini uygun gördü. Çünkü gece faaliyetleri, gündüze göre daha zor ve daha yorucu olmakla birlikte geceleyin söylenen sözler daha etkilidir. Bunun yanı sıra O'nun gündüzleri yoğun işleri ve uğraşmaları vardır, bunlar O'nun enerjisinin ve ilgisinin çoğunu tüketmektedir. Okuyalım: **"Çünkü gündüzleri, seni uzun uzun uğraştıracak işlerin vardır."**

Öyleyse Peygamberimiz gündüzlerini bu yoğun işlere ve uğraşmalara ayırmalı, geceleri ise Rabbi ile baş başa kalarak namaz kılmalı, Allah'ı anmalıdır. Okuyoruz: **"Rabbinin adını an, bütün varlığınla O'na yönel."**¹⁰⁴

- 7. ÂYET -

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا

"Zira gündüz vakti, uzun meşguliyetlerin var." (7. âyet)

Şüphesiz ki senin ihtiyaçlarını karşılayan için gündüzün uzun ve boş bir zamanın vardır. Gündüzün işlerinde tasarrufta bulunma, dolaşma ve uzun zaman meşgul olma salâhiyetin vardır. O halde gece saatlerini de teheccüd ve ibâdetin için ayır. Gündüzün ihtiyaçlarından artan zamanda da uyuyabilirsin.

104 Seyyid Kutub, Fi Zılâli'l Kur'an, Müzzemmil sûresi tefsiri

Sebh: Önemli işlerinde tasarruf etmek ve onun için dolaşmak manasındır. Sebh, aslında su üstünde yüzmek demektir. Burada hayatın çeşitli işleri için dolaşmak ve onlarla tasarruf etmek için müstear olarak kullanılmıştır.¹⁰⁵

İbn Cüzeyy şöyle der: “Burada sebh, işlerde tasarruf etme ve meşgul olma manasındır. Yani işlerinle meşgul olman için gündüz sana yeter. Geceyi de Rabbine ibâdete ayır.”¹⁰⁶

Bu âyet hakkında bazı âlimlerin görüşleri:

1) Abdullah İbn Abbas ve Katâde bu âyeti şu şekilde izah etmişlerdir: “Şüphesiz ki senin için gündüzün uzun bir boş zamanı vardır. Geceleyin ibâdet et. Gündüzün bu boş zamanında da uyursun.”

2) İbn-i Zeyd ise şöyle izah etmiştir: “Şüphesiz ki senin, gündüzün ihtiyaçlarını karşılamam için uzun bir zamanın vardır. O halde geceni dinine ayır.” İbn-i Zeyd diyor ki: “Bu emir, gece namazının farz olduğu zamanda idi. Sonra Allah kullarına lutfederek bu namazı hafifletti. Daha sonra ise mecburi olmaktan çıkardı.” İbn Zeyd, 73/Müzzemmil, 1-4 âyetleri ile bu hükmü kaldıran 73/Müzzemmil, 20 âyetlerini okumuştur. İbn Zeyd sözlerine devamla diyor ki: Daha sonra daha geniş bir emir geldi. Hem mü'minlerden hem de Rasûlullah'tan gece namazının farziyetini kaldırdı. Allah Teâlâ buyurdu ki: *“Gecenin bir bölümünde, sadece sana mahsus nafile namaz kıl. Muhakkak Rabbin seni övülmüş bir makama erdirecektir.”*¹⁰⁷

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Çünkü senin için gündüzün uzun bir yüzüş var. Burada sebh, yani yüzmek üç şekilde tefsir edilmiştir:

1) Gündüzün yeryüzünde hareket; insanı meşgul edecek, okumaya ve ibâdete engel işler vardır. Bunların arasında, geceki huzur ve neşe bulunmaz demektir.

2) Diğer ihtiyaçlarını ve önemli işlerini görecektir uygun bir zaman vardır, demek olur.

¹⁰⁵ M. Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, 7/101

¹⁰⁶ İbn Cüzeyy, Teshil, 4/157; M. Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, 7/104

¹⁰⁷ 17/İsrâ, 79; İbn Cerir et-Taberi, Tefsir, 8/463

3) Bir mânâ da, kalkmakla emrolunduğun bu gecenin bir gündüzü gelecektir ki sen o zaman uzun bir paklığa ve temizliğe ereceksin mânâsında gelecek için bir müjde olur. “*Ve açtığı sıra o sabaha andolsun.*”¹⁰⁸ âyetinde olduğu gibi.”¹⁰⁹

İlâhî hitap, dâvet için bir zemin hazırlama mesabesinde olan bu girişleri yaptıktan sonra, daveti tebliği emre ve Rasûlullah’a bu dâvetin nasıl yapılacağını nazârî/teori olarak bildirdikten sonra, ameli olarak da nasıl yapılacağını öğretmeye geçti:

Kur’ân-ı Kerim’de “Leyl/Gece” Kavramı

Leyl, bütün türevleri ile karanlığı ifade etmektedir. Leylun elyelu ifadesi ise çok karanlık demektir. Güneşin batışından, fecr-i sâdık yahut güneşin doğuşuna kadar olan süre gece olarak kabul edilmektedir.¹¹⁰ Bu nedenle nehâr’ın ortaya koyduğu mânânın karşıtı bir kozmik, sosyolojik ve psikolojik yapıya sahiptir. Yevm odak kelimesi ile anlam ilişkisi olan “leyl” kozmik olarak nehâr kelimesinin karşıt anlamlısı olan anahtar kelime olarak karşımıza çıkar. Leyl kelimesinin leyâl şeklinde çoğulu olmakla birlikte ikili yoktur.¹¹¹ Ânâe’l-leyl¹¹² terkihi, gece saatleri, gece boyunca, gecenin başı, ortası, sonu, bu saatlerde yapılan iş ve ibâdetler¹¹³ gecenin bir kısmı, belli bir gecenin belli bir kısmı,¹¹⁴ kat’un min el-leyl¹¹⁵ gecenin sonudur. Teheccüd¹¹⁶ kelimesinin ifade ettiği vakit ise gecenin bir bölümüne tekabül eder.¹¹⁷

Karanlık, gece yapılan işler, gecenin değişik bölümleri, beyazla siyah arası durum, gece, konuşmamak, karanlık gece ve dshr gibi mânâları ifade eden bir başka kelime ise s-m-r kökünden türeyen,¹¹⁸ sâmir¹¹⁹ lafzıdır. Ayrıca sâmir, bir kabile ismi olarak kullanılmaktadır.¹²⁰ Leyl kelimesinin

108 74/Müddessir, 34

109 Elmalılı, Hak Dini Kur’an Dili, 8/399-400

110 el-Ferâhidî, VIII; 363; el-Cevherî, V, 1815; er-Râgıb el-İsfahânî, s. 457; ez-Zebidî, VIII, 109

111 İbn Manzûr, XI, 67, 610

112 3/Âl-i İmrân, 113; 39/Zümer, 9

113 İbn Kuteybe, s. 493; er-Râzî, Tefsir, VIII, 85-86, 164-165; XVI, 218), nâşiete (73/Müzemmil, 6)

114 Fahreddin er-Râzî, Tefsir, XIX, 160

115 11/Hûd, 81

116 17/İsrâ, 79

117 er-Râzî, Tefsir, XXI, 25; İbn Kayyim el-Cevziyye, et-Tibyân fî Aksâmi’l-Kur’ân, s. 368

118 Râgıb el-İsfahânî, s. 242; İbn Kuteybe, s. 298; ez-Zâvî, II, 610

119 20/Tâhâ, 85, 87, 95; 23/Mü’minûn, 67

120 el-Beydâvî, 11, 65, 124

kuşattığı zaman, yevm kelimesinin ifade ettiği 24 saatlik zaman diliminin bir parçası olması sebebiyle, yevm ile anlam ilişkisi olan anahtar bir kelimedir. Yevm'in ifade ettiği 24 saatlik zamanın, leyl/gece nin kapsadığı zamanın yansından başlatılıp ertesi gece aynı vakitte sona erdiği ¹²¹ şeklindeki açıklamalar günümüzde kabul görmektedir.

Kur'an'da esas olan, gecenin istirahat vakti oluşudur. Ancak geceleyin ibâdet övgüye daha lâıyk,¹²² ihlâsı yakalamaya daha müsait bir zaman¹²³ olarak belirtilmiştir. Gündüzü ifade eden nehâr kelimesiyle birlikte zikredilişinde, hep geceyi ifade eden "leyl" önceliklidir. Böyle bir filolojik sıralama kozmolojik sıralamanın ifadeye dökülmesidir. Nitekim Araplar'da da her günün gecesi gündüzünden önce kabul edilmektedir.¹²⁴ Bu nedenle 24 saatlik bir zaman dilimi anlamında, günü gece yarısından başlatmak yevm hakkında yapılan açıklamalara, insanın yaratılışına tekabül eden vakte, leyi kelimesi için anlam ilişkisi içerisinde bulunan kelimelerin kapsadığı zamanı, namaz vakitleri ile ilgili açıklamalara ve pratik hayatın gerçeklerine uygun düşmem ekte tir.

Kur'an, dinî, iktisâdî, sosyolojik ve psikolojik olarak 24 saatlik zamanı fecr ile başlatmakta, güneşin belirtisinin kaybolması ile de bu zamanı sona erdirmektedir. Binâenaleyh "leyl" kelimesinin ifade ettiği gece süresince bir sorumluluk söz konusu değildir. Ayrıca gece ve uykunun ölüme benzetilmesi, bu durumu destekleyen ayrı bir delil olmalıdır. Bütün bu durumların yanı sıra Kur'anın, geceyi, hayatın olmazsa olmazı ¹²⁵ olarak takdim etmesi pratik hayatın ve kozmolojinin bir realitesidir. Sürekli geceye veya sürekli gündüze varlığın hangi kısmı tahammül edebilir.¹²⁶

Kur'an'da 92 yerde zikredilen "leyl" kelimesi, ister gündüzü ifade eden nehâr kelimesiyle ister gündüzde yapılan bir amel ile geçsin, hep Allah'ın kudretine delil olarak gösterilen süreklilik arz eden bir yapıdadır. Kozmolojinin hareketi ile işleyen leyl/gece âhiret sahnesinde görülmemektedir. Zira evrenin yapısının bozulmasıyla varlık sahnesinden silinmiş olur.

121 Yeni Hayat Ansiklopedisi, III, 1420

122 25/Furkan, 47, 64

123 73/Müzzemmil, 2-8

124 İbn Manzûr, VI, 66

125 16/Nahl, 12; 25/Furkan, 62

126 Fahreddin er-Râzi, Tefsir, XXXI, 173

Geceyi yaratan kudret,¹²⁷ onun işlevini dünyevî hayatın hizmetine sunmuştur. Onunla ilgili taksimatlar konusunda, gecenin yansından, yarıdan az eksikliği veya fazlası, üçte biri,¹²⁸ şafak, karanlık ve dolunay olmuş ay¹²⁹ gecenin çok mühim vakitleridir. Böylece 24 saatlik zaman diliminin anlatımı için, Kur'an'da geçen kelimelerin tahlil ve değerlendirilmesine çalışıldı. Günlük zaman ölçekleri, daha büyük zaman ölçümleri yapmanın önceliğini oluşturur. Dolayısıyla bu öncelikli ölçeklerle ölçülen sürelerle geçilebilir.

130

Gece ve İhyâsı

Gecesini diriltemeyenin gündüzü de ölmüştür. Gündüzün yığıdî olmak, gecenin âbîdî olmaktan geçer. İç zenginliğin elde edilmesinde mekândan (kalpten) sonra ikinci önemli faktör zamandır. Elbet geceler de gündüzler de Allah'ındır. Ne ki, iç zenginliğin elde edilmesinde en müsâit zaman olan geceyi kazanmamız gerekiyor. Çünkü gökler gece vakti sıyrırırlar duvaklarını. Gece, amellerin Allah katına arz edildiği müstesnâ zamandır.

Çağdaş zaman anlayışıyla İslâm'ın zaman anlayışı taban tabana zıttır. Bu zıtlık, zamanı kullanmada da kendini gösteriyor. Allah Kur'an'da çeşitli zaman parçaları üzerine yemin eder: “*Ve'l-asr, ve'l-leyl, ve's-subh, ve'd-duhâ (Asra, geceye, sabaha, kuşluğa yemin olsun)*” gibi. Bu yeminler, zamanın izzetinin İlâhî dille tescilidir. Zaman azizdir, ne kadar çok olursa olsun değerinden bir şey kaybetmez; Aynen su gibi. Zaman hayattır, zamanı israf, hayatı israftır, yani intihardır. Hayatını bozuk para gibi harcayanlara Allah'tan umut kesmemelerini tavsiye eden âyet “*esrefû alâ enfusihim (nefislerini israf edenler)*”¹³¹ tasvirini yapar.

Çağdaş zaman anlayışı, ünlü tâbirli akşamcıdır, yaratılışın doğasına aykırıdır. Allah'ın belli maksada mebnî olarak yarattığı geceyi amacının dışında hovardaca kullanmak, çağdaş insanın tabiatı haline getirildi. İslâmî anlayışta zaman, doğasına en elverişli biçimde kullanılır. Mü'min, üzerine güneşi doğdurmaz, güneşin üzerine kendisi doğar. Zamanı kullanmada İslâm, tâbir câizse *sabahçıdır*. Bu nedenle, sabahın diriltici dinginliğinden en

127 21/Enbiyâ, 33

128 73/Müzzemmil, 2-4, 20

129 84/İnşikak, 16-18

130 Faiz Kalın, Kur'an'da Zaman Kavramı, Rağbet Yayınları, s. 163-165

131 39/Zümer, 53

çok Müslümanlar yararlanır. Allah rasûlünden gelen rivâyetlerde “yatsıdan sonra Rasûlullah’la oturup konuşurken...” gibi rivâyetlere pek rastlanılmaz. Aksine; Buhârî, Evkatu’s-Salât bâbında Ebû Berze’dan, Allah Rasûlü’nün yatsıdan sonra mecbur kalmadıkça konuşmayıp istirahat çekildiğini, yatsıdan sonra oturmaktan hoşlanmadıklarını nakletmekte.

Gece ve Kur’an

“Kuşkusuz Biz onu mübârek bir gecede indirdik.”¹³² Gece, Allah’ın, üzerine yemin ettiği vakitlerden biri. Kur’an, bir gece vakti indiğini ifşâ ediyor bizlere. “Kadir” bir gecenin adıdır ki ad olduğu geceyi gecelerin efendisi yapmıştır. Mi’râc da gecenin armağanlarından, bir gece vakti (leylen) vuku bulmuştur, insan neslinin erebileceği en yüce rütbeye bir gece vakti ermişti evrenin efendisi. Gecenin ümmete getirdiği hediyelerden biri de “Hicret”.

Kur’an; “Gece saatlerinde ayakta durup Allah’ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan topluluk”¹³³; bu grubu kitab ehli içerisinde ayrıca anmış, onların diğerleriyle bir olmadığını ifâde etmiştir. Rasûle de bu bağlamda bir emir indirilerek gecesinin bir kısmında uykusunu bölerek teheccüd namazı kılması istenmiştir.¹³⁴ Rasûlüne iç zenginliğin yollarını gösteren Allah’ın bir tavsiyesi daha: “Gecenin bir bölümünde ve gündüzün uçlarında O’nu tesbih et ki, memnun olasın.”¹³⁵

Bu konuda açıklamaya çalıştığımız Müzzemmil sûresi çok ilginç bir sûredir. İlginçliği -hâşâ- garipliğinden değil; ilk nâzil olan sûrelerden olmasına rağmen ihtivâ ettiği iç zenginliğin elde edilmesine yönelik İlâhî emirlerden gelmekte. Bilinen bir şey var; bu sûre nâzil olduğunda bildiğimiz beş vakit namazın henüz farz olmadığı. Daha dâvetin esaslarının bile yeni yeni belirlendiği nübüvvetin ilk yıllarına ait bu sûrede, Rasûlullah’a ve ona ilk uyan bir avuç insana neyin emredildiği birlikte okuyalım: “Ey örtüsüne bürünen! Geceleyin kalk (namaz kıl); yalnız gecenin birazında (uyu). Gecenin yarısında (kalk) ya da bundan biraz eksilt. Veya buna ekle. Ve Kur’an’ı tertil üzere oku. Doğrusu Biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız. Gerçekten gece neşesi (dinginliği, insanın iç evreninde uyandırdığı) etki açısından daha güçlü, okumak bakımından da daha etkilidir.”¹³⁶

132 44/Duhân, 3

133 3/Âl-i İmrân, 113

134 17/İsrâ, 79

135 20/Tâhâ, 130

136 73/Müzzemmil, 1-6

Evet, henüz beş vakit namazın bile farz olmadığı, İslâm'ın gerçekten garîb olan ilk ve zor günlerinde bu âyetler oldukça anlamlı bir şeyin ifâdesiydi; gelecekte İslâm'ın tüm yükünü omuzlarında taşıyacak olan çekirdek kadronun şahsiyet eğitiminin. Onlar projesi Allah'a ait olan, mimarı Rasûlullah olan İslâm binasının temel taşlarıydılar. Temelin sağlam atılması gerekiyordu. İşte insanın iç dünyasını zenginleştirici mesajlar taşıyan bu gibi âyetler bu amaca mâtuf olarak iniyordu.

Adı geçen sûrenin son âyeti ininceye kadar Rasûlullah ve ashâbı gece namazını farz olarak kıldılar. Sûre-i Müzzemmil'in son âyetindeki "...O sizin (gece saatlerini) hesap edemeyeceğinizi bildiği için sizi affetti. O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun (ne kadar kolayınıza gelirse o kadar gece namazı kılın)" ibâresiyle bu vecîbe hafifletildi. Kaldırılmadı; "fakraû mâ teyessera mine'l-Kur'an" ibâresinden de öyle anlaşılıyor. "O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun" anlamına gelen bu cümlede "parça" ile "bütün" kastedilmiş olup namazda Kur'an okunduğundan gece namazı, mecâzî olarak "Kur'an okuma" ile ifâde edilmiştir.

Sûrenin sözkonusu son âyetinin, kendisinden önceki âyetlerden ne kadar sonra indiği hakkında farklı rivâyetler var. Bir yıl, iki yıl, on yıl diyenler olduğu gibi, son âyetin Medine'de nâzil olduğunu söyleyenler de var. Hz. Âişe bu âyeti kastederek "12 ay sonra indi, Rasûlullah ve ashâbı 12 ay gece namazını farz olarak kıldı" demektedir. Abd İbn Humeyd'in Yakub ve Cafer yoluyla Saïd'den gelen rivâyetinde Allah Rasûlü ve ashâbı on yıl gece namazını bir vecîbe olarak edâ etmişler, on yıl sonra bu âyet nâzil olarak mü'minleri rahatlatmıştır.

Şöyle ya da böyle Allah Rasûlü ve ashâbı aylarca -belki de yıllarca- teheccüd için zorunlu olarak kalkmışlar, hatta bu vecîbeyi hafifleten âyet nâzil olduktan sonra bile bu namaz Rasûlullah için "Ve gecenin bir kısmında uykunu bölerek sana özgü bir nâfile namaz kıl"¹³⁷ emriyle farziyetini muhâfaza etmiştir.

En güzel örneğimiz olan Rasûlullah'ın gecesi bizim gecemize niçin örnek olmamaktadır? Onun iç dünyasının, Rabbi tarafından nasıl zenginleştirildiğinin delili olan bu âyetler niçin bizim iç dünyamızı da zenginleştir-

mesin? Rasûlün sünnetlerine sarılması gereken bizler ona has farzlara karşı niçin bu denli lâkayt davranabiliyoruz? Dahası insan, her şeyin olduğu gibi zamanın da yaratıcısı olan Allah tarafından “elverişi” olarak nitelenen gece adlı serveti nasıl hovardaca harcayabiliyor?

“Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle dirilirsiniz. Nasıl dirilirseniz öylece haşrolunursunuz.” Bu Nebvî uyarıdan alacağımız çok ders var. Uykuyu bir tür “ölüm” olarak nitelemek gerekiyor. Kur’an’da Sûre-i En’âm’da, uykudan “ölüm” olarak “yeteveffâküm bi’l-leyl” diye söz edilir. Buradan yola çıkarsak, en azından yarı ölüm olan gecelerimiz için şunu söyleyebiliriz: Eğer gündüzünüz güzelse, geceniz de güzel olacak; geceniz güzelse sabahınız da (yeniden dirilişiniz) güzel olacaktır. Bunlar birbirine bağlı şeyler. Böylesi bir ortamda gecesinin hesabını veremeyenin gündüzünün hesabını verebilmesi ne mümkün? Her şeyin el ayak çektiği bir özge vakitte cansızlar, canlılar ve sâlihlerle birlikte bu evrensel koroya eşlik etmenin insanın iç dünyasında ne ufuklar açacağını düşünebiliyor musunuz?

Gündüzleri imanlarımızı gevreten bireysel ve toplumsal ilişkilerin, tuğyan ırmağına dönen caddelerin, bulaşıcı bir biçimde ta yüreklere kadar sirâyet eden riddet, cehâlet ve inanç sefâletinin iç dünyamızdaki tahrîbâtını gecenin rahmetinden yararlanarak onaramıyorsak, kalbimizin kıyâmeti yakın demektir.

“Geceler tâ subh olunca inletir bu dert beni” diyen sevgi eri gibi kırık-dökük hâlimizi Allah’a arz edelim. İçimizin sonsuz ülkesi için yapalım bunu. Oranın ruh gibi, iman gibi, iz’an gibi, irfan gibi, ihsan gibi sâkinleri için yapalım bunu; esir coğrafyamız için yapalım, göğsünde kalp yerine taş taşıyan zavallı insanımız için yapalım bunu. Geceyi yüreğimizin sarnıcında damıtarak ve gecenin dallarından derinlik yemişleri toplayarak erelim sabaha.

Geceleyin iç coğrafyamızda edindiğimiz tecrübeyi gündüzün dış dünyamıza aktaralım. Bilelim ki, gecenin bir vaktinde sıcak yataklarına elvedâ diyenler; kendi adına, toplum adına; kana, sömürüye ve zulme doymayan müstekbirler elinde oyuncak olan mazlum ümmet edina, her gün imanı kundaklanan sayısız insan adına, hâcet kapısının eşliğini aşındıranlar kuracaktır geleceği.

Çünkü her toplumsal değişimin tohumu önce yüreklerde çimlenir ve baharın ilk goncaları göğüslerde açar. Sözü vardır Allah'ın ¹³⁸, “sâlih” olma liyâkatini elde eden kullarına verecektir toprağın ve suyun emânetini. ¹³⁹

Kıyâmu'l-Leyl, Nâşietu'l-Leyl: Gece Neşesi

Türkçe'de anlam kaymasına uğrayarak “boşuna” mânâsına kullanılır olan “nâfile” kelimesinin, İslâm'daki nâfile ibâdetler ve namazlar için asla böyle anlaşılmaması gerektiğinin altını çizelim. İslâm fıkında, “farzların dışındaki namazlar nâfile ise de, yaygın olarak; farz, vâcib ve sünnet namazların dışında kılınan ilâve namazlara “nâfile namazlar” denilir ve bu namazlar, -hâşâ- boş yere kılınan değil; “zorunlu ve gerekli olana ilâve” olarak ve Allah'a yak(ın)laşmak amacıyla kılınan, mü'mine mânevî derinlik kazandıran namazlardır. Beş vakte ilâve olarak, hayatın diğer anlarında da Allah'ı zikredip anmak, düşünmek, O'na şükretmek, ihtiyaçları O'na arz etmek için kılınan nâfile namazlar, kulluk bilincini sürekli diri tutar. Tehec-cüd namazı, tahiyyetü'l-mescid (mescid selâmlama), duhâ/kuşluk namazı, şükür, istihâre (hayırlı olanı isteme), istiâne/hâcet (Allah'tan yardım dileme), tesbih namazı, akşam namazından sonra kılınan altı rekât evvâbîn, güneş ve ay tutulduğunda kılınan kûsûf ve husûf namazları, hatta deprem, şiddetli rüzgâr, sürekli yağmur, kuraklık, yıldırım ve salgın hastalık... anlarında Allah'ı zikredip anmak, O'na sığınmak ve O'ndan yardım dilemek için kılınan nâfile namazlar, hayatı tümüyle ibâdet haline getirir.

Nâfile namazların en güçlü olanı ve insanı Allah'a en çok yaklaştıranı, gece kalkılarak ik, dört, sekiz... rekât kılınan teheccün namazıdır. Rabbiniz “kıyâmu'l-leyl”i, yani gece kalkmayı Hz. Peygamber'in şahsında, onun misyonunu üstlenen tüm mü'minlere ve dâvetçilere emreder. Ve gece kıyâmını sadece teheccüd namazı için değil; daha çok ağır ağır, anlaya anlaya, düşünce düşünce Kur'an okumak içindir: “Ey örtüsüne bürünen! Birazı hâriç gece kalk! (Gecenin) Yarısı kadar ya da ondan biraz eksilt. Veya bunu artır ve ağır ağır (tertil üzere) Kur'an oku! Doğrusu Biz sana (sorumluluğu) ağır bir söz indireceğiz. Gerçekten gece neşesi/kıyâmı (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir âhenge/uyuma ve sağlam bir kırâate daha elverişlidir. Çünkü gündüz senin uzun süre uğraşacağın şeyler vardır.” ¹⁴⁰

138 7/A'râf, 128

139 Mustafa İslâmoğlu, Yürek Devleti, Denge Y., s. 73-78

140 73/Müzzemmil, 1-7

Müzzemmil sûresinin 6. âyetinde gece kıyâmı için kullanılan tâbir çok ilginçtir: *Nâşietü'l-leyl*, yani *gece neşesi!*... Gece kalkıp namaz kılarak, akleden kalple Kur'an okuyarak o riyâsız dinginlikte bir ulvî neşe yaşamak...

Âyetin devamında; bu zaman diliminde, dil, göz ve kalp arasında tam bir harmoni/uyum sağlanarak, “*sorumluluğu ağır bir söz*”ün, yani Kur'an'ın daha iyi anlaşılacağı vurgulanır. Kuşkusuz, Kur'an'ı gereği gibi, yürekten okuyup âyetleri üzerinde düşünerek mesajlarını iyi kavrayabilmek için en uygun zaman, mekân ve ortam seçilmelidir. Tevhid mücâdelesinin en zor aşamasında, hakkı olanca kesinliği ve netliği ile anlatan Rasûlüne Rabbimizin “*gece kıyâmını/neşesini*” emretmesi hayli düşündürücüdür. Gün boyu zorlu bir mücâdeleye giren, bütün çabasını insanlara dâvâsını anlatmak için harcayan bir dâvetçinin gece ciddi bir zihinsel hazırlık yapması gerekir. İşte bu fikrî/kalbî hazırlığın yapılabileceği en elverişli zaman; gece vaktidir. Herkesin uykuya daldığı, insan zihninin en uyanık ve zinde olduğu, sessiz, sâkin ve riyâsız bir ortamda kıyâm'ul-leyl'de bulunup huşû içinde ibâdet etmek ve uzun uzun, ağır ağır, yani tertîl üzere Kur'an okuyup tefekkür etmek... Gece kıyâmını nâşietü'l-leyl, yani gece neşesi haline getirmek bu olsa gerektir. Müzzemmil sûresi, 6. âyetindeki “*eşeddü vat'en*” ibâresinin anlamı da bunu işaret eder: Tam bir uyum! Üstad Mevdûdî'nin Tefhîmu'l-Kur'an'da açıkladığı üzere; gerçekten de gece vakti, kalp ile dil arasında tam bir harmoni oluşturmak için çok elverişli bir ortamdır. Burada kul ile Allah arasına başka bir engel giremez; dolayısıyla kişi, diliyle ne söylüyorsa kalbinin sesi de aynı şeyi söyler. Kezâ, âyetteki “*akvemu kıylen*” (*sağlam bir kırâat*) ifâdesi de şu anlama gelir: Gece vakti, Kur'an'ı sâkin, huşû içinde ve yüreğinde duya duya okumaya, dolayısıyla onu en iyi bir şekilde anlamaya çok uygun bir zamandır. Gündüz vakti ise, hem meşgûliyetlerin çokluğu ve hem de insanın dikkatini dağıtan, zihnî çabasını zayıflatan etkenlerin çeşitliliği sebebiyle okuma, anlama ve kavramaya pek uygun bir zaman dilimi değildir. İbn Abbas'a göre, “*okumaya daha elverişlidir*”den maksat, Kur'an'ı anlamaya, Kur'an'da fıkıh sahibi olmaya demektir.

Evet, var mıyız gece kıyâm edip o ulvî vakti gece neşesine çevirmeye?! Huşû içinde ve riyâsız namaz kılıp düşüne düşüne, anlaya anlaya Kur'an okuyarak Kur'an'da fıkıh sahibi olmaya?! Ve de, gündüz vakitlerimizi de, öğrendiğimiz Kur'ânî hakikatler doğrultusunda ihyâ edip “yaşayan Kur'an”-lar olmaya?!¹⁴¹

141 Abdullah Yıldız, Vakıt, 17 Ocak 2006, s. 20

Bir müslümanın farzların dışında günün belirli vakitlerinde kılabileceği nâfile namazları vardır. Fakat bunlar arasında teheccüd namazı birçok yönüyle üzerinde durulması gereken bir namazdır. Peygamberî deyişle, bir süt sağımı kadar da olsa gece uyanık olup Allah Teâlâ'nın huzurunda bulunmalıyız. Diğer insanlardan farklı olarak, uykumuzu bölerek huzur'a varmalıyız.

Bilelim ki, gecesi olmayanın gündüzü yoktur. Gece sabaha kadar yatağa boylu boyuna uzanan birisinin gündüze vereceği önemli bir şeyi olamaz. Gece feyizle dolduğumuz, gündüz ise boşaldığımız vakittir.

Ne güzeldir gece! Yıldızların parlayıp kendisini gösterdiği, nurların tecelli ettiği zaman ve mekândır gece. Bin aydan daha hayırlı olan vakit, gündüz değil; gecedir. Rasûlullah (s.a.s.)'ın şu yalan dünyadaki en yüce ve mutlu ânı olanı Mi'râc, gece vuku bulmadı mı? Evet, gece gönül adamlarının akşama kadar bekleyip durduğu vakittir. Gece samimiyettir. Gecenin riyâsı yoktur. Herkes uyurken kalkmalı, güzel bir abdest alıp soğuk suyla, Rabbimizin huzuruna varmalı, boynumuzu bükmeli... Gecenin nasıl iletken olduğunu göreceğiz. Radyo dalgaları bile gece daha iyi çeker.

Gecenin bir kısmından sonra uyanmak, Allah Teâlâ'nın huzuruna varmak, bu ümmetin güzel özelliklerinden, hoş yükümlülüklerindendir: *"Gecenin bir kısmında da uyanıp sırf sana mahsus fazla bir ibâdet olmak üzere onunla (Kur'an'la) gece namazı kıl. Ümit edebilirsin, Rabbin seni bir makam-ı mahmûda gönderecektir."*¹⁴². Rasûlullah da şöyle buyurur: *"Ümmetimin en şereflipleri Kur'an'ı ezberleyenler ve gece ashâbıdır."*¹⁴³

Geceleri ihyâ etmenin, özellikle teheccüd namazının fazileti çok büyüktür. Biz, dizleri şişinceye kadar geceleri namaz kılan bir peygamberin ümmeti olarak bu vasfı kazanmak mecbûriyetindeyiz. Başka bir delil ve teşvik unsurunu aramak niye, önümüzde böyle bir örnek varken?

Allah Teâlâ geceden ayrı olarak bir de seher vakitlerini de af dilemekle, istiğfarla geçirmemizi tavsiye etmektedir: *"Onlar gecenin az bir vaktinde uyurlardı, seher vaktinde istiğfar ederlerdi."*¹⁴⁴, *"(O takvâya erenler) 'Ey Rab-*

142 17/İsrâ, 79

143 Taberânî, Beyhâkî

144 51/Zâriyât, 17-18

bimiz, biz iman ettik. Artık bizim günahlarımızı mağfiret et ve bizi ateşin azâbından koru' diyenler, sâdıklar, itaatle boyun eğenler, infak edenler, şehirlerde Allah'tan mağfiret dileyendir.”¹⁴⁵

Allah yolunda cihad edenler gecelerinin bir kısmını mutlaka ibâdetle geçirmişlerdir. Geceyi ihyâ etmek bütün mü'minler için güzel bir şeydir, fakat özellikle bir dâvâ adamı için, bir mücâhid için zarûettir. Bizimle geçmişte savaştan düşmanlarımız bizi böyle bilmişlerdir. İbn Esir ve diğer tarihçilerin belirttiklerine göre, Rasûlullah'ın (s.a.s.) ashâbıyla ve daha sonra gelen müslümanlarla savaştan kâfirler, onlardan bahsederken “gündüz savaştan, geceleri ibâdet eden kişiler” olarak söz etmişlerdir. Müslümanlarla savaşıp yenilince, cephe gerisinde yenilgilerinin sebebini anlatırlarken, “Biz öyle bir kavimle karşılaştık ki, gündüzleri savaşıyorlar, geceleri ibâdet ediyorlar. Bizim yaşamayı sevdiğimiz kadar onlar da ölümü seviyorlar” şeklinde tanıtmışlardı bizi.

Gündüzleri Allah adına bir şeyler yapmak isteyenler, geceleri mutlaka Allah ile beraber olmak durumundadırlar. Dâvâ adamı için gece dolma, gündüz ise boşalma vaktidir. Geceleri boylu boyuna uzanarak deliksiz bir uyku uyuyanın gündüze vereceği pek bir şey yoktur.

Dikkat edelim, Allah Rasûlünün peygamberliğinin ilk yılları. Yeryüzünün en karanlık toplumuna, en zâlim ve en câhil toplumuna gönderiliyor. Bu karanlığı, bu zulmü ve cehâleti yok etmek, onlarla savaşmak için gönderiliyor. Rasûlullah, bütün bunlar karşısında kendisini ne ile donatıyor, ne ile kuvvetleniyor? İşte İlâhî emir, işte ilk inen sûrelerden Müzzemmil. “Ey örtüsüne bürünen! Gecenin birazı müstesnâ, kalk. Yarısında veya ondan biraz eksilt. Yahut biraz artır ve Kur'an'ı yavaş yavaş oku. Muhakkak ki Biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz. Muhakkak ki gece kıyâmı/kalkışı daha tesirli ve onda okumak daha elverişlidir. Muhakkak ki gündüzde seni uzun uzun alıkoyacak işler vardır. Rabbinin adını zikret, her şeyi bırakıp yalnız O'na yönel.”¹⁴⁶

İslâm tarihinde belirtildiğine göre bu sûre indikten sonra Allah'ın Rasûlü ve O'na iman edenler gecenin büyük bir bölümünü dizleri şişinceye kadar ibâdetle geçirmişlerdir.

145 3/Âl-i İmrân, 16-17

146 73/Müzzemmil, 1-8

Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'indeki rivâyetlere göre Müzzemmil sûresinin başındaki bu âyetler gece ibâdetini farz kılmıştır. Daha sonra mü'minlerin bu durumunu gören Allah teâlâ, bir yıl sonra aynı sûrenin son âyetlerinde belirtildiği üzere bu farziyeti kaldırmış ve gece ibâdeti sünnet olarak kalmıştır. Tabii bundan sonra da Rasûlullah (s.a.s.) bu ibâdeti yine bırakmamış, devam ettirmiş, ümmetinin de farz olarak değil de sünnet olarak sürdürmelerini ısrarla istemiştir.

Şimdi iyi düşünelim; şu anda bizim her yanımız küfürle kuşatılmış, küfür ve şirk bizi bombardımana tutmuş. Özellikle günümüzün her saniyesinde, her ânında ve her noktasında küfrün ateş mevzii içerisindeyiz. Basını, yayını, sokağı, kitabı, çarşısı ve pazarıyla şeytanın, küfrün, tâğutların kesintisiz hücumuna muhâtabız. Küfrün ve bâtılın ateş sağanağı altındayız. Bu alev ve ateşler içerisinde sınırlı kendimizi kurtarıp atabileceğimiz tek zaman ve tek mekân gecedir. Kendimizi küfrün bu alevlerinden kurtarıldıktan sonra yine küfrün üzerine dönerek, ona karşı duracak, onu söndürecek gücü temin edebileceğimiz tek yer, gece değil midir? Küfrün bu türlü amansız ve kesintisiz hücumları karşısında akşama kadar kaybettiğimiz enerjiyi alabileceğimiz başka bir zaman ve mekân var mıdır?

Kendisi bir yana, başka insanlara bir şey verme iddiâsında olanların, onları küfrün kesintisiz hücumlarından kurtarmak isteyenlerin bu güce, bu kuvvete, yani geceye ve gecede dolmaya ne kadar da ihtiyaçları var!

Allah yolunda cihad etmek arzusunda olanlar, Allah için çevresinde bir şeyler yapmak isteyenler, Allah adına kırıdamak isteyenler bilmelidir ki, en büyük düşmanlarından birisi de sıcak yataklardır. Sıcak yatakları dost edinenler bütün cephelerde savaş kaybetmeye mahkûmdurlar.¹⁴⁷

8-10. Önceki âyetler, İlâhî mesajı alarak onu kendi manevî dünyasına yansıtmayı ve insanlara tebliğ etmesi İçin Hz. Peygamber'i psikolojik yönden hazırlamaya yönelikti. Bu âyetler ise manevî hazırlıkla birlikte tebliğin nasıl yapılması ve nelere dikkat edilmesi gerektiğini öğretmektedir. Bunlar, daima Allah'ı anarak O'ndan yardım istemek, samimi kalp ile O'na yönelmek, O'nun gücüne dayanmak ve koruyuculuğuna güvenmek; inkârcıların kendisi hakkında söyledikleri "sihirbaz, kâhin, şair, mecnun" gibi yakışsız sözlerle, iftiralarla aldırmamak, bunlara sabırla göğüs germek ve

147 Mehmed Göktaş, Namaz Gözaydınlığım, İstişare Y., s. 99-103

böyle durumlarda bu tür sözleri söyleyenlerle gereksiz ve verimsiz bir tartışma ve çatışma ortamına girmektense onlardan uzaklaşmaktır.¹⁴⁸ Mekte döneminin ilk zamanlarda inkârcıların, Rasûlullah'a ve yeni müslüman olan az sayıdaki insana karşı tutumları daha çok sözlü sataşma şeklindeydi. Âyette Peygamber Efendimiz'in gittikçe şiddetlenecek olan bu olumsuz davranışlar karşısında takınacağı tavır belirlenmektedir. Buna göre Rasûl-i Ekrem'in gerek üstün ahlâkı gerekse tebliğ görevi onun kötülüğe kötülükle karşılık vermesini engelleyecek; dolayısıyla o, -korktuğu, âciz olduğu için değil- ödevi gerektirdiği için düşmanlarının haksız sözlerine, sataşmalarına katlanmayı bilecektir. Onun, bu tür saldırganlardan "uygun bir şekilde uzaklaşması" da fiziksel anlamda uzaklaşmaktan çok, onlarla tartışma ve çatışmaya girmekten, karşılık vermekten kaçınmak şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim hicrete kadar Hz. Peygamber'in tutumu da burada belirtildiği şekilde olmuştur.¹⁴⁹

- 8. ÂYET -

وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبْتَئِلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا

“Rabbinin adını zikret. Bütün varlığınla O'na yönel.” (8. âyet)

Ey Muhammed! Rabbinin ismini çokça zikret. Dâvet için, gece ve gündüz Allah'ı anarak yardım iste. İbâdet ve O'na tevekkülünde, her şeyi bırakarak tamamen O'na yönel. İşlerinden hiçbirinde O'ndan başkasına dayanma. Dünya işlerini bitirince O'na samimi bir şekilde ibâdet için vakit ayır.

Mevdûdi diyor ki: “Gündüzün meşguliyeti anlatıldıktan sonra “Rabbinin adını an” buyurulmaktadır. Bundan şu anlam çıkar; dünyada bir iş yaparken daima ve her durumda Allah'ın adını zikretmeli ve O'ndan gâfil olunmamalıdır.”¹⁵⁰

148 kş. 6/En'âm, 68

149 Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrıncı, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, V/411

150 Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları, Ahzâb an: 63; 6/458

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “İşte bu iç ve dış sebeplerden dolayı ilerisi için hazırlanmak üzere gece kalk ve tertil ile Kur’ân oku ve Rabbinin ismini an. Gece ve gündüz onu an. “Sübhânallah”,”Lâ ilâhe illâllah”, “Allahu Ekber” demek, Allah’ı ululamak, namaz kılmak, Kur’ân okumak, ilim öğretmek, Allah için öğüt verip yol göstermek gibi Rasûlullah’ın (s.a.s.) gece ve gündüz bütün saatlerinde meşgul olduğu şeyler buna dâhildir. “Tam anlamıyla ona yönel” Kendini her şeyden çekerek Rabbine çekil, samimi bir şekilde onun emir ve itaati ile meşgul ol. İçinde yüzdüğün dünya meşgale ve maksatları, alakası gönlünü asla işgal etmesin.

Tebettül: Lügatte, kesmek demektir. Nitekim her şeyle ilgisini kesip Allah’a ibâdet ettiği için Hz. Meryem’e “betûl” denilmiştir. Erkeklerle karşı istek ve arzu duymayan kadına da betûl denir.

Tebtîl: İyice ve tamamen kesmek; tebettül ise çalışarak kesilip çekilmektir. Râzi şöyle der: “Vetebettel ileyhi tebettülen” veya “Bettel nefseke tebtîlen” buyurulmayıp “Vetebettel ileyhi tebtîlen” buyurulması ince bir mânâyı ifade eder. Şöyle ki, asıl maksat, her şeyden kesilip Allah’a dönmektir. Tebtîlde ise, Allah’a yönelmek için bir iş yapma mânâsı vardır. Bir işle meşgul olan kendini tamamen Allah’a vermiş olamaz. Zira Allah’tan başkasıyla meşgul olan, Allah için her şeyden ilgisini kesmiş olmaz. Fakat “tebettül”ün yani Allah’a çekilmenin meydana gelebilmesi için de önce “tebtîl” yani kendini her şeyden çekmek gerekir. Nitekim bir âyette, “Uğrumuzda cihad edenlere gelince, elbette Biz onları yollarımıza hidâyet ederiz.”¹⁵¹ buyurulmuştur. Onun için, yüce Allah önce asıl gaye olan “Allah’a yönelme”yi, sonra da onun şartı olan “bu iş için çalışma”yı zikretmiştir.¹⁵²

“Rabbinin ismini zikret ve ona yönel” denilmek suretiyle zikrin ve yönelmenin Rab ismine bağlanması da önce, yaratılanlardan ve kullardan ilgiyi kesip Yüce Allah’ın İlâhlık hükümlerini, kendi içimizdeki ve dışımızdaki idare şeklini ve tasarrufundaki sırları düşünmeye dalmak; ikinci olarak da işten o işi yapana, hükümden o hükmü verene nefsi teslim etmek mânâsına işaretir.”¹⁵³

“Rabbinin adını an, bütün varlığınla O’na yönel.”

151 29/Ankebût, 69

152 Fahreddin Razi, Mefatihü'l-Ğayb: 179.

153 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili: 8/400.

“Allah’ın adını anmak” demek sadece yüzlük ya da binlik **“zikir”** tesbihleri ile O’nun yüce adını tekrarlamak demek değildir. Gerçek anlamda **“Allah’ın adını anmak”** dille yapılacak zikir ile birlikte uyanık bir kalbin O’nu anmasıdır; bunun yanı sıra aynı kalp duyarlılığı ile namaz kılmak ve Kur’an okumaktır. Ayetin orijinalinde geçen **“tebettül”** sözcüğü de insanın yüce Allah dışındaki her şeyle ilgisini tamamen kesmesi, tüm varlığı ile Allah’a yönelerek ibâdete ve zikre dalması, her türlü oyalayıcı ve gönül karıştırıcı yabancı duygudan arınması, tam bir duygusal duyarlılıkla Allah ile baş başa kalması demektir.

Yüce Allah dışındaki her şeyle ilişkiyi kesme anlamına gelen **“tebettül”**ün gereği vurgulandıktan sonra zaten gerçekte Allah dışında hiçbir şeyin var olmadığı, isteyenin O’na yönelebileceği vurgulanıyor.¹⁵⁴

“Rabbini an, bütün varlığınla ona yönel.” (8. âyet)

Zikir

“Zikir”, sözlükte; anma, hatırlama, bir şeyi zihinde hazır etme, bir şeyi dile getirme, hatırlatma demektir. Bir başka deyişle **‘zikir’**, kişinin mârifet (bilgi) olarak elde ettiği şeyi korumasını sağlayan bir faaliyettir ki, bu; **zihne aittir**. Kavram olarak **‘zikir’**; Allah’ı anmak üzere yapılması veya söylenmesi tavsiye edilen, hamd, duâ, ibâdet ve övgü gibi fiiller ve sözlerdir.

Zikir, insanın bilgi olarak elde ettiği şeyleri muhâfaza altında tutmasına ve gerektiğinde hatırlamasına imkân sağlayan bir bellek anlamında potansiyel bir gücü ifade ettiği gibi, bir şeyin kalben veya sözlü (dil ile) hatırlanması şeklinde aynı gücün harekete geçirilmesine de denir.¹⁵⁵ Kalp veya dil ile zikir, unutulmuş bir şeyin yeniden hatırlanması, ya da hâfızadaki unutulmamak üzere sürekli canlı tutulması şeklinde olabilir.¹⁵⁶

“Zikir”, aslında kalbin, anılan kimseye dikkat kesilmesi ve ona karşı uyanık olmasıdır. Bunu dil ile ifade etmeye zikir denilmesinin sebebi, kalpteki zikre (hatırlamaya) işaret etmesindendir. Bazılarına göre **zikir**, insana sevap kazandıran her türlü amelin genel adıdır.

154 Seyyid Kutub, Fi Zılâli’l Kur’an, Müzzemmil sûresi tefsiri

155 Râğıb el-İsfahânî, el-Müfredât, s. 328

156 Râğıb, a.g.e. s. 328

Zikir, Allah’a itaattir. O’na itaat etmeyen kişi, diliyle ne kadar tesbih ederse etsin veya tevhid kelimesini söylerse söylesin, gerçek zikri yapmış olmaz. Aynı kökten gelen ‘**mezkûr**’, **zikredilen, anılan şey demektir.** “Gerçek şu ki, insanın üzerinden, daha kendisi anılmaya değer (mezkûr) bir şey değilken, uzun zamanlardan bir süre gelip geçti.”¹⁵⁷ Yani insan, Allah’ın ilminde var iken, bizzat kendisi henüz mevcut değildi, henüz ortalıkta yoktu. Bu gerçeğe değinen başka âyetleri de görmekteyiz.¹⁵⁸

Yine aynı kökten gelen ‘**zîkrâ**’, **çok zikir, yoğun zikir demektir** ki bu, ‘zikir’ kavramından daha geniş bir manayı kapsamaktadır. “Korkup sakınanlar üzerinde onların (âyetlerle alay edenlerin) hesabından herhangi bir şey (sorumluluk) yoktur. Ancak (bu) bir yoğun hatırlatmadır (zîkrâ’dır). Umulur ki korkup sakınırlar.”¹⁵⁹; “Gündüzün iki tarafında ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namaz kıl. Şüphesiz iyilikler (hasenât), kötülükleri (seyyiâtı) giderir. Bu, öğüt alanlara yoğun bir hatırlatmadır (zîkrâ’dır).”¹⁶⁰

‘Zikir’ kökünden gelen bir başka kelime de ‘tezkirâdır. **Tezkira; hatırlatma, öğüt, hatırlatan şey demektir.** (Tezkire; belli bir meslek mensuplarının biyografilerinin anlatıldığı kitaplara da denilmektedir. Türkçe’de ‘tezkere’ şeklindeki söyleyiş; rapor, izin belgesi, askerlik görevinin bittiğini gösteren belge anlamında kullanılmaktadır.) Kur’an ‘tezkira’ kelimesini bir hatırlatma, bir uyarma olarak kullanmaktadır. “Hayır; O (Kur’an) bir tezkiradır (bir hatırlatma, bir öğüttür). Artık dileyen, onu düşünüp öğüt alsın.”¹⁶¹

‘Zikir’ kökünden gelen ‘zeker’, ‘müzekker’, ‘zükûr’ kelimeleri ise, **dişinin karşıtı olarak erkekliliği ifade ederler.** Aynı kökten gelen bir başka kelime ise ‘tezekkür’dür. Bu da düşünüp öğüt almak, ibret almak demektir. Kur’an bazı şeyleri hatırlattıktan sonra ‘düşünmez misiniz, ibret almaz mısınız?’ diye soruyor.¹⁶² Kur’an, ‘zikir’ kelimesini çeşitli formlarda kullanıyor. Peygamberimize, mü’minlere, ehl-i kitaba, İsrâîloğullarına, sahâbelere,

157 76/İnsan, 1

158 19/Meryem, 67; 36/Yâsin, 79; 10/Yûnus, 4, 34 vd.

159 6/Enâm, 69

160 11/Hûd, 114; Ayrıca bkz. 6/Enâm, 90; 7/Arâf, 2; 21/Enbiyâ, 84; 29/Ankebût, 51 vd.

161 80/Abese, 11-12; Ayrıca bkz. 20/Tâhâ, 3; 57/Vâkıa, 73; 69/Haakka, 12, 48; 73/Müzemmil, 19; 74/Müdesir, 49, 54

162 6/Enâm, 152; 7/Arâf, 3, 57; 11/Hûd, 24, 30; 24/Nûr, 1, 20

kendilerine elçi gönderilmiş topluluklara; ‘hatırlat’, ‘hatırlayın’, ‘aqlınıza getirin’, ‘an’ ‘anın’ şeklinde hitap etmektedir.

Bu kullanılışlara ait birkaç örnek görelim: “Âhireti arzu edenler ve Allah’ı zikredenler için, Hz. Muhammed’de en güzel örnek vardır.”¹⁶³ “Kur’an’da Allah’ın bir olduğunu zikrettiğin (andığın veya hatırlattığın) zaman, kâfirlerin gerisin geriye kaçtıklarını görürsün.”¹⁶⁴ Bazı hayvanların insanın emrine verilmesinin sebebi; insanların Allah’ı nimet veren olarak hatırlamalarıdır (zikretmeleridir).¹⁶⁵ Müşrikler boğazladıkları hayvanların üzerine Allah’ın adını anmazlar (zikretmezler).¹⁶⁶ Hâlbuki mü’minler avladıkları ve boğazladıkları hayvanların üzerine Allah’ın adını anarlar (zikrederler).¹⁶⁷

Kur’ân-ı Kerim’de Zikir Kavramı

“Zikr” kelimesi ve türevleri Kur’ân-ı Kerim’de 292 yerde geçer. Sadece “zikr” kelimesi ise, 76 yerde zikredilir. Sadece emir halinde 37 yerde geçer. İslâmî kavramlardan, anlamı en çok daraltılanlardan biri “zikir” kavramıdır. Zikir kelimesi, çok geniş bir anlama ve muhtevâyâ sahip olduğu halde, neredeyse tek anlama indirgenmiş ve içi boşaltılmıştır.

“Zikr” kelimesi, Kur’an’da 30’un üzerinde farklı anlamlarda kullanılmaktadır: Zikir kelimesiyle ifade edilen bu anlamlar: Zikretmek, söylemek, bahsetmek, konuşmak, hatırlamak, hatırlatmak, anmak, gereğini yapmakla birlikte hatıra getirmek, kadrini bilmek, tefekkürle birlikte hatıra getirmek, mükâfatlandırmak, övmek, şükrünü edâ etmek, tekbir getirmek, telbiye, duâ ve yakarış, söz, laf, kıssa, haber, Kitab, Kitab indirme, Kur’an, Kur’an dışında ilâhî kitaplar, Peygamber, şân, şeref, şeref verici husus, nasihat ve düşünceye sevkeden husus, düşünce, ikaz ve nasihat, delil, hatırlamaya (ibrete) sevkeden vaaz ve öğüt anlamlarına gelir.¹⁶⁸

163 33/Ahzâb, 21

164 17/İsrâ, 47

165 43/Zuhuruf, 13

166 6/Enâm, 138

167 5/Mâide, 4; 22/Hacc, 28, 34, 36; 6/Enâm, 118, 119, 121; Hüseyin K. Ece, İslâm’ın Temel Kavramları, Beyan Yay. s. 774

168 Mahmut Çanga, Kur’ân-ı Kerim Lügatı, Timaş Y. s. 193-195

Bir başka araştırmacı, zikir kelimesinin Kur'an'da 37 mânâda kullanıldığını belirtir. Bu anlamları alfabetik olarak şöyle sıralar: Anlamak, anlatmak, besmele, bilme, dâvet etmek, delil, düşünenler, düşünmek, görmek, hatırlamak, hatırlatmak, ibâdet etmek, ibret, iman, itaat etmek, kıssa, kitap, konuşmak, kulluk yapmak, Kur'an, Levh-i Mahfûz, mükâfatlandırmak, namaz kılmak, okumak, öğüt, öğüt almak, öğüt vermek, sevmek, söylemek, şan, şeref, şerefli, şükretmek, Tevrat, uyarı, vahiy, yol göstermek, erkek.¹⁶⁹

Kur'an'da "zikir" kelimesinin anlamlarını göstermek için, bu kavramın geçtiği âyetlere örnekler vererek belirtelim:

Anlamak: Kur'an-ı Kerim, bir durumun belirginleşmesi ya da iki konu arasındaki farkın anlaşılması hususunda zikir kavramını anlamak şeklinde kullanır. Bu anlamda Kur'an'da dokuz yerde kullanılan zikir, daha çok akıl sahipleri ve ilim ehli için kullanılmaktadır.¹⁷⁰ Bu âyetlere bakıldığında ilim, araştırma ve tefekkür isteyen konuların, ancak ilim sahiplerince anlaşılabilceği ifade edilmekte, bir konuyu derinlemesine düşünüp araştırmayanların onu anlamayacakları, zikir kavramıyla ortaya konulmaktadır.

Anlatmak¹⁷¹

Besmele¹⁷²

Bilmek¹⁷³

Dâvet etmek¹⁷⁴

Delil¹⁷⁵

Düşünenler¹⁷⁶

169 Ramazan Yılmaz, Kur'ânî Kavramlar, Mücahede Yay. s. 145

170 Bk. 2/Bakara, 269; 3/Âl-i İmrân, 7; 17/İsrâ, 41

171 10/Yûnus, 71; 12/Yûsuf, 42

172 6/En'âm, 118

173 13/Ra'd, 19; 24/Nûr, 27

174 17/İsrâ, 46; 37/Sâffât, 3

175 21/Enbiyâ, 24-25

176 11/Hûd, 114

Düşünmek.¹⁷⁷ Zikrin Kur'an'da en çok kullanılan anlamı, düşünmektir. Allah Teâlâ, kullarından düşünmelerini istemekte, ancak düşünenlerin gerçekleri kavrayacaklarını, düşünmeyenlerin ise, yolca hayvanlardan daha sapık olduklarını bildirmektedir. Çünkü düşünmeyenlerin âyetleri anlamayacakları, bu nedenle Yüce Allah'a gereği gibi kulluk yapamayacakları bir gerçektir. Düşünmek, vahyî gerçekleri kavramayı ve Cenâb-ı Hakk'ı gereği gibi tanımayı sağladığı için hem insanı, insan olma onuruna yükseltir, hem de kulluk bilincini geliştirir. Bu nedenle de ibâdetlerin temelidir.

Görmek¹⁷⁸

Hatırlamak¹⁷⁹

Hatırlatmak¹⁸⁰

İbâdet etmek.¹⁸¹ Yüce Allah'a ibâdet etmek anlamına da gelen zikir, bu ibâdetin nasıl ve ne şekilde yapılacağı ile ilgili açıklamaları da beraberinde getirir.

İbret almak¹⁸²

İman etmek¹⁸³

İtaat etmek¹⁸⁴

Kıssa¹⁸⁵

Kitap¹⁸⁶

Konuşmak¹⁸⁷

177 3/Âl-i İmrân, 191; 7/A'râf, 3; 11/Hûd, 30

178 40/Mü'min, 44

179 2/Bakara, 40; 5/Mâide, 11; 6/En'âm, 68; 7/A'râf, 201

180 6/En'âm, 69; 8/Enfâl, 2; 14/İbrâhim, 5; 25/Furkan, 73; 38/Sâd, 49

181 2/Bakara, 151-153, 238-239; 18/Kehf, 28; 20/Tâhâ, 14

182 7/A'râf, 57; 8/Enfâl, 57; 38/Sâd, 43

183 6/En'âm, 126; 7/A'râf, 130; 9/Tevbe, 126; 13/Ra'd, 28

184 20/Tâhâ, 43-44

185 18/Kehf, 83

186 3/Âl-i İmrân, 58; 16/Nahl, 43; 20/Tâhâ, 99

187 21/Enbiyâ, 60

Kulluk Yapmak ¹⁸⁸

Kur'an-ı Kerim ¹⁸⁹

Levh-i Mahfuz ya da Tevrat ¹⁹⁰

Mükâfatlandırmak ¹⁹¹

Namaz kılmak ¹⁹²

Okumak. ¹⁹³ Bu âyetlerde, verilen kitabın okunup emirlerine tâbi olunması ve böylece korunulması istenmekte ve Kitab'ta Hz. Meryem (r.a.) ve Hz. İbrâhim'in (a.s.) okunması tavsiye edilmektedir. Bunlar da gösteriyor ki zikir, okumak anlamında da kullanılmaktadır. Yoksa, bazılarının iddia ettikleri gibi, burada zikir kavramı "adını söylemek" şeklinde olsaydı, o durumda, Kur'an'ın bu ifadesine dayanarak sürekli bir şekilde "Meryem, Meryem", ya da "İbrahim, İbrahim" denilmesi gerekirdi. Bu ise hem gülünç bir şey ve hem de şirktir.

Öğüt. ¹⁹⁴ Zikrin en fazla kullanılan anlamlarından biri de öğüttür. Bu anlam, kimi yerde Kur'anî âyetlerin, kimi yerde kâinattaki olayların ve nizamın öğüt olduğu şeklinde verilmektedir.

Öğüt almak ¹⁹⁵

Öğüt vermek ¹⁹⁶

Sevmek ¹⁹⁷

Söylemek ¹⁹⁸

188 20/Tâhâ, 33-34; 23/Mü'minûn, 110; 24/Nûr, 37

189 15/Hicr, 6, 9; 16/Nahl, 44; 25/Furkan, 29-30

190 21/Enbiyâ, 105

191 2/Bakara, 110, 157

192 2/Bakara, 198; 29/Ankebût, 45; 62/Cumâ, 9; 7/Arâf, 205; 24/Nûr, 36

193 2/Bakara, 63; 19/Meryem, 16, 41

194 11/Hûd, 120; 12/Yûsuf, 104; 50/Kaf, 36-37

195 2/Bakara, 221; 24/Nûr, 1

196 50/Kaf, 45; 51/Zâriyât, 55

197 38/Sâd, 32

198 12/Yûsuf, 42; 18/Kehf, 63; 21/Enbiyâ, 10; 94/İnşirâh, 4

Şeref ¹⁹⁹

Şerefli ²⁰⁰

Şükretmek.²⁰¹ Allah (c.c.) Zekeriya (a.s.)'ya bir oğul lutfettiği için kendisinden şükretmesini (zikretmesini) istemektedir.²⁰² Çünkü, verilen bir nimete ancak şükredilerek karşılık verilebilir. İşte bu nedenle, âyette geçen zikir ifadesi şükür olarak anlam kazanmaktadır.

Uyarı ²⁰³

Vahiy ²⁰⁴

Yol gösterme ²⁰⁵

Erkek (Zikir kökünden zeker ve müzekker). ²⁰⁶

Kur'an'da bu kadar farklı anlamlarda kullanılan, dolayısıyla çok boyutlu ve insan hayatının bütününe kuşatan zikir, aynı zamanda insanın farklı şekillerde icrâ edebileceği ibâdettir. Zikir, dille, kalple, düşünce ile ve bedenın diğer organları ile yerine getirelebilen bütüncül bir özelliktir. İnsanın sadece dil ile bazı kelimeleri tekrarlaması, filin sadece bir organını tutup onu o parça ile değerlendiren körün tutumuna benzer. Otuzdan fazla anlamından birini almak ve sadece dil ile bazı kelimeleri tekrar etmek zikir değil; zikirden sadece bir bölümdür. Bu parçacı anlayış, dinin tahrif edilmesi demek değilse, en azından gaffet ve cehâlet ürünüdür.

Zikir; sadece “Allah!” demek veya O'nu hatırlatan kelime veya cümleleri tekrarlamak değildir. Allah'ı, güzel isimlerini hatırlamak, anmak, O'na hamd ve şükürde bulunmak, O'nu tesbih etmek, tekbir ile ululamak, Kitabullah'ı okumak, duâ etmek; bütün bunlar zikrin yalnızca lisana ait olan bölümüdür..

199 23/Mü'minûn, 71

200 38/Sâd, 1, 46

201 3/Âl-i İmrân, 41; 7/A'râf, 69

202 3/Âl-i İmrân, 41

203 5/Mâide, 14; 6/En'âm, 44

204 7/A'râf, 63; 21/Enbiyâ, 63

205 21/Enbiyâ, 48

206 3/Âl-i İmrân, 36; 53/Necm, 45; R. Yılmaz, a.g.e. s. 145-164

Allah'ın varlığına delâlet eden delilleri, O'nun sıfat ve isimlerini düşünmek, Allah'ın ahkâmını, emir ve yasaklarını, tekliflerini, vaadini ve vaidini, O'na olan kulluk vazifelerini ve bunların hikmet ve delillerini düşünmek, enfûsî (özel) ve âfâkî (nesnel) bütün yaratılmışları ve bunların yaratılış sırlarını düşünmek, varlığın her zerresinde mevcut ilâhî hikmetlerini görmek... Bu da **kalbî ve fikrî zikir**dir. Bedenin memur bulunduğu görevlerle meşgul ve dopdolu olması, kendilerine yasaklanan şeylerden uzak durması ise, **fiilî ve bedenî bir zikir**dir.

Her çeşit ibâdetde asıl olan ihlâstır, gönlün Allah'a yönelmesidir. İbâdete değerini veren, onun derûnî boyutudur. Huşûdan yoksun, Allah'ın rızâsı dışında başka hangi amaçla yapılmış olursa olsun, şekilce ibâdet zannedilen hususlar, Allah'ın müslümandan istediği kulluk değildir. Yapılan ibâdetlere Allah'ın ihtiyacı kesinlikle düşünölemeyeceği için, insanın kalbini, zihnini ve davranışlarını güzele doğru, fitrat istikametinde ve Allah'ın hoşnutluğu esas alınarak değiştirme özelliği öne çıkmalıdır. En büyük ibâdet olan namaz bile kalb-i selim ile, ihlâsla ikame edilmediği müddetçe gerçek namaz olmadığı değerlendirilmelidir. Zikir için de aynı durum sözkonusudur. Sadece dille, alışkanlık kabilinden, tören havasıyla edâ edildiğinde gerçek anlamda zikir kabul edilemez. Zikir, gönöl, tefekkür/düşünce, dil ve eylem bütünlüğü ile edâ edilmesiyle Kur'an'ın istediği gerçek zikir ve kulu Allah'a yaklaştıran ibâdet özelliğinde olacaktır. Zikrin esası kalple, gönülle zikir, Allah'dan gâfil olmamaktır. Bu başlıca üç çeşittir:

1- Allah'ın varlığını gösteren delilleri düşünmek, şüpheleri atarak Allah'ın isim ve sıfatlarını tefekkür etmektir.

2- Allah'ın koyduğu hükümleri, kulluk vazifelerini, Allah'ın bildirdiği sorumlulukları, onlarla ilgili hükümleri, emir ve yasakları, Allah'ın vaadini ve tehdidini ve bunların delillerini düşünmektir.

3- Maddî ve mânevî varlıkları, bunlardaki yaratılış sırlarını seyredip düşünmekle zerrenin kutsal âleme bir ayna olduğunu görmektir. Bu aynaya, gereği gibi bakanların gözüne, o güzellik ve büyüklük âleminin nurları yansır. Bir anlık hisle bundan alınacak olan müşâhede zevkinin bir göz kırpacak kadar süren parıltısı bile dünyalara değer. Bu zikir makamının sonu, zirvesi yoktur.

Allah Teâlâ, bu zikir çeşitlerinden hangisiyle zikredilirse, O da ona lâyık bir şekilde kendisini zikreden kimseyi zikrederek karşılık verecektir. “*Beni zikredin; Ben de sizi zikredeyim. Bana şükredin; sakın nankörlük yapmayın!*”²⁰⁷ Allah’ın, zikreden kuluna zikirle cevap vermesi konusunu izah için çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

Beni, Bana itaatla zikredin; Ben de sizi rahmetimle zikredeyim.

Beni duâ ile zikredin; Ben de sizi, duânızı kabul ile zikredeyim.²⁰⁸

Beni övgü ve itaatle zikredin; Ben de sizi övgü ve nimetle zikredeyim.

Beni dünyada zikredin; Ben de sizi âhirette zikredeyim.

Beni gizli yerlerde zikredin; Ben de sizi geniş yerlerde ve yalnızlıkta zikredeyim.

Beni ibâdetle zikredin; Ben de sizi yardımla zikredeyim.

Beni, Benim yolumda cihadla zikredin; Ben de sizi hidâyetimle zikredeyim.

Beni refâhınız, rahatınız zamanında zikredin; Ben de sizi belâ ve musîbete uğradığınız zaman zikredeyim.

Beni doğruluk ve samimiyetle zikredin; Ben de sizi kurtuluş ve size tahsis ettiğim şeyleri artırmakla zikredeyim.

Beni, önceden ilâhlığımı kabul ile zikredin; Ben de sizi sonunda rahmet ve kulluğa kabul ile zikredeyim.

(Görüldüğü gibi, zikir hem insan açısından ve hem de Cenâb-ı Hak tarafından farklı şekillerde açılımlarla değerlendirilmiştir. Sesli bir şekilde ismi tekrarlayıp durmak şeklinde anladığımız zaman, bunun Allah tarafından kulunu bu şekilde zikretmesi düşünülmemesi gereken bir durumdur. O yüzden zikrin anlamını daraltmaktan şiddetle sakınılmalıdır.)

207 2/Bakara, 152

208 40/Mü’min, 60

Zikir, mârifet ve bilgi ile olmalıdır. Allah'ın zikir emri karşısında ilk duyulan şey, âcizlik ve Yaratıcı'nın kudretine teslim olma arzusudur. “Sana lââyık olduğun şekilde ibâdet/kulluk ve zikir yapamadık.”

İmanın ve kulluğun başı, bu anlayıştır. En güzel zikir de “Lâ ilâhe illâlah (Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur)” kelime-i tevhîdidir. Bu tevhidin ve teslimiyetin gereği de, bu âcizlik içinde kendini, Allah'ın emirlerinin tek yürütme vâsıtası bilerek, istenilen görevleri en güzel şekilde ve âzamî derecede yerine getirmek için yalnız Allah'tan yardım dileyip en iyi şekilde yapmaya çalışmaktır. İşte bu da, zikrin ve şükürün ta kendisidir. Yani, yüklenen sorumluluk, imkân ve kabiliyet şartına bağlanmıştır. Fakat o yetenek, Allah'ın bir yardımı olduğu için onun da işin aslında bir sınırı ve sonu yoktur. Bundan dolayı kul, Allah'ı zikirle O'ndan yardım diler ve kendine verilen kabiliyeti sarfeder. Şu halde, her mü'min “Beni zikredin!” emri karşısında âcizliğini hissederek önce: “Ancak Sana ibâdet/kulluk eder ve ancak Senden yardım dileriz.”²⁰⁹ şeklindeki kesin sözünü hatırlayacak; zikir ve şükür için Allah'tan yardım isteyecektir.²¹⁰

Zikir; bir şeyin dilde veya kalpte hazır olması, o şeyin söz ile veya kalpte hatırlanmasıdır. Bu hatırlama iki şekilde olabilir: Birincisi, unuttuktan sonra olan bir hatırlamadır ki, bu her insanda her zaman olan bir şeydir. İkincisi, akılda tutulan, öğrenilen ve zaten kalbe yerleşen şeyin hatırlanmasıdır ki, kişi hiç unutmadığı bu gibi şeyleri dil ile söylediği zaman onu zikretmiş, dile getirmiş olur. “Andolsun, size, (bütün durumlarınızı kapsayan) zikrinizin içinde olduğu bir Kitap indirdik. Yine de akıllanmayacak mısınız?”²¹¹ âyetinde bu anlamları bulmak mümkündür.

‘Zikir’ bir âyette Peygamberimiz’in bir özelliği olarak kullanılmaktadır. Tıpkı Hz. İsa’ya (a.s.) ‘Allah’ın Kelimesi’ denilmesi gibi. Hz. Muhammed (s.a.s.) Allah’ın elçisidir, ama hatırlatan, uyaran veya şerefi yüce bir elçidir. “Allah, onlar için şiddetli bir azap hazırlamıştır; öyleyse ey iman etmekte olan temiz akıl sahipleri! Allah’tan korkup sakının. Doğrusu Allah, sizin için bir zikir (hatırlatan) indirmiştir.”²¹² Bazı tefsirciler bu âyetteki zikir’in Kur’an olduğunu, bazıları ise kelimenin burada ‘uyarı’ anlamına geldiğini söylemişlerdir.²¹³

209 1/Fâtiha, 4

210 Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Azim Y. c. 1, s. 445-447

211 21/Enbiyâ, 10

212 65/Talak, 10

213 Muhtasar İbn Kesir, 3/518; Tefhimu’l-Kur’an, 6/384

Kur'an'ın 'zikir ehli' (ehlu'z zikir) dediği insanların kim olduğu konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bu kavramın geçtiği âyetin meâli şöyle: *"Biz senden önce kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başka (resûl) göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorun."* ²¹⁴ Bazılarına göre 'zikir ehli', Allah'ın daha önceden gönderdiği kitaplardır. Çünkü onlar da peygamberlerden ve onlarla beraber gelen vahy'den bahsediyorlar, onları hatırlatıyorlardı. Kimilerine göre, kitap ehli kimselerdir. Çünkü onlar da peygamberleri ve görevlerini biliyorlar. Kimilerine göre de, kendilerine tebliğ edildiği zaman daha önceden iman etmiş mü'minlerdir. Eğer müşrikler, Kur'an'dan ve Hz. Peygamber'in dâvetinden şüphe ediyorlarsa, daha önce bu dâveti anlamış ve iman etmiş kimselere sorsunlar. Çünkü onlar 'zikr'i' anlayan, ne olduğunu bilen kimselerdir. ²¹⁵

Bir âyette 'zikr'in, unutmadan sonra hatırlama anlamına geldiğini görüyoruz. Daha önce bilinen bir şey unutulduktan sonra hatırlanıyor ve bu hatırlama dil ile ifade ediliyor. ²¹⁶

Kalp ve dil ile zikrin beraber ifade edildiği âyetler de bulunmaktadır. Şu örnekte olduğu gibi: *"(Hac) ibâdetinizi bitirdiğinizde, artık (câhiliye döneminde) atalarınızı andığınız (zikrettiğiniz) gibi hatta daha kuvvetli bir anma ile Allah'ı anın (zikredin)..."* ²¹⁷ Buradaki zikir, hem kalb ile Allah'ı hatırlamaktır, hem de Hacc esnasında veya hac bitiminde çeşitli duâ ve zikir sözleri okuyup dil ile Allah'ı anmaktır. ²¹⁸

Rabbimiz (c.c.), Peygamberimiz'e, Hz. Meryem'i, İbrâhim'i, Mûsâ'yı, İsmail'i, İdris'i (a.s.) anmasını veya onları mü'minlere hatırlatmasını istiyor. ²¹⁹ Yine Peygamberimize; "Hz. Dâvud'u, Eyyûb'u, İshak'ı, Yakub'u, Elyesâ'yı, Zülkifl'i" ²²⁰ ve Hûd'u da hatırlat" ²²¹ buyuruyor. İsrâiloğullarına birçok yerde; *"Allah'ın size verdiği nimetleri ve size verdiği makamları hatırlayın"* demektedir. ²²²

214 16/Nahl, 43

215 el-Keşşâf, 2/584; Muhtasar İbn Kesir, 2/332; Fî Zılâli'l-Kur'an, 4/2173

216 18/Kehf, 63

217 2/Bakara, 200

218 Ayrıca bkz. 2/Bakara, 198, 203, 239; 4/Nisâ, 103

219 19/Meryem, 16, 41, 51, 54, 56

220 38/Sâd, 17, 41, 45, 48

221 46/Ahkaf, 31

222 2/Bakara, 40, 47, 122; 5/Mâide, 20; 8/Enfâl, 45

Kur'an, mü'minlerden de sürekli bir şekilde Allah'ın nimetlerini hatırlamalarını istiyor.²²³ Kur'an, ayrıca bütün insanlara Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlamalarını emrediyor.²²⁴

Zikrin Yozlaştırılması; Zikirde Usûl ve Âdâba Riâyetsizlik

Zikir, Kur'an'ın emrettiği önemli bir ibadettir ve yukarıdan beri anlatıldığı şekillerde yerine getirilmesi mümkündür. Bazı kesimler tarafından “gizli mi - açık mı; toplu mu - tek başına mı yapılmalı?” gibi tartışmalara ihtiyaç yoktur. İslâm, mü'minlerin nasıl ibâdet edeceklerini göstermiştir. Emredilen ibâdetlerin dışında dileyen, bid'at olmamak şartıyla, Peygamberimizin yaptığına benzemek kaydıyla, istediği kadar nâfile ibâdet yapabilir.

Ancak İslâm'ı bize öğreten Peygamberi ve O'nun sahâbelerinin hayatında, kol kola verilmiş bir şekilde, yatıp kalkarak, bağırıp çağırarak, kendinden geçerek bir zikir yapma şekli yoktur. Hele hele de zikri mutlaka bir üstadın emri altında yapıp, zikri üstadlara, şeyhlere havâle etmek, onların da Allah'a götürmelerini beklemek gibi bir yanlışlık yoktur. Kul, gücü yettiği kadar ibâdet yapar, dili döndüğü kadar duâ eder, Rabbini anar. Umulur ki Allah (c.c.) ihlâsla yapılan az amellere bile bol karşılık verir.²²⁵

Zikrin âdâb ve usûlü vardır. İnsan Allah'ı zikrederken (daha doğrusu zikir ibâdetinin bir cüz'ünü icrâ ederken) gülünç ve komik durumlara düşmemeli, maskaralık yapmamalıdır. Zikir yaparken kan ter içinde kalıp başına tavana degecek kadar hoplayıp zıplamak ibâdet değil; çirkin bir harekettir. Süryânîlerin rûhânîleri, ibâdet esnasında kan ter içinde kalıncaya kadar didinirlerdi. Bizim câhil dervişlerin arasında da bunların hareketlerine benzer davrananların sayısı hiç de az değildir. Bu tamamen cehâletten ve düşünmeden körü körüne taklitten kaynaklanan bir durumdur.²²⁶

Müslüman, zikir esnâsında acziyet içinde Hakkı düşünmeli, sükûnet ve vakarını bozmamalıdır. Zikir yaptığını iddiâ eden birtakım kimselerin havalara sıçradığı, tepindikleri, bağırıp çağırdıkları görülmektedir. Bu ha-

223 2/Bakara, 231; 3/Âl-i İmrân, 103; 5/Mâide, 7, 11

224 35/Fâtır, 3; Hüseyin K. Ece, a.g.e. s. 776-778

225 Hüseyin K. Ece, a.g.e. s. 92

226 Kemaleddin Erdil, Yaşayan Hurâfeler, s. 11

reket, zikrin mânâsıyla hiç bağdaşmamaktadır. İslâm'ın ibâdet anlayışına da ters düşmektedir. Zikir, tefekkür, nefis terbiyesi, ihsân gibi dinin emir ve tavsiyeleri; sadece belirli zümrelerin tekelinde kabul edilemez; bunlar bütün müslümanların malıdır.²²⁷

Tasavvufta zikir, hem anlayış hem de uygulama bakımından, sünnetteki zikir anlayışıyla bağdaşmayacak bazı öğeler içermektedir. Anlayış olarak zikrin Kur'an'da otuzdan fazla anlamından sadece birini, en fazla birkaçını alıp zikir olarak sadece bunu öne çıkartması, bununla yetinmesi ve hatta zikri, bütünün bir iki parçasını cennet için yeterli kabul etmesi, halka bu anlayışı yayması, zikri ve dolayısıyla dini daraltması, ilk dikkat çeken husustur. Bazı kelimeleri tekrarlarlarken, bilincini kaybederek cezbe içinde kendinden geçmesi halinde hiçbir sevap da elde edememiş olur. Zira uyku, unutma ve geçici de olsa aklın kaybı zamanlarında kalem insanın üzerinden kaldırılmıştır. Böyle durumlarda kalemin sevap defterine birşeyler yazmasını ummak, İslâm'ı bilmemek demektir. Zikir; uyanıklığın, düşünmenin ve bilincin esası iken (Kur'an ışığında böyle olması gerekirken), zikir adı verilen bazı toplantılarda insanlar kendilerinden geçirilmekte, âdeta uyuşturucu kullanan esrarkeşler gibi hayal dünyasında tatlı rüyalara daldırılmaktadır. Bazıları defle dümbelekle halay çeker, dans eder gibi dönüp durmakla zikir yaptığını zannediyor. Kimi de kendini kaybedip, kendilerini hipnotize eden şeyhleri tarafından oralarından buralarından şiş kebabı gibi şişleniyorlar, kendi nefislerine zulmediyorlar. Kimileri bağıra çağıra, taşkınca; kimileri de sessiz sâkin ama şaşkınca “zikir” yaptıklarını iddia ediyorlar.

Bu anlayış ve gelenekte zikrin aksiyoner, dinamik hiçbir yönü yoktur. İbâdet ve zikre ayrılmış belirli zamanların dışındaki günlük hayatla zikrin hiçbir ilişkisi yoktur. Ya çok sesli veya tümüyle dilin devreden çıkartıldığına şahit olunur. Nakşîlikte zikir, hemen tamamen zihinseldir. Dille zikir, sadece “hatm-i hâcegân” sırasında Kur'an'dan bazı küçük sûreler okumak ve biraz salevât getirilerek yapılır. Onun dışında kelime-i tevhid ya da lafza-i celal'in tekrarı dille değil, zihinden, içinden geçirilerek yapılır. Bunların yanında Nakşî tarikatlarda, esas zikir şekli, râbitadır. Râbita, diğer zikir biçimlerinden üstün sayılmıştır.

227 Muhammed Hamidullah, İslâm'a Giriş

Yani, râbîta; kelime-i tevhidin, ya da lafza-i celâlin, gerek dille ve gerekse zihinden tekrarı şeklindeki zikirde, hatta Kur’ân-ı Kerim’i okumaktan bile faziletli sayılır. Râbîtanın kaynağı ise Budizmdir. Kitap ve Sünnette bununla ilişkin herhangi bir delil yoktur.²²⁸

Bu anlayış ve tavır, Tasavvuf Sözlüğünde şöyle açıklanır: “Tasavvufa göre zikir, ‘Allah’ kelimesini veya ‘Lâ ilâhe illâllah’ cümlesini söylemek ve tekrarlamak demektir. İlkine ‘lafza-i celâl’, ikincisine ‘kelime-i tevhid zikri’ veya ‘tevhid zikri’ denir. Tarikat ehlinin belli kelime ve ibâreleri belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edeb dâhilinde her gün düzenli olarak söylemeleri; ‘vird’ ve ‘hizib’ olarak da adlandırılır. Tarikat ehlinin ve sûfi cemaatlerinin bir yerde toplanıp şeyh veya halîfesinin gözetiminde ‘Allah, Allah’; ‘hû, hû’; ‘hay, hay’ gibi belli ibâreleri belli bir hareket düzeni içinde söylemeleri. Bu çeşit toplu zikirlerle; tarikat âyini, semâ, hadra ve deverân gibi isimler verilir. Söylenen sözleri ve hareketlerin ritmik (âhenkli) olması icap eder. Bu tür zikirlerde bazen ney, kudüm ve def gibi enstrümanlar da kullanılır; Mevlevîlikte, Halvetîlikte olduğu gibi. Bu tür zikirler ekseriya tekkelerde icrâ edilir. Zikirde zikreden, zikredilenden başka her şeyden geçmez, zâkir zikirde mezkûrdan başkasını hatırlamaz, kendisini kaybeder, yaptığı zikrin bile farkında olmaz. Bu yüzden zikir, kendinden geçip (gaybet, vecd) ve Hakk’ı buluş (vuslat, vücûd) halidir.

Zikir iki türlüdür: 1- Zikr-i cehrî, zikr-i aleniye: Yüksek sesle veya çevrede bulunanların işitebilecekleri bir şekilde sesli olarak yapılan zikir. Sesli zikri esas alan tarikatlara cehrî tarikat denir. 2- Zikr-i hafî: Zikredenin, sadece kendisinin işitebileceği bir şekilde alçak sesle yaptığı zikir. Sessiz zikri esas alan tarikatlara hafî tarikat denir. Melâmet ehli ve Nakşibendîler hafî zikri; Rifâîler, Kadirîler cehrî zikri tercih etmişlerdir.

Kaiden zikir: Tarikat ehlinin bir halka oluşturup oturarak ritmik hareketlerle yaptıkları zikir. Kaimen zikir: Tarikat ehlinin bir halka oluşturup ritmik hareketlerle ayakta yaptıkları zikir. Bu zikir döne döne yapıldığı için devr ve deverân adını da alır. Zikr-i erre, zikr-i minşârî: Yesevîlikte hançereden testere sesi gibi bir ses çıkarılarak yapılan zikir.²²⁹

228 Râbîta konusunda geniş bilgi almak için bkz. Ferit Aydın, Tarikatta Râbîta ve Nakşibendilik, Ekin Y.

229 Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 588-589

Bazıları, zikir denilince, özel bir tören ve bazı büyüklerin, hocaların yönettiği ve adına “hatim” veya “hatme” denilen halkalar içinde olacağı anlayışına sahiptir. Bunlara karşı çıkanlar, belki biraz abartılı bir yaklaşımla “bu âyin mi, ibâdet mi?” diye sormaktan kendilerini alamamakta; öte yandan tâğûtî güçler ve onların güdümündeki medya da, bu tür toplantıları, saç sakalına karışmış, dansa benzeyen tuhaf gösterileri İslâm’ı ve müslümanları karalamak için saf zihinleri etkilemek ve onların beyinlerine kazımak kasdıyla bıkmadan gündemde tutup göz önüne getirmektedir.

İbrahim Sarmış, şöyle der: “Şişlerin batırıldığı, karınların yarıldığı ve boyunların kesildiği zikir âyininde olsun, bir şef yönetiminde “illallah”, “Allah”, “Hû”, “yâ Hû” nâraları ve göbekten çıkarılan bıçkı sesleriyle yapılan zikir âyinlerinde ve kadın-erkek karışık insanların nağmeler eşliğinde kendilerinden geçtiği âyinler, bir çeşit dansla geçen böyle saatlerin ilâhî tecelli saatler olduğunu söylemeleri, bir garâbettir. Her yıl, bir hafta süren semâ âyinlerinde atılan nâralar, çalınan müzik ve dans eden semâzenlerin yaptıkları da aynıdır. Söyler misiniz, Rasûlullah Rabbini böyle mi zikretti? Ondan sonra, ashâbı Allah’ı böyle mi zikretti? Sahâbiler Allah ve Rasûlünün öğrettiği gibi huşû ve teslimiyet içinde, sessiz ve müziksiz, havf ve recâ arasında, münferiden ve Rasûlullah’ın öğrettiği duâlarla Allah’ı andılar. O’na yalvardılar. Nimetini istediler ve azâbından O’na sığındılar.

Tasavvufçular, zikir esnâsında müridin şeyhini zihninde canlandırmasını, “destûr yâ üstâz (üstâdım yardım et!)” diyerek zikre başlarken, ondan yardım istemeyi, tıpkı Rasûlullah’tan yardım istemek gibi olduğuna inanmasını şart koşarlar. Çünkü kendisini Allah Rasûlüne ulaştıracak şeyhidir. Kalbiyle ve lisanıyla şeyhinden izin isteyerek “destur ey şeyhim!” demesi yanında, tarikat mensupları ve ileri gelenlerinden de izin istemesi, yahut onlara râbîta yapması gerekir. Zikreden kişinin tepeden tırnağa kadar sallanması, önce sağa “lâ” ile başlayıp sola “illâ” ile dönmesi ve doğrulması gerekir. Sola doğru öne eğilerek “illallah” demesi ile bu işi tamamlar. “Allah”, “Hû” gibi tek isimle zikrediyorsa, çenesini göğsüne vurması, koro halinde ve yüksek sesle yapması gerekir. Kelimeyi göbeğinden başlayarak kalbinin derinliklerinden çıkarması icab eder. İşte bu eşsiz pehlivanlık tasavvufçuların zikir şeklidir.

Allah için söyleyiniz, Rasûlullah Rabbini zikrederken böyle tepeden tırnağa kadar sallanıp dans mı ediyordu? Sakalını göğsüne vurup sağa sola mı sallanıyordu? Şüphesiz hayır. Çünkü o, Allah'ın peygamberidir ve Allah'ın huzurunda edeple nasıl ibâdet edileceğini bilir ve insanlara bildirir. Nasıl zikredeceğini Allah ona ve bize şöyle tarif etmiştir: *“Rabbini içinden, yalvararak ve O’ndan korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam zikret. Gâfillerden olma.”*²³⁰; *“Rabbimize yalvara yakara ve gizlice duâ edin. Bilmelisiniz ki haddi aşanları O sevmez.”*²³¹; *“Onların (müşriklerin) Beytullah'ın yanında namazları (duâları) da el çırpma ve ısıklı çalmaktan başka bir şey değildir.”*²³²

Mevdûdi, ibâdetin özü ve anlamının itaat ve sadâkat olduğunu açıklar.²³³ İbâdetin üç unsuru (kulluk, itaat ve sadâkat) üzerinde dururken, şu açıklamada bulunur: “Önce ibâdet’in bu anlamını kafanızda tutun, sorularına ondan sonra cevap verin:

Efendisinin kendisinden yapmasını istediği işleri yapmayıp daima elleri bağlı, efendisinin önünde duran ve onun ismini anan bir köle hakkında ne düşünürsünüz? Efendisi ona, ‘git, şu şu işleri yap’ diyor, köle bulunduğu yerden kımıldamıyor, eğilip efendisini on kez selâmlıyor, tekrar ayağa kalkıp elleri bağlı öylece duruyor. Efendisi ona, ‘git falan yanlışları düzelt’ diye tâlimât veriyor, ama adam yine yerinden kıpırdamıyor, efendisinin önünde eğilmeye devam ediyor. Efendisi ‘hırsızın elini bu kötü işten kes!’ diye emrediyor. Bunu duyan köle, hırsızın elini keseceği yerde efendisinin söylediklerini tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyor ve ‘hırsızın elini kes’ emrini yüzlerce kez tekrarlıyor. Şimdi bu kölenin efendisine gerçekten hürmet ettiğini söyleyebilir miyiz? Sizin kölelerinizden bir tanesi böyle davransaydı ne yapardınız, Allah bilir!

Allah'ın kullarından böyle davrananların kendilerini Allah'a ibâdete adanmış olarak kabul etmelerine şaşmıyorum! Böyleleri sabahtan akşama kadar Allah bilir kaç kere Kur'an'daki ilâhî emirleri okurlar, ama bunları yerine getirmek için kıllarını bile kıpırdatmazlar. Diğer taraftan ha bire nâfile namaz kılar, ellerine binlik bir tesbih alır ve Allah'ın adını anarlar.

230 7/A'râ, 205

231 7/A'râf, 55

232 8/Enfâl, 35; İbrahim Sarmış, Tasavvuf ve İslâm, s. 214, 217

233 Kur'an'da Dört Terim, s. 28-29

Çok acıklı bir makamla Kur'an okurlar! Onları bu halde gördüğümüz zaman: 'Ne kadar müttakî, ne kadar dindar adamlar!' dersiniz. Bu yanlış anlamının temelinde ibâdetin gerçek anlamını bilmemek yatar."²³⁴

Allah'ın kitabına karşı kör, sağır ve dilsiz olup, bazı güzel kelime ve isimleri, anlamını ve mesajını düşünmeden belli sayıda tekrarlamamanın fazla bir önemi yoktur. Bu tavır, insanın vicdanını bastırması, cehâlet ve yozlaşmayı meşrû görüp yaptığı ile tatmin olması, esas zikir olan Kur'an'a karşı sorumluluğu ihmal etmesine sebep oluyorsa, o takdirde bu zikir anlayışının zararı vardır. Hemen tarikatların hepsinde, belirli aşamalardan geçen ve tarikatta kıdemli olanlara, zikir adıyla çok yanlış ifadeler de ders olarak verilmektedir. Anlamını bilmeden (biliyorsa daha kötü) tekrarladığı virdler içinde, belki de insanı şirke götürecek bâtil sözler vardır.

Meselâ "Lâ mevcûde illâllah" gibi. Bu sözün anlamı: "Allah'tan başka varlık yoktur" demektir. Bir başka deyişle, "tüm varlık Allah'tır" Yani, iyi-kötü yaratılmış ne varsa hepsinin -hâşâ- Allah olduğunu iddia etmek. Ne büyük hata ve sapıklık! Ne dehşetli bir cehâlet! Allah'ın yarattığını, Allah'ın kendisi yerine koymak. Çok korkunç bir gaflet, affedilmez bir suç! Ve sonra bunun adını zikir koymak! Öyleyse, dikkat edilmesi gereken nokta, anlamını bilmediğimiz kelimeleri durmadan tekrarlamak yerine; ondan daha önce, bilmemiz gereken Allah'ın isimlerini ve vasıflarını öğrenmek, Allah'ı kendi zikri olan Kur'an'dan tanımak ve Allah'ın gösterdiği doğru yolda yürümektir.

Zikri İhyâ Etmek, Zikirle İhyâ Olmak

Müslüman; zikri yozlaştıran, Kur'an ve Sünnet ölçüleri içinde bütüncül anlamlarından soyutlayan ve zikir gibi büyük bir ibâdete bid'atler karıştıranlara ve sünnetteki âdâbına uymayanlara bakarak, zikirden gâfil olamaz. Zikri yeniden ihyâ etmek ve zikirle ihyâ olmak zorundadır. Kur'an kavramlarını yozlaştırıp dejenere etmek, anlamlarını daraltmak ne kadar yanlış ise; kuru, yavan, sevgisiz, bereketsiz, zikirsiz, takvâsız, ihlâssız din anlayışının da insanı kurtarmasını beklemek o kadar yanlıştır. Günümüz muvahhid gençliği, diğer insanlara ve özellikle müslümanlara aşırı eleştiri oklarını yöneltir, tenkit kılıcıyla kendinden başka tüm müminleri doğrarken, nef-

²³⁴ Mevdûdî'den naklen; Ebu'l Hasan Ali Nedvî, İslâm'ın Siyasî Yorumu, s. 77

sini ihmal etmekte, eleştirdiği yarı doğruların yerine tam doğruyu kendi şahsında örnek olarak gösterememektedir. Bu tavır da, müslümanlararası kördöğüşü andırmaktadır. İslâm, bir kötülüğü yıkarken, yerine mutlaka ondan çok daha hayırlı bir alternatifi getirmiş ve insana sunmuştur. Soyut tartışmalar, pratiğe/eyleme dökülmeyen iddialarla Allah'ın rızasına erişilmez. Zikirdeki yanlışlardan yola çıkarak bir müslümanın zikirsiz bir hayatı tercih etmesi, ancak, şeytanın sağdan yaklaşmasıyla izah edilebilir. *“İman edenlerin Allah Allah'ı zikretme ve O'ndan inen hak/gerçek için kalplerinin saygıyla yumuşaması zamanı daha gelmedi mi?...”*²³⁵

*“...İlâhınız bir tek İlâhtır. O'na teslim olun! (Ey Muhammed!) O ihlâslı ve mütevâzi insanları müjdele! Onlar öyle kimselerdir ki, Allah zikredildiği zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabrederler; namazı kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak ederler (Allah için harcarlar).”*²³⁶

*“Rabbini, içinden, yalvararak ve O'ndan korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah ve akşam zikret. Gâfillerden olma!”*²³⁷

Allah, zikreden, zikir okuyanlara yemin etmiştir. Bu yemin, Allah'ın verdiği şerefi ve bu konunun insan açısından Allah'ın râzı edecek önemine vurgu yapılmak için olsa gerektir. *“Saf saf dizilmişlere; Toplayıp sürenlere; Zikir okuyanlara yemin ederim ki, ilâhınız birdir.”*²³⁸ Bu âyetlerde özellikleri sayılanların melekler olduğu söylenmiştir. Ayrıca, bunların gök cisimleri, ruhlar, kudsi cevherler, Kur'an âyetleri, âlimler ve gâziler olduğunu söyleyenler de vardır.

Allah'ı zikretmekten yüz çevirenlere şeytan musallat olur. Şeytan ise insanın düşmanıdır.²³⁹ Rabbimiz'in övdüğü insanlar, her durumda, çarşıda-pazarda, işinde-gücünde, alımda-satımda... Allah'ı zikretmekten, O'nu hatırlayıp O'nun hükümlerine bağlı kalmaktan geri durmayanlardır. *“Öyle adamlar vardır ki (Allah'ı tesbih ederler), ne ticâret ne de alışveriş onları Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.”*²⁴⁰ İnsan her

235 57/Hadid, 16

236 22/Hacc, 34-35

237 7/Arâf, 205

238 37/Sâffât, 3-4

239 43/Zuhruf, 36

240 24/Nûr, 37

durumda Allah'ı zikretmekle mükelleftir. Bir kulu, Allah'ı zikirden alıkoyacak hiçbir sebep olamaz/olmamalıdır. Mü'min, rahatlık ve âfiyette Allah'ı zikrettiği ve şükrettiği gibi; musibetler, âfet ve felâketler olduğunda da Allah'a sığınmak, O'nun yardımını istemek mecbûriyeti hisseden kimsedir. Zikir, içindeki hevâsına karşı zafer silâhı olduğu gibi, dış düşmanlara karşı da zikir, çok önemli bir silâhtır. O yüzden savaş anında, düşmanlarıyla çarpışırken de Allah'ı, hem de çok zikretmek emredilmiştir: *“Ey iman edenler! (Savaşmak için) herhangi bir topluluk ile karşılaştığınız zaman sebât edin ve Allah'ı çok zikredin ki başarıya erişesiniz.”*²⁴¹

Kamer sûresinde dört kez şu âyet tekrarlanır: *“Biz Kur'an'ı zikir (öğüt, uyarı, hatırlama) için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?”*²⁴² Burada Yüce Allah'ın dört defa Kur'an'ın kolaylaştırmasının gerekçesini tekrarlaması gerçekten dikkat çekicidir. Bu durum bizi devamlı sûrette Allah'ın mesajını okuyup onu pratiğe geçirmenin mecburiyetini ortaya koyar. Yüce Rabbimiz iman edenlerden kendisini çokça zikretmelerini/anmalarını ister.²⁴³ Seyyid Kutub bu âyetin tefsirini yaparken Allah'ı zikretme olayını şöyle açıklar:

“Allah'ı anmak demek ona kalpten bağlanmak, sürekli olarak onun gözetimi ve denetimi altında yaşamaktır. Yoksa kuru kuruya Yüce Allah'ın adını tekrarlayıp durmak değildir. Kur'an Allah'ı anmak ile insanın geçirdiği bazı vakitler ve durumlar arasında bağ kurar. Amaç, bu vakitleri ve durumları Allah'ı anmakla donatmak ve onunla ilişki halinde olma bilinci ile renklendirmektir.”²⁴⁴

Zikir; dille, bedenle ve kalple olmak üzere üç kısımda mütâlâa edilmiştir. Dilin zikri, Allah'ı güzel isim ve sıfatlarıyla yâd etmek, hamdetmek, tesbih edip yüceltmek, Kitabını okumak v e O'na duâ etmektir. Bedenin zikri de, her uzvu ne ile emr olunmuş ise onunla meşgul etmek ve yasaklardan alıkoymaktır.

May.ih simni ibe üç çeşittir: Birincisi, Allah'ın varlığına delâlet eden delilleri düşünmek ve şüpheleri defederek sıfat ve esmâ-yı ilâhiyeyi tefekkür etmek. İkincisi, ilâhî hükümleri, emir ve yasakları, va'd ve vaîdi ve

241 8/Enfâl, 45

242 54/Kalem, 17, 22, 32, 40

243 33/Ahzâb, 41

244 Seyyid Kutub, Fi Zılâli'l Kur'an, Dünya Yay. c. 8, s. 336

bunların delillerini düşünmek. Üçüncüsü ise enfûsî ve âfâkî tüm varlığı ve bunlardaki yaratılış sırlarını temâşâ ve tefekkür ile her zerrenin kudsî âle-me ayna olduğunu görmektir. Zikrin bu makamının sonu yoktur.²⁴⁵

Zikir, bütün kısımlarıyla birlikte kalple doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilidir. Zira yapılan ameller, kalbi -müsbet ya da menfi- bir şekilde etkileyecektir. Çünkü insanın maddî ve mânevî yönü arasında şaşılacak derecede bir ilişki vardır. “Bu alâka sebebiyledir ki ruhta meydana gelen bir eserin ruha birtakım etkileri olur. Meselâ sıradan bir örnek olmak üzere bir ekşi hayal etmekten diş kamaşır ve bir fâcia hayalinden baş ağrısı, harâret veya baygınlık meydana gelir ki bunlar ruhtan bedene inen eserlerdir. Aynı şekilde bedende birtakım fiil ve davranışın tekrarından nefiste kuvvetli bir meleke meydana gelir ki bu da bedenden ruha çıkan eserlerdir. Bu yüzden insanda hüsn-i tefekküre engel olmayacak şekilde ve kendisine işittirecek kadar dil ile zikir yapıldığı zaman bu dille zikirden hayalde bir etki oluşur. Ve bundan ruha bir nûr yükselir. Sonra bu nurlar ruhtan dile, lisandan hayâle, hayalden akla yansır. Karşılıklı aynalar gibi birbirini takviye ve biri diğerini geliştirerek kemal noktasına eriştirir. Bunun mertebelerine son yoktur.”²⁴⁶

Zikir, dil ve beden ile yapılan kalbî bir uyanıklık içinde gerçekleştirilmelidir. Zira zikir, gafletin zıddı demektir. Dolayısıyla gafleti gidermeyen zikir, hakikatte zikir değildir. Nitekim Allah’ı zikir için farz kılınan namazı²⁴⁷ gafletle edâ edenler kınanılırken,²⁴⁸ onu huşû içinde yerine getirenler methedilmiştir.²⁴⁹ Yine aynı şekilde “Mü’minler ancak o kimselerdir ki Allah zikredilince kalpleri ürperir.”²⁵⁰ âyeti, zikrin âdeta gönlü titretecek derecede bir şuur içinde yapılması gerektiğine dikkat çekerken, Hz. Peygamber’e hitâben yapılan: “Rabbini, içinden yalvarıp yakararak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam zikret, gâfillerden olma”²⁵¹ uyarısı dakalbî hassâsiyetin nasıl olması gerektiğine açık bir şekilde delâlet etmektedir.

245 Fahreddin Râzî, Mefâtihu'l Gayb 4/152-153; Elmalılı, Hak Dini , Eser Y.1/540-541

246 Elmalılı Hamdî Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Y. 4/2362-2363

247 20/Tâhâ, 14

248 107/Mâûn, 4-5

249 23/Mü'minûn, 1-2

250 8/Enfâl, 2

251 7/A'râf, 205

Zikir, Allah'ı tekrar e devamlı kendine merkez olarak alma ânıdır. Zikir, dünyayı Allah'ın hidâyetine/kılavuzluğuna göre biçimlendirmek için inancın ve ruhsal hayatın ifadesidir. Zikir, tefekkürden sonra gelen bir davranış tarzıdır. Arınma, önce tefekkür ve sonra da tezekkürle gerçekleşir. Tefekkür bir talep, çağrıştırmaaktır. Zikir ise, zihinde çağrışımı yapılmış nesnenin bizzat içinde var olmaktır.

Seyyid Kutub'un belirttiği gibi Allah'ı anma, hayatın dışında bir olay olarak algılanmamalıdır. Allah'ı zikir/anmak demek, O'nun emirleri doğrultusunda yaşamı düzenlemek demektir. Vahiyle bütünleştiğimiz oranda zikir eylemini gerçekleştirebiliriz. Zikrin bir de toplumsal boyutu vardır. Cemaat boyutu en fazla olan Cuma namazına Allah'ı zikretmeye koşmamız isteniyor.²⁵² Dikkat edilirse Cuma konusundaki âyetlerde namaza çağrıldığı zaman Allah'ı anmaya koşulması, namazdan çıkıldıktan sonra yeryüzüne dağılındığında da Allah'ın çok anılması isteniyor. Bu da bize toplumsal hayatta Allah'ın belirleyiciliğinden uzaklaşılması, hayatımızda laik bir alan olmaması gerektiğini vurgular.

Zikir, “ez-Zikir” diye nitelendirilen Kur'an'ı okumak, düşünmek, öğüt almak ve yaşamaktır. Salât etmek zikirdir. Kur'an'ın hükümlerini uygulamak zikirdir. Yapmakla Allah'ın rızâsını kazanacağımız her eylem zikirdir. Zikretmek, anlamadan, kurukuruya bir şeyleri tekrar etmek, vird haline getirmek değil; aksine zikri anlamak ve anladığımızı pratiklerle göstermektir.²⁵³

Allah'ın zikri ile kalplerin titremesi: Zikir, tam anlamıyla gerçekleştiği zaman kalpler onunla uyanır, titrer ve kendine gelir. “İman edenlerin Allah Allah'ı zikretme ve O'ndan inen hak/gerçek için kalplerinin saygıyla yumuşaması zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu fâsıktır/yoldan çıkmış kimselerdir.”²⁵⁴ “Müminler, Allah zikredildiği/anıldığı zaman kalpleri titreyen kimselerdir.”²⁵⁵ Kalbin titremesi, duyarlılık göstergesidir. Allah'tan bahsedilmesine, kendisine Allah'ın hükmü hatırlatırlamsına rağmen yanlışlığı değiştirmeyen, ürpermeyen

252 62/Cum'a, 9-10

253 Resul Bozyel, Zikir Üzerine, Haksöz 8 (Kasım 91), s. 7

254 57/Hadid, 16

255 8/Enfâl, 2

ve gidişatını düzeltmeyen, (gerçek) mü'min olma vasfını kaybeder. Böylesi bir duyarlılıktan uzak olarak yapılan zikirler gerçek zikir değildir. Sarhoş bir halde atılan “Allah” nâraları, ancak Allah'ın gazabını celbettirir.

Zikirden Uzaklaşmak: Zikirden uzaklaşmak, kişinin özünden uzaklaşması demektir. Çünkü zikir; aklın, düşünce ve duyguların tertemiz bir şekilde faaliyetinde olması demektir. İnsanın doğru yolda yürüdüğünün işaretidir. Zikirden uzaklaşmak ise bâtıla geçişin ve çöküşün bir başlangıcıdır. Allah'ın kitabının zikir olduğunu hatırlarsak, Kur'an'dan uzaklaşmak demek; dalâlete/sapıklığa düşmek, İlâhî kitabın ışığından mahrum olmak, karanlıkta kalmak demektir. Rabbimiz, kitabına karşı ilgisiz kalan kimse-lerin kalplerinin katılaşmış olduğunu bildiriyor ve onlara “yazıklar olsun!” diyor: *Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı kimse, Rabbinden gelen bir nur üzerinde değil midir? Kalpleri Allah'ın zikrine karşı katılaşmış olanlara yazıklar olsun! Bunlar apaçık bir sapıklık içindedir.*²⁵⁶

Allah'ın zikrinden uzaklaşanlar, şeytanın kardeşi olurlar. Şeytan da onları doğru yoldan uzaklaştırır. Bâtıllarla oylar. Fakat, insanın bundan hiç haberi olmaz da kendini hidâyette zanneder: *“Allah'ın zikrini kim umursamazsa, ona bir şeytanı musallat ederiz de, artık o, ondan hiç ayrılmayan bir arkadaş olur. O şeytanlar onları doğru yoldan ayırırlar da onlar kendilerinin hâlâ doğru yolda olduklarını zannederler.”*²⁵⁷

Kıyâmet günü Allah'ın zikrinden, yani kitabından uzaklaşmış olan kimse, feryad ederek şöyle der: *“Ah ne olurdu peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazıklar olsun bana! Ne olurdu filanı (bâtıl yolcusunu) dost edinmeseydim! Çünkü zikir (Kur'an) bana gelmişken o, hakikaten beni ondan saptırdı. Şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder. Peygamber der ki: ‘Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'an'ı terkettiler.’*²⁵⁸ Sonuçta, Rabbin zikrinden uzaklaşmak, azâbı getirir: *“Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse, Allah onu çok ağır bir azâba sokar.”*²⁵⁹; *“Şeytan onları hükmü altına almış ve Allah'ın zikrini unutturmuştur. İşte bunlar, hizbuşşeytandır*

256 39/Zümer, 22

257 43/Zuhuruf, 36-37

258 25/Furkan, 27-30

259 72/Cinn, 17

(şeytanın taraftarlarıdır). İyi bilin ki hüsrana uğrayacak, kaybedecek olanlar, şeytanın taraftarlarıdır.”²⁶⁰

Zikir kelimesinin; düşünme, hatırlama, anma, öğüt ve uyarı gibi anlamlar taşıdığını Kur'an'dan yola çıkarak biliyoruz. Dolayısıyla zikrin gerçekleşmesi için bu anlamların bir bütünlük arzmesi gerekir. Kitabın zikir olması ile kişinin zikretmesi arasında bir bağlantı vardır. Zikir, sadece dil ile bir “anış”tan ibâret değildir. Bir ismi tekrar tekra söylemek, tek başına bir zikir sayılmaz. Söylemenin ötesinde olması gereken şartlar vardır. Bunlar: Düşünmek,²⁶¹ öğüt almak,²⁶² hatırlamak,²⁶³ Rabbin ismi (esmâü'l-hüs-nâdan biri) olması, yani “Hû” kelimesi gibi aslında zamir olan birçok kişi için kullanılıp onların yerini tutan bir kelime olmamalıdır.²⁶⁴

Allah'ı çokça zikredilmesi istenen âyetlere²⁶⁵ dikkat edildiğinde, bizden istenen zikrin sayısal değerinden bahsedilmediği görülecektir. Yani, “şu isimleri şu kadar tekrarlayın” şeklinde bir emir yok. Zikrin sabah akşam çokça yapılması, her yerde ve her zaman Allah'ı zikretmenin istenmesi gösteriyor ki, dil ile çok çok tekrarlama yerine (ondan daha önemli olarak); hatırlama, düşünme, idrâk etme, ifade etme ve öğüt alma, hep zikir halidir. Bilinçsiz bir şekilde yapılan tekrardan öte, gerçek zikrin, düşünerek, ibret alarak şuurlu bir şekilde yapılan hareketler olduğu bilinmelidir.²⁶⁶

Muhammed el-Behiy, zikrin Kur'an'da öncelikli ve ağırlıklı olarak Kur'an anlamında kullanıldığını belirtir ve şöyle der: “Zikir, Kur'an'da çok yerde Allah'ın kitabı olan Kur'an anlamında kullanılmıştır. Zikir, daha sonra ‘tesbihe, tesbihin yapıldığı ve zâhidlerin devam ettiği yere isim olarak verilmişse de, bu isimlendiriş, tesbihte aslolanın Kur'an ve âyetleri olmasından ileri gelmektedir. Allah'ı zikir, O'nu sürekli biçimde hatırında tutmak, O'ndan gâfil olmamak, O'nu anmaktır. Allah'a anmak; mü'min insanı Allah'ın yüceliği, azameti ve korkusu karşısında şuurlandırarak açık bir anlayış kazandıran bilinçli bir işlemdir.

260 58/Mücâdele, 19

261 3/Âl-i İmrân, 191

262 37/Sâffât, 13; 7/A'râf, 3

263 5/Mâide, 110

264 76/İnsan, 25-26; 73/Müzzemmil, 8

265 3/Âl-i İmrân, 41; 33/Ahzâb, 41-42; 62/Cum'a, 10

266 Zikir, Kur'an Okulu, Heyet, Hanif Y. sayı 14

Bu akli davranışın insan hayatındaki eseri; doğruluk, Allah yoluna uyma, kendisine ve başkasına kötülük veren şeyden kaçınma şeklinde belirir. Mü'min kişi, her şeyden önce insandır. Bu yüzden kendisinde yanılma ve unutmaya olabilir. Allah yoluna uymasına engel olan hatalı durumları görülebilir. Yanılır, unuttur veya hata ederse; Allah'ı anması, bütün bu durumlardan önceki güvenle yürüdüğü doğru çizgiye dönmesi gerekir. Kur'an, bu konuda mü'minlere şöyle sesleniyor: *"O takvâ sahipleri, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı zikrederler. O'nu hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe istiğfâr ederler..."*²⁶⁷ Özetle, Allah'ı zikir, olumlu davranışa iten akli ve ruhî bir işlemdir. Zikir (Kur'an), sözden önce anlamdır. Sembolik bir tablodan öte bir değer ve fonksiyon taşır."²⁶⁸

Yusuf Kerimoğlu, zikir kavramını açıklarken, zikrin İslâmî hükümleri bilmek ve ahkâmı edâ etmek olarak ifade eder ve şöyle der: Bir mükellef, sahih bir itikada sahip olmadığı ve ihlâsı esas almadığı müddetçe, sâlih amel işleyemez. Müslümanlar, zikir ibâdetini edâ ederek gafletten kurtulabilirler. Bir hususa işaret etmekte fayda vardır: Yeryüzündeki hilâfet vazifesini hakkı ile edâ etmeye niyet etmeyen kimselerin, bazı lafızları "dudak servisi" ile tekrarlamalarına zikir denilemez. Kur'ân-ı Kerim'de zikir ehli, şeriati bilen ve ahkâmını hakkı ile edâ eden kimseleri ifade için kullanılmıştır: *"Bilmiyorsanız zikir ehlinde sorunuz."*²⁶⁹ âyet-i kerimesindeki incelik budur.²⁷⁰

Zikir, insanı Allah'a yaklaştırır. O'nu çok zikreden O'na daha çok yaklaştacaktır. Allah'ın zikrini dilinden düşürmeyen, kalbinden eksiltmeyen, aklından çıkarmaya kişi ile Allah araksındaki uzaklık, soğukluk kalkar. Allah'a karşı insanda bir ünsiyet, samimiyet ve muhabbet oluşur. Allah'ı zikreden kişi, Allah ile beraberdir. O'nun yasakladığı, rızâ göstermediği bir durumla karşılaşınca zikirullah sâyesinde ona yaklaşmaz. Allah'ın her şeyi her an görüp işittiğini, bildiğini insanın devamlı aklından çıkarmaması, zikirdir, zikrin ta kendisidir. Bunun bir diğer adı takvâ ve ihsandır. Bu anlamıyla zikirden başka hiçbir şey, insanda Allah kontrolünü, murâkabeyi sağlayamaz. Mü'min, karşılaştığı sıkıntılar ve musîbetler ânında Allah'a yönelir, O'na sığınır, O'na tevekkül eder. Bu vasıflar, Allah'ı iyi tanıyan, O'nunla beraber olan, O'nu zikreden kişilerde yer alır. Son zamanlarda yapılan araş-

267 3/Âl-i İmrân, 135

268 Muhammed el-Behî, İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar, s. 30, 189

269 16/Nahl, 43

270 Yusuf Kerimoğlu, Kelimeler Kavramlar, s. 345

tırmalarda Allah Teâlâ'yı zikretmek sûretiyle yeni yeni beyin hücrelerinin faâliyete geçtiği, beyinde yeni galerilerin açıldığı, böylece insan için yeni açılımlar meydana geldiği, zikrin bu yolda yeni sıçramalar yaptırdığı ortaya çıkmıştır. Zaten “zikir ehli” olan Kur'an vârisleri olan âlimlerin olaylara yaklaşımında bu husus açıkça görülmektedir.

Müslümanların ayrılmaz vasıfları olan cihad ve zikir, görünüşte birbirlerine hiç benzemeyen vasıf ve amel gibidir. Fakat iyice araştırıldığında, birbirlerine çok yakın, birbirlerini tamamlayan, netice itibarıyla aynı noktada birleşen iki amel olduğu görülecektir. İnsanın kendi nefsi ve şeytanla olan cihadında zikir, bu cihadın ta kendisidir. İnsan, nefsinin ve şeytanın kötülüklerinden ancak Allah'ı zikretmek/hatırlamak sûretiyle kurtulabilmektedir. Ve insanın düşmanlarla yaptığı cihadında en büyük desteği zikir sağlamaktadır. Allah'ın zikriyle bütünleşmiş bir bünye, bâtılı düşman ilan etmiş, bâtılla cepheleşmiş ve onun asla uyuşmaz hale gelmiştir.

Müslümanlar olarak, zikirle emrolunduğumuz gibi, cihadla da emrolunduk. Hak adına, Allah'ın askeri olarak bâtıla karşı savaşmak müslüman olmanın gereğidir. *“İman edenler Allah yolunda savaşırlar; kâfirler de tâğut (bâtıl dâvâlar ve şeytan) yolunda savaşırlar. O halde şeytanın evliyâsına/ dostlarına karşı savaşın; şüphe yok ki şeytanın düzeni ve tuzağı zayıftır.”*²⁷¹ Müslüman, bâtılın temsilcilerine karşı yürüteceği bu cihad ve savaş, “îlâ-yı kelimetullah” (Allah'ın adının yücelmesi) için yapmak zorundadır. Cihadi yerine getirdikçe Allah Teâlâ'nın ismi yücelmekte, Allah'ı zikretmiş olmakta, cihada yönelmektedir. Müslümanların sahip olmakla emrolundukları cihad ve zikir vasıflarını bu noktada birbirlerinden ayırmak mümkün değildir.²⁷²

Zikrin Psikolojik Faydaları

Her çeşit ibâdet ve zikir, insanı Rabbine yaklaştırır. Kendisinin O'nun koruma ve gözetiminde olduğu duygusunu verir; başış umudu güçlenir, içinde gönül rahatlığı oluşur, üstüne sekînet ve huzur iner. *“İyi bilin ki kalpler, ancak Allah'ın zikriyle tatmin olur, huzur bulur.”*²⁷³; *“Allah'ı çok zikredin; umulur ki bu sâyede kurtulursunuz.”*²⁷⁴

271 4/Nisâ, 76

272 Mehmed Göktaş, Cihad-Zikir Ayrılmazlığı, s. 71-73

273 13/Ra'd, 28

274 62/Cum'a, 10

Rasûlullah (s.a.s.) da, Allah'ı zikretmenin insanın içinde huzur ve sükûnet yaydığını dile getirmiştir: “*Bir topluluk Allah'ı zikretmek üzere otururlarsa, melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar, üzerlerine sekine (huzur, feyiz) iner ve Allah onları yanındakilere (meleklerle) zikreder.*”²⁷⁵

İnsanın huzur ve sükûna erebilmesi için, mutlaka vücudun kontrol mekanizması durumunda olan kalbin mutmain olabilmesiyle mümkündür. Bunun içindir ki, karakersiz, kişiliksiz, renksiz kişiler, ya da iki yüzlü, iki kişilikli, çifte standartlı olan yahûdiler, Allah'ı yeterince zikretmez, gerektiğinden çok az zikrederler.²⁷⁶ Allah'ı zikretmeyen kâfir veya gâfiller, dünyada da ıstırap ve stresden, bunalım ve şikâyetlerden kurtulamaz, huzûr-ı kalp denilen saâdeti yakalayamaz. Ve esas mutluluğun âhirette olduğunu bilen ve unutmayanlar için, bu istekleri de zikir sâyesinde olacaktır: “*... Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar için Alla bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*”²⁷⁷ Şeytanın vesvese ve tuzaklarına, haramları güzel gösterip mü'mine Allah'ı ve kendisinin müslümanlığını unutturmasına karşı en etkili silâh; kişinin diliyle, kafasıyla, gönlüyle ve her organı aracılığıyla yaptığı eylemleriyle zikretmektir.

Allah'ın zikri, kulunu kendine yaklaştırır, onu gözetimine alır, nimet ve rızâsıyla doları, kendini güven ve huzur duyguları kaplar. Zikir, kesinlikle ruhu canlandırır. Allah'ın rızâsı ve bağışı yolunda umudunu güçlendirir, rahatlama ve mutluluk duyguları verir. Rasûl-i Ekrem (s.a.s.): “*Allah'ı zikredenle zikretmeyen, diri ile ölü gibidirler.*”²⁷⁸ Zikir, stres ve kaygıya sebep olan anlayış ve psikolojiyi giderir. Kalp, âdetâ Allah'ı zikretmek için yaratılmıştır. Zikir, kalbin kasvetini, katılık ve karanlığını giderir; Gam ve kederi, hüznü ve tasayı, gönül darlığı ve can sıkıntısını dağıtır. Allah'ı zikreden insan, nimetlerin farkına varıp şükreden insandır, zikir ve şükür yüzünden anlaşılan, devamlı tebessüm içinde olan kimsedir.

Kalplerin ancak Allah'ı zikretmekle tatmin olabileceğini bildiren Ra'd sûresi 28. âyetini açıklarken, Bayraktar Bayraklı şunları söyler: “Âyette yer alan “zikir” kavramı, Allah'ı anmak ve düşünmek mânâlarını ifade etmektedir. İnsanın Allah'ı düşünmek üzere yoğunlaşması, kalpte bazı değişim-

275 Müslim, Zikir 25, 30, hadis no: 2689, 2700, 4/2069; Tirmizî, Deavât 7, hadis no: 3375

276 4/Nisâ, 142

277 33/Ahzâb, 35

278 Buhârî, Deavât 67

leri meydana getirmektedir. Bu değişimlerin en önemlisi, en dirini ve en kalitelisi, tatmin denen doyum merhalesini yakalamasıdır. “Kalp”, gelişme ve değişme süreci içinde daima yeni merhalelere geçer ve geçmeye de aşkıktır. Doyuma ulaşmadan, onu daha aşağı bir seviyede tutmak ve onu orada hapsetmek, ona yapılacak en büyük zulümdür. Mânâsı değişim olan “kalp”, daima daha şerefli merhalelere uzanarak huzurunu bulacaktır. Madde âleminde duyulacak olan lezzet ve doyumun ötesinde daha kaliteli lezzet ve doyumların olduğunu kalp bilir ve daima onlara sevdâlı olduğunu insana hissettirir. Kalp ile akıl, beraberce ilâhî bilgi ve ilâhî nur sâyesinde bu merhaleleri aşmak isterler. Bu merhalelerin en sonu, Allah’ı düşünerek varılan doyum noktasıdır. Kalp o noktada bir karara ulaşır. Bütün değişimlerden geçerek değişmeye ulaşma merhalesi dediğimiz bu mertebe, mutluluğun en son noktası olmaktadır.”²⁷⁹

Zikir, kalpleri doyuran, iştahların aç gözlülüğünü gideren, susuzları suya kandıran, akılları hedefine ulaştıran bir ibâdetdir. Zikir kul için uyanıklılıktır, şuurdur, bilinçli olmaktır. Zikir takvaya ulaştırır, takvayı öğretir, takvaya arkadaş eder. Zikir şuurları diri tutar, gönülleri gafletten korur. Zikir ilaçtır, zikir iksirdir, zikir âb-ı hayattır, zikir canlara can katan merhemdir. Zikir yoksullukları kanaat zenginliğine, yalnızlıkları ebedi ve bitmez dostluğa, mahrumiyetleri ilâhî ilgiye dönüştürür. Zikir dünyalık korkuları giderir, endişeleri umuda çevirir, hayalleri götürür; onun yerine solmaz gerçekleri yerleştirir. Zikir boş kuruntular (ümmiyye) yerine Allah’ı bilme, takdir etme, önünde kul gibi eğilme ve O’ndan isteme cesareti arama ümidini verir.

İnsan, zikir sâyesinde, iç dünyasında oluşan huzur, sükûnet, doyunluluk, tatmin ve ilâhî aydınlığın yardımıyla, hayatın geçici ve iğreti çemberini yarıp zorlukları aşarak, geldiği yer olan baba vatanı Cennet’e geldiği gibi saf ve temiz bir şekilde geri dönme imkânını elde eder. Zikirle insan ayrı bir güç ve olgunluk kazanır. Allah’ın da insanı zikretmesi, ancak kişinin gereği gibi Allah’ı zikretmesiyle mümkün olacaktır.²⁸⁰

279 Bayraktar Bayraklı, Kur'an'da Değişim, Gelişim ve Kalite Kavramları, s. 126

280 2/Bakara, 152

İnsan, Allah'ı zikretmez, unutursa; Allah da onları terkeder, hidâyet ve rahmetini keser; yani mecâzi anlamda Allah da onları unuttur: *"Onlar Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu!"*²⁸¹

Zikir çeşitlerinin en üstünü, Kur'an okumaktır. Bu yüzden, kalbin temizlenmesinde, psikolojik problemlerinin çözümünde ve ruhun şifa bulmasında büyük yeri vardır. *"Biz Kur'an'dan mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz. Zâlimlerin ise ancak hüsrânını/ziyanını artırır."*²⁸²

*"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerindekine bir şifâ, mü'minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir."*²⁸³; *"... De ki: 'O, iman edenler için hidâyet/doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifâdır. İman etmeyenlere gelince, onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalıdır..."*²⁸⁴

Günahların bağışlanması, Cehennemden kurtulmak, Cennete girmeyi başarmak için Kur'an okumanın faziletini ortaya koyan hadisler, günahkârlık duygusundan doğan nefisteki stresten kurtulmak için, Kur'an'ın çok önemli bir ilaç olduğunu gösteriyor. Kur'an, yalnızca günahkârlık hissinden dolayı insanın içinde oluşan gerginliğin değil; aklî ve psikolojik bunalımlar ve ruhî rahatsızlık durumlarının hepsi için bir ilaçtır. Kur'an, kalplerde olanın, gönüllerdeki şüphe ve asırlıkların şifasıdır. Onda hakkın bâtılı nasıl giderdiğinin, eşyayı olduğu gibi görmeyi sağlayan bilgi, düşünce ve kavramayı bozan şüphe hastalıklarını nasıl yok ettiğinin açıklaması vardır. Onda hikmet, korkutma, özendirme ve kalbin iyi olmasını sağlayacak ibret alınması gerekli şeyleri hikâye etme yollarıyla güzel öğüt verme vardır. Kalbi kendisine yararlı şeylere teşvik eder, zararlı olacak şeylerden uzaklaştırır. Kalp, daha önce yanlışın bağımlısı, doğrunun düşmanı olsa bile, böylece doğruyu sever, yanlıştan nefret eder.

Kur'an, bozuk irâdenin nedeni olan hastalıkları giderir. Kalp düzelince, irâde de düzelir, yaratıldığı hale, fıtrata döner. Ayrıca beden de normal haline kavuşur. Vücudun, gelişim ve güçlenmesi gibi kalp de, temizleyici ve güçlendirici olmaları sebebiyle iman ve Kur'an'la beslenir. Kalbin gelişmesi, beden gelişmesi gibidir.

---

281 9/Tevbe, 67

282 17/İsrâ, 82

283 10/Yûnus, 57

284 41/Fussilet, 44

Müslüman, Allah'ın zikrine devam ettiği zaman, kendisinin Allah'a yakın, O'nun himayesi ve gözetiminde olduğunu hisseder; bu durum da, içinde metânet ve güce bağlı bir şuur ile güven, dinginlik ve mutluluk duymasına neden olur. Allah'ın zikri, insanın gönlünde güven ve tatmin hissi uyandırdığı için, hayatın sıkıntı, zahmet ve tehlikelerinin önünde zayıflık ve âcizlik duyulduğu ve hiçbir güvence ve yardımcı bulunamadığı zamanda, insanın hissettiği stresin ilacı olmaktadır. *“Kim Benim zikrimden (Beni zikretmekten) yüz çevirirse, şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacaktır (onun dar bir geçimi, geçim sıkıntısı vardır).”*²⁸⁵

Başta namaz olmak üzere bütün ibâdetler, zikirdir veya zikre yardımcı birer unsurdurlar. Namaz kılan kişi, namazda, her biri birer zikir olan tekbir getirmekte, Kur'an okumakta, tesbih etmekte, Allah'a hamd ü senâ etmektedir. *“... Bana ibâdet/kulluk et; Beni zikretmek için namaz kıl.”*²⁸⁶

Zikretmeyenler, ya da zikirden yüz çevirenler ebedî açlığa, doyumsuzluğa, mutsuzluğa, sıkıntılı bir hayata ve yalnızlığa mahkûmdurlar. Kur'an; beden, kalbin ve toplumun mutluluğunu şu veciz ifadeyle ortaya sermektedir: *“Dikkat edin, kalpler ancak Allah'ın zikriyle tatmin olur (doyar).”*²⁸⁷

*“İman edenlerin Allah Allah'ı zikretme ve O'ndan inen hak/gerçek için kalplerinin saygıyla yumuşaması zamanı daha gelmedi mi?...”*²⁸⁸

- 9. ÂYET -

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا

“Doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka ilah yoktur. Öyleyse O'nu vekil tut!” (Âyet 9)

Ey Muhammed! Mahlûkatın işlerini idare eden ve yaratan yalnızca Allah'tır. O, yeryüzünün doğularının, batılarının ve ikisi arasında bulunan-

285 20/Tâhâ, 124

286 20/Tâhâ, 14

287 13/Ra'd, 28

288 57/Hadid, 16

ların sahibidir. O'ndan başka ibadete layık ne bir ilah vardır, ne de bir rab. Bu yüzden sadece O'na güven ve işlerini sadece O'na bırak. Meşru olan tüm tedbirleri aldıktan sonra sadece O'na sığın, O'ndan yardım iste. O'nun istediği ve razı olduğu şekilde ibadet et!

Mevdûdi diyor ki: “**Vekil**” kendisine güvenerek kendi işlerimizi ona havale ettiğimiz şahıstır. Bizim dilimizde de hemen hemen aynı manada kullanılmaktadır. Mahkemedeki işlerimizi bu vekilin yürütebileceğine inanır ve işlerimizi ona havale ederiz. Bizim bir şeyler yapmamıza hacet yoktur. O halde bu ayetin anlamı şöyledir: “Senin bu dine çağrıda bulunmana karşılık muhaliflerin veryansın ediyorlar ve sana her türlü zorluğu çıkarmaktalar. Ama sen bunun için kaygılanma. Sen işini doğunun ve batının Rabbi ve bütün kainatın sahibine havale et ve O'nun seni savunacağından ve muhaliflerine karşı bütün işlerini düzeltereğinden emin ol.”²⁸⁹

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Bu nedenle açıklama yapılarak buyruluyor ki, o senin Rabbin bütün doğu ve batının Rabbidir Âlemlerin Rabbidir. Âlemde gerek parlayan gerek sönen her şeyin her hususta Rabbi, yöneticisi, terbiye edicisi, maliki odur. Parlatan o, söndüren de odur. Herkes gerek bilsin gerek bilmesin bütün âlem onun ilâhlığı altındadır. O'ndan başka ilâh yoktur. Tam bir sevgiyle sevilip, gönül verilecek ve ibadet edilecek, emrine boyun eğilecek ondan başka ilâh yoktur. İbadet edilecek varlık ancak odur. Akılların kavrayabildiği ve kavrayamadığı bütün emellere arzulara hakim olan ancak odur. Başkasından ummak boşunadır. Rablik de onun, ilâhlık da onundur. Onun için, ancak onu vekil tut, bütün işlerini onun görmesini iste. Şuurlu dileklerin hepsinde onun emir ve hükmü doğrultusunda yürü, ona dayan. Ne senin kendinin ne de başkalarının arzusu göre yürüme. Onun her hususta irade ve gücü geçerlidir. Oysa onun hükmüne uymayan her düşünce ve emel batıl ve geçersizdir. O senin bütün işlerini iyileştirmeye ve düzeltmeye, sana düşmanlık edecek olanların hakından gelmeye yeter.

İnsanların en önemli işleri asıl olarak sadece iki durumla sınırlandırılmıştır. Birisi Allah ile olan muamelelerin nasıl olacağı, birisi de yaratıklarla olan muamelelerin nasıl olacağıdır. Birinci kısım daha önemli olduğu için

---

289 Mevdudi-Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 6/458-459.

sûrenin başından buraya kadar onunla ilgili esaslar açıklandıktan sonra, ikinci kısım için de buyruluyor ki;²⁹⁰

“Doğunun da batının da Rabbidir. O’ndan başka ilah yoktur. Öyleyse O’nu vekil tut!” (Âyet 9)

Tevhid; Anlam ve Mâhiyeti

Türkçede birlemek şeklinde ifade edilen tevhid, Arapça v-h-d kökünden türemiş bir mastardır. Tevhid sözlükte, bir şeyin bir olduğuna hükmetmek, onu bir olarak bilmek, bir şeyi diğerlerinden ayırarak onu tek kılmak, birlemek gibi anlamlara gelmektedir. Kavram olarak tevhid, mutlak anlamda Allah’ın bir olduğuna, O’ndan başka ilâh bulunmadığına, ortağı ve benzeri olmaktan uzak bulunduğuna inanmayı ifade eder. Tevhid; Allah’ı zâtında, sıfatlarında, isimlerinde ve fiillerinde tek kabul etmek; eşi, benzeri, yardımcısı, ortağı, babası, oğlu olmadığına iman edip ibâdet ile de O’nu birlemektir. Yani ibâdeti O’ndan başkasına yapmamak ve yalnız O’na tahsis etmektir.

Tevhid, en geniş anlamıyla ‘bir’ Allah inancının, insanların düşündüğü bütün yanlış ilâh düşüncelerinden uzak bir dünya görüşünün, tek Yaratıcı, tek Rab tanımanın açıkça ortaya konulmasıdır. ‘Tevhid’ aynı zamanda âlemlerin Rabbi Allah (c.c.) tarafından insanlara gönderilen İlâhî dinin adıdır. İnsanlar ya Tevhid Dinine, ya da şirk dinlerine inanırlar. Üçüncü bir yol yoktur insanın hayatında. Şirk, nasıl insanların kendi hevâ ve heveslerinden uydurdukları bütün dinleri tanımlıyorsa; Tevhid de Allah’ın vahy yoluyla gönderdiği hak dini tanımlar. Tevhid, hem inanç açısından Allah’ı zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde “bir”lemek, hem de ibâdeti yalnızca Allah’a mahsus kılmaktır.

Tevhid, Allah’tan başka ilâh olmadığına inanan mü’minlerin, bütün ilgi ve dikkatlerini Allah’a yöneltmeleri, Allah’a teslim olmaları, mutlak kudret sahibi olarak O’nu görmeleri, O’nun gösterdiği yolda yürümeleri, O’nun istediği gibi O’na kulluk yapmalarıdır. Tevhid ehline, yani şehâdet getirip mü’min olanlara; Allah’ı tevhid edip birleyen anlamında muvahhid denilir. Muvahhidler, tevhid gerçeğine bu bilinçle yönelirler ve bu bilince göre hayatlarını sürdürürler.

290 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili: 8/400-401.

Tevhid ehli, yalnızca “Allah vardır” demekle kalmaz. Bunu demekle beraber, O’ndan başka ilâh, O’ndan başka yaratıcı, O’ndan başka rızık verici, O’ndan başka hüküm koyucu, O’ndan başka rab olmadığına da inanır. İşte bu inanç, Tevhid Dininin özüdür.

Tevhid’in Kapsamı: Bilindiği gibi tevhid inancı ve İslâm Dini, Tevhid Kelimesi ile özetlenmiştir. Bu yüzden kim bu ifadeyi inanarak söylerse mü’min olur. Kelime-i Tevhid, İslâm’a giriştir. İslâm’a girdikten sonra İslâm’a ait ne varsa hepsini peşinen kabul etme duyurusudur. Mü’min, bunları söyleyerek seçtiği dini ve bunun her türlü ilkesini, prensibini kabul ettiğini ortaya koymuş olur. Allah’la ve diğer mü’minlerle bir antlaşmadır, söz vermedir tevhid.

Mü’min, niçin Tevhid Kelimesini söylediğinin farkındadır. Bütün kalbiyle Allah’tan başka hiçbir ilâhın olmadığına inanır, bunu diliyle ilân eder ve inandığı şeyin gereğini yapar. Tevhid veya Şehâdet Kelimesi iki hüküm cümlesidir. Birinci bölümde önce “lâ ilâhe” (ilâh yoktur), sonra da “illâ Allah” (sadece Allah vardır), yaygın söyleyişle “Allah’tan başka ilâh/tanrı yoktur” denilir. Dikkat edilirse inanmanın ilk şartı, bütün ilâhları/tanrıları, ilâh/tanrı düşüncelerini, ilâha/tanrıya benzetilen her şeyi kafadan ve gönülden silmek, sonra da tek Allah inancını kabul etmektir. Önce nefy, yani reddetme, sonra da tasdik, yani kabul etme söz konusudur. İslâm açısından son derece önemli bir durumdur bu. Çünkü İslâm’ın üzerinde durduğu en önemli mesele, Tevhid inancıdır. İnsanlar öncelikli olarak bu inancı benimsemekten sorumludurlar. Tevhid, yaratılışın ve var olmanın en önemli olayıdır; yaratılış amacımız olan sadece Allah’a kulluk yapma bilincidir.

Tevhid, aynı zamanda Kur’an’ın üzerinde en çok durduğu konudur. Hz.Muhammed (s.a.s.)’in mesajı, Kur’an’ın öncelikli konusu, insanların şirk dinlerini terkederek, Tevhid dinini benimsemeleridir. Bu hem fitrata (yaratılışa) uygun bir seçimdir, hem evrendeki teslimiyete (İslâm’a) katılmadır, hem de dünya ve âhiret kurtuluşudur. İslâm’ın bütün yükümlülükleri, bütün prensipleri, emir ve yasakları; gönüllerine Tevhid inancı yerleşmiş muvahhidler tarafından hakkıyla yerine getirilir. İnsanlık ailesinin en öncelikli faaliyeti ve meselesi, Tevhid ile şirk arasındaki seçimdir. Kendi özgür irâdesi elinde bulunan insan, Tevhid ile şirk arasında kendi isteği ile bir seçim yapacaktır. Yaptığı tercihin, yani seçtiği inanç ve hayat tarzının sonucuna da katlanacaktır.

Tevhid veya Şehâdet kelimesinin ikinci kısmı, Hz. Muhammed'in Allah'ın rasûlü (elçisi) olduğunu kabul ve ilân etmektir. Bunun anlamı da yalnızca "O, Allah tarafından gönderilmiş bir elçidir" demek değildir elbette. O'nu Allah'ın son rasûlü tanıdıktan sonra, O'nunla gönderilenleri, O'nun tebliğ ettiklerini, O'nun dediklerinin doğru olduğunu da kabul etmek demektir. Tevhid, aynı zamanda O'nun anlatıp uygulayarak gösterdiği yaşama biçimini seçmek, O'nun tebliğ ettiği İlâhî şeriatî hayat prensibi haline getirmek anlamına da gelmektedir. O'nu tek önder ve rehber kabul edip O'nun izinden gitmeye çalışmak demektir. Rabbimiz, hükümlerini ve kullarından istediklerini rasulleri aracılığıyla insanlara bildirmiştir. Kelime-i Tevhidi bilinçli şekilde söyleyen kimse, Allah'ın hükümlerini kabul ediyor ve o hükümleri hayatına uygulamaya karar veriyor, bu konuda her zorluğa, her çeşit imtihana hazır oluyor demektir.

Tevhid Kelimesi İslâm'ın giriş kapısıdır. Ancak, bu kapıdan içeri girenler, içeride olan her bir ilkeyi, her bir iman esasını, her bir kulluk şartını kabul etmiş ve pratik hayatta uygulamaya söz vermiş demektir.

İlâh Ne Demektir?

İslâm kültürünün önemli kavramlarından biri de "ilâh"tır. Tevhid inancını ve onun karşıtlarını yeterince bilmek için bu kavramı iyi tanımak gerekir. Tevhid Kelimesinin içinde yer alan bu kavram, iman ile şirk (ortak koşma) arasındaki farkı ortaya koyar.

Sözlük anlamı; kulluk edilen, mâ'bûd haline getirilen, kendisine yönelen, alışılan, düşkün olunan demektir. Kendisinden türediği "elihe" fiili; yönelmek, düşkün olmak, kulluk yapmak, örtüp gizlemek, alışmak gibi anlamlara gelmektedir.

Kavram olarak ilâh; kendisine ibâdet edilen, mâ'bûd sayılan şey, her şeyden çok sevilen, ta'zim edilen kutsal varlık anlamında kullanılmaktadır. Tapınılan, kendisine ibâdet edilen, üstün sayılan bütün mâ'budların ortak adı "ilâh"tır. Türkçede bunu "tanrı" kelimesi ile karşılarız. İslâmî ıstılahta ilâh; tapınılan, kendisine ibâdet edilen demektir.

İlâh; ibâdet edilmeye, yani kudret ve kuvveti önünde huşû ile boyun eğilip kulluk ve itaat edilmeye lâîk, her şeyin O'na muhtaç olduğu bir varlık demektir. İlâh kelimesi gizlilik ve esrârengizlik mânâlarına da gelir ki böylece ilâhın görülmez ve ulaşılmaz bir varlık olduğu değerlendirilsin.

İnsanoğlu, fitratı gereği, her zaman bir ilâha inanma, sığınma ve ondan yardım istemeye muhtaçtır. O bazı şeylerden korkar, bazı şeylere gücü yetmez ve başkalarından yardım ister, bazı şeylere sığınır, bazı şeyleri kendinden üstün görür. Bütün ümitlerin bittiği yerde, görmediği, tanımadığı bir gizli “ilâh”tan yardım ister. Çevresinde gördüğü hemen bütün olayların kendi gücünün dışında olduğunun farkındadır. Bu olayları bir gücün yaptığına, yarattığına inanır. Bunlara benzer daha birçok sebepten dolayı insan sığınacak bir melce’ (sığınak, kucak) arar.

Peygamberlerin tebliğ ettiği Allah inancından uzak insanlar, yaratılışlarında ve pratik hayatlarındaki “bir ilâha bağlanma” ihtiyacını başka şekillerde, bâtil yollarla giderirler. Tarihte ve günümüzde dinsiz insan olmadığı gibi, ilâhsız insan da yoktur. Kimileri, hiçbir tanrıya inanmadığını söylese bile; onların içerisinde, sığındığı, bağlandığı, yardım istediği, her şeyden çok sevdiği, her şeyden çok büyük saydığı “bir şey” mutlaka vardır. İşte o “şey” onun için bir tanrıdır. Kur’ân-ı Kerim ilginç bir örnek veriyor: Birtakım insanlar kendi görüşlerini, kendi isteklerini, kendi emirlerini en üstün ve doğru görürler. Bırakın bir dinin emrine uymayı, toplumda geçerli olan hiçbir kural onları bağlamaz. Bu tip insanlar, “kendi keyiflerine” uyarlar. Kendi arzularından (hevâlarından) başka kutsal, kendi isteklerinden ve görüşlerinden üstün güç ve doğru kabul etmezler. İşte bu tür insanlar için Kur’ân-ı Kerim; “Gördün mü o kendi hevâsını (istek ve arzularını) ilâh/tanrı edinen kimseyi. Şimdi onun üzerine sen mi bekçi olacaksın?”²⁹¹ demektedir.

İlâh zannedilen şey, insanın kendi üzerinde büyük çapta etki ettiğini var saydığı “güç”tür. Bu kimine göre ateş, kimine göre Güneş, bazılarına göre gök, bazılarına göre yıldızlar veya burçlar, bazı kimselere göre madde, bazısına göre ataların rûhu, kimilerine göre tabiat (doğa), bazılarına göre devlet erki, bazısına göre de iyilik ve kötülük tanrılarıdır. Birçok ülkede tâgutlar, yöneticiler, özellikle diktatörler; tanrı gibi algılanmış, karşı konulmaz üstün güce sahip, her dedikleri yapılması gereken, kızdığı zaman ga-

zabıyla herkesi cezalandırabilen tanrılar gibi düşünülmüştür. Hatta birçok yerde bu diktatörler adına dikilen heykellere insanlar taparcasına saygı göstermektedirler. Karşısında âyin şeklinde saygı duruşunda bulunmaktalar ve o heykeli kutsal kabul etmekte, yani putlaştırmaktalar. Tarihte, Tevhid Dininden uzaklaşmış bütün toplumlarda farklı ilâh düşünceleri gelişmiştir. Kimileri inandıkları ilâhları adına putlar ve mâbedler yapıp o putlara tapınmışlardır. Bu putların taştan, tunçtan veya ahşaptan yapılmasının fazla bir önemi yoktur. İnsanlar, ilâhları adına kendi elleriyle heykeller yapıp, sonra da buna, ilâhımız veya bizi ilâhımıza götürecektir aracımız diyorlar ve o heykelleri ilâh kabul ediyorlardı. “Beşerin böyle dalâleti var / Putunu kendi yapar kendi tapar.”

Kur’ân-ı Kerim’e göre, yer, gök ve ikisinde olan her şey bir olan Allah’tır. Yoktan var eden yalnızca O’dur. Bütün nimetler O’nun elindedir. Sonsuz güç ve kuvvet yalnızca O’nundur. Bütün işler yani kader O’nun elindedir. Yerde ve gökte olan her şey isteyerek O’na boyun eğmektedir. Her şey O’nu tesbih eder (O’na ibâdet eder, O’nu zikreder). Yerde ve gökte yalnızca O’nun hükmü geçer. O’nun bir benzeri ve eşi yoktur. Hiçbir şey O’nun dengi olamaz. O’nun Rabliğinin, ilâhlığının, hükmünün ve yaratıcılığının ortağı ve yardımcısı yoktur. O hiçbir şeye muhtaç değildir.

İnsanlar birçok ilâhlar düşünmüşlerdir, düşünebilirler de; ama “Allah” birdir ve O’nun hakkında başka türlü düşünmek de mümkün değildir. Allah, hem ilâhlık (ulûhiyet), hem Rablik (rubûbiyet), hem hâkimlik (hâkimiyet), hem de meliklik (mülûkiyet) sıfatlarına, işlevine sahiptir. Kur’ân’da ‘ilâh’ kavramı, daha çok şu iki anlamda kullanılmıştır: Birincisi, hak olsun bâtıl olsun, insanların kendisine ibâdet ettikleri ma’bud; İkincisi, gerçek ibâdete lâyık olan, âlemlerin Rabbi olan Allah.

Allah’a ait bir sıfatı veya sıfatları bir başka varlığa veren, onu ilâh gibi düşünmüş olur. Dinimizde bunun adı “şirk”tir. Allah’ın yaratma, öldürme, diriltme, affetme, azâb etme, yoktan var etme, kutsal olma, nimet verme, hüküm koyma gibi sıfatları, başka şeylerde, başka varlıklarda var sayılırsa, onlar “ilâh” haline getiriliyor demektir. Bu bağlamda bir kimse; bir kişiyi, bir kurumu veya bir başka şeyi, “tıpkı tanrı gibi” diye düşünmesi, onu ilâh saymasıdır. İlâh diye düşünülen şey, onu o şekilde kabul eden kişiye göre; üstündür (müteâldir), en çok sevilendir, emirlerine ve hükümlerine mutlak uyulacak kişidir, ondan daha büyük bir şey yoktur.

Günümüzde bu tür ilâh anlayışını çokça görmek mümkündür. Üzü- lerek söylemek gerekirse, bilimin bu kadar ilerlemesine rağmen insanlar hâlâ, geçmişteki câhiller gibi sapık ilâh inancını terketmemişlerdir. Bugün nice insan, atalarının ruhunu, devlet yöneticilerini, kahramanları, devlet örgütlerini, uluslararası kuruluşları tıpkı ilâh gibi görmektedir. Bu sahte tanrılar için “bunların gücü çok büyüktür, bunlara asla karşı gelinemez” diye inanılmaktadır. Gazetelerin sayfalarında görülen “futbol ilâhı”, “mü- zigin ilâhı”, “sanat tanrısı”, “seks tanrıçası”, “ey falanca şarkıcı sana kul ola- yım”, “ey sevgili sana tapıyorum” gibi ifadeler işte bu yanlış ilâh inancının görüntüleridir. Yine bazı şarkılarda geçen, sevgiliyi putlaştıran sözler de bunun gibidir. Bazıları bir sporcu, bazıları da bir müzik veya film yıldızı- nı kendisi için en üstün örnek sayar, onun peşinden gider, onu taparcasına sever, ondan başka üstün ve kutsal bir şey düşünmez. İşte bu bâtıl fikir, onu sapık ilâh fikrine sürükler.

Rejimlerin, devlet adamlarının, diktatörlerin, tek partilerin, kahra- manlaştırılan bazı ölümlerin koydukları ilkeler ve kanunlar, yaptıkları işler ve uygulamaları hakkında, “karşı gelinemez, değiştirilemez, itaat edilmesi zorunlu ilkelerdir” düşüncesi, onları ilâh saymanın çağdaş görüntüleridir. İnsanlar bu gibi otorite sahiplerinde olağanüstü bir güç var sanmaktalar, dolayısıyla onlarda ilâhlık sıfatları görmekteler.

Bazılarının, “birtakım kişilerin veya grupların fikirleri, ilkeleri, kanun- ları en üstündür, onların üzerinde güç ve otorite yoktur” şeklindeki inanç- ları, onların dinleridir. Aynı konuda âlemlerin rabbi Allah’ın insanlar için indirdiği hükümlere aldırmamak, onları reddetmek, ya da onların yerine kişilerin ve kurumların hükmünü kabul etmek; onları ilâh haline getirme- nin göstergesidir.

Câhiliye döneminde cömertliğiyle meşhur Hâtem Tâî’nin oğlu Adiyy bir gün boynunda altından bir haç asılı olduğu halde Peygamberimizi zi- yarete geldi. Kendisine Adiyy b. Hatem’in geldiği haber verildi. Rasûlullah (s.a.s.) o sırada 9/Tevbe sûresi 31. âyeti okuyordu. Adiy b. Hâtem, orada söylenenleri duyunca şöyle dedi: “Ben yahûdileri ve hristiyanları tanırım, onlar hahamlarına ve papazlarına ibâdet etmiyorlar ki...” Bunun üzerine Ekrem Rasûl şöyle buyurdu: “*Evet, onlar (onların önünde secde ederek) ibâ- det etmiyorlar, fakat onlar halka bir şeyi helâl veya haram kılıyorlar, halk da din adamlarının bu hükümlerini kabul edip uyuyorlar. İşte onları ilâhlaştı- rıp*

rab haline getirmenin mânâsı budur.” Sonra Peygamberimiz onu İslâm’a dâvet etti, o da müslüman oldu.²⁹²

*“Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, mü’min bir erkek veya kadına, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah ve Rasûlüne karşı gelirse, apaçık bir dalâlete/sapıklığa düşmüş olur.”*²⁹³ Diyelim ki, herhangi bir konuda Allah’ın koyduğu bir ölçü veya bir hüküm var. Buna karşın aynı konuda başka bir kişinin, siyasî bir otoritenin, devletin veya başka bir gücün tam aykırı bir görüşü veya ölçüsü bulunmaktadır. Bir insan Allah’ın hükmüne rağmen onları benimser, inanır veya peşinden giderse; işte o kabul ettiği hükmü veya ölçüyü koyan kaynağı ilâh haline getirmiş demektir.

Örneğin, Allah (c.c.), Kur’an’da içki içmeyi yasaklıyor, fâiz alıp vermeyi haram sayıyor, kadınlara örtünmeyi emrediyor, ama birtakım yöneticiler veya yetki sahipleri, içki içmeyi normal görüyor, “fâizsiz ekonomi olmaz” diyor, ya da birileri kadınların örtünmesini çağdaş kıyafet değil diye yasaklıyor. Bazıları, “Allah’ın ölçülerinin bir geçerliliği yoktur, bu zamanda uygulamak zordur, ama yöneticilerin koyduğu hüküm/kanun daha doğrudur, zamana daha uygundur, biz onlara inanırız” derse, işte bu inanç başkalarını ilâh kabul etmektir.

Kim herhangi bir şeyi Allah sevgisinden fazla severse, bir şeye Allah’tan fazla saygı gösterir veya ondan bu denli korkarsa veya Allah’ın dışında herhangi bir şeye veya insana tapınırsa, ya da Allah’ın hükmüne aykırı olarak başkalarının ilkelerini daha üstün sayarsa, işte o insan, bütün bunları ilâh haline getiriyor demektir.

Farklı ilâhlara inananlar bu inançlarını zaman zaman ortaya koyuyorlar. ‘Falanca devletin, falanca uluslararası kuruluşun veya falanca adamın ilkeleri her şeyin üstündedir’ diyen veya diliyle demese de böyle inanan kimse, Allah’ı değil onları ilâh tanıyor demektir.

292 Tirmizi, Tefsir 10, hadis no: 3292

293 33/Ahzâb, 36

İslâm'ın ezeli, ebedî, değişmeyen ve evrensel ilkesi şudur: “Lâ ilâhe illâlah Muhammedü’r Rasûlullah (Allah’tan başka tanrı yoktur. Hz. Muhammed Allah’ın elçisidir).”²⁹⁴

*“Allah ile birlikte başka bir ilâh edinip tapınma. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.”*²⁹⁵ *“İnsanlar içinde Allah’tan başkasını O’na denk sayanlar var. Ki onları Allah’ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah’a olan sevgileri daha büyüktür. Allah’a eş koşarak kendi kendilerine zulmedenler, azâbı görecekləri zaman bütün kudretin ve gücün gerçekten Allah’ta olduğunu gözleri ile görür gibi bir bilselerdi.”*²⁹⁶

İlâhlık ve otorite birbirini gerektirir. İlâh denildiğinde, aklımıza, hayatımız için kanun koyan, nizam ve hukuk belirleyen ve kayıtsız şartsız hâkimiyet sahibi Allah (c.c.) gelmelidir. İnsanın fitratında kendinden üstün bir varlığa yalvarma ve tapınma ihtiyacı yatar. Her insan bir şeye tapar. İnsanlar fitrattan gelen ilâh edinme ihtiyacını sadece Allah’a yöneltmezse, başka ilâhlara tapmış olurlar ki, bu da insanı küfre sokar. Kur’ân-ı Kerim’de öncelikle ve her şeyden önemli ve yoğun olarak Allah’ın tek ilâh olduğu üzerinde durulur. Câhiliye döneminde, gerek Mekke müşrikleri, gerekse yahûdi ve hristiyanlar Allah’a inanıyorlardı; fakat Allah’ın ilâhlık vasıflarını başkalarına da vererek, Allah’a karşı en büyük yalan ve iftira olan şirk düşmüşlerdi.

İlâhlık vasıflarının en önemlisi, Allah’ın hayatımız için kanun koyan, nizam ve hukuk belirleyen olmasıdır. Eğer kanun koyma, insanlar için hukuk belirleme Allah’tan başkalarına verilirse, bu onlara ilâhlık vasıflarını da vermek olur, ki bu da şirkdir. Bu mânâda kanun koyucu olarak ilâhlık taslayan tâğûtlar tarih boyunca çıkmıştır ve çıkacaktır. Günümüzde ve tarihte en çok görülen şirk çeşidi bunlara kulluk şeklinde olandır. *“Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Zira tâğûta küfredip inkâr etmeleri kendilerine emrolunduğu halde tâğûtun önünde muhâkemeleşmek, onların hükümlerini uygulamak istiyorlar. Hâlbuki şeytan onları büsbütün saptırmak istiyor.”*²⁹⁷; *“Kim tâğûta küfredip onu*

294 Hüseyin K. Ece, İslâm’ın Temel Kavramları, Beyan Y., s. 295-299

295 28/Kasas, 88

296 2/Bakara, 165

297 4/Nisâ, 60

inkâr ederek Allah'a iman ederse, muhakkak o, kopması mümkün olmayan sapasağlam kulpa yapışmış olur."²⁹⁸

Kur'ân-ı Kerim bize bütün Peygamberlerin tevhid akidesiyle gönderildiğini bildirir: "(Ey Muhammed!) Senden önce gönderdiğimiz her Peygambere; Benden başka ilâh yoktur, Bana ibâdet/kulluk edin' diye vahyetmişizdir."²⁹⁹; "Andolsun ki Biz, 'Allah'a kulluk/ibâdet edin ve tâğuttan sakının' diye (emretmeleri için) her ümmete/topluma, bir peygamber gönderdik."³⁰⁰

Kur'ân-ı Kerim'de Tevhid Kavramı

Kur'ân-ı Kerim'de "İlâh" kelimesi, toplam 147 yerde geçer. "Allah" lafzı ise, tam 2697 yerde kullanılır. "Lâ ilâhe illâllah" şeklindeki tevhid kelimesi/cümlesi Kur'ân'da iki yerde³⁰¹ geçer. Aynı anlama gelen "Lâ ilâhe illâ Hü" şeklinde 30 yerde tekrarlanır. "İman" kelimesi, değişik kullanımlarla toplam 878, onun zıddı olan "küfür" sözcüğü 525 yerde, tevhidin zıddı olan "şirk" de 168 defa zikredilir. Sadece bu kelimelerin geçtiği, direkt olarak tevhidi anlatan âyetlerin sayısının toplam 4447 olduğunu değerlendirdiğimizde, Kur'an'ın her üç âyetinden ikisinin tevhidden bahsettiğini görmüş oluruz. Bunun yanında, farklı ifadelerle tevhidin anlatıldığı âyetleri de göz önünde bulundurduğumuzda, Kur'an'ın Allah'ın tek bir ilâh olduğuna inanmaya ne kadar önem verdiğini ve bütün Kur'anî esasların tevhid inancı esasına dayandığını görürüz.

Tevhid, yaratılıştan bile öncedir.³⁰² "Lâ ilâhe illâllah" kelimesi, İslâm dininin temel rüknü olduğuna göre Tevhid olmadan İslâm dininden de bahsetmek mümkün olmaz. Bu yüzden Tevhidin ilk olarak açıklanması, tebliğ edilmesi ve beyan olunması gerekmektedir: "Senden önce gönderdiğimiz her peygambere; 'Benden başka ilâh yoktur, Bana kulluk edin' diye vahyetmişizdir."³⁰³ Aslında Kur'ân-ı Kerim Tevhidin, yani "Lâ ilâhe illâllah"ın mânâsını açıklamak üzere gönderilmiştir. Tevhid akîdesinin, küçük bir şüpheyi yer bırakmadan, saf ve katıksız bir şekilde yerleşmediği bir kalp-

298 2/Bakara, 256

299 21/Enbiyâ, 25

300 16/Nahl, 36

301 37/Sâffât, 35; 47/Muhammed, 19

302 7/A'râf, 173

303 21/Enbiyâ, 25

te hakiki imandan bahsetmek mümkün değildir. Gerçek bir iman için de Allah'a imandan önce tâğutları tanımamak, onları reddetmek gerekir.³⁰⁴ Mü'min olmanın, Allah'ı kabul etmenin anlamı, Tevhid akîdesinin net olarak, saf, arı ve duru olarak insan kalbine yerleşmesi ve buna bağlı olarak insan hayatında, yani pratikte tezâhür etmesidir. Buna Allah'ın insan hayatına hükmetmesi de diyebiliriz. İnsanın Allah'tan gayrı bütün sahte ilâhları reddetmesi, sadece Allah'ın kopmak bilmeyen sağlam kulpuna yapışarak diğer bütün iplerin kesilmesi... İşte Tevhidin rûhu budur.

O halde bize düşen, Tevhid akîdesini aslından öğrenmek ve yeniden ona dönmektir. Ancak bu şekilde câhiliyyenin bataklığından kurtulabilir ve yeniden dünya toplumları arasındaki izzetimizi kazanabiliriz. Kur'an Allah Teâlâ'nın varlığını isbat etmeyi değil; O'nun sıfatlarını konu edinmiştir. Bu âyetlerde özellikle Tevhid, yani Allah'ın bir tekliği üzerinde durularak Allah'ın şerîki ve benzeri olmadığı ifade edilmiştir. Kur'an'a göre Tevhidin asıl mânâsı; Allah'ın birliğine, dengi ve ortağı olmadığına insanların iman etmesidir.

Ne Yapmalı?

Kur'an ve Peygamber ne yaptı, nereden başladı ve hangi şeye en çok önem verdi ise biz de öyle yapmalıyız. Her konuyu "tevhid"le bağlantılı anlatmalıyız. "Tevhid"i sadece siyasî çıkarım ve yorumlarla bağlantılı gündeme getirmek yerine; onu parçalamamalı ve kendimiz de "tevhid ahlâkı"na uymalı, hal dilimizle, her an ve herkese tebliğ edebilmeliyiz.

- 10. ÂYET -

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا

"Söylediklerine sabret ve onlardan güzel bir şekilde ayrıl!" (10. âyet)

Yüce Allah dışındaki her şeyle ilişkiyi kesme anlamına gelen “tebet-tül”ün gereği vurgulandıktan sonra zaten gerçekte Allah dışında hiçbir şeyin var olmadığı, isteyenin O’na yönelebileceği vurgulanıyor. Okuyoruz: *“O doğunun da, batının da Rabbidir, O’ndan başka ilah yoktur. O halde tek dayanağın O olsun.”*

O bütün yönlerin Rabbidir. O doğunun da, batının da Rabbidir. O kendisinden başka ilah olmayan “tek” ve “bir”dir. Her şeyden soyutlanıp sırf O’na bağlanmak, aslında şu evrendeki tek gerçeğe bağlanmaktır. O’na dayanmak, aslında şu evrendeki tek güce dayanmaktır. Tek olan Allah’a dayanmak, O’nun birliğine, doğuyu ve batıyı, başka bir deyimle tüm evreni kapsayan egemenliğine inanmanın dolaysız ürünü ve sonucudur. .

“Kalk” komutu ile bu ağır yükü sırtlanmaya çağrılan Peygamberimizin her şeyden önce tüm varlığı ile Allah’a yönelmeye, diğer her şeyi bir yana bırakarak sırf O’na dayanmaya ihtiyacı vardır. Çünkü ağır bir yük altında çıkacağı uzun yolculuğu sırasında gerekli gücü ve azığı bu kaynaktan alacaktır.³⁰⁵

“Söylediklerine sabret ve onlardan güzel bir şekilde ayrıl!”

Ey Muhammed! O yalanlayıcı beyinsizlerin senin hakkında uydurdıkları “sihirbaz, kâhin, şair, mecnun, deli” gibi sözlerle verdikleri eziyetlere sabret. Çünkü Allah onlara karşı senin yardımcındır. Onlardan şimdilik uzaklaş, eziyet, hakaret ve sövmekle onlara karşılık verme. Rabbin bu konuda sana ve iman edenlere yardım edecek ve onlara galip geleceksiniz. Zafer yakındır. Sabırlı olun, imanınızdan asla taviz vermeyin.

Muhammed Ali es-Sabuni diyor ki: “Müfessirler şöyle der: “Ayette geçen **“Hecr-i cemîl”** yani güzel uzaklaşma, azarlama olmadan, sövmek ve eziyet olmadan uzaklaşmadır. Bu savaş emri verilmeden önce idi. Nitekim Yüce Allah mealen şöyle buyurmuştur: *“Ayetlerimiz hakkında konuşmaya dalanları gördüğünde, onlardan uzak ol.”*³⁰⁶ Daha sonra Rasulullah’a kâfirlerle harb ve öldürme emri verilmiştir.

305 Seyyid Kutub, Fi Zılali’l Kur’an

306 6/Enâm, 68

Bundaki hikmet şudur: Mü'minler Mekke'de iken az ve zayıf idiler. Geceleyin ibadet ederek güçlülere alışmaları emredildi ki, bu ruhi eğitimle kendilerini düşmanlarla mücadeleye hazırlasınlar ve sayıları artsın da azgınlık ve taşkınlığa karşı durabilsinler. Bu aşamaya gelmeden önce sabretmek ve sadece dil ile davet etmekle yetinmek gerekir..."³⁰⁷

Mevdûdi diyor ki: "Buradaki *"Onlardan ayrıl"*dan kasıt, "onlara tebliğ yapmayı bırak" demek değil. Yalnız, onlar beyhude şeyler söylediklerinde onları muhatap alma denilmek istenmektedir. Onların terbiyesizliklerine cevap vermeyin ve bunlara karşı kızmayın, öfkelenmeyin.

Yani senin tavrın tıpkı serseri birisinin şerefli bir kimseye hoş olmayan laflar söylemesine karşılık o kimsenin onu hiç muhatap almaması ve aldırış etmemesi gibi olmalıdır. Burada Rasûlullah'ın tavrı zaten böyle değildi de Allah O'na böyle olmasını öğütlemişti gibi bir anlayışa gidilmemeli. Aslında Allah Rasûl'ünün tavrı zaten böyleydi. Ama Kur'an-ı Kerim'deki bu irşaddan maksat kâfirlere, eğer Allah Rasûlü onların bu hareketlerine cevap vermiyorsa bunun O'nun zayıflığı dolayısıyla olmadığını bildirmektir. Rasul şerefli bir kimsedir ve Allah'ın tâlimâtı gereğince onların bu gibi terbiyesiz tavırlarına bir karşılık vermemektedir."³⁰⁸

"Onu vekil tut ve başkalarının diyeceklerine sabret ve onları bir hecr-i cemil ile terket, şimdilik hallerine bırak."

Hecr-i Cemîl: Kalben ve fikren onlardan uzak durup yaptıkları işlerde onlara uymamakla beraber kötülüklerine karşılık vermeye kalkışmayıp hoşgörü, idare ve güzel ahlâk ile güzel bir muhalefet yapmaktır. Bunun benzeri, *"Onun için sen kendilerine aldırma, onlara öğüt ver."*³⁰⁹; *"Ve cahillerden yüz çevir."*³¹⁰; *"Onlardan yüz çevir."*³¹¹ ve *"Bizden yana her bakımdan selamette olunuz. Biz cahillik edenleri aramayız."*³¹² âyetleridir. Râzi der ki: Bir kısım tefsirciler bu âyetin "savaş" emrinden önce inip sonra savaş emri ile hükmünün kaldırıldığı görüşünü benimsemişlerdir. Diğer bazı âlimler ise, bunun kabul edilmeye daha çok vesile olan şeyler hususunda Allah'ın

307 Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/105.

308 Mevdudi-Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 6/459.

309 4/Nisâ, 63

310 7/A'râf, 199

311 6/En'âm, 68

312 28/Kasas, 55

iznine tutunmak olduğunu ve bu gibi hususların hükmünün kaldırılamayacağı söylemişlerdir ki, en sahih olan da budur”³¹³

Sûrenin başlangıç bölümünün Peygamberimize peygamberlik görevi yerildiği ilk günlerde indiğini ileri süren birinci rivayetin doğru olması durumunda surenin bu bölümünün çağrı kampanyasının açığa vurulduğu, yalanlayıcıların ve dil uzatanların ortaya çıkarak Peygamberimize ve müminlere eziyet yönelttikleri sonraki yıllarda indiği kabul edilmelidir. Buna karşılık eğer ikinci rivayetin doğru olduğu varsayımından hareket edilirse surenin ilk yarısının bir bütün olarak müşriklerin Peygamberimize yönelik eziyetleri ve yürüttüğü çağrı kampanyası karşısındaki engellemeleri üzerine indiği düşünülmelidir.

Bu ihtimallerden hangisi doğru olursa olsun, gece ibadetine ve Allah’ı anmaya ilişkin direktifi izleyen bu ayetlerde Peygamberimizin sabretmeye yöneltildiği görülüyor. Çünkü gece ibadeti ve zikir ile sabır bu çağrı hareketinin uzun ve sıkıntılı yolu boyunca kalbi besleyecek olan iki önemli ve birbirinden ayrılmaz azık türüdürler. Bu iki azık türü, bu çağrının hem vicdanların kuytu köşelerine yönelik iç yolculuğu sırasında hem de çağrının düşmanlarına yönelik dış yolculuğu sırasında aynı oranda gereklidir. Çünkü her iki yolculuk da aynı derecede zor ve sıkıntılıdır. Bu yüzden Peygamberimize “*Müşriklerin senin için söylediklerine sabret*” direktifi veriliyor. Yani müşriklerin kin ve nefret güdüsü ile senin hakkında söyledikleri bütün çirkin sözleri sabırla karşıla. Bunun yanı sıra;

“Yanlarından nazik bir şekilde ayrıl.”

Yani onları paylama, onlara kızma, onlara küsme, onlara kırıcı karşılıklar verme. Bu direktif, bu çağrı hareketin Mekke dönemine -Özellikle bu dönemin ilk yıllarına- ilişkin yöntemini yansıtıyor. Bu yöntem sırf kalplere ve vicdanlara seslenmekten, soğukkanlı duyurma ve anlatma girişiminden ibaretti.

Kaba davranışları ve yalanlamaları nezaketle karşılayarak tartışma ortamından tatlılıkla ayrılmak Allah’ı anmanın yanı sıra sabırlı olmayı gerektirir. Yüce Allah bütün peygamberlerine ve bu peygamberlere inanan “mümin” kullarına ısrarla sabırlı olmayı öğütlemiştir.

313 Fahreddin Razi, Mefatihul-Ğayb: 179; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili: 8/401.

Sabır bu davayı omuzlayacak kimselerin azığı, cephanesi, kalkanı, silahı, sığınağı ve korunağıdır. Sabır, cihaddır. Nefse karşı, nefsin arzu ve ihtiraslarına karşı, nefsin sapmalarına karşı, nefsin zaafılarına karşı, nefsin yalpalanmalarına karşı, nefsin aceleciliklerine ve umutsuzluklarına, onların yöntemlerine, önlemlerine, komplolarına, eziyetlerine ve baskılarına karşı cihaddır. Genel olarak bütün nefislere karşı cihaddır. Çünkü nefisler bu davanın yükümlülüklerinden kaytarmaya, sıyrılmaya çalışırlar; bu davanın özü ile bağdaşmayan, onunla çelişen çeşitli kılıklar arkasında saklanmaya girişirler. Dava adamının bütün tehlikeler karşısındaki tek azığı sabırdır. Allah'ı anmak ise hemen hemen her durumda sabrın ayrılmaz yoldaşdır.

Senin için söylediklerine sabret, yanlarından nezaketle ayrıl ve o yalanlayıcılar ile aramızdan çekil, onların hakkından ben gelirim. Okuyalım: **“Ayetlerimi yalanlayan o zenginlerin işini bana bırak, onlara biraz süre tanı.”** Evet, **“Ayetlerimi yalanlayanların işini bana bırak”**. Düşünelim ki, bu sözü kahredici, karşı durulmaz ve sarsılmaz üstün gücün sahibi olan yüce Allah söylüyor. Yalanlayıcılar ise birtakım insanlar. Onları tehdit eden ise hiç yoktan var edicileri ve bu uçsuz-bucaksız evrenin tek bir “ol” komutu ile yaratıcısı olan yüce Allah'tır.

O yalanlayıcıları bana bırak. Dava benim davamdır. Sana düşen sadece onu duyurmaktır. Bırak yalanlasınlar, nezaketle ayrılıver yanlarından. Onlarla savaşmayı doğrudan doğruya ben üzerime alacağım. Sen onlar için kafanı yorma, müsterih ol.

Ne sarsıcı, akılları baştan alıcı, bel kırıcı, ağır bir darbe! Düşünelim ki, bir yanda ezici iradenin sahibi, öbür tarafta şu zavallı ve güçsüz varlıklar! Bunlar zengin, varlıklı kimselermiş. Yeryüzünün kendileri gibi olan yaratıkları karşısında istedikleri kadar zorbalık taslasınlar, yüce Allah karşısında bunun ne anlamı olabilir ki?!³¹⁴

---

314 Seyyid Kutub, Fi Zılali'l Kur'an

- 11. ÂYET -

وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ وَمَهْلُكُمْ قَلِيلًا

“Nimet sahibi yalanlayıcıları sen bana bırak ve onlara az bir süre tanı!” (11. âyet)

Ey Muhammed! Kendilerine nimet verdiğim halde âyetlerimi yalanlayan ve dünyada refah içerisinde yaşayıp şımaran o zengin kimseleri bana bırak, onlar için şefaathane olma, şimdilik onlara biraz mühlet ver de şiddetli azaba hak kazansınlar. Onların kötülüğüne engel olmak, intikamını almak için ben sana yeterim. Onlar için dünyada kıtlık ve öldürölme, âhirette de acı bir azap vardır.

Müfessirler şöyle der: “Yüce Allah, Rasûlullah (s.a.s.) Mekke’den hicret edinceye kadar onlara mühlet verdi. Mekke’den çıkınca, Allah onlara mühlet verdi. Mekke’den çıkınca, Allah onlara bela olarak kıtlık yıllarını verdi. Bu, genel azaptır. Sonra Kureyş’in ileri gelenlerini Bedir’de öldürdü. Bu da özel azaptır.”³¹⁵

Mevdudi diyor ki: “Bu şuna işarettir: Mekke’de o yalanlayan ve türlü hileler ile Allah Rasûlü’ne karşı halkın taassubunu kışkırtanlar kavimlerinin zengin olanları idiler. Çünkü İslâm inkılâbına çağrı onlara dokunmaktaydı. Kur’ân-ı Kerim bize bunun sadece Hz. Muhammed’e (s.a.s.) yönelik bir şey olmadığını bildirmektedir. Her zaman ıslahatçı bir harekete hep bu zenginler sınıfı karşı çıkmışlardır.”³¹⁶

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Ama onlar kötülüklerinde devam edip gitsinler mi? diye kalbe bir sıkıntı ve şüphe gelmemek ve bunun kesinlikle geçici olacağı anlatılmak için de buyruluyor ki: Ve Bana bırak o nimetler içinde zevk sürerek rahat yaşamak isteyen bolluk içindeki inkârcıları ve mühlet ver onlara biraz. Keşşâf’ın açıkladığına göre “na’me”, Fâtihâda geçtiği gibi bolluk ve nimet içinde yaşama; ni’me, nimet vermek; nu’me ise, sevinç ve neşe mânâsındır.”³¹⁷

315 Sâvi Haşiyesi: 4/260; Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu’t-Tefasir, Ensar Neşriyat, 7/105-106.

316 Açıklama için bkz. 7/Arâf, 60, 66, 75, 88; 23/Mü’minûn, 33; 34/Sebe’, 34-35; 43/Zuhuruf, 23; Mevdudi-Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları, 6/459.

317 Zemahşeri, Keşşaf: 4/177.

“Refah sahipleri, zevkine düşkün kimseler” demektir ki, Kureyş’in ileri gelenleri böyle idi. Dilimizde de bilindiği gibi “sen onu bana bırak” demek, “ben onun tamamen hakkından gelirim” demektir. Yani, “sen yorulma, me-
rak etme, onları sadece Bana bırak ve acele etme, onlara çok değil biraz mühlet ver, Ben onların tam olarak haklarından gelmeye ve cezalarını ver-
meye yeterim.”³¹⁸

“*Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları Bana bırak*” cümlesi, elde ettikleri nimetlerin şükürünü yerine getirmeyen ve Allah’ın gönderdiği Peygamber’i yalancılıkla itham eden varlıklı ve despotik tavırlı Mekke müşrikleriyle il-
gilidir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e onlarla uğraşmasına gerek olmadığını, onların cezalarını kendisinin vereceğini bildirmiştir. Müfessirlerin çoğun-
luğu, bu cezalandırma sürecinin hicretten sonra Bedir savaşıyla başladığını belirtirler. 12. âyet onların cezalarının dünyada sona ermediğine, ahirette de cehennem ateşiyle cezalandırılacaklarına işaret etmektedir.

“Prangalar” diye çevirdiğimiz “*enkâl*” kelimesi “kelepçeler, bukağılar, demir halkalar” anlamına da gelmektedir. Buna göre âyet suçluların elleri kelepçeli, ayakları bukağılı, boyunlarına halka geçirilmiş olarak cehenneme sürüleceklerine işaret eder. Müfessirler “boğazdan geçmeyen yiyeceklerden maksadın zakkum ağacı ve kuru diken olduğunu söylemişlerdir.”³¹⁹ 13. Âye-
tin son bölümünde suçlular için ayrıca mâhiyeti belirtilmeyen elem verici bir azaptan söz edilmektedir. 14. Âyette de bu cezaların, dağların ve yeryü-
zünde bulunanların şiddetli bir şekilde sarsılması ve dağların kum yığını haline gelmesi ve kıyametin kopmasıyla başlayacağı haber verilmiştir.³²⁰ Bütün bunlar dünyada verilen ağır cezalara benzetme yoluyla uhrevî ce-
zanın ağırlık ve dehşetini tasvir etmeye yönelik anlatımlardır.³²¹ Bundan sonra Yüce Allah, müşriklere âhirette hazırlamış olduğu azâbı anlattı:

318 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili: 8/401-402.

319 Şevkânî, V, 367; krş. 88/Gâşîye, 6

320 Dağların parçalanması hakkında bilgi için bk. 18/Kehf, 47

321 Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Prof. Dr. İbrahim Kafi Dönmez, Prof. Dr. Sabrettin Gümüş, Kur’an Yolu:V/411.

-12. ÂYET -

إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا

“Çünkü yanımızda ağır bukağılar ve yakıcı bir ateş var.” (12. âyet)

Âhirette bizim katımızda onlar için bağlanacakları büyük ve ağır, ateşten siyah kelepçeler ve yakılacakları alevli bir cehennem ateşi vardır.

Enkâl: Suçluya vurulan ağır kelepçe manasına nekâl kelimesinin çoğuludur.³²²

İbn Cüzeyy diyor ki: “Enkâl demirden kelepçe mânâsına gelen nekâl kelimesinin çoğuludur. Bunların, ateşten siyah kelepçeler olduğu rivâyeti de vardır.”³²³

Mevdudi diyor ki: “Cehennemde bunların ayaklarına zincir vurulmuş olması, bunların kaçma tehlikeleri olduğu için değildir. Aslında yerlerinden kalkamamaları için bir azap ve cezadır.”³²⁴

-13. ÂYET -

وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا

“Boğazı tıkayan bir yiyecek ve can yakıcı bir azab da vardır.” (13. âyet)

Ayrıca onlar için gırtlaktan geçmeyen ve boğaza takılan zakkum ve kötü kokulu, ateşten bir diken ve elem verici bir azap vardır.

Abdullah b. Zübeyr diyor ki: Âişe dedi ki: “Bu ayetler indikten sonra çok geçmeden Bedir savaşı oldu. Yani kâfirler daha dünyada iken yaptıklarının cezasını buldular.”³²⁵

322 Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/101.

323 İbn Cüzeyy, Teshil: 4/158; Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/106.

324 Mevdudi-Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 6/459.

325 İbn Cerir et-Taberi-Tefsir, Hisar Yayınları: 8/465.

İbn Abbas şöyle der: “Bu yemek, ateşten bir dikendir ki, boğazlarına durup ne aşağı iner, ne de geri çıkar.”³²⁶ Bu anlatılan kelepçe ve bukağılara ilaveten, işte bu yemek ve elem verici bir azap vardır.³²⁷

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Ve boğaza takılan bir yiyecek, zakkum, irin, zehirli ve dikenli bitki gibi ki, boğaza girdi mi ne yutulur, ne çıkarılabilir. Ve her acıdan daha elem verici, dayanılmaz bir azap vardır. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bu âyeti okuduğu zaman haykırdığı rivayet edilir.

Hasan Basri bir gün oruçlu iken iftar edeceği sırada kendisine bir yemek getirilmiştir. Tam o anda bu âyet aklına geliverdi, “yemeği kaldırın” dedi. İkinci akşam konuldu, yine hatıranı geldi, yine “kaldırın” dedi. Üçüncü akşam yine öyle. Sâbit-i Benânî’ye, Yezid-i Dabbî’ye ve Yahya el-Bekkâ’ya haber verildi, onlar geldiler ve sonunda biraz kavut şerbeti içmeyince bırakmadılar.

Razî şöyle der: Bu dört mertebeyi ruhani cezalar şeklinde yorumlamak da mümkündür: *Enkâl*, nefsin cismânî ilgiler ve bedensel lezzetler bağına bağlanıp kalmasıdır. Çünkü nefis dünyada bunlara sevgi ve arzu yatkınlığı kazanmış olduğu için bedenden ayrıldıktan sonra hasret ve kaygısı artar, kazanç aletleri harap olmuş kalmamış bulunduğu için, daha evvel elde ettiği meleke ve yatkınlık onun kurtulup da ruh ve huzur âlemine geçmesini engelleyen engeller, tomruklar halini alır. Sonra o ruhani bağlantılardan ruhani ateşler çıkar. Çünkü nefsin bedensel durumlara aşırı meyli ile beraber onları elde etme imkânı bulamaması, bir kimse aradığı şeyi bulamayınca gönlünün yanması gibi, şiddetli bir iç yanmasını gerektirir ki, işte o ikinci mertebe, yani âyetle anlatılan “*cahîm*”dir. Sonra da o yoksunluk tasalarını ve ayrılık elemelerini yutmaya uğraşır ki, işte bu da “*taâmen zâğussa*”dır. Daha sonra o bu içinde bulunduğu durumlar sebebiyle İlâhî nurun tecellisini görmekten ve mukaddes varlıklar zincirine katılmaktan yoksun kalır ki, bu da hepsinden şiddetli olan “*azâben elîmâ*”dır. Râzî bunları söyledikten sonra özellikle şu hatırlatmayı yapmayı da unutmayıp şöyle der: Sözüm yanlış anlaşılmaz. Ben, “âyetten maksat, yalnız bu rûhanî mânâlardır” demek istemiyorum. Diyorum ki, âyet hem cismanî, hem de rûhanî dört mertebenin meydana gelmesini ifade eder. Âyeti her ikisine de yorumlamak imkânsız değildir. Her ne kadar lafız, cismanî mertebelere

326 Ebu Hayyan, Bahrû'l-Muhit: 8/364.

327 Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/106.

göre hakikat, ruhanî mertebelere göre meşhur ve herkesin bildiği mecaz ise de. Yani genel mecaz ile hakikat ve mecazı bir araya toplamak veya işaret ve delalet sahih olur.

Buna ipucu (karine) da sûrenin başından beri gelen açıklamaların yalnız maddiliğe mahsus olmaması ve elem ve sıkıntıların maddeden çok ruh ile ilgili bir iş olmasıdır. Zira ruh ile ilgisi olmayan bir cansız varlığın yanarken azap çekmesi tasavvur olunamaz.”³²⁸

Bundan sonra Yüce Allah, bu azabın vaktini anlatarak şöyle buyurdu:

-14. ÂYET -

يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيرًا مَّيْلًا

“O gün, yer ve dağlar sarsılır. Dağlar da yığılarak akıp dağılan kum gibi olur.” (14. âyet)

Dağların ve yeryüzünde bulunanların şiddetli bir şekilde sarsılıp sallandığı gün, dağlar sertliğine rağmen göçüverip akıp giden bir kum yığını haline gelir.

Kesib: Kum yığını demektir. **Mehîl:** Çöküp dağılarak akan manasındadır. Dileciler şöyle der: “Mehil, ayakla bastığında ayağın altından kayan, altını aldığı anda akıp dökülen şeydir. Mekîl kelimesinin aslı mekyul olduğu gibi, bunun aslı da mehyûl’dur.”³²⁹

İbn Kesir şöyle der: “Dağlar daha önce som kaya iken, kum tepeleri haline gelir. Sonra bu dağlar ufalanıp savrulur da neticede hiç bir şey kalmayacak şekilde hepsi gider.”³³⁰

Muhammed Ali es-Sâbunî diyor ki: “Yüce Allah, müşrikler için hazırladığı elem verici azabı, yerini, aletlerini ve zamanını anlattı. Yeri, cehennem; aletleri, bukağı ve kelepçeler; zakkum yemeği; zamanı ise, yerin sarsılıp

328 Elmahlı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili: 8/402-403.

329 Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu’t-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/101.

330 Muhtasar-ı İbn Kesir: 3/565.

üzerindekilerin sallandığı zamandır. Yüce Allah böyle buyurarak, kâfirler Allah'ın rasûlünü yalanlamaya devam ettikleri takdirde, bütün bu cezalarla onları cezalandırmakla korkutmayı ve tehdidi murad etmiştir.”³³¹

Mevdudi diyor ki: “Çünkü o zaman yer çekimi kalmayacaktır. Dağlar parçalanacak ve önce bir kum yığını haline gelecek, daha sonra zelzele ile yer sallanacak ve bu sayede bu tepeler çökerek dümdüz bir hale gelecektir. Aynı husus arasında da açıklanmaktadır: *“Sana dağların ne olacağından soruyorlar. De ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak. Yerlerini de dümdüz bir toprak olarak bırakacak. Öyle ki orada da bir eğrilik ve bir tümsek de göremeyeceksiniz.”*³³²

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Bunların ne zaman olacağına gelince, yerin ve dağların sarsılacağı ve o sivrili duran dağların erimiş kum yığınına döneceği gün. O gün yeryüzü dümdüz olacak. Burada eriyen dağların olacağı anlaşılıyor ki, bu değişimde hepsi sarsılmakla beraber özellikle büyüklerinin yıkılacağına işaret vardır.”³³³

Yüce Allah daha sonra, onlardan önce gelmiş olan azgın milletlerin başlarına gelenleri, nasıl isyan ve inat ettiklerini, bu yüzden de onlara indirdiği azabı anlattı ve onlara zorba Firavun'u misal olarak getirdi:

-15. ÂYET -

إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ۚ

“Şüphesiz Biz Firavun’a bir rasûl gönderdiğimiz gibi, size de üzerinize şahid olacak bir rasûl gönderdik.” (15. âyet)

Ey Mekke halkı! Daha önce azgın ve zalim Firavun’a, kendi terbiyesinde büyüyen Mûsâ’yı rasûl olarak gönderdiğimiz gibi, yaptığınız zulüm ve inkârlara karşı aleyhinizde şahitlik etmesi için aranızda büyüyen Muham-

331 Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu’t-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/106.

332 20/Tâhâ, 105-107; Mevdudi-Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları: 6/459.

333 Haakka Süresi’ne bkz.; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, 8/403.

med'i de size ve Kıyâmet kopuncaya kadar tüm insanlara ve cinlere rasûl olarak gönderdik.

Hazin şöyle der: "Yüce Allah, diğer ümmetler ve rasuller arasından özellikle Mûsâ'yı (a.s.) ve Firavun'u zikretti. Çünkü Muhammed (s.a.s.), kendi içlerinde doğduğu için Mekkeliler onu hafife alıp eziyet ettiler. Aynı şekilde Firavun da, Mûsâ'yı terbiye edip büyüttüğü için onu küçümseyip eziyet etmişti."³³⁴

Mevdudi diyor ki: "Şimdi, Allah Rasûlü'ne karşı çok hararetle karşı çıkan Mekke'deki kâfirlere hitap edilmektedir.

Allah Rasûlü'nü insanlar üzerine şahit olarak göndermenin anlamı, dünyada onlar için hem söz, hem de eylem ile Hakk'a işaret etmesidir. Ayrıca şu da düşünülebilir; ahirette Allah'ın mahkeme-i kübrâsı kurulduğu zaman Allah Rasûlü "Ben onlara doğruyu göstermişim" diye şahitlikte bulunacaktır."³³⁵

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: "Buraya kadar hitap Peygamber'e (s.a.s.) idi. Peygamber'i bu şekilde hazırladıktan sonra, ilk önce âyetlerin iniş sebebi olan Mekke müşrikleri dâhil olmak üzere inkârcılara hitap edilerek Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamber olarak gönderildiğini duyurmak için buyuruluyor ki: Haberiniz olsun, biz size bir elçi gönderdik.

Allah'ın emirlerini size ulaştıracak; üzerinize şahit, kendisine karşı yaptıklarınıza şahit olarak inkârlarınıza, yalanlamalarınıza o Kıyâmet günü aleyhinizde tanıklık edecek. Aynı şekilde biz Firavun'a da bir elçi göndermiştik. O Mûsâ idi. Bu benzetmede üç mânâ vardır.

1) Bakara ve Saff sûrelerinde geçtiği üzere Tevrat'ta Hz. Mûsâ'ya hitâben son Peygamber hakkında "Senin gibi bir elçi" diye haber verilmiş olan elçinin bu elçi olduğunu açıklamaktır.

334 Hâzin: 4/169; Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/107.

335 İzah için bkz. 2/Bakara an: 144; 4/Nisâ, an: 64; 16/Nahl, 84-89; 33/Ahzâb, an: 82; 38/Fetih, an: 14; Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları, 6/459.

2) O vakit Mekke Cumhuriyeti'ni idare eden müşriklerin Firavun gibi zâlim ve zorba olduklarına işarettir.

3) Netice olan şu korkutmayı anlatmaktadır.”³³⁶

-16. ÂYET -

فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا

“Fakat Firavun rasûle isyan etti, Biz de onu müthiş bir şekilde yakaladık.” (16. âyet)

Ey Kureyş topluluğu! Siz nasıl Muhammed'e isyan edip onun risaletini yalanlamışsanız, Firavun da Mûsâ'yı yalanlamış, ona iman etmemiş ve emrine karşı çıkmıştı. Biz de onu ve ordusunu suda boğmak suretiyle şiddetli ve korkunç bir şekilde azap ettik, cezaya çarptırdık. Siz de onun durumuna düşmeyin. Yoksa siz de aynı cezaya çarptırılırsınız.

Vebîl: Büyük, şiddetli, âkıbeti korkunç olan demektir.³³⁷ Ebussuud şöyle der: “Bu âyet, Firavun’un başına gelenin, kesinlikle, Kureyşlilerin başına da geleceğine dikkat çekmektedir. Vebîl, ağır ve sert demektir. Hazmı ağır olduğu için hazmedilemeyen bitki manasına gelen “Kelâ vebîlun” sözünden alınmıştır.”³³⁸

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Kı Firavun o elçiye isyan etti de biz o Firavun’u korkunç bir tutuşla tutup, alıverdik.”³³⁹

Firavun Niçin ve Nasıl Cezalandırıldı?

İnkârcılara yönelik uyarı ve azabı içeren bu âyetlerde, Yüce Allah’ın zâlim Firavun’u niçin ve nasıl cezalandırdığı anlatılır. Bu anlatımda, Allah’ın gönderdiği elçiye karşı çıkan Firavun nasıl cezalandırılmışsa, Hz. Muham-

³³⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili: 8/403.

³³⁷ Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu’t-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/101.

³³⁸ Ebussuud: 5/205.

³³⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili: 8/403.

med'e (s.a.s.) ve onun Allah katından getirdiği hak dine karşı çıkan inkârcıların da bir gün benzer şekilde cezalandırılacakları mesajı verilmiştir.

15'inci âyette, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) kavmine elçi olarak gönderildiği belirtilmiş ve nüzul sırasına göre ilk kez, Hz. Muhammed (s.a.s.) bu âyette *resul* olarak nitelendirilmiştir. *Resul* sözcüğü, *elçi veya haberci göndermek* anlamlarına gelen *rs* kökünün türemiş şeklidir. Bu sözcük İslâmî terminolojide, "vahiy eseri bir kitap ve şeriatle insanlara gönderilen peygamber" anlamına gelmektedir. Bu âyette *resul* sözcüğü, "Peygamber Muhammed (a.s.)" mânâsına gelir. Aynı ayette yer alan *şahid* sözcüğü ise, *bir mecliste hazır olmak, tanıklık yapmak ve ikrar etmek* gibi anlamlar taşıyan *şhd* kökünün türemiş şeklidir. *Şahid* sözcüğü bu ayette, *hakikate tanıklık eden* anlamına gelir.

Yine nüzul sırasına göre ilk defa bu âyetlerde, Firavun'dan ve onun Allah'ın elçisine karşı takındığı olumsuz tutumdan söz edilmiştir. Bunun nedeni, anılan kıssanın, Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından iyi bilinmesidir. Çünkü Araplar, yıllar önce Yemen'den gelip Hicaz bölgesine yerleşmiş olan Yahudi kabileleriyle birlikte yaşıyorlardı. Onlar, anılan kıssayı, o yörede yaşayan Yahudilerden dinlemiş ve öğrenmişlerdi. İşte Kur'an, ilk muhataplarının meçhulü olmayan, onlar tarafından çok iyi bilinen bu kıssayı onlara hatırlatarak, Firavun ve avaresi gibi davrananların, aynı acı akıbete uğrayacakları uyarısında bulunmuştur.

Bu âyetlerde yer alan ve nüzul sırasına göre ilk kez burada geçen *Firavun* sözcüğünün, Eski Mısır dilinde *büyük ev* anlamındaki "*Per'ao*"dan geldiği; bu kelimenin Arapçaya, İbraniceden veya Süryaniceden geçtiği belirtilir. Takriben, M.Ö. 2400 tarihinden itibaren kullanıldığı tahmin edilen bu sözcük, başlangıçta krallık sarayını ve orada oturanları ifade ediyordu. M.Ö. 1370'lere doğru *Per'ao* sözcüğünün, *kral* anlamında kullanılmaya başlandığı tespit edilmiştir. Belirtilen dönemden sonra *Firavun* kelimesi, *Mısır krallarının ünvanı* olarak kullanılmıştır. Eski Mısır inancında *Firavun*, yer-yüzündeki düzenin muhafaza ve devamından sorumlu olduğu gibi, dini hayatın da en önemli ve yetkili kişisiydi.

Kur'an'da *Firavun* kelimesi, sadece Hz. Mûsâ dönemindeki Mısır kralını ifade eder. Hz. Yusuf devrindeki Mısır kralı için de, *rabb* ve *melik* sözcükleri kullanılır. Hz. Yusuf, Hiksoslar'a mensup bir kralın saltanatında Mısır'a

gelmiş ve orada kraldan sonraki en önemli mevkiye yükselmiştir. Hz. Yusuf zamanında yaşayan Firavun'un adının Reyyan b. Velid olduğu ve bunun Hz. Yusuf vasıtasıyla iman ettiği; Reyyan'dan sonra Ka'bus b. Mus'ab'ın kral olduğu fakat onun iman etmediği söylenir.

Ka'bus'un yerine geçen Ebu'l Abbas b. Velid'in, firavunların en zalimi olduğu ve Hz. Mûsâ'nın bununla mücadele ettiği bildirilir. Ancak, gerek Hz. Yusuf'u Mısır'da yüksek bir mevkiye getiren gerekse İsrailoğullarına baskı uygulayan ve Mısır'dan çıkışları sırasında iş başında olan firavunları, isim veya dönem açısından tam olarak tespit etmek, oldukça güçtür.

Kur'an'ın tamamında "yetmiş dört" kez geçen Firavun, Hz. Mûsâ'ya karşı çıkan, büyüklük taslayan, ilahlık iddiasında bulunacak kadar kendini beğenen, Mûsâ'nın tanrısına ulaşmak için kuleler yaptıracak kadar taşkınlık eden, halkını küçümseyip zayıfları ezen ve gerçeklere sırt çeviren bir kral olarak tasvir edilir.

Konuyla ilgili ayetlerin bir kısmında, Firavun'un tek başına değil de erkânıyla birlikte anılması, çok dikkat çekicidir. Bu kullanım biçimi, onun tek kişi olmaktan ziyade, bir sembol olarak takdim edildiğini gösterir. Mûsâ (a.s.), insanlık tarihinde hak, adâlet ve sağduyuyu temsil ederken Firavun ve erkânı, bunun karşısında yer alan zihniyeti temsil etmektedirler.

Firavun ve avanesi, Allah'ın elçisini dinlemedikleri ve isyana devam ettikleri için cezalandırıldılar. Ancak onlar cezalandırılmadan önce birçok kez uyarıldılar. Bütün uyarılara rağmen isyana devam eden Firavun ve kavminin yaptıkları yüksek kuleler, bir süre sonra yıkıldı; sonunda Firavun ve beraberindekiler boğuldular. Firavun, boğulmak üzere iken iman etmiş; fakat imanı kabul edilmemiş, cesedi de daha sonra gelenlere bir ibret olmak üzere saklanmıştır. Mûsâ'yı evlatlık olarak alan Firavun'un eşi ise, iman etmiştir. Hatırlanacağı gibi, Cebelein mevkiinde, mumyalanmadığı halde hiç bozulmamış bir ceset bulunmuştur. British Museum'da muhafaza edilen bu cesedin, en az 3000 yıllık olduğu tespit edilmiştir.

Kur'an'ın eskiye dair anlattığı bütün kıssaların, muhataplarına yönelttiği azap ve helâk uyarılarının temel hedefi, onlara sorumluluklarını hatırlatıp içinde bulundukları kötü durumun vehâmetine dikkat çekmektedir. Bu yüzden ayetler, durumu anlatıcı ve inkârcıları uyarıcı bir muhtevaya sahip-

tir.³⁴⁰ Yüce Allah Firavun'u cezalandırdığını, mülk ve zorbalığının ondan azabı savmadığını anlattıktan sonra, tekrar Mekke kâfirlerine dönerek, onlara Kıyâmeti ve onun korku veren hallerini anlattı ki, başına gelen olaydan Firavun nasıl kurtulamamışsa onların da asla kurtulamayacağını açıklasın:

-17. ÂYET -

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا

“Eğer inkâr ederseniz, çocukları ihtiyarlatacak bir günden kendinizi nasıl koruyacaksınız!?” (17. âyet)

17-19. âyetlerde, ceza gününün dehşeti, insanı en çok etkileyen ifadelerle dile getirilir. Âyetlerin beyanına göre, o günün dehşetinden çocukların saçları ağarır, gençler ihtiyar, gökler de paramparça olur. Allah'ın vaadi (buyruğu) böylece yerini bulur. İşte o gün, bu kadar korkunç, bu kadar dehşetli ve acı bir gündür.

Kıyâmet gününün dehşeti, Kur'an'da değişik üslûplarla ve insanı en çok etkileyen ifadelerle anlatılır. Buradaki asıl hedef, inkârcı insanları psikolojik yönden çözmek, gönüllerdeki duyarlılığı artırarak insanları doğru inanca ve yaşayışa yöneltip onları, dünyada yaptıkları işlerin hesabını verecekleri bir güne hazırlamaktır.

Bu âyetlerde yer alan temel sözcükler şunlardır:

Vildan; doğmak, doğurmak ve üremek gibi anlamlar taşıyan *vld* kökünün türemiş şeklidir. *Vildan*, yeni doğmuş çocuk demektir.

Şîben, saç ağarmak ve ihtiyarlamak gibi anlamlara gelen *şyb* kökünün türemiş şeklidir. Burada, *saçların ağarması ve gençlerin ihtiyarlaması* anlamında kullanılmıştır.

Munfatır, yarmak, açmak ve yaratmak gibi anlamlar taşıyan *fṭr* kökünün türemiş şeklidir. Burada, *yarılıp paramparça olan* anlamına gelir.

Va'd; söz vermek, sözleşmek, sözünü ve buyruğunu yerine getirmek gibi anlamlar taşıyan *va'd* kökünün türemiş şeklidir. *Va'd* sözcüğü bu ayette, *Allah'ın varlık ve oluşa yönelik sözü, buyruğu* anlamına gelir.

Mef'ul; yapmak, işlemek, iş ve fiil gibi anlamlara gelen *fa'l* kökünün türemiş şeklidir. Burada *mef'ul* sözcüğü, *yapılmış ve yapılagelmiş* anlamında kullanılmıştır.

Şâe; irade, istek ve dilek gibi anlamlar taşıyan *şye* kökünün türemiş şeklidir. Mastarı, *meşiet*tir. Bu sözcük Allah hakkında kullanılırsa, *O'nun yaratmasını, lütuף, bağış ve yardımını* ifade eder. İnsan hakkında kullanıldığı zaman da, *isabet, arzu ve isteğin yerini bulması* anlamına gelir. Burada, insan hakkında kullanıldığı için *kim isterse* manasına gelir.

Bu âyetlerde yer alan ve *çocukların saçlarının ağardığını* yahut *göklerin paramparça olduğunu* belirten ibareler, uyarma, sakındırma ve Kıyâmetin dehşetini anlatmaya yönelik mecazî ifadelerdir. Çünkü *Arapçanın kadim kullanımında, korkunç olaylarla geçen bir gün, mecazî olarak, çocukların saçlarının beyazlaştığı gün olarak tanımlanırdı*. Gerçekten de saçın ağarması, insandaki yıpranmışlığı gösterir ve acılı günler, insanı daha çok ve daha çabuk yıpratır. Değinilen gerçek, *gam ve keder saç ağartır* deyiimiyle dile getirilmiştir. Demek ki bu ibareler, ceza gününün dehşetine dikkat çekmektedir. O gün dağlar erimekle ve çocuklar ihtiyarlamakla kalmayacak, o yüksek sema bile yarılıp paramparça olacaktır.³⁴¹

Ey Kureyş topluluğu! Eğer şirk, küfür ve zulümlerinizde ısrar ederseniz son derece korkunç ve çetin olduğu için çocukların saçlarının bile ağardığı Kıyâmet gününün dehşetinden nasıl korunacaksınız? Hiç düşünmüyor musunuz? Firavun'u cezalandırdığımız gibi sizi de dünyada cezalandırırız.

Taberi diyor ki: "O günün korkunçluk ve sıkıntılarından, çocukların saçları ağarır. Bu olay, Yüce Allah'ın Âdem'e şöyle hitap ettiği zaman olaktır."³⁴²

341 F. Yıldız, Tefsir Notları

342 Taberi, Tefsir: 29/86.

Ebu Said el-Hudri'den Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Kıyâmet gününde Allah Teala: “Ey Âdem.” buyuracak. Âdem de: “Buyur Rabbimiz, emrine amadeyim ve emrinle mutluyum. Hayır senin elindedir.” diyecektir. Bunun üzerine şöyle seslenilecektir: “Allah sana, soyundan cehennemlikler gurubunu ayırmanı emrediyor.” Âdem: “Ey Rabbim, cehennemlikler gurubu nedir?” diyecek. Allah: “Her binden dokuz yüz doksan dokuzudur.” buyuracaktır. İşte o zaman küçük çocuklar ihtiyarlayacak hamile olan, çocuğunu düşürecek, sen insanların sarhoş olduğunu göreceksin. Hâlbuki onlar sarhoş değillerdir. Fakat Allah'ın azabı pek şiddetlidir.”³⁴³

Mevdudi diyor ki: “Siz, eğer Rasûl'ün dediklerine kulak vermezseniz o zaman bu dünyada tıpkı Firavun'un başına gelenler gibi size de aynı âkıbetin geleceğinden korkun. Farzedelim ki bu dünyada sizin üzerinize azap gelmeyecek, peki Kıyâmet günü nasıl kurtulacaksınız?”³⁴⁴

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Firavun'un durumu böyle olunca inkâr ettiğiniz takdirde siz nasıl korunabilirsiniz? Yeni doğmuş çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek olan o günden nasıl korunacaksınız? Bu o kadar korkunç, o kadar şiddetli acı bir gündür. Çünkü “gam ve keder saç ağartır” diye bir darb-ı mesel vardır. Bununla beraber bunda o günün gelmesine, yeni neslin ihtiyarlık çağına girecekleri bir zaman kadar süre bulunduğuna ve kuşaktan kuşağa olacak değişikliklere bir işaret de olabilir.”³⁴⁵

-18. ÂYET -

السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا

“Gök bile bu sebeple yarılmıştır. O'nun va'di gerçekleştirilmiştir.” (18. âyet)

343 Buhari, Enbiya: 7; Tefsir: 22/1.

344 Mevdudi-Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 6/461.

345 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili: 8/403-404.

O korkunç ve zor günün şiddeti dolayısıyla gök çatlayıp yarılr... O günün geleceğine dair Allah'ın vaadi kesinlikle gerçekleşecektir. Zira Yüce Allah verdiği sözden dönmez.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: "O gün sebebiyle gök çatlayacaktır. O öyle dehşetli bir gün ki yalnız dağlar erimek, çocuklar kocalmakla kalmayacak, o yüksek gök bile yarılr ayrılacak, İlâhî emir gelip yeni bir âlem kurulacak. "Böyle şey olur mu?" denilmesin. Allah'ın vaadi hep ola gelmiştir."³⁴⁶

Kıyâmet ve Dehşeti

Kıyâmet: Kalkmak, dikilmek, ayaklanmak, doğrulmak ve dirilmek anlamına gelir. İslâm inancında, evrenin düzeninin bozulması, her şeyin altüst olarak yok olması ile ölen tüm insanların yeniden dirilerek ayağa kalkması olayını dile getirir. Bu olay Kur'an'da çok çeşitli isimlerle anılır.

Kıyâmet, Allah inancından sonra İslâm'ın ikinci temel inancı olan Âhîret hayatının ilk aşamasını oluşturur. Genel bir yok oluş ve yeniden dirilişle birlikte gelişecek Haşr, Hesap, Mizan, Cennet ve Cehennem gibi olaylar hep Kıyâmet gününün gündemi içindedir. Bu nedenle Âhîret inancı, Kıyâmet ve onunla birlikte gelecek olaylara inançtan başka birşey değildir. Bu büyük önemi yüzünden Kur'an Kıyâmet olayını sık sık hatırlatır, zaman zaman da bir korkutma, uyarma ögesi olarak kullanır. Kıyâmet kesin olarak gerçekleşecek,³⁴⁷ şüphe götürmeyen bir olaydır.³⁴⁸ Alâmetleri belirmiş,³⁴⁹ yaklaşmıştır.³⁵⁰ Ancak bir göz kırpması gibi ya da daha yakındır.³⁵¹ Kâfirler bu günden devamlı bir şüphe içinde kalırlar,³⁵² yalanlarlar.³⁵³ Onun ağırlığına ne gökler, ne de yer dayanabilir, ansızın gelir.³⁵⁴ Sarsıntısı korkunç bir şeydir.³⁵⁵ Belâlî ve acı bir Sâat'tir.³⁵⁶ Yalanlayanlar için çılgın bir ateş hazırlanmıştır.³⁵⁷

346 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili: 8/404.

347 15/Hicr, 85

348 22/Hacc, 7

349 47/Muhammed, 18

350 54/Kamer, 1

351 16/Nahl, 77

352 22/Hacc, 55

353 25/Furkan, 11

354 7/A'râf, 187

355 22/Hacc, 1

356 54/Kamer, 46

357 25/Furkan, 11

Kur'an, Kıyâmet olayının kesinliğini, yakınlığını bildirdiği, hatta oluş biçimine ilişkin tasvirler verdiği halde, zamanı konusunda bir açıklama yapmaz. Kıyâmet doğrudan doğruya Allah'ın dilemesine bağlı bir olaydır ve O'ndan başka hiç kimsenin bu konuda bir bilgisi yoktur. Kur'an, "*Kıyâmet sâatinin bilgisi şüphesiz Allah katındadır*"³⁵⁸ gibi âyetlerle Kıyâmet'in zamanının hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini belirttiikten sonra, bu konuda sorulan soruları şöyle cevaplar: "*De ki: 'Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini Kendisinden başkası açıklayamaz'*"³⁵⁹; "*Kıyâmet'in ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. Senin neyine gerek onun zamanını bildirmek. Onun nihâyeti ancak Rabbine âittir.*"³⁶⁰ Cibril Hadisi olarak bilinen ünlü hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s.) Hz. Cebrâil'in bu konudaki sorusunu "*Sorulan, sorandan daha bilgili değildir*" diye cevaplayarak kendisinin de Kıyâmet'in zamanına ilişkin bir bilgiye sahip olmadığını açıklamıştır.³⁶¹

Kur'an Kıyâmet'in oluş biçimine ilişkin ayrıntılı ve dehşet verici tablolar çizer. Buna göre Kıyâmet "*Sûr'a üflenince*"³⁶² başlayacak, kulakları sağır edecek bir ses ve korkunç bir sarsıntı nedeniyle emzikli kadınlar kucaklarındaki çocukları unutacak, hâmile kadınlar bebeklerini düşürecek, insanlar sarhoş gibi olacaklardır.³⁶³ Gök, erimiş maden gibi, dağlar atılmış yün gibi olacak, kimse dostunu soramayacaktır.³⁶⁴ Gök yarılacak, yıldızlar dağılıp dökülecek, denizler fışkıracak, kabirler altüst edilecektir.³⁶⁵ Gözler dehşetten kamaşacak, ay tutulacak, güneş ve ay kararacak, insanlar kaçacak sığınacak bir yer bulamayacaktır.³⁶⁶ Dehşetten on aylık gebe develer bile salıverilecek, yabani hayvanlar bir araya toplanacak, denizler kaynatılacak, nefisler çiftleşecek, gök sıyrılıp düşecek, Cehennem alevlendirilecek, Cennet yakınlaştırılacaktır.³⁶⁷

---

358 31/Lokman, 34

359 7/A'râf, 87

360 79/Nâziât, 42-44

361 Buhârî, İmân 37

362 39/Zümer, 68

363 22/Hacc, 1-2

364 70/Meâric, 8-10

365 82/İnfitar, 1-5

366 75/Kıyâme, 6-12

367 81/Tekvîr, 1-13

Kıyâmet'in genel yok oluşu belirten bu ilk safhasını Sûr 'a ikinci kez üflenmesiyle ikinci safha izleyecek, tüm insanlar yeniden dirilerek ayağa kalkacaklardır.³⁶⁸ Bu diriliş ve kalkışı (ba's) toplanma (haşr) izleyecektir. Kur'an Kıyâmet'in bu ikinci safhasını da canlı tasvirlerle anlatır: O gün insanlar gözleri dönüp kararmış bir halde, öteye beriye yayılmış çekirgeler gibi kabirlerinden çıkacak ve dâvet edene koşacaklardır. Bu arada kâfirler "bu ne çetin gün" diyerek korkularını dile getireceklerdir.³⁶⁹ Muttakî kullar ise Allah'ın huzuruna elçiler olarak toplanacaklardır.³⁷⁰ O gün herkes kardeşinden, anasından babasından, eşinden ve oğlundan kaçacaktır. Çünkü her insan ancak kendi derdi ile uğraşacaktır.

Mü'minlerin yüzleri parıl parıl parlayacak, onlar gülecek ve sevinç içinde olacaklardır. Kâfir ve fâcirlerin yüzleri ise sanki toprak bürümüşçesine kapkara kesilecektir.³⁷¹ Tüm insanlar tabî oldukları önderlerle birlikte çağrılacak,³⁷² peygamberler ümmetlerine şahitlik etmek üzere toplanacak,³⁷³ gök beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük ineceklerdir.³⁷⁴

Yeniden diriliş, kalkış ve toplanışın ardından insanlara amel defterleri dağıtılacak, mizan kurularak sevap ve günahları tartılacak, hak edenler Cennet'e, müstahak olanlar geçici ya da süresiz olarak Cehennem'e gönderilecek; böylece sonsuz âhîret hayatı mutluluk ya da azapla başlayacaktır.

Kur'an ve Sünnet'ten kesin bir delile dayanmamakla birlikte, müslümanlar arasında ölüme küçük Kıyâmet (Kıyâmet-i suğrâ) denilmesi gelemişmiştir. Bazı bilginlere göre bu tanımlama, ölümün âhîret hayatına bir geçiş olmasına dayanılarak yapılmıştır. Kimi bilginler ise bu tanımlamanın Kur'an'a dayandığını öne sürmektedir. Bu bilginlere göre "Allah'a kavuş(up huzura çık)mayı yalan sayanlar, gerçekten ziyana uğradı(lar). Nihâyet kendilerine ansızın Sâat gelince, onlar (günah) yüklerini sırtlarına yüklenerek (gelirler ve): 'Orada (hayatta iken), işlediğimiz büyük kusurlardan dolayı ya-

---

368 39/Zümer, 68

369 54/Kamer, 7-8

370 10/Yûnus, 45

371 80/Abese, 34-42

372 17/İsrâ, 71

373 77/Mürcelât, 11

374 25/Furkan, 25

zıklar olsun bize!’ derler...”³⁷⁵ âyetinde “Kıyâmet” anlamındaki “Sâat” aynı zamanda ölümü de dile getirmektedir. Bu geleneğe göre gerçek Kıyâmet, Kıyâmet-i kübrâ (büyük Kıyâmet) olarak anılır.

Küçük Kıyâmet (ölüm) ile başlayan ve büyük Kıyâmet’e kadar süren dönem Kabir hayatı ya da Berzah olarak adlandırılır. Kabir hayatı içinde Münker ve Nekir adlı meleklerin sorgusu ve ölünün mü’min ya da kâfir oluşuna göre mutluluk ya da azab vardır. Kabir Hayatı’na ilişkin bir hadisinde Hz. Peygamber (s.a.s.) kabri “*ya Cennet bahçelerinden bir bahçe, ya da Cehennem çukurlarından bir çukur*” olarak nitelemiştir.³⁷⁶ Bir başka hadiste de Münker ve Nekir’in sorgusundan sonra ölünün nimetlendirildiği ya da azâba uğratıldığı anlatılır. Buna göre Müminin mezarı yetmiş arşın genişletilir, aydınlatılır ve ona “*Zıfafa giren ve sadece en çok sevdiği kişi tarafından uyandırılan şahıs gibi Mahşer gününe kadar uyumana devam et*” denilir. Münâfık kişinin mezarına da “*Bu adamı alabildiğine sıkıştır*” emri verilir. Yer, cendere gibi adamı, kemikleri hurdağa oluncaya kadar sıkıştırır ve ölü yeniden dirilene kadar böyle işkence görür.³⁷⁷

Yaygın kanaate göre herkesin Kıyâmeti kendi ölümüyle başlar. İnsan, yaratılışının gereği ölümü hoş karşılamaz. Kur’ân-ı Kerim’in çeşitli âyetlerinde dünyanın meşrû nimetlerinden faydalanılması emredilmiş ve yer-yüzünün imar edilmesi istenmiştir.³⁷⁸ Hz. Peygamber de ölümün temenni edilmemesini tavsiye etmiş ve yaşamanın mü’mine hayır getireceğini bildirmiştir.³⁷⁹

Genelde vaaz, tasavvuf ve ahlâk alanlarına dâir kaleme alınan eserlerde ölüm uyarıcı ve korkutucu bir vâsita olarak kullanılıp dehşet verici tasvirler yapılmıştır. Kur’anda bile küfür ve inkâr yolunu tutanlar, zulmedenler, müslüman topluma karşı kin besleyip dinî hayat alanında çifte şahsiyet ortaya koyanların ölüm hallerinin elem verici olacağı ifâde edilir.³⁸⁰ Buna karşılık dünyada iman edip dürüst davrananların kendilerine esenlik dileyen melekler tarafından karşılanacağı, hiçbir korku ve üzüntüye kapılmadan hak ettikleri cennet mutluluğuyla sevinmelerinin kendilerine telkin edileceği haber verilir.

375 6/En’âm, 31

376 Tirmizî, Kıyâmet 26

377 Tirmizî, Cenâiz 70; Ahmet Özalp, Şâmil İslâm Ansiklopedisi, c. 3, s. 366-367

378 2/Bakara, 168, 172; 2/Ankebût, 17; 62/Cum’a, 10

379 Buhârî, Deavât 30; Müslim, Zikir 10, 13

380 6/En’âm, 93-94; 8/Enfâl, 49-51; 16/Nahl, 28-29; 47/Muhammed, 26-29

Melekler onların dünyada ve âhirette dostları olduklarını, hizmetlerine hazır bulunduklarını ifâde edecek, ğafûr ve rahîm olan Allah'ın sayısız ikrâmına mazhar kılınacaklarını belirteceklerdir.³⁸¹ Yine Kur'an'da meleklerin Allah'a dönüp O'nun yoluna uyanlar için duâ ve niyazda bulundukları, Cenâb-ı Hak'tan böylelerini bağışlamasını, cehennem azâbından korumasını, kendilerini iyi yoldan ayrılmayan ataları, eşleri ve nesilleriyle birlikten Adn cennetlerine koymasını talep ettikleri anlatılır.³⁸² Bu âyetlerden çıkarılabilecek sonuçlara göre ölümle başlayan âhîret hayatı neşesi veya sıkıntısı bulunmayan bir yaşantı değildir. "Berzah âlemi" diye de anılan bu hayatın dünya ile âhîret arasında bir geçit yeri teşkil ettiği ve Kıyâmetin kopmasından sonra başlayacak ebedî hayatın bir örneğini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Kabrin cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukur olduğunu ifâde eden ve Hz. Peygamber'e nisbet edilen hadis³⁸³ yakın anlamlı başka rivâyetlerle de desteklenmektedir.³⁸⁴

Kozmik anlamda Kıyâmetin ne zaman kopacağı bilinmemektedir. Kur'an'da 40 yerde geçen "sâat" kelimesiyle anlatılan Kıyâmetin kopuşunun -jeolojik zaman çerçevesinde- yakın olduğu, ansızın geleceği ve alâmetlerinin belirlediği³⁸⁵ ifâde edilmektedir. Ancak bu alâmetlerin nelerden ibaret olduğu açık bir şekilde haber verilmemiş, sadece Ye'cûc ve Me'cûc'un gelişiyi,³⁸⁶ dâbbetu'l-arzın çıkışı³⁸⁷ Kıyâmet alâmeti mânâsına alınabilecek bir bağlam içinde zikredilmiştir. Çeşitli hadis rivâyetlerinde yer alan Kıyâmet alâmetlerinden zaman içinde sosyal hayatın bozuluşu ve ahlâkî gerileyişi konu alanların dışında kalanlar, isnâd veya metin kritiği açısından iman derecesinde bağlayıcı olmaktan uzak bir görünüm arz etmektedir.

Kıyâmetin Halleri: Kıyâmet hallerini sûra üfleniş, ba's, haşır, hesap, cennet ve cehennem durakları olmak üzere beş merhalede incelemek mümkündür.

Hadis ve tefsir rivâyetleriyle desteklenen bazı âyetlerde Kıyâmet gününde cezâ ve mükâfat safhasının fiilen başlamasından önce dünyada işlenen

381 16/Nahl, 32; 41/Fussilet, 30-32

382 40/Mü'min, 7-8

383 Tirmizî, Kıyâmet 26

384 Müslim, Cennet 65-66; Tirmizî, Cenâiz 70

385 47/Muhammed, 18

386 21/Enbiyâ, 96

387 27/Neml, 82

kötü amellerin ibret verici yansımalarının olacağı haber verilir. Meselâ toplumu sömürücü bir nitelik taşıyan ribâ/fâiz işlemini sürdürenler kabirlerinden şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkacak,³⁸⁸ devlet malına hıyânet edenler Kıyâmet meydanına haksız yere aldıkları mal boyunlarına asılı olarak geleceklerdir.³⁸⁹ Ebû Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadiste kaydedildiğine göre Hz. Peygamber sahâbîlere bir hitâbede bulunurken; başında ülü'l-emr bulunun bir yönetimde devlet malına hıyânet etmenin dehşet verici sonuçlarından söz etmiş ve şöyle demiştir: *"Kıyâmet gününde birinizin boynunda meleyen bir koyun, diğerinin boynunda için için kişneyen bir at, öbürünün boynunda böğüren bir deve, başkasının boynunda altın ve gümüş, bir diğerinde sallanıp duran bez parçası bulunuyorken karşıma çıkmayın! Bunların her biri benden yardım isteyecek, ben de, 'elimden gelen bir şey yok, dünyada iken sana tebliğ etmiştim' diyeceğim."*³⁹⁰

Kur'an, üç boyutlu, üç zamanlıdır. İfade ve mesajı bu üç zaman dilimini kuşatır. Kur'an, coğrafyalar üstü, yani evrensel olduğu gibi, aynı zamanda çağlar üstüdür, tüm zamanların kitabıdır. Kur'an, hali ve halimizi anlatırken mâziyi (geçmiş) hatırlatır. Aynı zamanda insanı geleceğe hazırlar. İstikbâli göz önüne serer. İstikbâl denilince çoğu kimsenin aklına gençlikten sonra yaşanan dünyevî dönem gelmektedir. Bu, ileriye görememektir, uzun vâdeli değil; küçük düşünmek ve küçülmektir. İstikbâl göklerde değil; köklerde; yani fitratta ve kaynak Kitap'ta. İnsan, Kur'an'ın mesajından beslenerek bu üç zamanı yaşarsa zamâne insanı olmaktan çıkar; diri diri yaşar ve her yaptığı ibâdet değeri kazandığından canlı Kur'an olur. Bu şuurdaki insan, din günü bilinciyle hesaplı yaşar, büyük mahkemede hesaba çekilmeden kendi nefsinin hesabına geçer.

Bir ömür boyu sürecek maaş karşılığında birkaç saat çalışma zahmetine kim katlanmaz? Aynen bunun gibi, âhiret hayatıyla karşılaştırıldığında çok kısa olan şu fânî dünyada, milyar dolarlara değişilmeyecek şerefli kulluk görevini terk etmek akıllılık mıdır? İnsan, çok aceleci ve unutkan. Allah da çok merhametli, bizi uyarıyor ve bize din gününü hatırlatıyor.

İstikbâl için yatırım yapmalıyız. Orada lâzım olacak azığı buradan hazırlayıp göndermeliyiz. Din günü şuuru bize bunları kazandırır.

388 2/Bakara, 275

389 3/Âl-i İmrân, 161

390 Buhârî, Cihad 189; Müslim, İmâre 24

Kıyâmet ve Âhiretin Tek Sahibi Allah'tır: Âhirete, din günü denilmesinin bir sebebi de, âhiretin dinin temel esaslarından olmasıdır. Allah ve âhiret inancı, tevhidin tüm esaslarını içermektedir. Allah, âhiretin sahibi olduğu gibi; dünyanın da sahibi, mâlikî ve melikî (yöneticisi)dir. Ama Fâtîha Sûresinde “din gününün, cezâ gününün mâlikî” denmiştir. Bunun sebebi: Bu dünyada bir kısım insanların mâliklik ve meliklik iddiasında bulunmalarına Allah'ın fırsat vermiş olmasındandır. O'nun dünyanın sahibi ve yöneticisi olduğuna karşı gelen bazı çatlak sesler olabilir. Ama O'nun âhiret gününün sahibi oluşuna orada itiraz eden kâfir, müşrik hiçbir kimse olamayacaktır. Âhirette mülk ve milk, sahiplik ve otorite yalnız ve yalnız O'na aittir. *“Kimindir o gün hükümrânlık? Elbette kakhâr olan tek Allah'ındır.”*³⁹¹; *“O gün iş tamamıyla Allah'ındır.”*³⁹²

Elbette âhiretin de dünyanın da sahibi sadece Allah'tır. Yoksa, âhiretin sahibi ve yöneticisi ile dünyanın sahibi ayrı ayrı güçler değildir. Ne var ki, O'nun dünyanın sahibi oluşu, bazı küfür çevrelerince tartışılabilir, âhiret mâlikliği tartışmasız ve itirazsızdır. Gerçek mü'min ise, O'nun dünya mâlikliği konusundaki tartışma ve itirazları ortadan kaldırmakla görevlidir.

Yüce Allah'ın her şeyin tek yaratıcısı ve sahibi olduğunu bildiren pek çok gerçek vardır. Örneğin, kâinatın yapı taşı olarak bilinen atom ve hayat binasının ana maddesi olarak kabul edilen hücre. Atom, bunca küçüklüğüne rağmen büyük bir mucize; Hücre, bunca görülmezliğine rağmen bir başka mucize. Şüphesiz bu kâinat, her dilden okunan, her vesile ile anlaşılan apaçık bir gerçekler kitabıdır. Evrenin herhangi bir noktasına dikkatlice bakmak, Allah'a ve din gününe, yani âhirete inanmak için yeterlidir. Allah'ın okunan kitabı olan Kur'an'da din günü anlatılırken, görünen kâinat kitabından da bazı sayfalar gözler önüne serilmiştir. Böylece öldükten sonra dirilme işi, Kıyâmet günü ve âhiret hayatı, en gerçekçi ve doğru bir şekilde anlatılmıştır.

---

391 40/Mü'min, 16

392 82/İnfitar, 19

Kıyâmet ve Âhiret Şuuru

Kur'an'ın, üzerinde en fazla durduğu konuların başında âhirete iman gelir. İnsanların İslâm'a girmeleri, Allah'ın dinine teslim olmaları ancak bu iman ile mümkündür. Bunun için âhiret konusunun en fazla işlendiği sûreler Mekki sûrelerdir. Bunun böyle olması kaçınılmazdı. Çünkü müşrik, kâfir, ya da putçu her ne olursa olsun, insanların her tür şirk, küfür ve cahiliyye düşüncesinden temizlenmeleri ve hayatlarının bütününde İslâm'ı kendilerine bir yaşam biçimi edinmeleri, bu iman ile mümkündür. Her şeyden önce Allah'a ve bu dünyadan sonra gelecek ebedî âhiret hayatına inanmayan bir insanın, yeryüzünde şeytanın oyunlarına karşı sebat etmesi, canı ve malı pahasına müstaz'afların haklarını savunup zalimlere karşı durması beklenemez. Bu insanlar, yaşadıkları hayat gereği, tüccarca bir felsefeyi kendilerine rehber edinmişlerdir. Yaptıkları her tür iyilik ya da yardımın karşılığını bu dünyada ve dünyanın geçer akçesiyle almak isterler. Oysa İslâm, müslümanlara böyle bir şey vaad etmez. Aksine insan, akidesi için sadece malını ve dünyevî zevklerini değil, canını bile feda etse, bunun karşılığını yalnızca âlemlerin Rabbi olan Allah'tan beklemek zorundadır. Allah'a teslimiyet, dünyevî zevk, rahat ve menfaatlerden ferâgat anlamına geldiğine göre sağlam bir âhiret inancı, mü'minde olmazsa olmaz bir özellik demektir.

Sağlam bir âhiret inancına sahip olmayan bir insanın, cahilî düşünce ve yaşayışlardan uzak durması, imkân haricindedir. Bu yüzden Kur'an, her konuda olduğu gibi, bu konuda da en doğru yolu takip etmiş ve yeryüzünde Allah'ın hilafetini yüklenecek ve ilahî adaletini arz üzerinde tesis edecek insanları somut haram ve helallerden uzaklaştırmadan önce, yakîn bir âhiret (cezâ-mükâfat) inancına davet etmiştir. Nitekim Mekke'de de böyle olmuş ve namaz, oruç, hac, içki, zina gibi konularla ilgili hükümler gelmeden önce bu inancın sağlamlaştırılmasına uğraşmıştır.

İnsanın fitratından uzaklaşıp, gittikçe artan bir hızla nefsini, dünyevî ve hayvanî zevkini öne çıkartan bir anlayışla gücü yettiği her şeye hükmetme istemesi her yerde fesadı artırmıştır. Bunun sonucu olarak, İslâm'dan uzak anlayış ve yaşayış; insandan tabiata, felsefeden bilime, dinden siyasete hemen hemen her şeyin dengesini altüst etmiştir. İşin garibi, modern insan, bu altüst olmuş dengenin hâlâ en iyi olduğunu ve ilerleme felsefesi gereği daha da iyi olacağını söylüyor.

Bu dengenin bozulması sonucu adaletin arz üzerindeki tesisi de ortadan kalkmıştır. Ve artık yeryüzünde suç işleyen, zulmeden, milyonlarca mustaz'af insanı sömüren müstekbirler, emperyalistler, çağdaş firavunlar cezâlandırılmadan bu dünyadan ayrılıyorlar. İşte bunların nihaî cezâsını Allah, âhirete saklamıştır.

Adalet konusu, sadece kâfir ve mücrimlerin suçlarıyla değil, aynı zamanda müslümanların ecirleriyle de ilgilidir. *“Göğü, yeri ve ikisi arasındakiikleri boş yere yaratmadık; bu, inkâr edenlerin bir zannıdır. Bu yüzden o inkâr edenlere ateşten helak vardır. Yoksa biz, iman edip iyi işler yapanları yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Yoksa muttakîleri, yoldan çıkaranlar gibi tutacağız?”* ³⁹³

Bu dünyada sırf Rabbinin rızasını gözeterek her tür meşakkate katlanan, Allah'ın davası için işkence, hapis, kınanma, işinden edilme gibi her tür zorluğa göğüs geren insanların, Allah'ın bir lütfu olarak âhirette bir karşılığının bulunması gerekir.

Gerçi bir müslüman, dünyada sırf Rabbine olan bağlılığından dolayı gördüğü eza ve cefalarla hiçbir zaman alçalmaz; aksine O'nun katında daha fazla yükselir.

Kıyâmetin ve Ölümün Düşündürdükleri

İnsan, teklifsiz, başıboş ve kendi keyfine bırakılmamıştır. Onun yapacağı işler ve yapmaması gerekenler, İlâhî hükümlerle bildirilmiştir. Dünyada irâdesiyle Allah'a kulluk etmesi için ona her türlü imkân sağlanmıştır. Allah'ın kendisine verdiği, maddî mânevî tüm imkânları O'nun istediği gibi kullanan kimse, dünyada ebedî hayatı kazanmış olur. Aksini yapan kişi de bu ebedî hayatın mutlu sonucunu elde edemez. Bunun içindir ki, her insanın âhîret hayatı, dünyadaki ömrüne göre değil; dünya hayatında yaptığı işlerine göre olacaktır.

Ebû Hureyre'den (r.a.), Rasûlullah (s.a.s.)'ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *“Yedi kimseyi Allah, kendi zıllından (gölgesinden) başka bir gölge olmayan Kıyâmet gününde kendi gölgesi altında barındıracaktır. Bunlar; 1-*

İmâm-ı âdil (adâletli müslüman devlet başkanı, idareci), 2- Rabbına itaat ve ibâdet eden genç, 3- Gönlü mescidlere bağlı olan kimse, 4- Birbirlerini Allah için seven ve yine Allah için buğz eden iki kimseden her biri, 5- Makam ve güzellik sahibi bir kadının isteğine rağmen “ben Allah’tan korkarım” diyerek haram işlemeyen erkek, 6- (Gönül hoşnutluğu ile) infak ettiğinden sol elinin haberdar olmayacağı kadar gizli olarak sadaka veren kimse, 7- Tenhada (li-sanen veya kalben) Allah’ı zikredip de gözü yaşla dolup taşan kişi.”³⁹⁴

Kıyâmet günü evlât ve malın fayda vermediği, ancak doğruların doğruluğunun fayda verdiği bir gündür. Geleceğinde hiç şüphe olmayan bu günde, insanlar kabirlerinden çıkarak Allah’ın huzurunda toplanacak ve hiçbir kimse -Allah’ın izin verdikleri müstesnâ- bir diğerine fayda veremeyecektir. İnsanların kendi organları yaptıklarına şahitlik edecektir.³⁹⁵ Kısacası bu günün, çok korkunç anları ve özellikleri vardır. Kıyâmet gününde insanın kendi yaptıklarından başka her şeyden, kesin olarak ümidini keseceği anlaşıyor.

Kur’an âyetlerinde ve hadis-i şeriflerde, Kıyâmet tasvir edilirken, yer ve gök nizamının bozulmasından ve bunların mahvolup toz haline gelmesinden bahsedilmiştir. “O gün arz (yer) başka bir arz olup değişecek; gökler de değişecek...”³⁹⁶ Bu âyetten de anlaşıldığına göre Kıyâmet, âlemin nizamının bozulmasının ve dünyadaki mevcut hayatın mahvolmasının ismidir. Ondan sonra yeni bir hayat başlayacak, bu yeni hayatın nizamı kurulacaktır. Kıyâmet inancı, dinin iman esaslarındandır. İnsanların davranışlarına yön vermede çok etkili olduğu içindir ki, İslâm, bu inancı kendi mensuplarının gönüllerine tam ve kâmil bir şekilde yerleştirmek istemiştir.

Kur’an’ın ve hadis-i şeriflerin belirttiği Kıyâmet gününün çeşitli durumlarına, ne yazık ki insanların pek çoğu, gerektiği şekilde samimi olarak inanmamaktadır. Dilleri ile “Kıyâmet günü haktır” derken, kalpleri o günden gâfil bulunanlar, dilleriyle inanmış, ancak davranışlarıyla o günü yalanlamış olanlardır. Şu da unutulmamalıdır ki, Kıyâmeti davranışlarla yalanlamak, yani sanki bu gün hiç gelmeyecekmiş gibi her türlü günah ve kötülükler işlemek, dil ile yalanlamak gibidir. Kıyâmetin vuku bulacağı

394 Buhârî, Bed’ul Ezân, 384, Tecrid-i Sarih Ter. c. 2, s. 617

395 41/Fussilet, 20-21

396 14/İbrâhim, 48

şüphesizdir. Çünkü bunu Allah haber vermiştir. Kıyâmeti inkâr etmek küfürdür.

Kıyâmetin ne zaman meydana geleceğini Allah, kullarına bildirmemiştir. O er geç vuku bulacaktır. Şu kadar ki, onun olacağı zamanı kimse tayin edemez. İnsana düşen görev, böyle bir günün geleceğini bilmek, ona inanmak ve o gün için hazırlanmaktır. Zaten bir hadis-i şerifte ifade edildiği gibi, insan ölünce kendi Kıyâmeti kopmuş demektir.

Âhirete iman etmek, öldükten sonra tekrar dirilmeye inanmak, hesap ve cezâ meselelerini kabullenmek, İslâm dininin inanç esaslarının bir bölümüdür. Allah'ın tek bir ilâh olduğunu kabul etmenin hemen ardından bunlara inanmak gereklidir. İslâm'da ulûhiyet gerçeği ile âhîret hayatının hakikati birleştirilip tek temel üzerine oturtulmuş, böylece itikadî, amelî ve ahlâkî değerler birleştirilerek bir bütün haline getirilmiştir.

İslâm tasavvurunda hayatın mânâsı, insan ömrünün teşkil ettiği şu kısa zaman değildir. Hatta bu hayatın anlamını, ne bir kavmin ve toplumun yüz yıllar süren ömrü, ne de bütün insanların süregelen hayatı ifade edebilir. İslâm tasavvurundaki hayat, şu görünen dünya hayatını içine aldığı gibi, Allah'tan başka kimsenin bilmediği âhîret hayatını da içine almaktadır. Mekân itibarıyla da, üzerinde insanların yaşamakta olduğu şu yeryüzünü içine aldığı gibi; âhîret yurdunu da ihtiva etmektedir. Yine âlemleri kucaklarcasına şu görünen kâinata şâmil olduğu gibi, her türlü gerçeklerini Allah'tan başka kimsenin bilmediği "gayb" âlemini de kapsamaktadır. O gayb âlemi, ölüm ânı ile başlayıp âhîret hayatıyla son bulur. Mâhiyet itibarıyla hayat, dünya hayatındaki şu bilinen yaşayışı kapsadığı gibi, ikinci hayat dediğimiz âhîret yaşayışını da içine almaktadır.

İşte Kıyâmete ve âhîret gününe iman etmek, böylesine zamanın sonsuz mesafesini, mekânın hudutsuz ufuklarını, hayat ve âlemlerin bitmeyen derinliklerini ve yüceliklerini ifade etmektedir. Bu inanç, kesinlikle kişinin dünya görüşünü değiştiren ve davranışlarını etkileyen bir inançtır. Her asırda olduğu gibi günümüzde de en önemli hususlardan biri, âhîret gününe iman etmek konusudur. Bunun içindir ki, Kur'an, tevhid inancıyla beraber bu inanç üzerinde ısrarla durmuş, Hz. Peygamber de pek çok sözleriyle bu inancın önemini belirtmiştir. Her konuda hakkı bildiren Allah, hak olan âhîret konusunda da önemle duruyor. Eğer insan yaptıklarından sorumlu

olmasaydı, o zaman iyilik ve kötülüğün farkı ortadan kalkmış olur, insan yaşayışı tamamen maksatsız ve gayesiz hale gelir, her iş neticesiz kalırdı. Oysa insan, maksatsız ve gâyesiz olarak yaratılmamıştır. Her insan, kendi iradesiyle yaptıklarının karşılığını görmeyecek olsaydı, o zaman iyilik ve kötülük aynı şey olur, günah ve sevâbın anlamı kalmazdı.

İnsanlar, bu dünya hayatında da az çok yaptıklarının karşılığını görürler. Bununla beraber şunu da unutmamalıdır ki, pek çok zâlim günahkârlar, kötülük yapan insanlar, bu dünyada rahat yaşarlar da, birçok iyi insan musibetlere mâruz kalır. Çünkü bu dünya, yapılan işlerin asıl karşılığının görüleceği yer değildir. İşte tüm işlerin karşılığının verileceği ve rabbânî adâletin tecellî edeceği an din günüdür.³⁹⁷

Allah'ın kâinat için koyduğu bazı kanunlar vardır. Adına Sünnetullah dediğimiz bu tabiat kanunlarından biri “cezâ=karşılık kanunu”dur. Yapılan hiçbir hareket karşılıksız değildir. Ateş yakar, ekilen tohum biter, olgunlaşan meyve yere düşer... Yani kâinatta neyi düşünssek, nereye göz atsak, Allah'ın koymuş olduğu bu “karşılık kanunu”nu görürüz. Atasözlerinde de “eden bulur”, “eşen düşer”, “her koyun kendi bacağından asılır”, “ne ekersen onu biçersin” gibi ifadeler, karşılık kanunu için örneklerdir.

Karşılık kanunu, en büyük adâlettir. Çünkü insan, daha önceden bildiği esaslara uyup uymamanın neye mal olduğunu bilmekte, seçimini hür irâdesiyle ona göre yapma imkânına sahip olmaktadır. Bu İlâhî kanuna göre, herkes amellerinin karşılığını görecektir, hiç kimse başkasının günahını çekmeyecektir.³⁹⁸ Bununla birlikte, ister hayır, ister şer olsun, yapılan en küçük iş karşılıksız kalmayacaktır.³⁹⁹ Bu da insanın, bahane bulma duygusunu yok edecek; “kendim ettim, kendim buldum” şeklinde bir neticeye varmasına yol açacaktır. Kâinatta her şeyin bir karşılığı olduğu gibi, yapılan hiçbir kötülük, kimsenin yanına kâr kalmayacaktır. Hal böyle iken, bütün karşılıkların görülebilmesi için, dünya hayatı elbette kâfi değildir. O zaman şöyle bir durumla karşı karşıya kalırız: Bir tarafta karşılık kanunu, diğer tarafta dünya hayatının buna kâfi gelmeyişi. Burada, “imtilan edilme” söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında “karşılık kanunu”, âhirete inanmanın zarûretini de ortaya koyar. Yani her şeyin bir karşılığı olacağına göre, dünya

397 Y. Çiçek, F. Yıldız, Din Günü İbâdet, s. 61

398 6/En'âm, 164; 17/İsrâ, 15; 53/Necm, 38

399 99/Zilzâl, 7-8

hayatının da bu karşılıklar için kâfi gelmediğine göre, mutlaka bir karşılık zamanı olmalıdır. İşte Fâtihada Allah bu “karşılık günü = din günü”nün tek sahibi olduğunu belirtmektedir.

Burada “din”, yapılan bir işin, kendi cinsinden karşılığı manasını ifade eder. Bu karşılık kanunu sebebiyle, dünyada da hesaba çeken Allah’tır; âhirette de hesaba çeken Allah’tır. Allah, karşılıkları imhal eder, ama ihmal etmez. (Karşılığını erteleyebilir, istediği vakitte verir; ama ihmal etmez.) Allah’ın bu “karşılık kanunu”, bütün ilmî disiplinlerce kabul edilmektedir. Burada problem, işin İlâhî boyutunun göz ardı edilmesidir.⁴⁰⁰

Dünya, âhiretin habercisi, âhiret dünyanın izdüşümüdür. İnsan adlı bu ölümsüz yolcu, birinden diğerine intikal ederek sürdürür sonsuz yolculuğunu. Çünkü ölüm, bir başka hayatın besmelesidir. Nübüvvet, insanlığın geçmişinin; âhiret ise geleceğinin tarihidir. Kur’an da, bu tarihin akacağı yatağın İlâhî projesi. İnsan, bu projeye bakarak tarihi değiştiriyor ve tarihi tarihe bu projeyle taşıyor.

Âhiret olmasaydı, insan insan olamazdı. İnsana irâde verildiği gün âhiret de verildi. Eğer seçiminin ödül ve cezâsını görmeyecekse yaratıklar arasındaki bunca ayrıcalığın gerekçesi ne ola ki? İşte bu nedenle âhiret, seçme hürriyetinin, irâde ve şuurun doğal sonucudur. İnsanın seçiminin Allah tarafından kaale alındığının, değerlendirildiğinin bir delilidir. İnsanı yaratan, onu yeryüzüne halife seçip irâde veren ve kendi ruhundan ruh üfleyen Allah’ın, en güzel kıvamda yarattığı kulunun istikbâliyle ilgilenmediğini düşünmek abes olacaktır. Boşuna mı yaratıldı şu muazzam makine ve yaratılanların en muhteşemi olan insan? Boş yere, abes bir iş olarak mı yaratıldı evren ve içindekiler? Cennet niçin yaratıldı? Cehennem lüzumsuz mu?

Âhiret, Allah’ın “vaad” ve “vaîd”inin, yani ödül ve cezâsının bir gereğidir. Suyu getirenle testiye kıranı mahlûk bile bir tutmazken Hâlık’ın bir tutması O’nun mutlak adâletine nasıl sığar? Eğer “şunu yaparsan ödüllendirilir, bunu yaparsan cezâlandırılırsın” deniliyorsa elbette sonuçta “iyi” olanla “kötü” olanın ayrılıp, yapana ödülü, yapmayana cezâsı verilecektir. Bu nedenle âhiret, adâlet-i İlâhînin kaçınılmaz sonucudur. Âhirete inanmamak adâlete inanmamak, adâleti istememek demektir.

---

400 A. Özbek, Kur’an’da Tevhid Eğitimi, 26

Âhirete iman, ölüm korkusunun insanda bir kâbusa ve kronik bir illete dönüşmesini engeller. Ölümünden sonra bir hayatın olduğuna inanan, kendisini koyvermez. Onun için, ölüm bir bitiş değil; bir intikaldır. Bu nedenle âhirete iman eden kâmil bir mü'min, hayatta bir kez ölür. Âhirete inanmayan kâfirse her ölümü hatırlayışta ölür. Bu nedenle âhireti inkâr edenler, mümkün olduğunca ölümü hatırlamak istemezler. Kendilerine ölümün hatırlatılmasından rahatsız olurlar ve beklenenden daha fazla tepki gösterirler. Bir de müslümanların ölümü güler yüzle karşıladıklarını, onunla sık sık selâmlaştıklarını düşünelim. İslâm medeniyetinde mezarlar şehirlerin ortasına yapılırdı. İslâm, insanların ölümü sık hatırlamaları için mezar ziyaretini Nebi'nin diliyle özendirmişti.⁴⁰¹

Kur'an, her sayfasında, insanı hem ruhun tarihine, hem istikbâline (âhirete) götürerek insana önünü ve sonunu hatırlatır. Bu nedenle mü'min, her ânında üç zamanı birden yaşayan insandır. Bu, ona süreklilik ve sorumluluk duygusu verir. Kur'an'daki Kıyâmet, cennet, cehennem, mahşer, mîzan ve sorgu sahneleri, mü'minde sorumluluk hissini ve fazileti güçlendirmek için istikbâline açılan birer penceredir.

*“Dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibârettir.”*⁴⁰² Oyuncaktan hoşlanan çocuklar mıyız, yoksa rûstümüzü isbat eden adamlar mı? Dünya oyuncağına verdiğimiz değerde saklı bunun cevabı. Oyuna dalıp çokça eğlenenler, çocuklar ve o seviyedeki çocuk akıllılardır.

Kıyâmet ve hesap günü şuûru, bize ölümü sık sık düşündürür ve bizi oraya hazırlar. Bu bilinçle ölüm râbitası, bir adım daha ileri giderek şehâdet rabitası yapmalıyız. Bu bilinç ve râbitalar, bize sadece âhiret azığı değil; dünyada kaybettiğimiz izzeti, insanlık onurumuzu da kazandıracak ve ölüm korkusunu yenen, ölümle sevdalanan bir seviyeye çıkaracaktır. Ancak bu sayede haklarımızı söke söke almak için dileniş değil direniş gerektiğini öğrenir ve canlı şehid olarak şerefli bir hayat süreriz. Bugün Yahudi, teknik imkâna sahip milyarı aşan kimlik müslümanlarından değil; intifâda coşkusunu sürdüren çocuk yaştaki genç yiğitlerden korkmaktadır. Ölümünden korkan gayr-ı müslim, en çok ölümünden korkmayanlardan korkar. Müslümanın müslümanca yaşamadığı her ortamda müslümanca ölme imkânı her an vardır. Her asırda olduğu gibi, günümüzde de birkısım insanın, Kıyâmet

401 M. İslâmoğlu, İman Risalesi, 285

402 6/En'âm, 32; 29/Ankebût, 64; 47/Muhammed, 36; 57/Hadid, 20

gününe iman etmeyişlerinin sebebi, öldükten sonra dirilmeyi uzak bir ihtimal görmeleridir. İnanmayanların görüşüne göre hayat, sebepsiz, hedefsiz ve gayesiz bir hareketten ibârettir.

Oysa her şeyde bir sır, o sırrın gerisinde bir hedef ve hedefin gerisinde de bir hikmet vardır. İnsan bir ölçü dâhilinde bu dünyaya getirilir, yine aynı şekilde takdir edilmiş olan âkıbete, cezâ ve hesap gününe döndürülmüş olur. Dünya hayatı da, her insan için bir imtihandır. İnsanların bütün bu gerçekleri bilip, bunların gerisinde kudret ve hikmet sahibi yüce Yaratıcı'yı düşünmesi gerekir. İşte bu bilgi ve düşünce insanı âhiret inancına götürür. İnsanların çokça hatırlaması gereken ölüm, her canlının kendisine erişeceği bir hâdisedir. Ölüm, kendi yolunda sapmadan ve durmaksızın ilerler. Ne geride bıraktıklarına, ne de ıstırap çekenlerin feryadına bakar. Korkanların korkusu, sevenlerin de sevgisi bunu önleyemez.

Hayatı sadece dünya hayatından ibâret görmek, çok ilkel bir düşüncedir. Kur'an, düşüncesi gelişmemiş bu tür kişilerin sözlerini ve durumlarını şöyle dile getirir: *"Onlar derler ki: 'Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yok! Tekrar dirilecek değiliz."*⁴⁰³

İslâm'da dünya, âhiretin tarlasıdır. Dünya hayatını ıslah etmek, ondan her tür kötülüğü ve bozgunculuğu kaldırmak, bütün insanlar için iyilik ve adâleti gerçekleştirmek gibi işlerde sarf edilen emek ve uğraşların hepsi, âhiret sermayesidir. Böyle bir inançla çalışan ve Allah'ın rızasını dileyerek gönülden bu güne inananların yeryüzünü ihmal etmeleri, azgınlıklara ve bozgunculuklara göz yumarak dünyayı terk etmeleri mümkün olabilir mi?

Bazı insanlar, -âhirete iman ettiklerini iddia etmekle beraber- kendilerini, câhilliğin ve azgınlığın akıntısına kaptırmışlarsa; bu, Allah'a ve âhiret gününe inandıkları için değil; âhirete imanlarının zayıf oluşundandır. Her asırda, âhireti inkâr edenler veya bu güne, inanılması gerektiği şekilde inanmamış olanlar, devamlı günah işlemeyi arzu edip buna karşı bir engelin çıkmasından korkanlar ve her şeye kadir Yaratıcının huzurunda hesap vermek istemeyenlerdir. İşte bunun için de öldükten sonra dirilmeyi ve âhireti hayal zannederler.

---

403 6/En'âm, 29

Âhiret gününe, Kıyâmete inanmak ve bu inancın gereğini yapmak, kötülüğe koşan her nefis için bir gem, günahı seven her insan için de bir engeldir. Bütün insanlığa hitap eden Kur'an, bu günün olmasını imkânsız görenlere en kesin ve doğru cevabı verir: *"İnsan, kendini bir nutfeden nasıl yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir hasım kesildi."*⁴⁰⁴ İnsanın yaratılışındaki hayret verici durumlar, organlarının yapısındaki çeşitli özellikler, onun tekrar diriltilmesinden çok daha önemli ve dikkat çekicidir. Allah'ın sanat ve kudretindeki bu incelikleri, mükemmellikleri bilip görenler, öldükten sonra dirilmeyi artık nasıl inkâr edebilirler? Ne yazık ki ünsiyet etmediği her şeyi inkâr, insanoğlunun tabiatındadır. Eğer o yılanı yüzüstü ve hem de sür'atle yürür görmese, ayaklardan başka şey üzerinde yürümeyi kabul etmezdi. Hatta insan, dünyayı görmeden, dünyadaki acayip haller ona anlatılsa, onları bile çoktan inkâra kalkardı. Şu halde, din gününü yakînen tasdik etmemek, bu kavramı anlamaktaki noksanlıktan ileri gelmektedir. Görünmediğinden dolayı, din gününe inanmayanlar, ilim adına cehâlet gösterenlerdir. *"Âhiret yurdu, sakıman muttakiler için daha hayırlıdır, düşünmüyor musunuz?"*⁴⁰⁵

Dünya, ne seçim ne de geçim dünyasıdır müslüman için; dünya kulluk/ibâdet dünyasıdır, imtihan dünyasıdır. Sınav esnâsında oyuna dalan, gülüp eğlen kimsenin imtihanında başarı şansı ne kadar olabilir? Gençler, üniversite imtihanına verdikleri önemi, esas sınava, büyük imtihana verseler, din günü bilinci nasıl hayata yansırmış, görürdük. Orta yaşlılar, yakın gelecekleri için hazırlayıp biriktirdiklerini, esas istikbâl için yatırıma dönüştürseler, örnek müslümanların sayısı nasıl artardı! *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes, yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."*⁴⁰⁶

Mücâdelenin, cihadın, şehâdetin olmadığı yerde Kıyâmet ve âhiret günü bilinci yeterince yok demektir. Ana vatanımız, baba diyarımız cennet olduğuna göre, biz memleketimizde gerekli ihtiyacımızı karşılamak için bu diyarda gurbete çıkmış durumdayız. Orada lâzım olan azığı unutup, buradaki görevimizi ihmal etmek ve buralarda oyuncaklarla oyalanmak ne kadar mantıklılıktır?

404 36/Yâsin, 77

405 6/Enâm, 32; Y. Çiçek, F. Yıldız, a.g.e. s. 65

406 59/Haşr, 18

Ne mutlu, Kıyâmet ve ahret bilincine sahip, ölüme ve ölüm ötesi hesaba hazır olan ve ölümden korkmayan, ölümlle dostluk kurabilen canlı şehidlere!

-19. ÂYET -

إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

“Şüphesiz, *bu bir öğüttür. Artık dileyen Rabbine doğru bir yol alır.*”
(19. âyet)

Şüphesiz ki Kıyâmet gününü, onun dehşetini ve Allah’ın orada kâfirlere nasıl azab edeceğini beyan eden bu âyetler, insanlar için bir ibret ve öğüttür. Unutan gafillerden kim, zamanı geçmeden bu öğütten faydalanmak istiyorsa iman ve itaat ederek Allah’a götüren yola, İslâm dinine girsin. Sebepler kolaylaştırılmış, yollar emre hazır hale getirilmiştir.

Bu âyette, gerek vahiy yoluyla insana gönderilen (tenzilî), gerekse Allah’ın yaratmasıyla meydana gelen (tekvinî) âyetlerin, öğüt ve uyarı içeren bir duyuru oldukları belirtilir. Bu ayette yer alan *tezkire* sözcüğü, *öğüt, uyarı ve nasihat içeren duyuru* anlamına gelir.

Bu mesajı alan insan, o günün dehşetinden korunmak ve ebedi saadete ermek için artık Rabb’ine varan bir yol tutmalıdır. Yani insan, imanla ibadeti (ameli) bütünleştirip dinin hayata akışını sağlamalı, nefsinin kötülüklerden arındırıp İslâmî kişiliğini diri tutmalıdır. Hemen belirtelim ki, doğru tercih yapıp vahyi hayatında aktif biçimde uygulayan insan, Rabb’ine varan bir yol tutmuş olur. Zaten bütün yollar, sonunda Allah’a varır. Bu âyet insana, doğruyu ve yanlış seçmede serbest olduğu, bu yüzden irâdesini kullanma biçiminden sorumlu tutulacağı mesajını da verir. Şu halde her şey, insanın irâdesini iyi veya kötü yönde kullanmasına bağlıdır. Çünkü insan, eğilimlerine hâkim olabilecek irâde ve güce sahiptir.⁴⁰⁷

407 Fahreddin Yıldız, Tefsir Notları

Muhammed Ali es-Sâbunî diyor ki: “Müfessirler şöyle der: “Bundan maksat, âhîret için bir sermaye olarak kalsın diye imana, Allah’a itaate ve sâlih amel işlemeye teşvik ve özendirmedir.”⁴⁰⁸

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “İşte (bu hatırlatmaları, bu uyarıları kapsayan) âyetler bir tezkire yani bir öğüt ve nasihat mânâsı taşıyan bir duyurudur. Artık dileyen Rabbine bir yol tutar. O günün şiddet ve dehşetinden korunmak ve Rabbine esenlik içinde ermek için iman, itaat ve güzel amelle Allah’a yaklaşılmaya çalışır.”⁴⁰⁹

-20. ÂYET -

إِنَّ رَبَّكَ يَغْلُمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنُصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ
وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ
الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ
فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَاتُوا الزَّكَاةَ وَقَرِّضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تَقَدَّمُوا لَأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ
اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

: أَدْنَىٰ : senin kalktığını : أَنَّكَ تَقُومُ : bilir : يَغْلُمُ : Rabbin : رَبَّكَ : şüphesiz : نَّ :
biraz eksiginde : اللَّيْلِ : gecenin : وَنُصْفَهُ : üçte ikisinden : مِنْ ثُلُثَيِ : biraz
: مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ : ve bir topluluğun : وَطَائِفَةٌ : ve üçte birinde : وَثُلُثَهُ :
yanındakilerden : اللَّيْلِ : geceyi : يُقَدِّرُ : şüphesiz Allah : وَاللَّهُ :
: ve gündüzü : عَلِمَ : bildi (de) : أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ : sizin bunu sayamayacağınızı
: kolay : مَا تَيَسَّرَ : okuyun (şu halde) : فَاقْرَءُوا : tevbenizi kabul etti : فَتَابَ عَلَيْكُمْ
: olacağını : أَنْ سَيَكُونُ : Allah bilir : عَلِمَ : Kur'an'dan : مِنَ الْقُرْآنِ :
: sizden : يَضْرِبُونَ : hastalananlar : مَرْضَىٰ : diğer bir kısmının da : وَآخَرُونَ :
: aramak için : يَبْتَغُونَ : veryüzünde : فِي الْأَرْضِ : dolaşacaklarını : مِنْ فَضْلِ اللَّهِ :

408 Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/108.

409 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili: 8/404.

Allah'ın lutfundan وَأَخْرُونَ : başka bir kısmının da يُقَاتِلُونَ : çarpışacaklarını
 فِي سَبِيلِ اللَّهِ : yolunda Allah فَأَقْرَءُوا : öyleyse okuyun مَا تَيْسَّرَ : kolay geleni
 الزَّكَاةَ : verin وَأَتُوا : namazı الصَّلَاةَ : dosdoğru kılın وَأَقِيمُوا : ondan مِنْهُ :
 zekâtı وَأَقْرِضُوا : ve borç verin اللَّهُ : Allah'a قَرْضًا : bir borç حَسَنًا : güzel وَمَا
 تَقَدَّمُوا : önceden takdim ettiğiniz şeyleri لِأَنْفُسِكُمْ : kendi nefisleriniz için
 هُوَ خَيْرٌ : hayır olarak تَجِدُوهُ : bulursunuz عِنْدَ اللَّهِ : katında Allah خَيْرًا :
 daha hayırlı وَأَعْظَمَ : ve daha büyük أَجْرًا : bir karşılık olarak وَاسْتَغْفِرُوا :
 bağışlanma dileyin اللَّهُ : Allah'tan إِنَّ اللَّهَ : şüphesiz غَفُورٌ : Ğafûr'dur
 رَحِيمٌ : Rahim'dir

“Şüphesiz Rabbin, senin ve yanındakilerden bir topluluğun gecenin üçte ikisinden biraz eksiğinde, yarısında ve üçte birinde kalktığını bilir. Şüphesiz geceyi ve gündüzü Allah takdir eder. Sizin bunu sayamayacağınızı bildi de tevbenizi kabul etti. Şu halde Kur'an'dan kolay geleni okuyun. Allah sizden hastalananlar olacağını, diğer bir kısmının da Allah'ın lutfundan aramak için yeryüzünde dolaşacaklarını, başka bir kısmının da Allah yolunda çarpışacaklarını bilir. Öyleyse ondan kolay geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir sûrette borç verin. Kendi nefisleriniz için önceden hayır olarak takdim ettiğiniz şeyleri, daha hayırlı ve daha büyük bir karşılık olarak Allah katında bulursunuz. Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah Ğafûr'dur, Rahim'dir.” (73/Müzzemmil, 20)

İlk âyetlerde gece namazına kalkılması ve bunun belli bir vakit içinde edâ edilmesi emredilmişti. Uygulamada hem gece namaza kalkma hem de istenen vakti tespit etme hususunda zorluk ortaya çıkınca yükümlülük hafifletilmiş veya maksadın kesin olarak vakte riâyet etmek ve mutlaka kılmak olmadığı, emrin teşvik ve tavsiye mahiyetinde olduğu açıklanmıştır. Gece namazının başlangıçta hem Hz. Peygamber'e hem de ümmete farz kılındığını, daha sonra halkın zorlandığı ortaya çıkınca onlar için nâfile, Hz. Peygamber için farz haline getirildiği görüşünde olanlar da vardır.⁴¹⁰

Müfessirler “Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyunuz” mealindeki bölümü iki türlü yorumlamışlardır:

410 Şevkânî, V, 371-372

a) Geceleri kolayınıza gelen miktarda teheccüd namazı kılınız;

b) Gece namazında Kur'an'dan kolayınıza gelen miktarda okuyunuz.⁴¹¹

Birinci yoruma göre mü'minler geceleyin belli bir vakte bağlı kalmadan ve farz olmaksızın kalkıp kolaylarına geldiği miktarda nâfile namaz kılarlar; ikinci yoruma göre ise gece kalkıp kıldıkları namazda Kur'an'dan kolaylarına gelen miktarda ve kolay gelen âyetleri okurlar. Bununla birlikte bu cümleyi, namazla alâkası olmaksızın, "Sadece Kur'an'dan kolayınıza gelen miktarı okuyunuz" şeklinde yorumlamak da mümkündür.⁴¹²

Âyetin bundan sonraki bölümünden anlaşıldığına göre hastalıktan, geçim temini için veya başka maksatlarla yapılan yolculuklardan; Allah yolunda cihadda bulunmak gibi mâzeretlerden dolayı Allah Teâlâ kullarına kolaylık lutfetmiş, yani mü'minlerin gece kalkıp kolaylarına geldiği miktarda namaz kılmaları farz değil mendup olmuştur.

Âyetin son bölümünde ise Yüce Allah mü'minlere, namazlarını usûl ve âdâbına uygun olarak kılmalarını, zekâtlarını vermelerini, Allah rızâsı için hayır yapmalarını, iyilikte bulunmalarını, fakirlere karşı şefkat ve merhametle davranıp onlara yardım etmelerini buyurmakta, dünyada bu tür iyi işler yapanların âhirette Allah katından bu yaptıklarının karşılığını kat kat alacaklarını haber vermektedir. Müfessirler genellikle burada geçen "*Namazınızı kılın, zekâtı verin*" cümlesindeki namazı beş vakit namaz, zekâtı da farz olan zekât olarak yorumlamışlarsa da sûrenin tamamının Mekke döneminde inen ilk sûrelerden olduğunu dikkate alırsak bu yoruma katılmak mümkün değildir. Çünkü beş vakit namaz ve belirli kurallara bağlanmış haliyle zekât vecibesi yıllar sonra farz kılınmıştır. Buna göre âyette, İslâm'ın beş temel erkânından ikisini teşkil eden namaz ve zekât ibâdetlerine ilişkin yükümlülük bilincini oluşturmanın ve bunların ilk uygulamalarını başlatmanın amaçlandığı söylenebilir. Kullar dünya hayatında ne kadar dikkat ederlerse etsinler hatadan kurtulamayacakları için sûrenin son cümlesinde Allah'tan bağış istemeleri emredilmiştir.⁴¹³

İbadette Denge ve Dinde Kolaylık İlkesi

411 bk. Şevkânî, V, 371-372; İbn Âşûr, XXIX, 283-284

412 bk. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, IV, 1881

413 Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrıncı, Prof. Dr. İbrahim Kafi Dönmez, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, V/412-413.

Bu âyet, Peygamber'in (s.a.s.) ve onunla beraber olan ilk nesil Müslümanlarının ibâdet yaşantılarından bir kesit sunmakta; *ibâdetde denge* ve *dinde kolaylık* ilkelerine yer vermektedir.

Bu âyetin, sûrenin ilk bölümünü oluşturan âyetlerden sonra indiği kesindir, ancak ne kadar sonra indiği konusunda farklı görüşler vardır. Hz. Âişe ve İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre, Müzzemmil sûresinin son âyeti, aynı sûrenin ilk âyetlerinden, yaklaşık bir yıl sonra nazil olmuştur. Said b.Cübeyr'den gelen bir rivâyete göre ise, bu âyet, sûrenin ilk bölümünü oluşturan âyetlerden on sene sonra inmiştir. Bu rivâyetlere göre, Müzzemmil sûresi'nin 20'inci âyeti, Mekke Dönemi'nde nazil olan âyetlerdendir.

Bir başka görüşe göre de bu âyet, sûrenin ilk kısmını oluşturan âyetlerden yıllar sonra Medine'de inmiş, sûrenin başındaki konu ile ilgili olduğu için Medine'de indiği halde bu sûrenin sonuna konmuştur. Çünkü bu âyette *Allah yolunda savaştan* söz edilir. Allah yolunda savaş, ilk kez Medine Dönemi'nde farz kılınmıştır. Bu da, âyetin Medine Devri'nde indiğini gösterir. Ancak bu yaklaşım, pek ikna edici değildir. Allah yolunda savaş, ilk kez Medine Dönemi'nde farz kılınmış olsa da, açıklamasını yaptığımız bu âyet, Allah yolunda savaş değil *savaşacak olanları* gelecek zaman kipi (se-yekûnu) kullanarak ifade etmiştir. Bu durumda âyet, gelecekte olacakların bir öngörüsü olarak değerlendirilebilir ve sûrenin de tamamıyla Mekke Dönemi'ne ait olduğu söylenebilir. Nitekim bu konuda İbn Abbas'ın şöyle dediği rivâyet edilir: *Müzzemmil sûresi'nin başında yer alan kıyam* (geceleyin ibâdet için kalkma) *emri, mü'minlere çok zor geliyordu. Sonra Allah merhamet buyurdu da bu emir hafifletildi. Allah'a hamd olsun ki o, daraltmadı* (zorlaştırmadı), *tam aksine genişletti* (kolaylaştırdı.) *Sûrenin öncesi ile sonu arasında yaklaşık bir sene kadar süre geçti.* İbn Abbas'ın bu açıklaması, hem tarihî bilgilere hem de İlâhî hikmete daha uygun düşmektir. Çünkü Peygamber (s.a.s.) ve ashâbı, sûrenin ilk âyetlerinde yer alan emre uyarak gecenin büyük bir kısmını, Kur'an okumak ve namaz kılmak için uyanık geçirmeye çalışıyor, geceleri pek az uyuyor, seherlerde Allah'tan bağışlanma istiyorlardı. Ancak günler ilerledikçe, Müslümanların işleri ve görevleri çoğaldı. İşler yoğunlaşınca da artık eskisi gibi gecenin çoğunu ibâdetle geçirmek güçleşti. İşte bu yüzden Yüce Allah, gece kalkıp ibâdet etmeyi hafifletmiş ve ibâdetle her türlü aşırılıktan uzak durulması gerektiğini belirtmiştir.

Âyetin beyanından anlaşıldığına göre, önceleri gece ibâdeti, Peygamber'e (s.a.s.) ve mü'minlerden bir kısmına hem tatlı geliyor hem de bu ibâdet onlara zevk ve huzur veriyordu. Bu yüzden onlar, geceleyin kalkıp onun üçte ikisini, yarısını veya üçte birini namaz kılmak ve Kur'an okumak için uyanık geçiriyorlardı. Ancak mü'minlerin hepsi, gece kalkıp uzun süre ibâdet etmiyor veya buna güç yetiremiyorlardı. Her şeyi her yönüyle bilen Yüce Allah, ileriye doğru insanların hepsinin geceleyin kalkıp uzun süre ibâdet edemeyeceklerini, onu ifa ve ihya etmeye güç yetiremeyeceklerini de çok iyi bildiği için gece ibâdetini hafifletmiş, bundan böyle belli bir vakit gözetmeden gecenin herhangi bir ânında kalkıp Kur'an'dan kolay gelenin okunmasını, ibâdette aşırılığa kaçılmamasını istemiştir. Görüldüğü gibi bu âyetle, gece kalkıp Kur'an okumak veya namaz kılmak büsbütün kaldırılmıyor, fakat insandan, kıraat ve ibâdet niteliği taşımak şartıyla ne miktar kolayına gelirse onu yapması isteniyor. Şu halde geceleyin kalkıp Kur'an okumak ve namaz kılmak isteyen kimse kalkıp bunları yapabilir; ancak kıraatı ve ibâdeti, öncesi gibi uzun tutmak şart değildir.

Bu âyette yer alan ve lafzen *onu sayamazsınız* anlamına gelen *len-tuhsû-hu* ibâresi, iki şekilde mânâlandırılabilir:

Bu ibârenin sonundaki zamir, daha önce geçen *takdir* kelimesinin yerini tutabilir ve bu durumda ibâre şu anlama gelir: "Siz, gecenin saatlerini bütün parçalarıyla eşit ve tam olarak sayacak şekilde takdir edemezsiniz."

İbârenin sonundaki zamir, *gece ibâdeti*'nin yerini tutan bir zamir olarak da kabul edilebilir. Bu durumda anılan ibâre, *ileride bu gece ibâdetini hepiniz tam olarak ifaya güç yetiremezsiniz* anlamına gelir. Demek ki sûrenin başında yer alan *geceleyin kalk* buyruğu, önceleri hazırlık mâhiyetinde özel bir emir olarak verilmiş, o hazırlık süreci tamamlanınca bu emir hafifletilip herkesin yapabileceği şekilde teşrî kılınmış ve genelleştirilmiştir. Artık isteyen herkes, geceleyin kalkıp Kur'an'dan kolayca okuyabileceği kadar okur, namazdan da kolayına geldiği kadar kılar. Allah'ın, ibâdetde güçlüğü kaldırıp kolaylık murat etmesi, O'nun insanlara karşı ne kadar lütufkâr ve merhametli olduğunu gösterir.

Allah'ın, kullarına bağışla yöneldiğini belirtmek için, âyette, *sizi affetti* anlamına gelen *fe-tâbe aleykum* ibâresi kullanılmıştır. Bu ibâredeki *tâbe* sözcüğü, *hatadan dönmek, pişman olmak ve affetmek* gibi anlamlar taşıyan

tvb kökünün türemiş şeklidir. Aynı kökten gelen *tevbe* sözcüğü ise, “insanın günah ve hatasını terk edip Allah’a dönmesini, Allah’ın da kendisinden af dileyen kuluna bağışla yönelmesini” ifade eder. Günahlardan kurtulma ve bağışlanma yolu olan *tevbe*, başlı başına bir ibâdet şeklidir. İnsan, dünya hayatında var olduğu sürece her an *tevbe* edebilir. Ancak insan için ömrün süresi meçhul olduğundan o hiç beklenmedik bir anda sona erebilir. Öyleyse insan, ölümün eşliğinde olduğunu unutmadan işlediği günahlardan bir an önce *tevbe* etmelidir. Asıl felâket, insanın kendine tanınmış olan imkânlardan yararlanmamasıdır. *Tevbe*, insana Allah tarafından sunulan bir umut oluğu, kurtulma ve bağışlanma yoludur. Bunun için insan, umutsuzluğa düşmeden geçmiş i imkân nisbetinde onarıp daha iyi bir gelecek kurma çabası içinde olmalıdır.

Âyette, gece kalkıp Kur’an okumak istenmektedir. Âyetin devamında namaz kılmaktan ayrıca söz edildiğine göre, buradaki emrin sadece Kur’an okumaya ait olması daha uygun düşmektedir. Ancak, hem kıraetin hakiki mânâsı muhâfaza edilerek hem de namaz manası gözetilerek bu ibâreyi, *namazda veya namaz hâricinde Kur’an’dan kolayca okuyabileceğiniz kadarını okuyun* şeklinde anlamak ve mânâlandırmak da mümkündür.

Bu âyette, gece ibâdetinin hafifletiliş nedenine açıklık getirilmekte; hastalık, meşru işlerle meşgul olmak ve Allah yolunda savaşmak gibi nedenlerle şartların değişebileceği, buna bağlı olarak da bazı hükümlerde değişikliğe gidilebileceği mesajı verilmektedir.

Allah, zorluğu değil, kolaylığı diler; insana gücünün üstünde bir şey teklif etmez. İslâm’da bir işin vazife olması, insanın o işi yapmaya güç yetirebilmesine bağlıdır. Bu yüzden İslâmî hükümler, mâkul ve âdildir; Kur’an da emirlerine bunun için kolaylık atfetmektedir. “...Allah size kolaylık diler, sizin için zorluk istemez.”⁴¹⁴ Peygamberimiz de şöyle buyurur: “Din kolaylıktır.”⁴¹⁵; “Dinin en hayırlı olanı, en kolay olanıdır.”⁴¹⁶; “Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın, zorlaştırmayın.”⁴¹⁷

---

414 2/Bakara, 185

415 Buhâri, İman 30; Nesâî, İman 28

416 Ahmed bin Hanbel, III/479

417 Buhâri, İlim 12, Cihad 164; Müslim, Eşribe 70-71

Şu halde dini, insanların nefret ettiği, ibâdeti de fıtratın kabul etmediği bir duruma sokmamak gerekir. Çünkü Allah'ın irâdesi, dinin insan hayatında aslî şekliyle ve kolayca uygulanır biçimde yer almasıdır. İslâm'ı, insan ve hayat gerçeğiyle çelişen bir kurum haline getirmek, İlâhî irâdeye ters düşeceğinden sonuç hüsrân olacaktır. *“Dinle yarışa giren her insan, mutlaka yere serilir.”*⁴¹⁸, *“Heleke’l-mütenattûn -Taşkınlar/aşırı gidenler helâk oldu.-”* Bunu Rasûlullah üç defa söyledi. ⁴¹⁹

Kolaylık, İslâm'ın en önemli ilkelerinden biridir. Peygamber (s.a.s.), bu ilkeyi: “Şüphesiz ki bu Din kolaylıktır. Her kim, (kolay olan) bu dini zorlaştırırsa altında kalır. Onun için orta bir yol tutun ve Dini en uygun bir biçimde uygulayın.”⁴²⁰ sözüyle dile getirmiş; o, sözleriyle daima kolaylığı tavsiye etmiş, uygulamaları ile de bizzat kolay olanı yapmıştır. Hz. Âişe (r.a.) şöyle diyor: “Yüce Peygamber, biri daha kolay, biri daha zor iki seçenekle karşılaştığında, mutlaka kolay olanı seçerdi.”⁴²¹ Çünkü zor iş, daha çok ihmale uğrar.

Allah Teâlâ, zor gibi görünen ibâdetleri farz kılmakla, esasen mü'min kullarını hayat mücadelesine, zorluktan kurtarıp kolaylığa ve rahatlığa kavuşturmayı dilemiştir. Namazla hevâsına direnecek, kötülük ve fahşâdan uzaklaşacak, oruçla kolay kolay cihad etmeye alışacak, lüzumunda sabır yolları öğrenilecek, zekâtla nefsinin paraya kul olmasından kurtulacak, hayatın zorlukları yenilecek, âhiret saâdetindeki güzellik, kolaylık ve saâdetlere erişecektir. İbâdetler insanı olgunlaştırır, insanı maddî ve özellikle mânevî yönden güçlendirir. İbâdet ve Allah'a tâat, O'nun hükümlerine riâyet, hevâsının/nefsinin kulluğundan kurtulmuş mü'min için hiç de zor değildir. Allah'a iman edip O'na teslim olan insan, zorlukları aşacak, daha doğrusu şeytanın zor gösterdiği kolaylıkları seçecektir. Şeytan, insana kötülüğü emreder, insanın kendini küçültüp basitleştirmesine, ibâdetleri zor zannedip onlarla yücelip güçlenmesine engel olmak ister.

Mü'min şeytana ve hevâsına kanmayacak, imtihanını kazanma gayreti içinde Allah'a kul olmanın, başka tüm kulluklardan daha kolay ve daha güzel olduğunu unutmayacaktır. İslâm'ın hükümleri ne zordur, ne de çok

418 Buhârî, İman 69

419 Müslim, İlim 7

420 Buhârî, İman 29

421 Buhârî, Menâkıb 23, Edeb 80; Müslim, Fezâil 77-78

basit. Müslüman da en küçük görevi zor kabul edip kaçan basitlikte ve tembellikte bir insan değildir. “Sen bir devsin, yükü ağırdır devin!” Devin yükü ağırdır, ama kaldıramayacağı kadar değildir. Dev için o yük kolay bir yüküdür, ama seviyesi küçük olanlar için o yük, kaldıramayacak kadar zor kabul edilebilir; bu konudaki problem, eşyanın içyüzüne vâkıf olamayan, kandırılıp yönlendirilebilen âciz alıcılarla bakmakta, yani serabı su, suyu da serap zannetmektedir. Mü’min, Allah’ın nûruyla bakar, kalp ve iman gözüünü devreden çıkartmaz. Bilir ki, kâfirler, bakmasını bilmeyen bakar körlerdir. “...Onların gözleri var, fakat onlarla görmezler, onlar gâfillerin ta kendileridir.”⁴²²; “Gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüslerdeki kalpler kör olur.”⁴²³

Allah, hiç kimseyi, yapması mümkün olmayan bir şeyden sorumlu tutmaz.⁴²⁴ Bununla birlikte, kişinin neyi yapıp neyi yapamayacağına kendisi karar veremeyeceği de açıkça anlaşılmalıdır. Belirli bir kimsenin, neyi yapabiliş neyi yapamayacağına karar verecek olan Allah’tır. Aynı şekilde, bir şeyin kolay veya zor olduğuna hükmetmek; şeytanın ve insan hevâsının/nefsinin kararına bırakılmamalıdır. Allah bizim için zorluk dilemediği, kolaylık istediği için,⁴²⁵ Allah’ın bize emrettiği tüm hükümler kolaydır. Ama nasıl birçok zorluğu ve çirkinliği bulunan haramları şeytan süslediği,⁴²⁶ kolay ve güzel gösterdiği gibi; Allah’a ibâdet ve itaati de zor göstermeye çalışır.

Müslümanca yaşamak, ibâdet ve tâatle Allah’a teslim olup O’na yönelmek, aslında hayatı kolaylaştırmaktır. Fakat insan şeytanla ve günahlarla imtihan edildiğinden nefsi/hevâsı ona ibâdetleri ve İslâmî hayatı zor gibi gösterir. Bu konuda Rabbimiz şöyle buyurur: “*Dünya hayatında onlara sadece bir azap vardır. Âhiret azâbı ise daha meşakkatlidir/şiddetli ve zordur. Onları Allah’tan (O’nun azâbından) koruyacak kimse de yoktur.*”⁴²⁷

Dindeki kolaylığın ölçüsü, Allah’ın hudûdudur. Allah’ın göstermediği kolaylıkları Allah adına, din adına göstermek dini tahrîf etmeye kalkmaktır. Sözgelimi, halka kolay cennet vaadleri yapılmakta, bol keseden sevap dağıtılmaktadır. Meselâ, şuna benzer ifâdeler çok duyulmuş ve yazılmıştır:

---

422 7/A’râf, 179

423 22/Hacc, 46

424 2/Bakara, 286

425 2/Bakara, 185

426 6/En’âm, 43

427 13/Ra’d, 34

“Fılan kandil gecesinde şu şekilde, şu rekâtta nâfile namaz bir yıl boyunca bütün günahların silinmesine sebep olur.” (Hâbuki, Peygamber sünnetinde ne kandil gecesi kutlamak, ne de anlatılan rekât ve şekilde namaz vardır, ne de bol keseden vaatler.) “Namaz kılmayan bir erkek, başını örtmeyen bir kadın, bu davranışlarla nasıl olsa kâfir olmaz, Allah affeder, o yüzden bu insanların davranışları eleştirilmemeli, din zorlaştırılmamalıdır; zaman sana uymazsa sen zamana uyarsın, sen Kitaba uymuyorsan, Kitabına uydu-rursun, tâviz vermeden yaşanmaz, devlete karşı tavır alınmaz, herkesle iyi geçinmeli, kâfirlere karşı da hoşgörülü olunmalıdır...” gibi yaklaşımlar, dini kolaylaştırmak adına tahrîf etmek demektir. Dine ilâveler (bid’atler) ve bu şekilde dini zorlaştırmalar ne kadar büyük suçsa, dinden eksiltmeler, dini insanların arzu ve hevesine uygun hale getirecek tâvizler de o oranda cinâ-yettir. *“Yoksa onların birtakım ortakları mı var ki, Allah’ın izin vermediği şeyleri, dinden kendilerine şeriat kıldılar? Eğer (azâbın âhirete ertelenmesiyle ilgili) o fasıl kelimesi olmasaydı, elbette aralarında hüküm (helâk kararı) verilirdi. Gerçekten zâlimler için acıklı bir azap vardır.”*⁴²⁸

İslâm; Basitlik Değildir Ama Kolaylıktır!

Kendisini, fitratın ve hayatın dini olarak tanıtan bir sistemin insan için en kolay ve âhenkli olanı sunduğu kuşkusuzdur. Çünkü fitrat/yaradılış nizamı olmanın ilk şartı, yaradılış ve insanla çatışmamaktır. Çatışmamanın ilk gereği de, hitâb edilen varlığı zora sürmemek olduğu kesindir. İslâm düşüncesinin temel kabullerinden biri de şudur: İnsanı yokuşa süren, hayat ve insan gerçeğiyle çatışıp çelişen ne varsa yaradılışa ve insana terstir. Böyle terslik ve aykırılıklar hayat tarafından itilir ve insan hayatında uzun süre tutunamazlar. Fakat burada bir noktayı akıldan çıkarmamak lâzımdır: Fitrat dinindeki kolaylık ve hoşgörü prensibi, herkesin kendisine kolay geleni yapması anlamını taşımaz. Bunun anlamı; fitrat dininin, insanlar için en kolay ve uygulanabilir olanı getirdiği merkezindedir.

Allah ve O’nun seçtiği ve mü’minler için örnek gösterdiği, tebliğ görevlisi Hz. Peygamber, altından kalkamayacağı hiçbir yükü insana yüklememiştir. İslâmiyet, insanı yokuşa süren, zorlayan, hayatı işkenceye çeviren emir ve disiplinler içermez ve böylesi emir ve disiplinleri kendi bünyesinin dışında sayar. Nefsi öldürmek, bedene işkence çektirmek, hayat ve insanlar-

dan kaçıp dağlarda münzevî olarak yaşamak, evlenmemek, gıdâ ve uykuyu terk gibi tavırlar Rasûlullah (s.a.s.) tarafından reddedilmiş ve din dışı ilân edilmiştir. Zorluk ve işkence bir yana; “*din kolaylıktır.*”⁴²⁹;

“*Dinin en hayırlı olanı, en kolay olanıdır.*”⁴³⁰; “*Esası, peygamberlik ve rahmet olan dini*”⁴³¹ insan için azap haline getirmek dine en büyük ihânet olacaktır. İbâdetler bir işkence, bir sıkıntı değil; bir iç ferahlığı ve Yaratıcı’ya huzur dolu bir yaklaşma oldukları sürece anlam taşırlar. Bunun içindir ki, “*Dinde zorlama ve baskı yoktur.*”⁴³² Dış görünüşü bakımından ne kadar mükemmel olursa olsun, insanın içten gelen isteklerinden kaynaklanmayan bir davranış, Allah katında değer ifâde etmemektedir.

İslâm, insanı köşeye sıkıştırıp ezmediği gibi, insanın kendi kendini baskı altına alıp ezmesine de karşı çıkmıştır. Tahrîm sûresinin ilk âyeti-nin meâli şöyledir: “*Ey Peygamber! Allah’ın sana helâl kıldığı şeyleri neden kendine haram ediyorsun?*”⁴³³ Bir başka âyette ise şöyle deniyor: “*De ki: ‘Allah’ın kulları için ortaya serdiği süs ve güzelliği, hoş ve temiz rızıkları kim haram etmiştir? De ki: ‘Onlar, dünya hayatında (inanmayanlarla birlikte) iman edenlerindir. Kıyâmet gününde ise yalnız mü’minlerindir.*”⁴³⁴ Bu İlâhî beyanlara dayanarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Maddî ve mânevî bütün zevkler, en ideal anlamda, vahyin gösterdiği helâller dâiresinde mevcuttur. Allah, bu konuda kulları adına, kullarından daha cömert davranmıştır. Haram alanına çıkıp orada zevkler arayanlar, İslâm düşüncesine göre, fıtratı bozuk, sapmış ve yaradılış âhengi bozulmuş dejenere ruhlardır. Dini, hayata zıt, yaşanması imkânsız denecek kadar zor bir kurum olarak görüp ondan kaçmalarına sebep olmak, din adına bir cinâyettir. Fıtrat dini, hayat ve insanla çatışmaz.

Allah’ın koyduğu ölçülere müdâhale edilemez. Bunlar, kâinat kanunlarıdır. Bu ölçülerin zedelenmesi insanı İslâm’ın dışına çıkarır. Fakat, bir konuda vahyin koyduğu kesin bir ölçü yoksa, başka bir deyimle konu, mu-bahlar dâiresine giriyorsa, o noktada kolaylığı seçmek, Hz. Peygamber’in tavrı ve emridir. Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: “Yüce Peygamber, biri daha kolay,

429 Buhârî, İman 29

430 Ahmed bin Hanbel, III/479

431 Dârimî, Eşribe 8

432 2/Bakara, 256

433 66/Tahrîm, 1

434 7/Arâf, 32

biri daha zor iki seçenikle karşılaştığında, mutlaka kolay olanı seçerdi.”⁴³⁵ “Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın, zorlaştırmayın.”⁴³⁶ Zoru seçmek, bir ifrattır. Her ifrat, bir tefriti gerektirir. Bu yüzdendir ki, Rahmet Peygamberi, Allah tarafından konmuş emir ve yasakları “az” bularak bunlara ilâveler yapmaya kalkanları kınamıştır. Esasen böyle bir tutum, dinin tek vaz’ edeni/koyucusu olan Allah’a noksanlık izâfe etmek anlamına gelebilir ve insanı şirke düşürebilir. Öte yandan, böyle bir tutum Allah’a güvenmekten çok, kendi nefsine yaslanmayı ve bu da insanın şuuraltında bir bozukluğun varlığını gösterir. Bu tip davranışlarla, kitle içinde sivrilmek isteyenlerin Hz. Peygamber’den asla itibar görmemeleri bunun en çarpıcı delilidir. Hz. Âişe (r.a.) şunu anlatıyor: Evlerine gelen bir kadının kim olduğu Peygamber tarafından sorulmuş, Âişe annemiz bu kadını tanıtırken onun çok namaz kıldığını söylemiş. Hz. Peygamber, bunun üzerine, takdir beklenen bir sırada, şöyle demiştir: “Heh! Sanki bir şey! Ben size fazlasını değil; gücünüzün yettiği kadarını tavsiye ederim.”⁴³⁷ Hz. Peygamber, oruçlu insanın iftar etmeden akşam namazını kılmasını yasaklamıştır. Bunun da ötesinde, bu tavrı, sünnete uymanın en güzel belirişi olarak göstermiştir. Burada vurgulanmak istenen şudur: Allah’ın bir emrini yerine getirmek için bütün bir gün nefsini ezmiş bir insanı; orucunu açmaya hazır ve müsâit hale geldiği bir zamanda, ikinci bir beklentiye, ikinci bir zorluğa itmek yer-sizdir.

Bazı nâfile ibâdetleri yerine getirme, azîmeti tercih etme konuları, bütün toplumu bağlamaz, onlara emredilmez. Bu çeşit takvâ ile ilgili gayretler, seçkin benliklere hitâb edilen istisnâlardır. Kolay olanı tercih, İslâm’ın genel tavrı ve insana tanıdığı bir haktır. Fert, bu hakkını kullanmayabilir. Problem, bu hakkın inkâr edilmesidir. Varlığı kabul ve ilan edilen hakkın, sahibi tarafından kullanılmamasına gelince, bu bir fedâkârlık olarak övülebilir, bir ahlâkî fazilet olabilir. Böyle bir tutum, fâiline maddî ve mânevî değerler de kazandırır. Fakat unutmayalım ki, bunu başarabilecek ruhlar çok azdır. İslâm ise, bütün insanlığa, büyük kitlelere ışık tutar. O, daima geneli, kamuyu, büyük yığınları dikkate alarak kurallar koyar; ancak bu kurallara mûnis yaklaşımlarla ve seçkin benliklere hitap edecek istisnâlar getirir. İslâm’ın bu istisnâî yanlarını kurallaştırarak onu, hayatı zora süren bir kurum haline getirenler, İslâm’ın karakteristik yapısını, genel tavrını bozmaktadır.

435 İbn Sa’d, I/369

436 Buhârî, İlim 12, Cihad 164; Müslim, Eşribe 70-71

437 et-Tâc, I/48

Bir hak ve yetki, önce teslim edilir, sonra bu haktan ferâgat için sahibine dâvet edilebilir. O, bu dâvete icâbet eder veya etmez. Hak sahibini hakkından vazgeçmeye zorlamak ayrı bir şeydir. Bunun adı zulümdür.⁴³⁸

İslâm, hayata/fitrata rağmen gelmiş bir din değildir. Onun amacı insana dünyayı dar etmek de değildir. Bilakis, hayata hayat vermek için gelmiştir. Dinin gâyesi, insanın fitratını zorlamaksızın dünya ve âhîret saâdetini te'mine mâtuftur. Din, insanı yeniden inşâ eden, ahlâkî tekâmülünü gerçekleştirmesine zemin hazırlayan bir hakikattir. İnsanı gerilimlerden uzak tutarak ihtiyaçlarının giderilmesini öngörür. Fıtrat dini İslâm, bu yapısı ile “kolaylık” üzere inşâ edilmiştir; kolaylık/yaşanılabilirlik bu dinin tabiatında vardır.

İbâdetlerin miktarı Allah tarafından belirlenmiş ve Elçisi tarafından da pratiğe aktarılmıştır. Bu açıdan, herhangi bir ziyâdeleştirme ya da noksanlaştırma kesin bir şekilde yasaklanmış ve bu yöndeki her davranış haddi aşma/bid'at olarak isimlendirilmiştir. Nitekim İmam Gazzâlî, ibâdetlerin miktarını, ilâçların karışımına benzetmiş ve sağlıklı bir netice alınabilmesi için bu ölçüye dikkat edilmesi gerektiğini ifâde etmiştir.⁴³⁹ İbn Teymiyye de, amelinin daha makbul olması için ameldeki meşakkati artırانlar hakkında şöyle der: “Bilmek lâzımdır ki, Cenâb-ı Hakk'ın rızâsı ve sevgisi, faydasız bir şekilde kendi kendine azap çektiirmek, canını zorluklara sürmekte değildir.⁴⁴⁰ Buna göre, kışın ortasında, sıcak su varken sevâbı çok olsun düşüncesiyle soğuk su ile abdest almak ve aynı anlayışla, yakında câmi varken uzaktaki bir câmiye gitmek, mâkul ve doğru değildir.

İslâm, kolaylık üzere binâ edilmiştir; yaşanılabilirlik bu dinin tabiatında vardır. Ancak bu, bir başıboşluğu, her şeyin câiz ve serbest olabileceğini ifâde etmez. Elbette ki bu kolaylığın da bir sınırı vardır. Kur'ân-ı Kerim'de yer yer şu ifâdelere rastlamaktayız: *“İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, onu orada ebediyyen kalmak üzere zemîninden ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte en büyük kurtuluş budur. Kim de Allah'a ve Rasûlüne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedî kalmak*

438 İslâm Düşüncesinde Din ve Fıtrat, s. 262-268

439 Gazzâlî, el-Munkızu mine'd-Dalâl, s. 111

440 İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, 10/192-193

üzere ateşe sokar.”⁴⁴¹; “İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, şüphe yok ki kendine zulmetmiş olur.”⁴⁴²

İnsanın kendine zulmetmesi, ifrâta kaçması ya da tefrîte düşmesi sûretiyle olur. Allah Rasûlü, ümmetini ibâddetlerle ilgili hayatta da i’tidâl üzere olmaya çağırmıştır. Hadislerde belirtildiğine göre, Rasûl-i Ekrem, ümmetine farz kılınıp ifâsında zorluk çekileceği endişesiyle terâvih namazının cemaatle kılınmasına üçüncü veya dördüncü geceden sonra ara vermiş, hastalık ve yolculuk esnâsında namaz ve oruç gibi ibâdetler için tanınan ruhsatları kullanmamayı uygun bulmamış, insan gücünü zorlayacak şekilde nâfile namaz kılmayı tasvip etmemiş, imamlık yapanların namazı uzatmalarını eleştirmiş ve dinî hükümleri aşırılığa kaçarak uygulamaya çalışanların bunda muvaffak olamayacaklarına dikkatleri çekmiştir.

İslâm, sadece takvâ sahibi elitlerin, âlim ve mücâhidlerin/savaşçıların dini değil; bedevîlerin, ihtiyar kadınların, ortalama kültür ve bilgiye sahip yığınların da dinidir. Saçı başı dağınık, bedevî bir müslüman, Rasûlullah’a gelerek, Allah’ın kendini yükümlü tuttuğu ibâdetleri sormuştu. Peygamberimiz de; şehâdet kelimesi ve farz olan 5 vakit namaz, Ramazan orucu, her yıl zekât ve ömürde bir kere hac konusunu ve zekâtı saymıştı. Adam: “Sana ikramda bulunan Allah’a yemin olsun ki, bu söylenenlerden fazla bir şey de yapmam, eksik de bırakmam” diyerek çekip gitmiş, Peygamberimiz (s.a.s.) de arkasından şöyle demiştir: “Şâyet dediğini yaparsa bu adam kurtulmuştur.”⁴⁴³

Dinin tüm hükümleri, beşerî ve askerî yapıda emirler ve yasaklar sıralaması halinde değildir. Farz, vâcip, sünnet, müstehap, mubah sıralaması ve haram, tahrîmen mekruh, tenzîhen mekruh, müfsid gibi merdiven basamakları vardır. Yine, azîmet ve ruhsat tercihi sözkonusudur. Ruhsatlar, İslâm’ın her şart ve ortamda kolaylıkla yaşanabilmesi, yükümlülerden ağır yüklerin kaldırılması ve İslâmî hükümlere henüz yeterince bağlı olmayanları onlara alıştırmak için başvurulacak kolaylıklardır. Müslümanlar, hayatın akışı içerisinde çeşitli zorluklarla karşılaşır. İbâdetlerini yerine getirirken, kendilerinden kaynaklanmayan zarûret durumuyla karşı karşıya gelebilirler. Bu gibi durumlarda ruhsatlar onların önünü açabilir. İhtiyaç oldu-

441 4/Nisâ, 13-14

442 65/Talâk, 1

443 Buhârî, Savm 1; Müslim, İman 9

ğu zaman ruhsatlardan herkes yararlanabilir. Bir konuda ruhsat gündeme gelirse, mü'minler azîmetle amel etmeye zorlanamaz. Dileyen azîmet ile, dileyen ruhsat ile amel eder. Ruhsat ve kolaylığı kullanma da, Yaratıcı'nın kuluna verdiği bir hak olduğuna göre, bu haktan yararlanıp yararlanmama meselesi, kulun tamamen serbest seçimine kalmıştır.

Nâfile ibâdetler, sünnet olan sınır aşılmamak şartıyla istenildiği kadar yapılabilir. Ama başkalarına emredilemez, bunlar dinin olmazsa olmazları arasına sokulamaz. Tebliğ ve tavsiyede önceliği alamaz. Tevhidi hususlardan, farzlardan daha önemli gibi gösterilemez. Aksi takdirde din zorlaştırılmış, ölçü kaçırılıp ifrâta gidilmiş olur.

Müslümanca Yaşayış Güzel ve Kolay; Gayri İslâmî Hayat Çirkin ve Zor Bir Yaşamdır: İnsanı en iyi tanıyan, onun gücünün neye yeteceğini bilen merhametli Allah, ona kolay dini vermiş, kaldıracabileceği yükü yüklemiştir. Allah'a teslim olmuş müslüman bir kula da Allah'a itimat, güven ve tevekkül yakışır. "Sen bunları yapabilirsin, gücün yeter, bunlar kolaydır, senden zorluk istemiyorum" deniyorsa, "hayır, yapamamam, zor!" demek, her şeyden önce bir isyan ve yalanlamadır. Sırât-ı müstakîm, dosdoğru yol demektir; Peygamberlerin, siddıkların, şehid ve sâlihlerin⁴⁴⁴ yoludur. Bu dosdoğru İslâmî yolda yolculuk kolaydır, ayağı kaymadan nice insan bu yoldan yürümüştür. Ayrıca bu yolda tehlikelere karşı uyarılar, işaretler, yardımlaşmalar, İlâhî ikram ve ihsanlar vardır. Diğer yollar sapıklıktır, dolambaçlı, zigzaglarla dolu ve kaygandır, zordur. Yaşadığımız ülke dâhil, hemen bütün dünyada yürürlükteki kapitalizm, insanların hayatını zorlaştırmaktan başka bir şey getirmemiştir. Tüketim ve israf toplumu, bunalım toplumuna dönüşmüştür. Herkes daha çok tüketmek için, daha çok kazanmaya, dolayısıyla daha zor bir hayata kendini mahkûm ediyor. Bu, kırılması mümkün olmayan bir kısır döngüdür.

İslâm'ın dışındaki tüm düzenler, dünya görüşleri ve ideolojiler birer şirk düzenidir. Şirk ise, büyük bir zulümdür. "*Gerçekten şirk, büyük bir zulümdür.*"⁴⁴⁵ İslâm dışı düzenler ve uygulamalar zorbalık ve zulümdür, ağır yüküdür. Haksız vergiler, hortumlar, adâletsiz hukukî düzenlemeler, halkın sırtındaki ağır yükler. Toplumdaki bütün bireylerin şikâyet ve huzursuzluğu, zorlukların isbatıdır. İnsanların hayatını kolaylaştırma vaadiyle orta-

444 4/Nisâ, 69

445 31/Lokman, 13

ya çıkan materyalizm ve kapitalizm hayatın düzenini bozmuş, insanların fitratını dejenere etmiş ve ihtiyaç kavramını alabildiğine genişletip bitmek tükenmek bilmeyen yarış içinde insanları tüketim araçlarının, teknolojik aygıtların kölesi yapmış, maddî-mânevî zorluk üstüne zorluklar üretmiştir.

İman cesârettir, takvâ sahibi olmak güçlü olmaktır. Mü'min inanır ki, Allah zoru kolaylaştırır, kolayı zorlaştırır; bütün bunlar İlâhî hikmet ve sünnetullah dâhilinde ortaya çıkar. Hayattaki zorlukların kolaylaştırılmasının adı İslâm'dır. Şeytan olumlu bir şeyi terkettirmek için onu zor gösterir. İnsan zordan kaçmaya meyillidir. Ama bu şeytanî/nefsî oyuna gelmeyen nice insan sebat ve ısrar ederek başarılı olmuş, bir zamanlar kendisinin veya başkalarının zor dediğinin hiç de zor olmadığını anlamış ve isbat etmiştir.

Sevgi dağları deldirir, olmazları oldurur. Esas sevgi, Allah sevgisi ve Allah için olan sevgidir. Dini, imanı sevdiren de Allah'tır. *"Allah, size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde süsleyip çekici kıldı ve size küfrü, fıskı ve isyânı çirkin gösterdi. İşte onlar, doğru yolu bulmuş/irşâd olmuş olanlardır."*⁴⁴⁶ İman sevgisi, dünyadaki her zorluğu kolay ve güzel kılan esrârengiz bir güçtür. Zorlukların en büyüğü, fedâkârlığın en yücesi, candan geçmektir. Ama Allah sevgisiyle dolu bir mü'min şehâdeti kolaylıkla arzular ve bu arzusuna ulaşmak için gözüne güzel gelen ölüm de ona kolaylaştırılır: *"Sizden biriniz karıncanın ısırmasından ne kadar acı duyarsa, şehid olan kimse de ölümünden ancak o kadar acı duyar."*⁴⁴⁷

Günümüzde İslâm'ı yaşamak ve hayata geçirmekle ilgili zorluk, dinin ve dinî kuralların zorluğundan ileri gelmiyor; İslâm düşmanı egemen güçlerin ve tâğûtî düzenlerin, müslümanların dinlerini yaşaması önüne sayısız engeller koymasından, baskı ve zulümlerinden kaynaklanıyor. Dinin yaşanması zorlaştırılıp haramlar, mecbûrî istikamet işaretleriyle topluma dayatılınca kısır döngü şeklinde hayatın her alanı da zorlaştırılmış oluyor.

Kolaylık, gerçek din için geçerlidir. Dini parçalara ayırmak veya infak, sâlih amel ve takvâ gibi esasları ihmal etmek, sünnetullah gereği kolaylık yolunu terk etmektir. Din, bir bütün olarak kolaydır. İlâve veya eksiltmelerle değiştirilen, atma ve katmalarla dejenere ve tahrîf edilen bu din Allah'ın râzı olduğu, tamamlanmış İslâm dini olmaktan çıktığı için kolaylık

446 49/Hucurât, 7

447 Tirmizi, Fezâilu'l-Cihâd 26; Nesâî, Cihad 35; İbn Mâce, Cihad 16

da kaybolur. Namaz kılmayan kimsenin, fahşâ ve münkerden uzaklaşması zordur. Oruç tutmayanın sabırlı olması ve cihada hazırlanması kolay değildir; aynen zekât vermeyenin, infak etmesi ve fedâkârlık göstermesinin zor olduğu gibi. İbâdetlerle güçlenmeyen ve fitratındaki güzelliği korumayan bir insana İslâm'ın bazı emir ve yasakları zor gelebilecektir.

Temel gıdalarla yeterli şekilde beslenmeyen, vücut için zarûrî yiyecekleri yemeyen kimse gerekli enerjiye sahip olamadığı için za'fiyetten dolayı nasıl basit işleri yapmakta zorlanırsa, mânevî/rûhî gıdalarını almayan kimse de mânevî ve psikolojik za'fiyetinden ötürü, aslında hiç de zor olmayan görevleri yerine getirmekte zorlanacaktır.

Allah'a kulluğun zor olduğunu zannedenler, nasıl zorluklar içinde kıvrınıyorlar, farkında değiller. Hakkı görmek istemedikleri için, bâtil kendilerine şirin, din de zor geliyor. Kula kulluk ve kendi gibi ya da daha aşağılarına boyun eğmek, insan fitratına ve onuruna ters nice zorlukları bu insanımsılar nasıl değerlendiriyorlar? Stres ve bunalımlar, psikolojik rahatsızlıklar, ahlâkî problemler, maddî kayıplar, hastalıklar, bitmeyen şikâyetler... hep gayri İslâmî yönelişlerin bu dünyadaki zorluklarıdır. Şeytan, güzel amelleri zor göstermeye çalıştığı gibi, fâsıkların da amellerini süsler, zorları kolay zannettirir. İçki içmek ve sonrasına katlanmak hiç de kolay olmadığı halde, şeytan içkiyi güzel ve kolaylık gibi sunabilir. Fâhişelik ve onlarla zinâ etmek, AIDS gibi riskleriyle, maddî-mânevî pislik ve sıkıntılarıyla hiç de kolay bir şey olmasa gerektir.

“Lâ râhate fi'ddünya.” İnsan, zaten dünyada tam ve mutlak bir kolaylık içinde yaşayamaz; Bu kural, zengin-fakir, her dönem ve her yerdeki tüm insanlar için geçerlidir. Yoksa, cennetin kıymeti olmazdı. İnsan, hayatın zorluklarını ya Allah için çekecek ve bu zorlukları kolaylık ve güzelliklere çevirecek ve âhiret sermayesi yapacak, ya da gayri meşrû bir amaç uğruna zorluklara katlanacak, zorluklar katlanarak büyüyecek ve öteki dünyada zor bir hayat onu bekleyecektir.

Geleneksel Din Anlayışı ve Yozlaşmasının Sonucu: Dinin Zorlaştırılması

Kur'an ve Sünnet çizgisinden sapma, Hz. Peygamber tarafından her bid'atin dalâlet/sapıklık olduğu belirtilmesine rağmen bazı bid'atlerin “ha-

sene/güzel” olduğu anlayışı ve bu düşüncenin sonucu “tamamlanmış din”e ilâveler, dini zorlaştırma çizgisini başlatmıştır. Giderek, fikhî/mezhebi hükümler Kur’an ahkâmı gibi, ictihad ve yorumlar dinin kendisi gibi, beşerî ve göreceli doğrular mutlak hakikat gibi, fazîlet ve tavsiyeler farz gibi görülmeye/gösterilmeye başlanmış, din ortalama insanın kaldıramayacağı zorluklarla dolmuştur.

Kur’an; öğrenilmesi, okunması, ezberlenmesi ve hayata geçirilmesi kolay olan, Allah tarafından kolaylaştırılmış olan bir kitap olduğu halde,⁴⁴⁸ Kur’an’ın zor olduğu, halkın anlamasının mümkün olmadığı belirli çevrelerce ısrarla belirtilmiştir. Kur’an’ın sadece okunması, ezberlenmesi değil, aynı zamanda insanlar öğüt alsın diye kolayca anlaşılmasını sağlamak için Arapça indirildiği halde,⁴⁴⁹ kolaylaştırılmış Kur’an’ın yerine tavsiye edilen başka beşerî kitaplar dini zorlaştırmıştır. Ruhbanlık benzeri aşırılıklar yasaklanmış olmasına rağmen; çile, inzivâ hayatı, azîmet ve zorluğu tercih etmek gerektiği, zora tâlip olunmasının şart olduğu, kendine ezâ verme, bir lokma-bir hırka anlayışı, dinin zorlaştırılmasında büyük etkenlerdendir. Sözelimi resmin ve müziğin her çeşidi haram kabul edilmiş, bazı yiyecek ve giyecekler dinden, hatta kutsal kabul edilmiştir. Allah ve Rasûl’ünün haram kılmadığı nice hususlar, birçok yazarın eserinde ve konuşmacının dilinde haram ve günah ilan edilmiş, halk da “o haram, bu haram; şunu yapmak günah, bunu yapmak günah; İslâm’ı yaşamak mümkün değil, öyleyse boş ver gitsin!” demiştir.

İslâmî hayatı ve hayatın İslâmîleştirilmesini aşırı idealize etmek de dini zorlaştıran başka bir etkidir. Toplumun tümü veya önemli bir bölümünün harekete geçmesiyle ya da bir kıyamla gerçekleşebilecek şeylerin suçunu karşımızdaki müslüman bireylere atfetmek ve bunları şikâyet tarzında, sıkıntı ve görev kaçkınılığı olarak sunmak, mükemmeliyetçilik, hem hastalıklı bir tipi ortaya çıkarmakta ve hem de hastalıklı, ütöpik, hayata uygulanamayan ideal bir din anlayışını doğurmakta ve dini yaşamanın imkânsızlığı vurgulanarak din zorlaştırılmaktadır. Kendini dâvet ve tebliğ görevini yüklenmek zorunda hisseden, samimi, ama “kolaylaştırın, zorlaştırmayın!” ilkesinden ve bunun nasıl pratize edileceğinden habersiz genç, aşırı idealize edilmiş, zor bir tablo ile, “cihad, İslâm devleti, tâğutlara savaş, zorluklara tâ-

448 54/Kamer, 17, 22, 32, 40; 19/Meryem, 97

449 44/Duhân, 58

lip olmak...” kavramlarının öne çıktığı dini sunmakta, muhâtabını da suçlamakta ve ilk elde ve hemen çok şey beklemektedir. Bu tavır, bırakın “çok”u, “az”ın bile oluşmasına engel olmakta, hatta bazen eldekinin bile gitmesini neticelendirmektedir.

Bu tavrın bir benzeri, bazı müslümanların bireysel İslâmî yaşayışı için de sözkonusudur. Güçlü iman, sabır, ibâdetlere özen, ahlâkî tutarlık, insanî ilişkilerde düzey gibi hususlarda yeterli olmadığı ve mânevî/psikolojik altyapı eksikliği ve bazen hastalıklı ve zigzaglarla dolu tavırlarına rağmen, dozu yüksek tutulmuş nâfile ibâdetler, fazla infak, fedâkârlık ve aşırı faâliyet içinde ezilebiliyor, ifrattan tefrîte yuvarlanabiliyor. Belirli bir zaman sonra da, bir müslümanın asgarî görevlerini bile terkeden çizgiye gelebiliyor. Hâfızlığa zorlanıp, insanî ve İslâmî olmayan usûllerle zorla hâfız yapılan nice gencin, hayatı boyunca Kur’an’dan ve dâvâdan uzak yaşaması gibi durumlar hep dinin zorlaştırılması ve idealize edilmesiyle ilgili problemlerdir.

İslâmî faâliyet ve hizmetlerde dâvânın yükü ve sorumluluğu fedâkâr ve gayretli bir tek kişinin üzerine yüklenmekte, onlarca insanın yapacağını bu bir kişi aşırı zorluklarla yerine getirmektedir. Cemaatin diğer fertleri de sadece onu eleştirip onun moralini bozmaktadır. Bunun sonucu olarak üzerine aşırı yük yüklenen kişi maddî ve mânevî yönden yıpranmakta ve bir zaman sonra ister istemez bir köşeye çekilip pasifize olmakta, hatta bazen dâvâdan, faâliyetten soğumaktadır.

Kolaylığın Sınırı; İlâhî Ölçü ve Hevâ

Allah Teâlâ, zor gibi görünen ibâdetleri farz kılmakla, esasen mü’min kullarını hayat mücâdelesine, zorluktan kurtarıp kolaylığa ve rahatlığa kavuşturmayı dilemiştir. Namazla hevâsına direnecek, kötülük ve fahşâdan uzaklaşacak, oruçla kolay kolay cihad etmeye alışacak, lüzumunda sabır yolları öğrenilecek, zekâtla nefsinin paraya kul olmasından kurtulacak, hayatın zorlukları yenilecek, âhîret saâdetindeki güzellik, kolaylık ve saâdetlere erişecektir. İbâdetler insanı olgunlaştırır, insanı maddî ve özellikle mânevî yönden güçlendirir. İbâdet ve Allah’a tâat, O’nun hükümlerine riâyet, hevâsının/nefsinin kulluğundan kurtulmuş mü’min için hiç de zor değildir. Allah’a iman edip O’na teslim olan insan, zorlukları aşacak, daha doğrusu

şeytanın zor gösterdiği kolaylıkları seçecektir. Şeytan, insana kötülüğü emreder, insanın kendini küçültüp basitleştirmesine, ibâdetleri zor zannedip onlarla yücelip güçlenmesine engel olmak ister.

Mü'min şeytana ve hevâsına kanmayacak, imtihanını kazanma gayreti içinde Allah'a kul olmanın, başka tüm kulluklardan daha kolay ve daha güzel olduğunu unutmayacaktır. İslâm'ın hükümleri ne zordur, ne de çok basit. Müslüman da en küçük görevi zor kabul edip kaçan basitlikte ve tembellikte bir insan değildir. "Sen bir devsin, yükü ağırdır devin!" Dev in yükü ağırdır, ama kaldıramayacağı kadar değildir. Dev için o yük kolay bir yüküdür, ama seviyesi küçük olanlar için o yük, kaldırılamayacak kadar zor kabul edilebilir; bu konudaki problem, eşyanın içyüzüne vâkıf olamayan, kandırılıp yönlendirilebilen âciz alıcılarla bakmakta, yani serabı su, suyu da serap zannetmektedir. Mü'min, Allah'ın nûruyla bakar, kalp ve iman gözünü devreden çıkartmaz. Bilir ki, kâfirler, bakmasını bilmeyen bakar körlerdir. *"...Onların gözleri vardır, fakat onlarla görmezler, onlar gâfillerin tâ kendileridir."*⁴⁵⁰; *"Gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüslerdeki kalpler kör olur."*⁴⁵¹

Sahip olduklarından veren, takvâya sarılan, güzelliği benimseyen kişi ve toplumlar için hayat kolaylaştırılır; onların yüsre ulaşmaları rahatlıkla sağlanır. Kur'an, bu konuyu ifâde ederken "yüsrün teysîri" deyimini kullanıyor ki bu yüsrü yüsr ile elde etmeyi sağlamak demektir. Kolayı sevip aramak yetmez, kolayı elde etme kolaylığını da yakalamak lâzımdır. İşte, Kur'an bu sırra dikkat çekiyor.⁴⁵² Cimrilik yolunu seçen, insanlarla hiçbir madde ve gönül alışverişinde bulunmayan, güzelliği yalanlayıp gerçek güzele sırt çeviren kişi ve toplumlar ise zora, zorluğa sürülür. Kur'an burada "usrün teysîri" deyimini kullanıyor ki, zorluğu kolay zannettirmek demek olur. İnsanoğlu, kuruntu, gaflet ve yanlış bilgilerin tutsağı haline gelince, zoru kolay sanabilir ve hiç farkında olmadan başına binlerce sıkıntı ve problem sarabilir.⁴⁵³

İnsanın hevâsı/nefsi, arzu ve hevesleri, doğrunun ölçüsü olmadığı gibi, kolaylığın ölçüsü de olamaz. "Hoşunuza gitmediği halde savaş size yazıldı/

450 7/A'râf, 179

451 22/Hacc, 46

452 92/Leyl, 5-7; 87/A'lâ, 8

453 Bkz. 92/Leyl, 8-10

farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, hâlbuki siz bilmezsiniz.⁴⁵⁴ Dünyada insan nefsinin hoşuna giden çok şey vardır. Nefis onlara sahip olmak ister. Hatta onlara sahip olmak uğruna yanlış yollara sapabilir, meşrû olmayan işlere meyledebilir.

Nefis çoğu zaman Din'in tekliflerini ağır bulur, onları yerine getirme noktasında tembellik yapar. Nefsin, dünyalıklar peşine düşüp daha da azgınlaşması, Din'in tekliflerinden uzaklaşıp kendi hoşuna gideceği şeyleri yapması için şeytan sürekli kışkırtıcı bir rol üstlenir.

İmtihanın gereği bazı zorlukların, daha doğrusu nefsin ağır bulduğu birtakım güçlüklerin, ya da zor zannedilen bazı görevlerin olması normaldir. Aslında Din'in teklifleri insanın yapısına, tabiatına uygundur. Rabbimiz insana taşıyamayacağı hiçbir yük yüklemez.⁴⁵⁵

Ancak, yeryüzünde bulunuşunun, var olmasının sebebini anlamayıp, kendi hevâsına göre yaşamayı seçmiş kimseler; Din'in tekliflerini ağır bulurlar. Nitekim müşrikler, kendilerinin Kur'an'a dâvet edilmelerini çok ağır bir teklif olarak kabul etmektedirler.⁴⁵⁶

Eski ümmetler, başlarında peygamberler olduğu halde, çok büyük zorluklarla imtihan olmuşlardı. Habbâb İbnu'l-Eret (r.a.) anlatıyor: "Rasulullah (s.a.s.) Kâbe'nin gölgesinde bir bürdeye yaslanmış otururken, gelip (müşriklerin yaptıklarından) şikâyetle bulunduk: "Bize yardım etmiyor musun, bize duâ etmiyor musun?" dedik. Şu cevabı verdi: "Sizden önce öylere vardı ki, kişi yakalanıyor, onun için hazırlanan çukura konuyor, sonra getirilen bir testere ile başının ortasından ikiye bölünüyordu. Bazısı vardı, demir taraklarla taranıyor, vücudunda sadece et ve kemik kalıyordu. Bu yapılanlar onları dininden çeviremiyordu. Allah'a kasem olsun Allah bu dini tamamlayacaktır. Öyle ki, bir yolcu devesine bindimi Sana'dan kalkıp Hadramût'a kadar gidecek, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak, koyunu için de sadece kurttan korkacak. Ancak siz acele ediyorsunuz."⁴⁵⁷

454 2/Bakara, 216

455 2/Bakara, 286

456 42/Şûrâ, 13

457 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 29, Menâkıb 25, İkrâh 1; Ebû Dâvud, Cihad 107, hadis no: 2649; Nesâî, Zinet 98

Allah, eski ümmetlerin bu zor imtihanları gibi imtihana tâbi tutulmamız ve ağır yüklerden muaf olmamız için Kendisine duâ etmemizi bize öğretir: “*Rabbimiz, bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme. Bizi affet, bizi bağışla, bize acı!*”⁴⁵⁸ Hz. Mûsâ şeriatının İsrâiloğullarına yüklediği ibâdetlerin ağırlığı, Hz. İsa’nın kendi tâkipçilerine tavsiye ettiği dünyayı terk etmeye ve ondan sonra hıristiyanların icat ettiği ruhbanlık özellikleri gibi durumları, kaldıramayacağımız veya çok zorlanacağımız imtihanlardan Allah’ın bizi muaf tutmasını istiyoruz. “Rabbimiz, bizden önce Senin yolundan gidenlerin sındığı zor engel ve sınavlarla bizi sına!” diye duâ etmemiz gerekiyor. Hak yola tâbi olanların zor sınav ve denemelerden geçirilmelerinin Allah’ın kanunu olmasına rağmen, bir mü’min bu yolda kendisine kolaylıklar göstermesi ve zorluklarla karşılaştığında cesâret ve sabır vermesi, zorlukları kolaylıklara çevirmesi için Allah’a duâ etmelidir.

Konuyla ilgili büyük müfessir Elmalılı şu açıklamaları yapar: “*Allah kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemez.*”⁴⁵⁹ “Yükleyemez” değil; “yüklemez.” Allah’ın kendi kullarına yüklediği sorumluluk, kulların güç yetireceği kadardır ve hatta onun çok altındadır. Allah insanı zora koşmaz, güçlerini son sınırına kadar zorlamaz, sıkıntıya sokmaz, müşkülât ve meşakkat vermez. Mükellef olan kullar o görevleri güçleri rahat rahat yetecek şekilde yapabilirler. Hak din kolaylıktır, onda zahmet yoktur. Böyle olması da güç yetmez bir sorumluluğu yüklemeye Allah’ın kudreti olmadığından değildir; sırf fazl u kereminden ve rahmetindendir. Bu sûretle Allah’ın kullarına bahşettiği güç ve tâkat onlara emrettiği görevlerden daha fazladır. Bu sâyede onlara görevlerini yaptıktan sonra dinlenecek, gezip dolaşacak, dünya ve mâîşet işlerinde çalışacak, hatta daha başka emredilmemiş olan hayır ve hizmet işleriyle ilgilenecek zaman ve imkân kalabilecektir.

Nitekim kullar farzları yaptıktan sonra daha neler neler yapabilirler. Meselâ, günde beş vakit namazdan başka daha nice işler görebilirler. Gerçi sorumluluk, irâdeye bir anlamda zahmet yüklemek demektir, her zahmet de bir enerji tüketimini gerektirir. Bu hikmetten dolayı, her yükletilen sorumluluk ona güç yetirebilme şartına bağlıdır. Fakat o yükün bu gücü zorlamaması da şarttır. Yani her bir ferdin sorumluluğu, gücüyle ve kapa-

458 2/Bakara, 286

459 2/Bakara, 286

sitesiyle ölçülmek gerekir. Bundan dolayı kişilerin güç ve tâkatleri farklı olduğundan, gücü ve kapasitesi fazla olanların sorumluluk dereceleri de fazla olacaktır ki, adâlet ve eşitlik de bunu gerektirir. Meselâ, malı olmayan zekâtla mükellef olmayacağı gibi, farklı derecede zenginlerin zekâtları da bir ölçü çerçevesinde değişik olur. Zenginlik derecesine göre kimi on, kimi yüz verir.

Fakat hepsi de aynı nisbet dâhilinde, meselâ kırkta birdir. Güç ve imkân hesaba katılmayarak nüfus başına eşit olarak “herkes şu kadar verecek” demek, bu temele aykırı düşer. Yine bunun gibi, ümmete toptan yönelik olan farz-ı kifâyenin fertlere ilişkisi de böyledir. Ayrıca bir şahsın uhdesine düşen sorumlulukların toplamı hesap edildiği zaman dahi onun gücünü aşmamalıdır. Bunun için bazı sorumluluklarda zahmetsiz ve külfetsiz kudret-i mümekkinden başka bir de kudret-i müyessire denilen, yani daha da kolaylık esasına dayanan bir kudret de şart olmuştur. Velhâsıl bu âyet, hikmet-i teşri’in en büyük esasını özet olarak ifâde etmiştir. Sorumluluk onu yüklenecek olanın kapasitesi ile orantılıdır.

*“Ey Rabbimiz! Bize bizden önceki ümmetlere yüklettiğin gibi ağır yük de yükleme.”*⁴⁶⁰ Bizi isyan eden toplumlar gibi yapma! Yani bizi diğer milletlere yaptığın gibi yerinden kımıldatmaz, sıkıştırır, zor dayanılır ağır boyunduruklar, şiddetli mîsaklar, ağır bağılıklar, meşakkatli buyruklar, katı kanun, kural ve uygulamalar altında bulundurma, sonuçta mükelleflerini meshederek (sûretlerini değiştirerek) maymunlara, domuzlara çevirecek sıkıntılara koşma. Bizim kurallarımızda ve sosyal hayatımızda zorluklar, zorlamalar, baskılar olmasın Rabbimiz.

Bu âyette geçen “ısr” kelimesinin, lügatte esas anlamı, esâret ve hapis mânâsıyla ilgili olup, altındakini ezen ve yerinden kıpırdatmayan ağır yük ve bağ demektir ki, boyunduruk gibi, ağır mîsaka, zor dayanılır ahde ve bağımlılığa, yine bunun gibi akrabalık ve yakınlığa da denilir. Anlaşıyor ki, tarihlerde görüldüğü üzere, yahûdi ve hıristiyanlar gibi önceki ümmetlerde katı yükümlülükler vardı. Tefsir âlimlerinin açıklamalarına göre, meselâ yahûdiler günde elli vakit namaz kılmak ve mallarının dörtte birini vergi vermek, pislik bulaşan elbiseyi kesmek, vatanlarından sürülüp çıkarılmak, birçok konuda hemen idam cezâsı uygulanmak, tevbe etmek için intihar ile

---

460 2/Bakara, 286

yükümlü olmak, bir isyan üzerine hemen cezâ verilmek, herhangi bir hata meydana gelirse helâl olan yiyeceklerden bazıları yasak kılınmak gibi hükümler vardı. Kaffal Tefsirinde denilmiştir ki, “Yahûdilerin ellerinde Tevrat diye iddiâ ettikleri kitabın beşinci sifri iyice gözden geçirilirse, onların ne kadar katı hükümlere, ne kadar çetin misaklara tâbi tutulmuş oldukları daha birçok acâyip hükümlerle birlikte görülür. İşte mü'minler bu gibi sıkıntılardan, zorluklardan korunmalarını niyâz ettiler ki, Allah da fazl u keremi ile, “*Üzerlerindeki ağır yükü kaldıran ve bağları çözen Peygamber...*”⁴⁶¹ âyetiyle bunları giderdi.

“Allah kimseye gücünün yetmeyeceği yükü yüklemez”⁴⁶² buyurulduktan sonra, “aynı âyetin devamında bu duâya ne hâcet vardı?” denilmesin. Çünkü önce vüsû, yani kapasite kelimesinin anlamı, tâkat kelimesinin anlamından daha geniş kapsamlı ise de, onun tâkat yerine kullanıldığı da meşhurdur. O halde mükellefiyetin tâkat ile orantılı olması da ihtimal dâhilindedir. Bu da baskı ve şiddetten başka bir şey değildir. Önceki ümmetlerde bunun meydana gelmiş olduğu da sâbittir. Bundan dolayı bu mücmel mânânın ortadan kaldırılıp vüs'un açık olan kolaylık anlamına olması dilenmiştir.

İkinci olarak, amel, yükümlülük kelimesinden bir bakıma daha geniş kapsamlıdır. Bunların bizzat İlâhî teklifin ve teşriin eseri olarak değil; tam aksine bunların zıddına hareket eden Firavun ve benzerleri gibi azgınların tasallutu ile terbiye olması da mümkündür. Bunun için *‘lâ tükellif (mükellef tutma)’* yerine; “*ve lâ tahmil (yükleme)*” denilmiştir. Sürenin başından beri sürüp gelen İsrâiloğulları kıssalarında her iki yönden de uyarılar olmuştur. Aynı mânâ, âyetin devamındaki şu duâda daha ziyâde düşünülebilmektedir: “*Ey Rabbimiz! Bize gücümüz yetmeyen şeyleri de yükletme*”⁴⁶³; hiç çekilmez, tâkat getirilmez, yükletilecek olursa yerine getirilemez, isyana sevkeder, uygulanacak olursa cezâlandırma olur, mahveder, helâk eder, tâkat yetişmez belâlar, sevdâlar altında inletme ey Kaadir Rabbimiz! Çünkü Sen her şeye kaadirsın. Bunu rahmetinden dolayı yükümlülük olarak yapmazsan da imtihana çekmek için ve isyankârlara gazabından dolayı cezâlandırmak için yapabilirsin. Her şey, Senin istek ve irâdene bağlıdır. Bundan dolayı bize yükümlülük olarak, imtihan cinsinden de cezâ şeklinde de güç yetiremeyeceğimiz şeyleri yükletme.

461 7/Ârâf, 157

462 2/Bakara, 286

463 2/Bakara, 286

Evet, “Allah kimseye gücünün yetmeyeceği yükü yüklemez”⁴⁶⁴ müjden Muhammed ümmetinedir. İşte sağladığın bu kolaylık, bu hafifletme, bu ümmete bahsettiğin iman feyzi, itaat duygusu, ihlâs, irâde gücü ve Hakk’a bağlılık gibi güzel hasletler ile bağlantılıdır. Elbette bu kanunu tanımayanlar, bunun çerçevesinden dışarı çıkabilecek değiller; o zaman onlara birbirlerinin gereği olan, hak ve hukuk tanımayan kapasite ve güç dinlemeyen yükümlülükler koyduracaksın; kâfir, kâfir olmakla mükellefiyetsiz yaşayamayacak, fakat hakka uymadığından halka haksız ve yersiz yükümlülükler getirecek ve karşılığında da haksız tepkiler alacaktır ki, bu da aynı zamanda adâlet ve hakkın gereği olarak yine Senin yükletmiş olduğun bir yük olacaktır. Bu açıdan bakılırsa âlemde her kavmin kendine göre bir kanunu olduğu görülür. Ve o kanun kaçınılmaz şekilde İlâhî bir yüklemenin varlığına dayanır. Şu kadar ki, mü’minlerinki müstakîmdir ve İlâhî rahmet eseridir; kâfirlerinki gayr-i müstakîmdir, dolaylı olarak İlâhî adâletin ve gazabın eseridir. Mü’minlere adâlet olan şey, kâfirlere adâlet olmaz; kâfirlere adâlet olan şey de mü’minlere adâlet olmaz. Bütün bu liyâkat ümmetin rûhunda ve kalbindedir. “Kalpler, Rahmân ve Zülcelâl’in iki parmağı arasındadır.” Yâ Rab! Sen kalbimizi dilediğin gibi evirir çevirirsin. Bundan dolayı bizi, İslâm dininin kolay hükümlerinin yükümlülüğünden ve doğru yoldan ayırma! Bundan ayrılmaya ve rahmetinden uzak düşmeye dayanamayız. Bizi böyle dayanılmaz dertlere uğratma!

O şekilde sorumlu tutma ve bu şekilde yük yükletme de, “*Va’fu annâ (günahlarımızın izlerini bizden gider)*”⁴⁶⁵ İtiraf ederiz ki, biz Senin koyduğun hükümlere itaat etmeyi bütün gücümüz ve ihlâsımızla taahhüt etmiş olduğumuz halde, yine de kusurdan, gûnahtan uzak kalabilmiş değiliz, bütün çalışmalarımız esas itibarıyla Senin bir nimetinin bile şükürünü edâya yetmez. Sarfettiğimiz ve edeceğimiz güç ve vüs’at esâsen Senin bize ihsân ettiğin bir nimettir. Onun kullanılmasından doğacak faydalar da yine bize bahşedilmiş olduğu halde, bizim de onu tamamen Senin yolunda kullanmamız gerekirken, biz tutuyoruz da onunla Senin rızâna aykırı olarak kendimize zararlar bile verebiliyoruz. Kesb ve kazanç sermâyesi olarak verdiği irâde ve gücümüzü, akıl ve fikrimizi tamamen bir araya getirip hepsini kendi menfaatimizle ilgili yollara kullanamıyoruz. Bunun için Senden dilediğimiz dilekleri, hak etmiş olduğumuzdan dolayı değil; fazl u rahmetin-

---

464 2/Bakara, 286

465 2/Bakara, 286

den ümid ederek diliyoruz. Hâlbuki olacak, olacaktır: Bizden herhangi bir şekilde sâdır olmuş olan günahlar, Senin İlâhî bilginde zâten belli ve sâbittir. Onların oradan silinmesi imkânsızdır. Fakat Sen, yüce kudretinle onların bize yönelik olan sonuçlarını istersen silebilirsin. Zira sebepleri yaratan ve gerçekten etki sahibi olan ancak Sensin. Bizim kötü işlerimizle onların doğuracakları sonuçlar arasındaki ilişkiyi dilerse mahvedebilirsin.”⁴⁶⁶

Müslüman olmak için kendilerinin namaz, zekât ve cihadla mükellef tutulmamalarını şart koşan Tâif’lilere; Peygamberimiz’in, kesinlikle namazsız dinde hayır olmadığını belirterek böyle bir tâvizi kabul etmediğini biliyoruz.⁴⁶⁷ Âişe vâlidemiz, Efendimiz’in müsâmahasını anlatırken, şahsî hiçbir meselesinden, uğradığı zararlardan dolayı kimseleri incitmediğini, kimseden intikam almaya kalkmadığını belirttiikten sonra der ki: “Allah’a âit bir hak ayaklar altında çiğnenirse, onu hiç affetmez, hemen o kimseden Allah adına intikam alırdı.”⁴⁶⁸

Dini, Allah’ın koyduğu ölçüleri hiçe sayarak kendi kafasına göre kolaylaştırmak, Allah’ın göstermediği kolaylıklara müsâade etmek, -hâşâ- Allah’tan fazla merhametli olmaya kalkmak demektir ki, bu Allah’a karşı isyan, dine karşı da zulümdür. Bu ifrâtın yanında, Allah’ın mubah kıldığı şeyleri haram kılan tefrît çizgisi de aynı oranda sakattır/bâtıldır. Eski kavimlerde bu tefrît çizgisi, dinde tahrifi ortaya çıkarmıştır. Bu yahûdileşme çizgisiyle ilgili olarak Mustafa İslâmoğlu şu tesbitte bulunuyor:

“Dini zorlaştırmamanın ve uydurmacılığın en tehlikeli yanlarından biri, Allah’ın koyduğu haram ve helâl sınırlarını değiştirmektir. İsrâiloğullarına mubah olan birçok şeyi hahamların haram kıldığını Kur’an’dan öğreniyoruz: *“Tevrat indirilmeden önce, İsrâil (Yakup Peygamber)’in kendisine haram kıldığı şeyler dışında İsrâiloğullarına bütün yiyecekler helâldi. De ki: Getirip okuyun Tevrat’ı, eğer doğruysanız!”*⁴⁶⁹ (Gerçekten de İsrâiloğullarının kendilerine yasak kıldıkları inek etinin Tevrat’ta helâl kılındığını görüyoruz: Levliler, 22/20-30).

466 Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, c. 2, s. 273-274, 280-2281

467 Ahmed bin Hanbel, IV/218

468 Müslim, Fedâil 79

469 3/Âl-i İmrân, 93

Allah'ın koymadığı yasakları koymak, sünnetullah'a aykırı olduğu gibi, fitrata da aykırıydı. Çünkü, eğer vahiy bir konuda yasak koymamışsa elbette bunun bir hikmeti vardı. Bu hikmet dün çıkmamışsa bugün, bugün değilse yarın kendini gösterebilirdi. Çünkü din evrensel ve getirdiği kurallar da bütün insanlığın ihtiyacını karşılayacak çapta olmalıydı.

Arap ırkına has hayat tarzını, giyim stilini, damak zevkini, estetik anlayışını din pâyesi altında tüm dünyaya dayatmaya kalkmak, öncelikle dinin “değişken” ve “sâbitelerini” birbirine karıştırmak demekti. Bu, dinde lâubâlileşme sonucunu doğururdu. Çünkü insanlar, hayatî sorunlarını çözmede hiç gereği yokken yerli-yersiz din ile karşı karşıya getirildiğinde, din, kalabalıkların dini olmaktan çıkıp bir seçkinler sınıfının dini olmaya başlıyor; kalabalıklar ise artık dinin değişmez değerlerine karşı lâubâlileşiyordu. Bu, tam İsrâiloğullarının Hz. Mûsâ'dan sonra dinlerine karşı lâubâli oluş serüveninin aynısıydı.

Dün, tiyatro konusunda konulan sınırı belirlenmemiş yasakların ardından, bugün “İslâmî tiyatronun farziyyeti” derecesine, dün “erkek çocuklarını dahi okula göndermeme” ifrâtının ardından bugün delikanlı kızların okuması hatırına “başlarını açıversinler canım” tefritine, dün vesikalık resmin dahi zarûrete binâen ancak tecvîzinden, bugün Altın Portakala aday “hidâyet filmleri”ne, dün telli çalgıların haramlığından bugün telli çalgıların, yanında dut yemiş bülbüle döndüğü orglar ve orkestralar eşliğinde verilen “İslâmî konser”lere, dün dinlenmesi “haram” olan radyodan bugün kurulması “farz” olan televizyon istasyonuna kadar bir yığın örnek, yukarıda vardığımız yargıyı sadece doğrulamakla kalmıyor, içine düşülen çıkmazı da bir kara mizah halinde gözlerimizin önüne seriyor.”⁴⁷⁰

Hız. Peygamber'in zorluklara mâruz kaldığı dönemde Allah, rasûlünün göğsünü genişlettiğini, yükünü kaldırdığını, şânını yücelttiğini⁴⁷¹ zikretmektedir. Ve eklemektedir: “*Her güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Evet, her güçlkle birlikte bir kolaylık vardır.*”⁴⁷² Güçlük bittikten sonra değil; güçlkle beraber kolaylık. Güçlkle kolaylık net çizgilerle birbirinden ayrılma- mış; tersine geçişli, her ikisi de belirli bir oranda bir arada bulunabilmekte-

470 Mustafa İslâmoğlu, Yahûdileşme Temâyülü, Denge Y. s. 206

471 94/İnşirâh, 1-4

472 94/İnşirâh, 5-6

dir. Güçlüklerin, sıkıntıların arttığı dönemlerde, çözüm yolları yavaş yavaş açılır, sıkıntılar süreç içinde azalırken, kolaylık da artar.

Yaşadığımız sıkıntılar, hatta mağlûbiyetler; moralimizi bozabilir, yıpranmamıza neden olabilir. Ama bunlar kesinlikle trajedilere, çaresizliklere dönüştürülmemeli. Ne zorluk, ne de kolaylık mutlaktır. Zorlukların aşılması, ancak doğrular üzerindeki ısrar ve sabırla mümkündür. Allah Teâlâ, bizi başardıklarımızla değil; yapıp ettiklerimizle hesaba çekeceğine göre, zor zamanlarda üzerimize düşeni yerine getirmeli, bütün gücümüzle cehdetmeli ve Allah’a tevekkül etmeliyiz. Karanlığın en fazla koyulaştığı, ümitlerin yitirilmeye başlandığı an, İlâhî yardımın yaklaştığı andır.⁴⁷³ Zorlukları aşmada gösterdiğimiz çaba, kolaylıkta da sürmeli, dinamizm süreklileştirilmelidir: *“O halde, boş kaldığında yeniden yönel.”*⁴⁷⁴ İmtihan, her zaman belâ, sıkıntı ve zorlukla olmaz; bazen de kolaylık ve nimetlerin bolluğu ile olur. Allah’a iman edenler için ümitsizliğe yer yoktur: *“Gevşemeyin, üzülmeyin; eğer gerçekten iman etmiş iseniz, mutlaka siz üstün geleceksiniz.”*⁴⁷⁵

Dinde Kolaylık ve Müsâmahe Esastır: “Yüce Allah buyuruyor ki: ‘Ben kulumun, benim hakkımdaki zannı üzereyim. Kulum Beni nerede zikreder/anarsa Ben oradayım. Bana bir karış yaklaşıp Ben bir kulaç yaklaşıp Bana bir kulaç yaklaşıp Ben iki kulaç yaklaşıp Bana yürüyerek gelene Ben koşarak giderim.’”⁴⁷⁶

“Elinizden geldiği kadar müslümanların cezalarını kaldırmaya çalışınız. Onun için bir çıkış yolu varsa serbest bırakınız. Devlet başkanının afa hata etmesi, cezalandırmada hata etmesinden daha iyidir.”⁴⁷⁷

“İsmah yüsmehu lek = Hoşgörülü ol ki, hoş görülesin.”⁴⁷⁸

Yeni müslüman olmuş ve İslâm’ın yüce ahlâk esaslarını bütün varlığı ile benimseyip olgunlaşma fırsatını henüz bulamamış bedevîlerin (çölde yaşayan ve medenî hayatın dışında kalmış kültürsüz insanlar) kaba ve haşın davranışları olurdu. İçinde yaşadıkları iklim ve medenî imkânlardan uzak

473 2/Bakara, 214

474 94/İnşirâh, 7

475 3/Âl-i İmrân, 139; Oktay Altın, Hak Söz, Sayı: 114, Eylül 2000, s. 36

476 Müslim, Tevbe 1

477 Müsned, Ahmed b. Hanbel, 5/160

478 Müsned, Ahmed bin Hanbel, 1/248

hayat şartları, onları biraz da böyle olmaya âdeta zorlardı. Bir defasında Efendimiz Mescid-i Nebevîde ashabı ile oturmuş konuşuyorlardı. Bedevînin biri içeri girdi. İki rekât namaz kıldıktan sonra ellerini kaldırıp: “Allah’ım! Bana ve Muhammed’e rahmet et! Başka kimseye de bizimle beraber rahmet etme!” diye dua etti. Bunu duyan peygamberimiz: “*Pek geniş olan ilâhî rahmete sınır çektin yahu!*” buyurarak bedevînin hatasını düzeltmeye çalıştı. Bu bedevî, biraz sonra kalkıp Mescid’in bir tarafına giderek abdest bozmaya başlayınca, şaşkınlıklar içinde kalan sahâbiler bağıştılar. Hz. Peygamber (s.a.s.) işe müdâhale ederek şöyle buyurdu: “*Bırakın (işini görsün). Sonra bevelinin üzerine bir kova su dökün; zira siz güçlük değil, kolaylık göstermek üzere gönderildiniz.*” Sonra bedevîyi yanına çağırarak ona dedi ki: “*Bu mescidler ne bevil, ne de başka pislik içindir. Bunlar, Allah’ı anmak, namaz kılmak ve Kur’an okumak için yapılmıştır.*”⁴⁷⁹

İnsana öyle geliyor ki, sahâbelerden çok Hz. Peygamber’in hiddetlenmesi, kendi mübarek mescidinin mâruz kaldığı böyle bir hakaret karşısında asıl onun öfkelenmesi gerekirdi. Fakat Rasûl-i Ekrem düşünüyor ki, bedevî bu işi kasten ve hakaret olsun diye yapmamıştır. Cehâleti sebebiyle böyle davranmıştır. Şu halde ona kızıp bağırmak, azarlamak doğru bir hareket olmazdı.

“Yoksa siz de (ey müslümanlar), daha önce Mûsâ’ya sorulduğu gibi peygamberinize sorular sormak (onu sorguya çekmek; daha önce Mûsâ’dan istenen şeyler gibi talepte bulunmak) mı istiyorsunuz? Kim imanı küfre değişirse, şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur.”⁴⁸⁰ Bu âyet-i kerimede Allah Teâlâ, zor gelebilecek görevler insana yüklenmesin diye, olayların olmasından önce Hz. Peygamber’e çok soru sorulmasını yasaklamaktadır. Nitekim bir başka âyetle şöyle buyrulur: “Ey iman edenler, size açıklanınca hoşunuza gitmeyen şeyleri sormayın. Kur’an indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. Allah (sorduğunuz şeyleri veya açıklanmadığına göre diğer hususları) affetmiştir. Ve Allah ğafûrdur, halîmdir.”⁴⁸¹

Eğer âyetin nüzûlünden sonra tafsîlâtını soracak olursanız o konu size açıklanır. Ayrıca bir şeyi, olmazdan önce sormayın; belki sormanız nede-niyle o şey yasaklanabilir, din zorlaştırılmış olur. Bunun için, sahih hadiste

479 Buhâri, Vudû, 58, Edeb 35, 80; Müslim, Tahâret 98-100; Ebû Dâvud, Tahâret 136; Tirmizî, Tahâret 112

480 2/Bakara, 108

481 5/Mâide, 101

ifade edilmiştir ki; müslümanlardan vebâli en büyük olan, yasaklanmamış olan bir şeyi sorup da bu soru sebebiyle o şeyin yasaklanmasına sebep olanlardır. Bunun için Buhârî ve Müslim’de Muğîre bin Şu’be’den naklen zikredilen hadiste Rasûlullah (s.a.s.)’ın, “denilmiş ve dedi” gibi şeyleri çok sormayı ve malı boşa harcamayı yasakladığı belirtilir. Müslim’in Sahihinde de buyrulur ki; *“Benim bıraktığım şeyleri, siz de bırakın. Çünkü sizden öncekiler çok soru sormaları ve peygamberlerine karşı çıkmaları sebebiyle helâk olmuşlardır. Ben, size bir şeyi emredersem gücünüzün yettiğince yerine getirin. Size bir şeyi de yasaklarsam ondan sakının.”* Hz. Peygamber’in Allah Teâlâ’nın müslümanların üzerine haccı farz kıldığını bildirmesinden sonra, adamın biri, “her yıl mı yâ Rasûlallah?” dediğinde Hz. Peygamber susmuş. Adam üç kere tekrarlayınca O, “hayır!” demiş. *“Eğer evet deseydim, böyle gerekirdi ve sizin buna gücünüz yetmezdi. Benim bıraktığım şeyleri siz de bana bırakın!”* buyurmuştur.

Demek ki kolaylaştırma, “dini değiştirme ve yapılabilecek olanı yapmama” anlamına gelmez. Kolaylaştırma, işleri dinin ölçülerine ve eşyanın tabiatına uygun biçimde yapmaktır. Aşırı gidip dinin ölçülerinin ve fitrat gerçeğinin dışına çıkmak da zorlaştırmadır. Allah’ın istediğinden fazla dindar olmak isteyen kimse, sonunda mağlup olur. Bunun için hiç kimsenin, dinin ölçülerini aşarak veya onları kendi arzusuna göre değiştirerek dini zorlaştırma hak ve yetkisi yoktur.

Kur’an, Allah’ın lütuf ve iyilik sahibi olduğunu bildirirken, anahtar kavram olarak *fazlullah* terkiibini kullanır. Bu terkip, *Allah’ın lütuf ve ihsanı, iyilik ve ikramı* anlamlarına gelir. *Fazlullah* terkiibi, nüzul sırasına göre ilk kez bu âyette geçer ve insanın, Allah’ın lutfundan rızık araması için öncelikle çaba sarf etmesi gerektiği mesajını verir. Demek ki insan gerçek başarıya, Allah’ın istediği işleri yapıp elde ettiği haklı ve helâl kazançla ulaşabilecektir.

Kur’an’a göre lütuf ve ihsan Allah’ın elindedir, Allah onu dilediğine verir. Öyleyse insan, başkasının elindekini değil, Allah’ın lütuf ve ihsanını istemelidir. Çünkü erdem ve helâl kazanç, atâletle ve hasetle değil, irâdeye dayalı onurlu gayretle kazanılır.

Kur'an'ın, İslâm'a özgü bir dünya görüşü oluşturmak için kullandığı anahtar kavramlardan biri de *sebilullah* terkididir. *Allah'ın yolu* anlamına gelen *sebilullah* terkidibi, nüzul sırasına göre ilk kez bu âyette geçer.

Sebilullah terkidibi, İslâm öğretilerinin tümünü ifade etmek için kullanılır. Çünkü *Allah'ın yolu*, iyilik nev'inden O'nun emrettiği her şeyi içeren ve Kur'an vahyi aracılığı ile insana bahşedilen hidâyet yoludur. Ayrıca bu terkip, çoğunlukla cihad âyetleri içinde yer aldığından *cihad vâsıtaları* olarak da yorumlanmıştır. Cihad, Allah yoluna konan engellerin kaldırılması ve bu yolun açılması için girişilen bir eylem olsa da *Allah'ın yolu* tabiri, cihad-dan daha genel bir anlam taşır. Bunun için Yüce Allah, bu yola hikmetle, güzel öğütle çağırmaı; İslâm'ın, hayatı belirleyen bir sistem olmasına karşı çıkanlarla en güzel biçimde mücadele etmeyi istemiştir.

Görüldüğü gibi *sebilullah* terkidibi, dünya ve âhiret hayatında insanlara yararlı olan, insanlığın iyi yönde gelişmesini sağlayan bütün sâlih amelleri (iyi işleri) içermektedir. Kur'an ve sünnet bu terkipile, insanları daha yüce ve olumlu bir sosyal düzen kurmaya yöneltir. Bu terkidibin kullanıldığı âyetlerde, *Allah yolunda infak, hicret ve savaş*'ın emredilmesi, değinilen tespiti doğrular mâhiyettedir.

İktisadî Sorumluluk

Vahiy kronolojisinde ilk kez bu âyette geçen *zekât* sözcüğü, *artmak, gelişmek, arınmak ve temizlik* gibi anlamlara gelen *zky* kökünün türemiş şeklidir. Zengin olan kişinin, malının belli bir miktarını fakirlere vermesine *zekât* denir.

Zekât, insanın malını, gelirini ve nefsinin, yoksullara yönelik faaliyetlerle (sadaka ve karşılıksız yardım yoluyla) bencillik kirinden temizlemesi anlamına gelir. İslâm hukukunda zekât, ilgili yerlere dağıtıp kullanması için İslâm Devletine verilen Müslümanlara farz kılınmış olan zorunlu bir vergiyi ifade eder. Bu verginin hâsılatı, Kur'an'da belirtilen⁴⁸² ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Sonuç olarak zekât, hem insan nefsinin ve malını arındırıcı bir işlevi görmekte, hem de zorunlu ve mâlî bir yükümlülüğü ifade etmektedir.

---

482 9/Tevbe, 60

İslâmî kaynaklarda zekâtın, hicretten sonra Medine Dönemi'nde farz kılındığı belirtilirse de, konuyla ilgili âyetler, onun İslâm'ın başlangıcından beri var ve farz olduğunu gösterir. Demek ki Kur'an'ın indiği ilk dönemlerde Araplar, malın belli bir miktarını yoksullara vermek biçimindeki sadakayı, zekât olarak biliyorlar ve bunu yapanların mânen temizleneceğine inanıyorlardı. Bu yüzden zekât, onlarda namaz ve hac gibi köklü dini geleneklerden biri olmuştu. Bu gelenek o günkü toplumda çok iyi bilindiği için, Kur'an zekâtı emrederken onu tanımlama yoluna gitmemiştir.

Mekke Devri'nin ilk yıllarında Kur'an'ın emriyle desteklenip farz haline getirilen zekâta, Medine Dönemi'nde inen âyetlerle daha da açıklık getirilmiş, zekâtın kimlere verilmesi gerektiği ayrıntılı biçimde anlatılmıştır.⁴⁸³ Daha sonra Medine'de İslâm toplumu gelişip İslâm, dâvetten devlete erişince, Peygamber (s.a.s.), hangi tür mallardan ne miktar zekât verileceğini açıklamıştır. Şu halde zekât da aynen namaz gibi öteden beri var olan ve Arap toplumunca bilinen bir ibâdetti. Kur'an, zekâtın varlıklı Müslümanlara farz olduğunu açıkça belirtmiş, Peygamber (s.a.s.) de zekâta ilgili ayrıntıları insanlara öğretmiştir. Bunun için, zekâtın ayrıntılarıyla ilgili gerçek başvuru kaynağını, Peygamber'in söz ve uygulamaları oluşturmaktadır.

İnsanın, İlâhî buyruklara hürmetkâr olması gerekir. Bu da Kur'an vahiyini, içerdği mânâ ve maksadıyla kavrayıp ona iyi niyetle uymakla gerçekleşir. Şu halde insanın, Kur'an çağrısına sahih (doğru) inanç ve sâlih amelle (iyi işlerle) cevap vermesi gerekir.

Kur'an, insanın hayata aktif ve olumlu biçimde katılımını sağlamak için, *güzel bir borç* anlamına gelen *karz-ı hasen* tabirini kullanır. *Kard/Karz*, *borç vermek ve bir yerden ayrılıp gitmek* gibi anlamlara gelen *krd* kökünün; *hasen* de *güzel olmak ve güzel yapmak* gibi anlamlara gelen *hsn* kökünün türemiş şeklidir. *Karz-ı hasen*, "kişinin helâl ve kıymetli olan servetini yahut en aktif ve verimli olan gayretini, Allah rızâsı için insanların hayrına sarfetmesidir." İşte, helâl servetin ve anlamlı gayretin, Allah rızâsı için sarfedilmesi, Kur'an'da *Allah'a verilen güzel bir borç*⁴⁸⁴ olarak isimlendirilmiştir.

483 "Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, fakirlere (yoksullara), miskinlere (düşkünlere), (zekât toplayan İslâm devletinin görevlisi) memurlara, müellefe-i kulûba, yani gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, yolcuya mahsustur. Allah her şeyi çok iyi bilendir, hikmet sahibidir." (9/Tevbe, 60)

484 2/Bakara, 245; 5/Mâide, 12; 57/Hadid, 11, 18; 64/Teğâbün, 17; 73/Müzzemmil, 20

Bundan maksat, Allah yolunda yapılan harcamaların, mâlî bir zarar olmadığını anlatmaktır.

Burada, Kur'an'ın anlaşılması ve uygulanması açısından çok önemli gördüğümüz bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Kur'an âyetlerinin taşıdığı bir mânâ, bir de maksat vardır. Kötü niyetli insanlar, âyetlerin Arap dili açısından taşıdığı mânâyı anladıkları halde, Yüce Allah'ın onlarda gözettiği maksadı anlamaya yanaşmazlar. Değinilen gerçeği yansıtan çok sayıda örnekler vardır. Ancak biz, bu âyetle bağlantılı olan bir örnekle yetineceğiz.

Kaynaklarda belirtildiğine göre: “*Kim Allah'a güzel bir borç verirse, Allah ona, onun karşılığını kat kat artırarak öder...*”⁴⁸⁵ anlamındaki âyet indiği zaman, bu sözün mânâsını anlayan, ancak taşıdığı maksadı anlamak için Peygamber'e (s.a.s.) gelen Ebu'ddahdah: “Allah zengindir. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Bize verdiği şeyi, bizden istemesindeki maksat nedir?” diye sorar. Allah Elçisi bu soruya: “*Evet, Allah sizi cennete sokmak için sizden, muhtaç olanlara karşılıksız yardım etmenizi istiyor.*” cevabını verir. Aldığı bu cevapla âyetin maksadını da öğrenen Ebu'ddahdah'ın, büyük bir hurma bahçesini Allah yolunda infak ettiği söylenir. Fakat aynı âyeti yahûdiler, “Allah fakir, biz zenginiz” şeklinde anladılar.⁴⁸⁶ Çünkü onlar, âyete iyi niyetle yaklaşmadılar ve lafzî mânânın taşıdığı maksadı anlamak istemediler. Bu yüzden, hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'ın borç istemesini, fakir bir insanın borç istemesi şeklinde yorumladılar.

Verilen bu örnekten çıkarılabilecek genel sonuç şudur: Allah yolundan sapan her kimse, Kur'an'ın mânâ ve maksadından kaybı oranında sapmış; hakka ulaşan kimse de, onun ruhuna, mânâ ve maksadına vâkıf olduğu ölçüde başarılı olabilmıştır. Öyleyse Kur'an'ın lafız, mânâ ve maksat bütünlüğü içinde zihnimizde; işlev yönüyle de hayatımızda etkin biçimde yer alması gerekir.⁴⁸⁷

Allah Günahları Bağışlar

Kur'an, Yüce Allah'ın günahları bağışlayıcı olduğunu belirtmek için daha çok *örtmek, bağışlamak ve affetmek* gibi anlamlar taşıyan *ğfr* kökünü

485 2/Bakara, 245; 57/Hadid, 11

486 3/Âl-i İmrân, 181

487 Fahrettin Yıldız, Tefsir Dersi Notları

kullanır. *Ğfr* kökünden türeyen ve nüzul sırasına göre ilk kez bu âyette geçen *Ğafûr* ismi, “insanların günahlarını örten, hatalarını ve suçlarını çokça bağışlayan Allah” anlamına gelir. Bu isim, Kur’an’ın tamamında “doksan bir” kez geçmektedir.

Ğafûr ismi, insanların günahlarının çokluğu nisbetinde Allah’ın bağışlamasının da çok olduğu mesajını verir. Bunun için, günahların sadece bir kısmını bağışlayana *ğafûr* denmez. *Ğafûr* ismi, Kur’an’da çeşitli terkipler halinde kullanılır. Ancak burada, Kur’an’da en çok görülen ve nüzul sırasına göre ilk kez bu âyette geçen *Ğafûr-Rahîm* şekline kısaca değinilecektir

Hem Mekke hem de Medine Dönemi’nde inen vahiylerde yer alan *Ğafûr-Rahim* terkibi, Allah’ın bağışlamasının sürekli ve çok, merhametinin de sınırsız olduğu anlamına gelir. Allah, sonsuz rahmet sahibidir. O, rahmeti ve adâleti gereği insanların günahlarını bağışlar. Yüce Allah, bağışlayıcı olduğunu, Elçisi’ne yönelik şu buyrukla bütün insanlara duyurur: “*Haber ver kullarıma; hiç kuşkusuz Ben, Ğafûr Rahîm’im, çok bağışlayan ve merhamet edenim.*”⁴⁸⁸; “*Bir haksızlık yapıp da sonra kötülüğü iyiliğe çeviren (herkes)i bağışlarım, Ben, Ğafûr Rahîm’im.*”⁴⁸⁹

Her şeyin mutlak sahibi olan Allah, dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. O’nun bağışlaması ve merhameti sınırsız, azâbı da serî ve çetindir. Ancak, Allah’ın rahmeti gazabını geçmiş ve her şeyi kuşatmış olduğundan⁴⁹⁰ O, sonsuz rahmet sahibi bir Rab’dır.

Yüce Allah, insanların kendinden bağış dilemelerini bekler ve onlara, bu âyetin⁴⁹¹ son bölümünde ifade edildiği gibi “*Allah’tan, günahlarınız için bağışlanma dileyin*” çağrısı yapar. Yüce Allah’ın bu çağrısına uyup O’ndan af dileyen kimse de Allah’ı çok bağışlayıcı ve merhametli bulur.

Biz de Yüce Allah’ın çağrısına uyarak ve O’nu bağışlayıcı bulacağımızı umarak diyoruz ki: Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla; imana ermiş olanlardan hiçbirine karşı kalplerimizde

488 15/Hicr, 49

489 27/Neml, 11

490 7/A’raf, 156

491 73/Müzzemmil, 20

uygunsuz düşünce ve kin bırakma. Ey Rabbimiz! Şefkat sahibi ve rahmet kaynağı olan sadece Sensin! ⁴⁹²

Allah Affedicidir: Allah (c.c.), bağışlaması, af ve mağfireti bol olduğu için, şirk dışında bütün günahları istediği kimseler için affedebileceğini beyan ediyor. “Allah kendisine şirk/ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar. Allah’a şirk koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur.” ⁴⁹³

Bilindiği gibi İslâm’a girmek, kendinden önceki bütün hataları siler. Allah’a şirk koşan müşrikler, şirklerinden tevbe edip yeniden iman ederlerse onların da geçmiş günahları bağışlanır.

Rabbimiz, mü’minlere tevbe ve af konusunda genişlik veriyor. “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları bağışlar.” ⁴⁹⁴ Bu bağışlamanın şartı, şüphesiz ki tevbedir, günahtan vazgeçmektir, hatada ısrar etmemektir. Zaten takva sahibi mü’minler, bir hayâsızlık yaptıkları (günah işledikleri) zaman, Allah’ı hatırlayıp hemen tevbe ederler, günahta bile bile ısrarcı olmazlar. ⁴⁹⁵

“Umulur ki Allah bunları affeder. Allah Afüvv’dür (affedicidir), Ğâfur’dur (bağışlayıcıdır).” ⁴⁹⁶ Bir âyette bu isim ‘Kadir’ ismiyle beraber kullanılıyor. Bu âyet, Allah’ın günah işleyenleri cezalandırmaya güç yetirebildiği halde, onlara ceza vermeyip bağışlayabildiğini ifade ediyor. ⁴⁹⁷ Allah (c.c.) sonsuz bağışlayıcı ve affedicidir. O’nun bu bağışlayıcılığı öncelikli olarak dinî emirleri ve yasakları (teklifleri) hafifletmede görülür. ⁴⁹⁸

Rabbimiz, kul olarak yarattığı insanın günah işleyeceğini, hata ve isyan edeceğini, hatta inkârcı olup küfre düşeceğini biliyordu. Buna rağmen ona günah işleme ya da ibâdet etme özelliğini verdi. ⁴⁹⁹ Yani insanın iradesini kendi eline vermiştir. Ancak onu başıboş da bırakmamıştır. Bütün insanlara ‘tâğuta kulluk yapmayın, Allah’a ibâdet edin’ diye dâvet yapması için elçiler

492 59/Haşr, 10; Fahrettin Yıldız, Tefsir Dersi Notları

493 4/Nisâ, 48

494 39/Zümer, 53

495 3/Âl-i İmran, 135

496 4/Nisa, 99; ayrıca bkz. 22/Hacc, 60; 58/Mücadele, 2; 4/Nisâ, 43

497 4/Nisâ, 149

498 2/Bakara, 187; 4/Nisâ, 43; 5/Mâide, 101

499 91/Şems, 7-10

(peygamberler) göndermiştir.⁵⁰⁰ Elçilerin dâvetine uymayıp, Allah'ın gönderdiği âyetlere sırtını dönenler azgınlık, sapıklık ve isyan içinde kalırlar. Peygamberlere iman edip müslüman olanlar da zaman zaman hata edebilir, günah işleyebilirler. İşte kim bu şekilde hataya düştükten sonra, hatasından vazgeçer ve Allah'a tevbe ederse Allah (c.c.) onu affedebilir. İnkârcı iken mü'min, isyancı iken itaatkâr, günahkâr iken takvâ sahibi olanı (sorumluluk bilinci içinde Allah'tan korkup günahlardan korunanı) affedebilir. Af yetkisi Rabbimizin elindedir. Dilediğini bağışlar, dilediğini cezalandırır.

Eğer Rabbimiz bütün isyanlara ve günahlara ceza verseydi, hiç affetmeseydi şüphesiz yeryüzünde kimse kalmazdı.⁵⁰¹ İnsanların yaptıkları yüzünden karada ve denizde fesat (çarpıklıklar, bozulma) meydana gelir.⁵⁰² Bazı insanlar veya topluluklar daha dünyada iken cezalandırılır. Ancak bütün bunlar, insanların ürettikleri kötülüklerden Allah'ın affının dışında kalan fazlalıklardır. Allah, kullarını sürekli affediyor. Ancak bazılarının ceza alması da kâinat düzeni ve ibâdetin değerinin bilinmesi açısından Allah'ın adâletinin gereğidir. *“Size isâbet eden her musibet, (ancak) ellerinizin kazanmakta olduğu dolayısıyladır. (Allah,) çoğunu da affeder.”*⁵⁰³

Allah (c.c.) Uhud savaşında Peygamberin sözünü dinlemeyenleri,⁵⁰⁴ hac ibâdetinde daha önceden yapılan hataları,⁵⁰⁵ buzağıyı tanrı edinip sonra tevbe eden İsrailoğullarını⁵⁰⁶ affettiğini bildiriyor. Kötülükleri bağışlayıp affedenler,⁵⁰⁷ güçsüz ve zayıf olduğu için Allah yolunda hicret veya cihad edemeyen müstazâflar,⁵⁰⁸ Allah'a şirk koşmaksızın başka günah işleyenler⁵⁰⁹ Allah'ı affedici olarak bulurlar.⁵¹⁰ İslâm'a göre bir kötülüğün cezası/karşılığı yine onun kadardır; fazlaya kaçmak helâl değildir. Ancak hak sahibi bu hakkını bağışlarsa, bu bir fazilettir. Kur'an bağışlamayı tavsiye ediyor. Bir yanağına vurana öbürünü çevirmek olmadığı gibi; intikam peşine düşmek de yoktur. Haksızlığa uğrayan, bu hakkını kullanmaz, sabreder ve bağış-

500 16/Nahl, 36

501 35/Fâtur, 45

502 30/Rûm, 41

503 42/Şûrâ, 30; ayrıca bkz. 42/Şûrâ, 34, 40

504 3/Âl-i İmran, 152, 153

505 5/Mâide, 95

506 2/Bakara, 52; 4/Nisâ, 153

507 4/Nisâ, 149; 64/Tegâbün, 14

508 4/Nisâ, 99

509 4/Nisâ, 48

510 16/Nahl, 126

larsa bu güzeldir.⁵¹¹ Kur'an, mü'minlerin affedici olmalarını tavsiye ediyor. Affedenleri Allah'ın seveceğini haber veriyor.⁵¹²

Tarih, hatasızlığı iddia eden budalalarla, bunların karşısında hak dâvâyı müdâfaa eden kahraman insanların mücadeleleriyle doludur. Faziletin, hata işleyen kimsenin, hatasını kabul etmekle başladığı söylenebilir. Beşer için ideal olan, mümkün olduğu kadar hatasız bir hayat yaşamaktır. Fakat peygamberlerden başka bu sırra ermiş bir insanı tasavvur etmek bile zordur. Allah da hatasız bir insan değil; her çeşit hatadan hemen dönüp mağfiredileyen bir varlık yaratmayı tercih etmiştir.⁵¹³ Bir toplumun bekası da tevbe ve istiğfar ile: *“Onlar istiğfar ederlerken Allah onlara azâb etmez.”*⁵¹⁴

Mü'minler şöyle duâ ederler: “Rabbimiz, unuttuklarımızdan ya da yandırdıklarımızdan dolayı bizi sorumlu tutma. Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Rabbimiz, kendisine güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize taşıtma. Bizi affet, bizi bağışla. Sen bizim Mevlâ'mız-sın. Kâfirler topluluğuna karşı da bize yardım et.”⁵¹⁵

Günahlarını küçümseyen ve tevbesini sonu gelmeyen yarınlara erteleyen, ya da yalancı tevbeyle kendini kandıran zavallılardan olmayalım. Ey Rabbimiz, bizim günahlarımız ne kadar büyük ise de, Senin affın daha da büyüktür; Bizi affet!

Ey Muhammed! Hiç şüphesiz Rabb'in senin ashâbınla birlikte, gecenin üçte ikisinden daha azını, bazen yarısını, bazen de üçte birini, kalkıp O'nun rızasını kazanmak maksadıyla ibâdet ve teheccüdle geçirdiğini bilir. Gece ve gündüzün saatlerini bilen, planlayan Allah'tır. Gece ve gündüzün işini idare eden O'dur. Yüce Allah sizin, ne bütün geceyi, ne de büyük bölümünü ibâdetle geçiremeyeceğinizi, âciz kalacağınızı bildi de size acıyarak yükünüzü hafifletmek sûretiyle tevbenizi kabul etti, farz olan gece namazını sünnet kıldı. Gece namazından sizin için kolay olanı kılın. Gücünüzün yettiği kadar kılın. Aynı şekilde kolayınıza geldiği kadar Kur'an okuyun. Yüce Allah içinizde, hastalığın zayıf düşürmesi sebebiyle gece ibâdetinden âciz olanların bulunacağını, bir başka topluluğun da rızık aramak ve helâl

511 2/Bakara, 178

512 24/Nûr, 22; 2/Bakara, 178, 237

513 Müslim, Şerhu'n-Nevevi 17/65

514 8/Enfâl, 33

515 2/Bakara, 286

mal kazanmak üzere ticaret için ülkelerde yolculuk yapacağını, bir diğer topluluğun da Allah'ın kelimesini yüceltmek ve dinini yaymak için O'nun uğrunda cihad edeceklerini bilir. Bu yüzden gece namazından sizin için kolay geleni kılın ve namazınızda Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Farz olan beş vakit namazı, rükûn ve şartlarını yerine getirerek huşû içerisinde, devamla edâ edin, zekâtı verilmesi gereken yerlere zamanında verin. Allah rızâsı için ihtiyaç sahiplerine sadaka verin. Ey insanlar! Allah rızâsı için ve Allah'ın istediği şekilde ne yaparsanız sevap ve karşılığını dünyadaki sâlih amellerinizden kat kat fazlasıyla Rabbiniz katında daha hayırlısını bulursunuz. Çünkü dünya geçici, âhiret ise ebedîdir. İyi kimseler için Allah katında olan daha hayırlıdır. Bütün hallerinizde, Allah'ın bağışlamasını isteyin. Çünkü insanın kusur ve eksiklik yapmaması çok azdır. Şüphesiz Allah, tevbe etmeleri halinde kullarının günahlarını bağışlayan, mü'minlere dünya ve âhirette merhamet edendir.

Muhammed Ali es-Sâbunî diyor ki: “Bu âyet gece ibâdetinin Rasûlullah (s.a.s.) ve ashâbına farz olduğuna dair açık bir delildir. Onlar gecenin üçte birinden az ve üçte ikisinden çok olmamak üzere, uzun zaman ibâdetle mükellef kılınmışlardı. Çünkü gece ibâdet etmek ve zikir, namaz ve Kur'an okumak gibi çeşitli ibâdetlerle geceyi ihyâ etmek, müslümanların bedenlerini kuvvetlendiriyor, ruhlarını arındırıyor ve sıkıntılı hayata hazırlıyor, refah içinde yaşayanların bulundukları rahatlık, rehâvet ve lezzetlere dalma gibi şeylerden sakınmaya alıştırıyordu. Yüce Allah onları gece ibâdeti ile mükellef kıldı ki, rûhen ve bedenlen, bu yeni dâvetin yükünü omuzlanmaya ve bu dini yayma uğrunda meşakkatlere katlanmaya hazırlasın. Bu ne yüce ve değerli bir eğitim! Adamları ve kahramanları yetiştiriyor.”

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Geceleri pek az uyurlardı. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi.”⁵¹⁶

“*Şu halde Kur'an'dan kolay geleni okuyun...*” Kıraat, namazın rükûnlarından biri olduğu için, “Namaz kılın” yerine “*okuyun*” ifadesini kullandı.

İbn Abbas şöyle der: “Gece ibâdeti, Rasûlullah'ın ashâbından kaldırıldı ve bunu yapmak onlar için nâfile ibâdet oldu. Fakat Rasûlullah (s.a.s.) için farz olarak kaldı.”

Fahreddin er-Râzi şöyle der: “Hastaların, hastalıklarından dolayı gece ibâdeti ile meşgul olmaları imkânsızdır. Yolcular ve mücâhidlere gelince, onlar da gündüzün zor işlerle meşguldürler. Geceleyin uyumadıkları takdirde, meşakkat sebepleri peşpeşe gelmiş olur. İşte bu sebeple Yüce Allah, onların görevini hafifletmiş ve haklarında gece namazının farz olma hükmünü kaldırmıştır.”⁵¹⁷

Müfessirler şöyle der: “Kur’ân-ı Kerim’de namaz emredilip de beraberrinde hemen zekâtın emredilmediği yer azdır. Çünkü namaz, kul ile Rabbi arasında dinin direğidir. Zekât da kul ile kardeşleri (müslüman toplum) arasında dinin direğidir. Namaz bedenî ibâdetlerin, zekât da mâlî ibâdetlerin en büyüğüdür.”

İbn Abbas şöyle der: “Yüce Allah karz-ı hasenle, zekâtın dışında kalan sıla-i rahim, misafir ağırlama vb. diğer sadakaları kastediyor.”⁵¹⁸

Yüce Allah bu sûreyi, infak edip güzel amel işleyenlere Allah’tan af ve mağfiret dilemelerinin yolunu göstererek sona erdirdi. Çünkü belki de insanlar, Allah yolunda harcamaya samimiyetle niyet etmemişler veya Allah’a borç verme işini güzel yapmamışlardır. Böylece harcamayı yersiz yapmışlardır. Yahut nafakayı kendi istek ve maksatları doğrultusunda harcamışlardır. Bu, Allah yolunda harcamaya uygun düşen bir sona erdirmiştir. Kur’an’ı en açık ifadeyle indiren Allah, noksan sıfatlardan uzaktır.⁵¹⁹

Namazda en uzun olan şey Kur’an kıraati idi. Onun için teheccüd namazında Kur’an’ın ne kadarı kolayınıza gelirse o kadarını okuyun, buyrulmaktadır. Bu tabii ki namazın hafifletilmesi olacaktır. Bu buyruk görünüşte bir emir gibi gözüküyorsa da, teheccüd namazının farz değil, nâfile bir namaz olduğu hususunda ittifak vardır. Bir hadis-i şerifte de şöyle denilmektedir: Birisinin sorusu üzerine Allah Rasûlü “*Size gece ve gündüz beş vakit namaz farzdır*” dedi. O zat “Bunun dışında bir şey lâzım mı?” diye sorunca Allah Rasûlü “*Hayır, yalnız kendin arzuluyorsan (nâfile kılacaksan) o başka*” diye cevapladı.⁵²⁰

517 Fahreddin er-Razi, Mefatihü'l-Ğayb: 30/187; Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/108.

518 Hâzin: 4/171; Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/109.

519 Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/108.

520 Buhâri ve Müslim

Maksadın bizatihi Kur'an okumak olduğu da söylenmiştir. Yani gecele-
yin kıldığınız namazlarda size kolay gelen bölümleri okuyunuz. Taberî di-
yor ki: "Âyet-i kerimede *"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."* buyrulmak-
tadır. Suddî bundan maksadın yüz âyet okumak olduğunu söyledi, Hasan-ı
Basri ise "Kim bir gecede yüz âyet okuyacak olursa Kur'an onun aleyhine
delil olmayacaktır." demiştir.⁵²¹ Kâ'b dedi ki: Bir gecede yüz âyet okuyan bir
kimse kaanitlerden (âbidlerden) diye yazılır. Said b. Müseyyeb dedi ki: Bu
miktar elli âyettir. Kurtubi dyor ki: Kâ'b'ın sözü daha sahihtir. Çünkü Ab-
dullah bin Amr'dan rivâyet edilen bir hadis-i şerife göre Peygamber (s.a.s.)
şöyle buyurmuştur: *"Kim on âyet okuyarak namaz kılsa gâfillerden diye
yazılmaz. Kim yüz âyet okuyarak namaz kılsa kaanitlerden (âbidlerden)
diye yazılır. Kim bin âyet okuyarak namaz kılsa kantarla mükâfat verilen-
lerden diye yazılır."*⁵²² Yani ona bir kantar ecir verilir.

Bu âyetten aynı zamanda, rükû ve secde etmek nasıl namazın farzı ise,
Kur'an'ı kıraat etmenin de öyle farz olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü pek çok
yerde namazın karşılığı olarak rükû etmek ve secde etmek kelimeleri kul-
lanıldığı gibi, kıraat zikredilerek namazın kast edildiği de vakidir. Bundan
yola çıkarak "teheccüd namazı mâdem ki nâfiledir o halde onda Kur'an
okumak nasıl farz olabilir?" şeklinde bir soru sorulmamalıdır. Yine de ce-
vap olarak deriz ki: İnsan "nâfile bir namaz kılmak için bedeni ve elbiseyi
temizlemek, abdest almak, avret yerlerini örtmek vs. gibi şartları yerine
getirmek gerekmez" diyemez. Öyleyse "bu namazda kıyam, rükû, secde et-
mek ve teşehhüde oturmak da nâfiledir" denilemez.

Câiz ve helâl görülen yollardan rızık kazanmak için sefer etmeyi Kur'an
"Allah'ın fazlını aramak" tabiri ile ifade etmiştir.

Burada Allah (c.c.) helâl rızık aramak ile Allah yolunda cihada çıkma-
yı nasıl bir arada zikretmişse, aynı şekilde, hastalığın yanı sıra iki sebeple
teheccüd namazını affetmeyi ya da hafifletmeyi de zikretmiştir. Burada,
İslâm'da helâl rızık kazanmanın ne kadar büyük bir fazilete sahip olduğu
anlaşılmaktadır. Abdullah İbn Mes'ud'dan rivâyet edilen bir hadiste, Allah
Rasûlü şöyle söylüyor: *"Kim müslümanların meskûn oldukları yere buğday*

521 İbn Cerir et-Taberi-Tefsir, Hisar Yayınları: 8/469.

522 Ebû Dâvud Tayâlisî, Müsned

getirir de o buğdayı günün fiyatına göre satarsa işte o, Allah'a yakınlığa nâil olacaktır." Bunun üzerine bu âyeti okudu.⁵²³

Hız. Ömer, bir keresinde "Eğer Allah yolunda cihaddan başka bir yolda canımı teslim etmek istesem o da Allah'ın ihsânını aramak için bir vadiden geçerken ölümün beni yakalamasıdır." dedi ve sonra bu âyeti okudu.⁵²⁴

Müfessirler beş vakit namaz kılmanın ve zekât vermenin farz olduğu hususunda mütefiktirler. İbn Zeyd, "Bundan murat zekâtın dışında malından sarf etmektir" demiştir. Bu Allah yolunda cihad için de, Allah'ın kullarından birisine yardım etmek gayesiyle de veya halkın refahını sağlamak ya da başka bir hayır iş için de olabilir. Allah'a borç verme, karz-ı hasen Kur'an'da birçok yerde tavsiye edilmiştir.⁵²⁵

Âhiret için önceden ne göndermişsen sana faydası dokunacak olan odur. Bu dünyada tuttuğun ve Allah rızası için bir iyilikte harcamadığın malın Abdullah İbn Mesud'dan rivâyet edilen şu hadiste ne işe yarayacağı güzel izah edilmektedir: "Bir defa Allah Rasûlü 'içinizden kim kendi vârisinin malını kendi malından daha çok sever?' dedi. Hepimiz 'Kendi malımızı daha çok severiz' dedik. Allah Rasûlü 'İyice bir düşünün bakalım' dedi. Yeniden hepimiz, 'Ey Allah'ın Rasûlü! Doğrusu budur' dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu: 'Senin malın ileriye âhiret için gönderdiğindir, burada bıraktıkların ise onlar senin vârislerindir.'"⁵²⁶

Buyruluyor ki: Gerçekte Rabb'in biliyor ki kuşkusuz sen, gecenin üçte ikisine yakın bir kısmını, yarısını ve üçte birini ibâdetle geçiriyorsun. Demek ki, gece ibâdetin en uzun süresi "veya yarıyı biraz artır" âyetinden anlaşıldığı gibi üçte ikiden biraz eksik; ortası, gecenin yarısı; en azı da "veya yarıdan biraz eksilt" âyetinin gösterdiği gibi, üçte bir oluyordu. Bu kırâatte "ınsfehû ve sulusehû" lâfızları mansub olarak "ednâ" kelimesine bağlanmıştır.

523 İbn Merduye

524 Beyhaki, Şuabu'l İman (İmanın Şubeleri)

525 Bk. 2/Bakara, an: 267; 5/Mâide, an: 33; 57/Hadid, an: 16

526 Buhâri, Müslim, Ebu Ya'lâ; Mevdudi-Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları, 6/461-462.

Ednâ: Yakın veya en az demektir. Nâfi, Ebu Amr, İbnü Âmir, Ebu Cafer ve Yakub kırâetlerinde ise, “*Nısfelhû ve sulusehû*” kelimeleri “Sulusey” kelimesine bağlanarak “Nisfihi ve sülûsihi” şeklinde mecrur okunur. Buna göre mânâ, “sen gecenin üçte ikisinden, yarısından ve üçte birinden az kalkıyorsun” demek olur. Bu durumda gece yapılan ibâdetin en uzun süresi üçte ikiden az, yarım veya biraz fazla; ortası yarımından az üçte bir; en azı da üçte birden az, dörtte bir kadardır. Şu halde on iki saatlik bir geceden en az üç veya dört saat; ortası dört veya beş saat; en fazlası da altı veya yedi saat kalkılıyormuş demek olur. Sen de kalkıyorsun, seninle beraber olanlardan bir grup da. Yani ashâbından bir cemaat da kalkıyor. Demek ki, hepsi değil, demek ki hepsine farz değildi veya hepsi dayanamıyordu. Geceyi de gündüzü de Allah takdir eder. İkisinin de gerçek miktarını ancak o biçer ve o bilir. O, bütün zamanı bilir.

Başlangıcı olmayan ilmiyle bilmiştir ki siz onu, o gecenin takdirini sayamazsınız. Bunda iki mânâ vardır. Birisi, her gecenin saatlerini bütün parçalarıyla eşit ve tamamen sayacak şekilde takdir edemezsiniz. Çünkü gece ve gündüz değişir. Geceyi bölümlere ayırdıkça ortaya çıkan kesirleri takdir etmek insanın gücü dışında olup sonsuza kadar gider. Uyku halinde ise ayırma gücü bulunmaz. Bu nedenle bu emri tam olarak yerine getirmek hepinizin yapabileceği bir iş olmamakla beraber, sen ve bazı ashâbın gibi, bunu yapacak olanlarınız da bir tedbir olsun diye fazlasını tutarak zahmet ve sıkıntılar çekersiniz.

“*Lâ tuhsûhu: Onu sayamazsınız*” fiilinin sonundaki zamirin “takdir” kelimesinin yerini tuttuğu kabul edilerek verilen ve Keşşâf’ın ve birçoklarının tercih ettiği bu mânâ aslında doğru olmakla beraber, bu yalnız geleceğe ait değil bu emir verilirken de böyle olduğu için, buna göre başta verilen emrin pek yerinde olmamış olması gibi yanlış bir düşünce akla getirebilir. Bunun için “*tuhsûhu*” kelimesinin sonundaki zamiri, Taberî’nin rivâyet ettiği gibi “gece ibâdet etmek” isminin yerini tutan bir zamir kabul ederek takdir ve saymayı şu mânâ ile anlamak daha sade ve pürüzsüzdür: Daha ilerde hepiniz bu gece ibâdetini başaramazsınız, baş edemezsiniz. Geceyi, gündüzü, zamanların şu anda ve gelecekte uğrayacağı bütün değişiklikleri takdir eden ve bilen Allah, sizin bu gece ibâdetini ileriye doğru hepinizin tamamıyla yerine getirmeye güç yetiremeyeceğinizi, başaramayacağınızı ezelden bilmiş ve bu şekilde “*gece ibâdet et*” emrini verirken de, bunu bilerek aslında geçici bir süre için olmak üzere ilk olarak sûrenin başında işaret edildiği gibi, ileri

sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için size doğru yöneldi.” diye buyurdu.⁵²⁹

Yüce Allah’ın: “Bunu sayamayacağınızı” buyruğu, işin güçlüğünden ötürü buna güç yetiremeyeceğinizi... demektir. Yoksa onların bu süreyi namazla geçirecek gücü bulamayacakları anlamında değildir.

Daha sonra Yüce Allah ruhsattan sonra daimi olan hükmü söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır: *“O halde ondan (Kur’an’dan) kolayınıza geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah’a güzel bir sûrette borç verin.”* Yani kolayınıza geldiği kadar namaz kılın ve Kur’an’dan da kolayınıza geleni okuyun. Burada emrin tekrarlanması bu husustaki ruhsatı pekiştirmek ve iyice yerleştirmek içindir. Farz olan namazı da farzlarını, rükünlerini, şartlarını yerine getirerek namazdan gâfil olmaksızın huzur ve huşu ile kılarak eda ediniz. Malda farz olan zekâtı veriniz, yine mallarınızdan hayır yollarında aile halkınıza, cihada ve muhtaçlara da infakta bulununuz. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Allah’a güzel bir ödünç verecek olan kimdir? Allah da o verdiği ona kat kat arttırır.”*⁵³⁰

Daha sonra Yüce Allah sadaka verme isteğini pekiştirerek ve bu hususta teşvikte bulunarak şöyle buyurmaktadır: “Nefisleriniz için önden ne hayır gönderirseniz onu hem daha hayırlı, hem de ecir bakımından daha büyük olmak üzere Allah’ın yanında bulursunuz.” Dünyada iken önden işlediğiniz sözü geçen ve geçmeyen her türlü hayrın sevap ve mükâfatı size verilecektir. Bu da sizin dünya hayatında kendiniz için ve ölüm esnasına kadar erteleyeceğiniz şeylerden yahut ölümünüzden sonra bırakacağınız mirastan çıkarılıp verilsin diye vasiyet edeceklerinizden daha hayırlıdır.

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

Âyetler aşağıdaki hususlara delildir:

1- Müzzemmil sûresinde ve âyetlerinde söz konusu edilen husus, öğüt alan kimseler için öğüt alınacak hususlardandır. İman etmek, imanını, itaatini Rabbinin rızâ ve rahmetine götüren bir yol edinmek isteyen bu öğüt-

529 Kurtubi, XIX/53.

530 2/Bakara, 245

lere rağbet duyar ve gereğini yapar. Şâni Yüce Allah, bu kimselere delil ve belgeleri açıkça göstermiş bulunmaktadır.

2- Peygamber (s.a.s.) ve ashâbı, sûrenin baş tarafında emrolundukları gece namazını kılma buyruğunun gereğini yerine getirdiler: “*Birazı müstesna geceleyin kalk. Yarısı kadar yahut ondan biraz eksilt yahut ona (biraz) ekle.*” Daha sonra bu ağır miktar gece namaz kılmanın farziyeti, sûrenin sonundaki şu buyrukla kaldırıldı: “*Şüphe yok ki Rabbin senin ve seninle beraber olanlardan... ayakta durduğunuzu bilir...*” Bu hükmün kaldırılması beş vakit namazın farz kılınması ile tahakkuk etmişti.

3- Daha sonra Yüce Allah ümmetin yükümlülüklerini hafifletti ve onları affederek onlara yöneldi. Bu da -Kurtubî'nin de belirttiği gibi- aralarında emrolundukları hususları kısmen terkeden kimseler bulunduğunu göstermektedir. Fakat daha uygun olan şöyle demektir: O, âciz kaldığınızdan ötürü gece namazının farziyetini üzerinizden kaldırdı. Ebû Nasr el-Kuşeyri dedi ki: “Meşhur olan gece namazı kılmanın ümmet hakkında kaldırıldığı, Peygamber (s.a.s.) için de farziyetinin bâki kaldığıdır.” Belli bir miktarın kaldırıldığı, fakat (gece namazı kılmanın) vacip oluşunun asıl itibarıyla kaldığı da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: “*Kolayınıza gelen kurbanlık-tan (kesin).*”⁵³¹ buyruğunda olduğu gibi. Kurban kaçınılmazdır. Aynı şekilde gece namazı kılmak da kaçınılmazdır, fakat bunun miktarını tespit etmek namaz kılanın tercihine bırakılmıştır. Hasen el-Basrî'nin görüşü budur. Şafiî'nin görüşüne göre ise büsbütün kaldırıldığı söz konusudur, gece namazı kesinlikle farz değildir.

4- Yüce Allah Kur'an'dan kolayına gelenin okunmasını emir buyurmuştur. Burada okumaktan kasıt namazdır. Çünkü Kur'an okumak namazın parçalarından bir parçadır. Bu sebeple parçanın adı bütün için kullanılmıştır. Yani kolayınıza geldiği kadar (gece namazı) kılın. Esasen namaza da “Kur'an” adı verilir. Yüce Allah'ın: “*Sabah Kur'an'ını (namazını) da*”⁵³² buyruğunda olduğu gibi. İbnu'l-Arabi dedi ki: Daha sahih olan da budur. Çünkü Yüce Allah burada namazdan haber vermektedir. Dolayısıyla söz de onun ile ilgilidir.

531 2/Bakara, 196

532 17/İsrâ, 78

Kurtubi ikinci görüşü lafzın zahirindeki hitabı esas alarak daha sahih kabul etmiştir. Diğer görüş ise mecazdır. Çünkü buradaki adlandırma bir şeye amellerinden birisinin adını vermek şeklindedir.

5- Yüce Allah bu hafifletmenin hikmetini açıklamakta ve geceleyin namaz kılma yükümlülüğünü hafifletmesinin illetini (sebebinin) söz konusu etmektedir. Çünkü insanlardan kimisi hastadır, kimisine geceleyin namaz kılmak ağır gelir. Ticaret maksadıyla yolculuk yapan bir kimse gece namazına kalkamayabilir. Cihad eden de böyledir. O bakımdan bu kimseler sebebiyle Yüce Allah bütün yükümlülüğünü hafifletmiş bulunmaktadır.

6- Yüce Allah bu âyet-i kerimede mücâhidler ile kendisine ve aile halkına harca nâfakalarını sağlamak amacıyla helâl mal elde etmek için kazananları derece itibarıyla eşit göstermektedir. Bu da helâl mal kazanmanın cihad seviyesinde olduğuna delildir. Çünkü Yüce Allah bunu Allah yolunda cihad ile birlikte söz konusu etmektedir. İbrahim'in, Alkame'den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Bir yiyeceği (özellikle buğdayı) bir belde den bir belde ye getirip, orada günlük fiyatı ile satan bir kimsenin Allah nezdindeki makamı şehidler gibidir.”* Daha sonra Rasûlullah (s.a.s.): *“Diğer bir kısmının da Allah'ın lutfundan arayarak yeryüzünde yol tepeceklerini, başka bir kısmının da Allah yolunda çarpışacaklarını bilir.”* buyruğunu okudu.

7- “O halde ondan kolayınıza geleni okuyun” buyruğu ile lafzın zâhiri ile amel ederek namazda Kur'an okumanın kastedildiğini kabul eden ilim adamları, namaz kılanın namazda okuması gereken miktar hakkında farklı görüşlere sahiptirler.

İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed dedi ki: Fâtiha'yı okumaksızın namaz olmaz. Onun bir kısmı ile dahi yetinilmez. Çünkü Kütüb-i Sitte ile İmam Ahmed'in, Ubâde b. Sâmî'ten rivâyetlerine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Fâtihatu'l-Kitab'ı okumayanın namazı yoktur.”* Bu nefyin zâhiri, Fâtiha okunmadığı takdirde namazın meşrû olmayacağı anlamına gelir. Bu anlamda pek çok hadis rivâyet edilmiştir. Ebû Hanife dedi ki: Farz olan mutlak olarak Kuran okumaktır. Bu da Kur'an'ın uzunca bir âyeti ya da üç kısa âyettir. Çünkü en kısa sûre bu kadardır. Delili de Buhârî ve Müslim'de sâbit olan namazını doğru dürüst kılamayan kimsenin durumunun nakledildiği hadiste Peygamber'in (s.a.s.) ona hitaben söylediği şu sözler-

dir: “*Ve Kur'an'dan bildiklerinden kolayına geleni oku.*” Şâyet özellikle Fâtîha bir rûkûn olsaydı, onu tayin eder ve eğer onu bilmiyor idiyse ona bu sûreyi öğretirdi. Aynı şekilde Ebû Dâvud'un rivâyetine göre Ebû Hureyre, Peygamber'in (s.a.s.) şöyle buyurduğunu bildirmiştir: “*Fâtîhatu'l-Kitab ile dahi olsa Kur'an okumadan namaz olmaz.*” Bunların zâhirinden anlaşılan, muayyen olarak Fâtihanın söz konusu edilmediğidir.

8- Yüce Allah farz olan beş vakit namazı vakitlerinde dosdoğru kılmayı, mallardaki farz olan zekâtı vermeyi emir buyurmuş, farz kılmıştır. Namazdan maksat, işin başında, gündüzün farz kılınan sabahleyin iki ve akşamleyin iki rekâtti. Zekâtтан maksat da tercih edilen görüşe göre bi'setin beşinci yılında farz kılman malın zekâtıdır.

9- Yüce Allah karz-ı haseni teşvik etmektedir. Karz-ı hasen ise helâl maldan ihlâsla, sadece Yüce Allah'ın rızâsı gözetilerek verilir. Bu da aynı şekilde nâfile sadaka vermeye bir işarettir.

10- Kul dünyada iken âhirette faydasını göreceği ümidiyle her ne işlerse ister mal ile ilgili, ister başka husus ile ilgili olsun, mutlaka Rabbi nezdinde ondan daha güzeliyle karşılığını bulacaktır. Çünkü Yüce Allah bir iyiliğe on katı ile karşılık verecektir. İşte bu da mutlak olarak infakta bulunmaya bir teşviktir.

11- Yüce Allah kullarından amellerinde görülebilecek eksiklik ya da kusurlar sebebiyle sürekli kendisinden mağfiret dilemelerini istemiş ve Yüce Zâtına sığınanlara rahmet ve mağfiretiyle muâmele edeceğini vaad etmiştir. Çünkü O, mağfiretinin büyük, rahmetinin geniş olduğunu bize bildirmiştir. İşte bu, bütün hallerde mağfiret dilemeye bir teşviktir; isterse yapılan işler itaat olsun. Çünkü onlarda birtakım kusurlar da söz konusu olabilir.⁵³³

---

533 Vehbe Zuhayli, Tefsiru'l-Münir, Risale Yayınları, 15/201-204

- 1-20. ÂYETLER -

Müzzemmil Sûresine Toplu Bakış ve Günümüze Çıkarımlar

Bu sûre, kişisel ve toplumsal değişimi gerçekleştirecek olan İslamî eğitim ve mücadelenin ilkelerini, yöntemlerini ve uygulamalarını açıklayan bir sûredir. Kişisel değişim için tertil ile Kur'an okuma, Allah'a yaklaşmak için nâfile ibâdetler, gecenin rûhî gelişim için değerlendirilmesi, gece kıyâmı (nâşiesi, neşesi), taşınması ağır olan (dâvâ) yüküne psikolojik ve rûhî hazırlık yapılması emir ve tavsiye edilmektedir. Yine, Allah'ı zikir ve O'na tüm varlığıyla yönelme, tevhidî bilince sahip çıkıp sade Allah'a güvenip sığınma, kıyâmetin dehşetini unutmama, Kur'an'ın öğütlerinden yararlanma, namazı dosdoğru kılma, tevbe ve istiğfar etme ile mü'minler bireysel yönden olgunlaştırılmakta ve mutlaka Kur'an okumaları, ama Kur'an'dan kolay gelenin okunmasının yeterli olduğu belirtilerek Allah'ın zorluk dilemediğine işaret edilmektedir.

Bu sûre, aynı zamanda toplumsal değişim dinamiklerini de canlı olarak taşımakta, mü'minleri toplumlarını nasıl değiştirecekleri, bu hususta nereden ve nasıl başlanacağı belirtilmiş, tedriciliğe riâyetin önemine işaret edilmiştir. Câhiliye insanların söylediklerine tahammül etmek ve uygun bir şekilde onlardan uzaklaşmak, nimet içinde yüzen o şımarık ve yalanlayıcıları Allah'a havâle etmek, toplumsal görev olarak zekât vermek, Allah için karşılıksız borç vermek, topluma hayrı dokunacak faaliyetler yapmak toplumsal değiş(tir)im için bu sûrenin tüm mü'minlere ve özellikle dâvâ adamlarına ısrarla tavsiye ettiği hususlardır.

Siyasal bilinç ve değişim ruhu açısından; zâlim yöneticileri gerçek yüzleriyle tanımak, mevcut yöneticilerin Firavun'a benzerliğini değerlendirip Mûsâ'nın (a.s.) safına katılmak bu sûrede net olarak emredilmekte ve böylece mü'minler bireysel, sosyal ve siyasal değişim ve dönüşüme yönlendirilmektedir. Bu emir ve tavsiyelere uyduğu için ashâb, örnek nesil oldu. Biz de aynı teslimiyeti gösterir ve tavsiyeleri harfiyyen yerine getirmeye çalışırsak istenen bireysel, toplumsal ve siyasal değişim ve dönüşümü gerçekleştirebiliriz.

“Ey örtünüp bürünen!” (1. âyet)

Ey örtülere bürünen, ey üstüne yük yüklenen, ey büyük iş altına girip büyük iş sırtlanan, büyük dâvânın büyük yükünü omuzlayan!

“Birazı hâriç, geceleri kalk namaz kıl. (Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu biraz azalt.” (2. ve 3. âyet)

Bürünmeyi ve örtünmeyi bırak, biraz uyuduktan sonra geceleyin ayağa kalk! Şimdi artık rahat yatma zamanı geçmiştir. Büyük bir yük yüklendin, bu işin sorumluluğu başkadır. Birazı müstesnâ geceyi kıyamda ve namaz kılarak geçir, gece namazı kılmaya ve gece saatlerce Rabbine ibâdet etmeye gayret et, geceni Ku'an'la ve namazla ihyâ et, yalnız küçük bir bölümünü uyuyarak geçir ki, o yüce ve güç göreve, Rabbinin dâvetini insanlara ulaştırmaya ve onlara İslam dinini tebliğ edip açıklamaya hazırlanasın. Müşriklerin alay, hakaret ve yalanlamalarına hatta ölüm tehditlerine ve suikastlara karşı sabırlı ve dayanıklı olasın. Gevşemeyesin, azimli ve kararlı olasın. Kalk, seni bekleyen büyük görev için, senin tarafından sırtlanmak üzere hazırlanan ağır yükün altına girmek için ayağa kalk. Çalışmak, yorulmak, sıkıntı çekmek ve eziyetlere katlanmak için ayağa kalk. Kalk, uyku ve istirahat zamanı geride kaldı. Kalk, bu görev için hazırlan, onun gerektirdiği eğitimden geç.

Âişe (r.a.) müslümanların Rasûlullah (s.a.s.) ile birlikte gece namazını nasıl kılmaya başladıklarını beyan ederek buyuruyor ki: Rasûlullah'ın bir hasırı vardı. Rasûlullah onu geceleri hücre haline getiriyor ve içinde namaz kılıyordu. Gündüz ise o hasırı serip üzerinde oturuyordu. Bunun üzerine insanlar Rasûlullah'ın etrafında toplandılar, onun kıldığı gibi namaz kılmaya başladılar. Ve sonunda iyice çoğaldılar. Bu hali gören Rasûlullah: “Ey insanlar, amellerden gücünüzün yettiğini yapın. Zira siz usanmadıkça Allah usanmaz. Allah katında amellerin en sevimlisi az da olsa devamlı olanıdır.” buyurdu.⁵³⁴

Taberî ise Âişe annemizin bu hadisi rivâyet ettikten sonra şunları söylediğini zikretmiştir: “Rasûlullah'a bu surenin baş tarafındaki âyetler inince müslümanlar, gece namazının kendileri için farz olduğunu kabul ettiler. Öyle ki bazıları namaz kılarken ayakta durmak için kendilerini iplerle bağ-

534 Buhâri, Libas: 43; Müslim, Müsafirin: 215

lıyorlardı. Allah Teâlâ bunların, kendi rızasını kazanmak için sıkıntıya girdiklerini görünce bunu onlardan kaldırdı. Bu sûrenin son ayetini indirerek onların sadece farz olan ibâdetleri yapmalarını emretti. Gece ibâdetini ise nâfile kıldı.”⁵³⁵

Bu âyetler, gelecekte İslâm'ın tüm yükünü omuzlarında taşıyacak olan çekirdek kadronun şahsiyet eğitimi gösteriyor. Önce öncü Peygamberin ve öncü ashâbın nasıl eğitildiği gösteriliyor. Onlar projesi Allah'a ait olan, mimarı Rasûlullah olan İslâm binasının temel taşlarıydılar. Temelin sağlam atılması gerekiyordu. İşte insanın iç dünyasını zenginleştirici mesajlar taşıyan bu gibi âyetler bu amaca mâruf olarak iniyordu. Bu âyetler, günümüz çekirdek kadro adaylarına da aynı eğitimi tavsiye ediyor. Tek kanatlı kuş uçmaz. Günümüz İslâmî hareket mensupları sadece zihinlerini güçlendirerek, dillerini kuvvetlendirerek başarılı olacaklarını düşünüyorlar. Ruhun/gönlün ihmalinin faturası büyük oluyor. İrâdesini güçlendiremeyenin gücü kendine bile geçmezken, başkasına nasıl geçecek? Kendini eğitemeyen başkasını nasıl eğitecek? Uykudan vazgeçemeyen başkasını nasıl uyuracak?

Âyette geçen “*kum'il-leyl*” sadece “geceleyin kalk” mânâsıyla sınırlı değildir; aynı zamanda “geceyi ayağa kaldır” anlamına da gelir. Herkes uyurken, dâvâ adamı mü'min uyanmakla kalmayıp geceyi de uyandırır. Aynen “namazı ikame etme”nin, “namazı ayağa kaldırmak” anlamına da geldiği gibi. Geceyi ayağa kaldıracamız, namazı ayağa kaldıracamız ki biz de ayağa kalkalım. Kendisi ayağa/kıyâma kalkıp geceyi kendisiyle birlikte ayağa kaldıran, namazı ayağa kaldıran, gecenin ve namazın gücünden yararlanan kimsenin karşısında hangi beşerî güç durabilir?

Gece kalkmayı emreden âyet, açık bir ifadeyle “namaz”dan bahsetmiyor. Gece kıyâmı, gece kalkmak anlamına geldiği gibi, gece namaz kıyâmı yap, namaz kıl anlamına da gelir. O yüzden gece kalkıp Kur'an okumak mı, yoksa namaz kılmak ve namaz içinde Kur'an okumak mı kast edilmiştir? Bu sûrenin ve Kur'an'ın başka âyetlerinin ışığında gece namazı kast edildiği daha doğru olur. İnsan sûresinde şöyle denilmektedir: “*Gecenin bir bölümünde O'na secde et ve geceleyin uzun uzadıya O'nu tesbih et.*”⁵³⁶

535 Taberi, age., 8/458-459

536 76/İnsan, 26

Gece kıyâmı, gece kalkıp namaz kılma ve Kur'an okunması, Peygamber'i ve Müslümanları mücadele sürecine hazırlayan mânevî ve bilgilen-dirici sürecin başlangıcıdır. Dâvâ adamları, üstlendikleri büyük sorumluluğun ağırlığını hissettiklerinde, bu yükün ağırlığı altında ezilmemek için, emaneti en güzel şekilde edâ etmek için Rablerinden yardım isteyecekler, gece yapacakları secde ile ruhlarındaki sıkıntıyı giderip rahatlayacaklar. Altına girilen ağır yükün hafiflemesi ancak rûhî/mânevî yünden güçlenmeye bağlıdır. Bu da, namaz ve anlamını düşünerek Kur'an okumayla sağlanacaktır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Geceleri pek az uyurlardı. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi."*⁵³⁷

Allah'ın istediği şey, Peygamberimizi, hayatının geride kalan bölümü boyunca sırtında taşıyacağı ağır göreve hazırlamak ve kendisi ile bu çetin yola giren az sayıdaki mü'minin ve sonra gelecek dâvâ adamlarının onun temposuna ayak uyduracak olgunluk düzeyine yükselmelerini sağlamaktır.

"Ya da bunu çoğalt ve Kur'an'ı tertil üzere, tane tane oku." (4. âyet)

Tertil: Ağır ağır, sindire sindire ve anlamını hissederek Kur'an okumayı ifade ettiği halde; zamanla sadece tecvid kurallarına riâyet etme anlamına geldiği kabul edilmiş, dolayısıyla bu kavram da (çoğu Kur'an kavramı gibi) anlam kaymasına, kısmen tahrife uğramıştır.

Tertil: Bir şeyi güzel, düzgün ve tertip ile kusursuz bir şekilde açık açık, hakkını vererek açıklamaktır. Sözü tane tane, yavaş yavaş, ara vererek ve güzel sıralama ve ifadeyle söylemeye de "tertîl-i kelâm" denir. Kur'an'ın tertili de böyle her harfinin, edâsının, tertibinin, mânâsının hakkını doyura doyura vererek okunmasıdır. Bu okuma, Kur'an'ı diğer kitaplardan ayıran bir özel okumadır. Kur'an, okunup geçilecek bir kitap değil, okunup durulacak, dura dura okunacak, okuduğu hazmedilecek, anlamı güncelleştirilecek bir yüce kitap, bir İlâhî hitaptır. Kur'an'ı okumak aslında Allah'la konuşmak gibidir. Tadına varılması gereken, anlam derinliklerinin farkına varılması için sindire sindire tadılması gereken İlâhî bir gıda, yudum yudum içilmesi gereken bir rahmet çeşmesidir.

Namazı sadece kalıpla kılıp kalple kılamamanın, huşûyu yakalayamamanın da önemli sebebi Kur'an'ı tertil üzere okumamaktır. Namazda

---

537 51/Zâriyât, 17-18

huşûyu yakalamanın yolu, namazda okuduklarımızın anlamını düşünerek okumamızdan geçiyor. “Onlar onu (Kur’ân’ı), hakkını vererek okurlar”⁵³⁸ âyetinin mânâsı Abdullah İbn Abbas’a sorulunca o şöyle cevap veriyor: “Harflerin mahrecine dikkat ederek okumak, mânâsını anlayarak okumak, anladığı mânâ ile amel etmektir.” Biz tertîlin bu üç şartına da dikkat edersek, Kur’ân okumanın hakkını vermiş oluruz. Kur’ân’ın iniş gayesi bizim bu dünya hayatımızı düzenlemektir. Öyle olunca okuyup, anlayacak ve anladığımızı hayatımıza tatbik edeceğiz.

Bu âyette geçen “Kur’ân’ı tertîl üzere oku.” sözü, gece kalkmaktan ilk maksadın bu olduğunu gösterir. Bu ise Kur’ân’ı namazda ve namaz dışında okumak, onu okutup öğretmek başkalarına ulaştırmak mânâlarını kapsayabilirse de, ayakta okunması örfe göre namazda okunmasıdır.

Bu âyet, Kur’ân’ın ilk inen sûrelerinde, kabul gören anlayışa göre 3. sûrede indiğine göre, henüz inzâl olan âyetlerin sayısı çok azdır. Her gece bu kadar uzun süre kalkıp da Kur’ân’ı tertîl üzere okumak, bunun sadece bellemek için değil, namaz kılıp ibâdet ederek uygulamasını yapmak için okumaya vesile olduğunu gösterir. Her gece saatlerce Kur’ân okunacağına göre ve okunacak âyetlerin sayısı çok az olduğu dikkate alınınca nasıl yavaş yavaş okunacağı kendiliğinden ortaya çıkar.

Burada büyük göreve hazırlayıcı, araçları İlâhî kaynaklı ve garantili sonuç verecek bir eğitim programı ile karşı karşıyayız. Bu programın ana maddesi gece uykusunu bölerek kalkmaktır. Üst sınırı gecenin yarısından çok ve üçte ikisinden az bir süredir. Alt sınırı ise gecenin üçte birlik bölümüdür. Gecenin bu saatlerinde namaz kılınacak ve ağır ağır Kur’ân okunacaktır.

Özellikle gecenin dinginliğinde Kur’ân okunması, bir kısım zamanın da ibâdetle geçirilmesi son derece önemlidir. Ama tarih içinde bilgilenme yerine sadece ritüel olarak ibâdet anlayışı öne çıkmıştır. Özellikle tasavvufun ürettiği anlayışlar doğrultusunda bilgilenme çabası küçümsemiştir. Kur’ân okuma, anlamı önemsenmeden sadece metnini terennüm etmekle

sınırlı tutulmuş, Kur'an'ın insanı inşâ eden hükümleri, hidâyete ulaştırarak mesajları arkaya atılmış, Kur'an mehcur bırakılmıştır.

“Tertîl”, ağır ağır ve anlamını hissederek Kur'an okumayı ifade ederken zamanla sadece tecvid bahsinde anlam kazanan bir kavrama dönüşmüştür.

Gündüz meşgalelerinin yorucu olması nedeniyle Allah, peygamber ve arkadaşlarından gece kendilerini bilinç, bilgi ve bunların sonucu olarak içsel zenginliklerle donatmalarını ve mücâdeleye hazırlık yapmalarını istemektedir. Günümüz dâvâ adamları ve özellikle önderler, üstlendikleri dâvânın zorluklarını aşmak için gecelerin mânevî ikliminden istifade etmeli, gündüzleri diğer insanları uyarmak için geceleri kendileri uyanmalıdır.

Günümüz müslümanı, Kur'an'ı sadece yüzünden okuyup sevaba girmek için veya bir an evvel hatim etmek kasdıyla okumayı gaye edindiği için, anlamını hiç düşünmeden hızlı hızlı okur. Hâlbuki Kur'an, muttakî mü'minlere hidâyet için inmiştir. Bu hidâyet de, âyetlerin anlamlarını öğrenerek, onlar üzerinde düşünerek sonra da o hükümleri yaşayarak gerçekleşir. Bunun için Kur'an okumak, ama yavaş yavaş, dura dura, tefekkür ede ede, günlük hayatla ve kendimizle bağlantı kurarak okumak gerekir.

Mü'min, Kur'an insanıdır. O'nu okumak, anlamak ve yaşamakla emrolunmuştur. İnandığı ve hayat nizamı edindiği Kur'an'a karşı mü'minin ilk vazifesi, O'nu sık sık ve gereği gibi, yani tertîl üzere okumaktır. Kur'an'ın ilk emri “oku” iken O'nu okuyamamanın mâzereti olamaz. Her mü'min, asgari olarak günde beş defa namaz aracılığı ile Kur'an'la doğrudan doğruya bir bağlantı kuracaktır. İslâm'ın iman, ahlak, iktisat, hukuk vs. düsturlarını teşkil eden Kur'an âyetlerini, Rabbinin huzurunda, Rabbinden indirildiği şekliyle okuyarak ve dinleyerek Allah'a ibâdet edecektir. Kur'an'ı okumaktan asıl gaye, onu anlamaktır. İslâm, ana kanunlarını teşkil eden Kur'an'ın anlaşılmasını belirli bir zümrenin tekeline bırakmamıştır. Kur'an, her bir kişi için gönderilmiştir ve Kur'an mesajı ana hatlarıyla herkes tarafından anlaşılacak kadar açıktır. *“Andolsun ki biz, Kur'an'ı anlaşılması; üzerinde düşünülmesi için kolaylaştırmışızdır. O halde bir düşünen (ibret alan) var mı?”*⁵³⁹

Kur'an'ı biraz olsun anlayarak okumuş olmak için, Kur'an'ın orijinal harfleriyle yazılmış metnini ihtivâ eden meal ve tefsirlerden sıra ile günlük dersler takip etmeliyiz. Kur'an'ı, mutlaka mealli Kur'an'dan okumalıyız. Bir sayfa metin, akabinde de okunan sayfanın meal ve tefsirini okumalıyız. Birazcık da olsa Arapça bilenler ise bir âyetin metnini okuyunca hemen onun kırık mânâsını kendisi vermeye çalışıp sonra meale bakıp oradan verdiği anlamı tashih ederek okumalıdır. Okuduğu âyet üzerinde acele etmeden, konunun üzerinde durup düşünerek, kendisine şimdi inmiş gibi, Allah'ın kendisinden istediklerini anlamaya ve uygulamaya çalışarak okumalıdır. Ayrıca, Kur'an âyetlerini açıklayan ilmi eserleri, tefsir ve benzeri kitapları da ciddi bir gayretle takip etmeliyiz. çeşitli konulardaki Kur'an'ı okumanın, onu anlamak için olacağı gerçeğini kavrayamayan birçok mü'min, Kur'an'ı yıllarca okudukları, defalarca hatmettikleri halde, meal ve tefsirlere rağbet etmedikleri için, Kur'an'ın mânâ zenginliklerinden feyz alamamışlar, ellerindeki Kitab'ı hayatlarına geçirememişlerdir. Biz, bu duruma düşmemeliyiz.

Kur'an'ımızı okumak, anlamak için olacağı gibi; anlamak da şüphesiz tatbik etmek için olacaktır. Mü'minin Kur'an'a imanı, zaten onu yaşamak içindir. *"İşte bu Kur'an, indirdiğimiz mübarek bir Kitabdır. Artık Kur'an'a uyun, (onun emir ve yasaklarına aykırı davranıştan) sakının ki merhamet olunaszınız."*⁵⁴⁰ Mü'min, Kur'an'ı, musikisinden yararlanmak ve kültürünü artırmak için okumayacaktır. Onu yaşamak için öğrenecek, okuyacak ve dinleyecektir. *"Allah, şu Kur'an'la amel eden toplumları yükseltir. Onun izin-den gitmeyenleri de alçaltır."*⁵⁴¹

Tatbik olunmayan bilgilerden bir menfaat edinilemeyeceği gibi; inanılan, okunan, anlaşılan, fakat yaşanmayan Kur'an'dan da özlenen faydalar sağlanamayacaktır. *"Benim zikrimden (Kur'an'ımdan) yüzçeviren kişi(ler) için (buhranlarla dolu) dar bir hayat ve geçim sıkıntısı vardır."*⁵⁴²

Kur'an'ı tertil üzere, dura dura ve hayatımıza tatbik etmek için okuma yapıp yapmadığımızı test etmek için şu soruları kendimize yöneltebiliriz:

Yüce Allah'ın varlığına, birliğine, yaratıcılığına, bilgisi ve gücü sınırsız, ortağı olmayan bir Rab olduğuna ve egemenliğin kayıtsız şartsız O'na

540 6/En'âm, 155

541 Riyâzü's-Sâlihîn ve Terc. II, 341

542 20/Tâhâ, 124

ait olduğuna inanmamızın hayatımızdaki rolü nedir? Onun bildirdikleri, emirleri ve yasaklarını ihtivâ ettiğine inandığımız Kur'an-ı Kerim'in kişisel ve sosyal hayatımızdaki etkinliği nedir? Kur'an-ı Kerim vicdanların hâkim düzeni ve pratik hayatın tatbik edilir nizamı olmadan mâziyi, hali, istikbali bilen Allah'ı fiil ve hayatımızda biricik ma'bud; ortaksız ilâh tanımamız mümkün müdür? Elbette ki değildir. Zira Allah'ın haram kıldıklarını helâl kılan, helâl kıldıklarını da haram kılan kişileri ve sosyal kurumları meşrû tanımak, onları ma'bud edinmektir. İlâhî yasaları yürürlükten düşürmek ve bu yasalarla çelişen prensipleri yüceltmek ise Allah'a şirk koşturur.

Devrimiz müslümanları, ilâhlar edinip Allah'a ortak koşmayı, sadece putlara tapmak gibi eksik ve kısır bir anlayış içinde kabul eder olmuşlardır. Bu kabulden ötürüdür ki, Allah'ın ferdî, ailevî ve ictimai hayatı tanzim edecek emir ve yasaklarını içeren Kur'an-ı Kerim, düzenleyicisi olması gereken günlük hayattan, eğitimden, ekonomiden, siyasal düzenlemelerden çekilmiştir. Dirileri canlılığa ve ebedilik aşkına erdirmesi gerekirken mezarlık kitabı olmuştur. *“Ümmetimle ilgili olarak korktuklarımın en korkutucu olanı, Allah'a şirk koşturmasıdır. Dikkat edin, ben size onlar aya, güneşe ve puta tapacaklar demiyorum. Fakat Allah'tan başkasının emirlerine ve arzularına göre iş yapacaklar. (Bu da onlar için Allah'a bir nevi şirk koşturmak olacaktır.)”*⁵⁴³

Yapılması gereken en önemli iş; okunmak, anlaşılacak ve kendisine uyulmak için gönderilmiş olan Kuran'a yönelmektir. Müslümanlar, işleri ne kadar yoğun ve şartlar ne kadar ağır olursa olsun Kuran'dan ve Kuran eğitiminden uzak kalamazlar; Kuran'ı hayatlarının dışına itemezler. Kur'an'ı dostlar alışverişte görsün anlayışıyla acele acele anlamını bilmeden okumanın istenmediğini, bunun okuyana pek bir şey kazandırmayacağı bilinmelidir. Tertil ile, anlamını düşünerek, güncel hayatta nasıl tatbik edeceğini, bu konudaki problemleri nasıl aşacağını değerlendirerek okumanın emredildiğini unutmamalıdır.

Kur'an'ın bize yol göstermesini, dünyamızı ve âhiretimizi güzelleştirip bizi kurtarmasını istiyorsak, Kur'an'la irtibatımızı arttırmalıyız. Unutmayalım; karnımızın doyması için yemekle nasıl irtibata geçmek gerekiyorsa, rûhî gıdamızı almak, hidâyet üzere insanî özellik ve güzelliklerimizi arttırmak için de Kur'an'la iç içe bir hayat yaşamamız gerekiyor. Bunun için

---

543 İbn Mâce, Hadis no: 4205

halkalar oluşturup cemaat olarak dersimizin başına imam-ı mübîn olan⁵⁴⁴ Kur'an'ı geçirmeliyiz. Onu okumak, okumaların en güzeldir. Onu dinlemek, dinlemelerin en güzeldir. Onunla düşünmek, tefekkürün en güzeldir. Ona göre yaşanan bir hayat, hayatların en güzeldir. Hayat boyu Kur'an öğrencisi olma şerefiyle yaşamalı, onun rehberliğinden bir an olsun ayrılmamaya özen göstermeliyiz. Meal ve tefsiriyle bireysel ve ailevî okumalarımızı da sürdürmeli, evimizi kabirlere çevirmekten, TV. sayesinde sinema, gazino ve stadyuma benzetmekten sakınmalıyız.

“Doğrusu Biz sana (taşıması) ağır bir söz vahyedeceğiz.” (5. âyet)

Peygamberimize hitap olarak; Ey Muhammed! Sana heybetli, azametli ve yüce bir kelim olan Kur'an'ı indireceğiz. O her şeyi bilen ve her şeye sahip olanın sözü olduğu için bu özellikleri taşır. Bunun sorumluluğu ağırdır. Hazırlıklı ol! Nefis terbiyesi yap, sabret! Kur'an'ın hükümlerini yaşamak, tebliğ etmek ve tebliğ esnasındaki sıkıntılara göğüs germek zordur. Ayrıca vahyin inişi esnasında da fizikî olarak zorluklarla karşılaşacaksın. Buna da hazırlıklı ol.

Yüce Peygamber'in izinden giden dâvâ erlerine hitap olarak; Biz sizi ağır imtihanlardan geçireceğiz. Yolunuz uzun ve meşakkatli. Azığa ihtiyacınız var. Yüklendiğiniz sorumluluk çok büyük. Allah yardım etmeden bu yükü taşıyamazsınız. Öyleyse Allah'ın yardımını çekecek paratoner edinin; namaza ve Kur'an'a sarılın. Yüce Allah, Rasûlünü insanları İslâm dinine çağırarak görevlendirdiği gibi, siz de onun hayırlı bir ümmeti olarak dâvetçi dâvâ erleri, nefsinizin arzularına ağır gelecek mükellefiyetler yükleniyorsunuz. Böyle bir mükellefiyetin, nefsinizin hevâsıyla mücadeleye ve sabra ihtiyacı olduğunda şüphe yoktur. Siz büyük zorluklara adaysınız. Elbisenize bürünmüş, rahat ve sükûna dalmış şekilde, Kur'an ayetlerini anlayacak ve düşünecek bir şekilde tertil ile okumaktan uzak bir haldeyken, bu büyük görevi nasıl yapabilirsiniz?!

Öyleyse yatağınızdan kalkın. Gecenin bir kısmını Rabbinize yalvararak uykusuz geçirin ki dâvetin zorluklarına katlanmaya hazır olun. Bu, sizin mânevî antrenmanınız olsun. Böylece dayanıklılığınız artsın, olgunlaşp büyük görevlere hazır olasınız. Size gece namazı ve gece Kur'an okuyuşu tavsiyesi, sizin yüklendiğiniz ağır görevi taşıyabilmek için sizde tahammül gücü geliştirsin, sizi güçlendirsın diye verilmiştir. Bu güç, eğer siz gecenin

rahatını bırakırsanız hâsıl olacaktır. Kur'an'ı okumak kolay olsa da, onunla amel etmek, özellikle İslâm'ın hâkim değil, mahkûm olduğu zaman ve mekânlarda zordur. Aslında İslâm'ı yaşamak zor değildir, Allah zorluk dilemez, kolaylık ister;⁵⁴⁵ ama zâlim tâğutlar, İslâm'ı anlamayı, anlatmayı, yaşamayı zorlaştırırlar.

Ayrıca, Kur'an'ın İlâhî terazide ecir ve mükâfatı da ağırdır. Kur'an aslında "ağır" değildir, okunması ve anlaşılması kolay bir kitaptır. Fakat o "hak" terazisindeki tartısı ve kalplere yönelik etkisi açısından "ağır"dır. Nitekim yüce Allah başka bir ayette "Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık, sen onun Allah korkusu ile parça parça olduğunu görürdün" ⁵⁴⁶ buyuruyor. Ama yüce Allah Kur'an'ı bir dağa değil de onu algılamaya yetenekli ve dağdan daha sağlam, daha sarsılmaz bir kalbe indirdi.

Sırf kendisi için yaşayan kimse, belki huzur içinde yaşayabilir. Fakat küçük olarak yaşar ve küçük olarak ölür. Böylesine ağır bir yükü sırtlanan büyük adama gelince uyku, rahatlık, ılık yatak, sakın hayat ve gönül okşayan konfor onun neyine? Peygamberimiz işin iç yüzünü anlamış, gerçeği fark etmişti. Bu yüzden eşi Hatice'nin heyecanını yatıştırması ve uyuması yolundaki önerisine "Ey Hatice, uyku zamanı geride kaldı" diye karşılık verdi. Evet, uyku dönemi bir daha geri gelmemek üzere gerçekten geçmişti. O günden itibaren Peygamberimizi sadece uykusuz geceler, yorgunluklar, uzun ve zorluklarla dolu bir tebliğ ve cihad görevi bekliyordu.

"Şüphesiz gece kalkışı, (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyuma ve sağlam bir kıraate daha elverişlidir (Etki bakımından daha kuvvetli, okumak bakımından daha sağlamdır)." (6. âyet)

Bu âyette gece kıyâmı için kullanılan tâbir çok ilginçtir: "Nâşietü'l-leyl, yani gece neşesi!..." Gece kalkıp namaz kılarak, akleden kalple Kur'an okuyarak o riyâsız dinginlikte bir ulvî neşe yaşamak... Âyetin devamında; bu zaman diliminde, dil, göz ve kalp arasında tam bir harmoni/uyum sağlanarak, "sorumluluğu ağır bir söz"ün, yani Kur'an'ın daha iyi anlaşılacağı vurgulanır. Kuşkusuz, Kur'an'ı gereği gibi, yürekten okuyup âyetleri üzerinde düşünerek mesajlarını iyi kavrayabilmek için en uygun zaman, mekân ve ortam seçilmelidir. Tevhid mücâdelesinin en zor aşamasında, hakkı olanca

545 2/Bakara, 185

546 59/Haşr, 21

kesinliği ve netliği ile anlatan Rasûlüne Rabbimizin “gece kıyâmını/neşesini” emretmesi hayli düşündürücüdür. Gün boyu zorlu bir mücâdeleye giren, bütün çabasını insanlara dâvâsını anlatmak için harcayan bir dâvetçinin gece ciddi bir zihinsel hazırlık yapması gerekir. İşte bu fikrî/kalbî hazırlığın yapılabileceği en elverişli zaman; gece vaktidir. Herkesin uykuya daldığı, insan zihninin en uyanık ve zinde olduğu, sessiz, sâkin ve riyâsız bir ortamda kıyâmu’l-leyl’de bulunup huşû içinde ibâdet etmek ve uzun uzun, ağır ağır, yani tertîl üzere Kur’an okuyup tefekkür etmek... Gece kıyâmını nâşietü’l-leyl, yani gece neşesi haline getirmek bu olsa gerektir.

Geceyi ibâdetle geçirmek nefse daha zor ve ağır gelir. Bu zor işi yapmak ruhları ve bedenleri güçlendirir, irâdeleri sağlamlaştırır, kalbin, kulağın ve gözün birlik içinde olmalarını daha iyi sağlar. Geceleyin ibâdet etmek, gündüz ibâdet etmekten daha sağlam ve kalp için daha iyi muhâfaza edicidir. Geceleyin ibâdet eden, dünyevî meşguliyetlerden uzak kalarak kendisini tamamen ibâdete verme imkânı bulur. Gece saatleri sakin olduğu, dünya meşgalelerinden uzak olduğu için bu saatlerde namaz kılmak ve Kur’an okumak daha güzel, daha doğru, daha sağlam, daha muhâfazalı, anlamaya ve sağlam bir kıraate daha elverişlidir. Ayrıca nefsinin tembellikten arındırılmış, Allah yolunda cihada hazır bir hale getirmiş olursun.

Gece ibâdet için kalkmak ve uzunca bir kıyam etmek insan mizacının hoşlanmayacağı bir zorluktur, bu saatte insan istirahattan hoşlanır. Bu yüzden bu eylem nefsin arzularını kontrol altına almak için çok etkili bir çabadır. Bu şekilde eğer bir kimse hevâsı ve bedeni üzerinde hâkimiyet sağlar ve onları Allah yolunda kullanmaya muktedir olursa, o kimse Hak dini tebliğ etmek, Allah’ın hükmünü ve nizamını dünya üzerinde galip kılmak için daha başarılı olacaktır. Ayrıca, gece ibâdeti, kalp ve dil arasında bir harmoni oluşturmak için çok etkili bir vâsıta. Çünkü gecenin bu saatlerinde kul ile Allah arasına başka bir şey giremez. Bu halde insan diliyle ne söylüyorsa kalbinin sesiyle de onu söyler. Kalp ve dilde bir âhenk meydana gelir. Gece, ihlâsın doruk noktaya ulaştığı zamandır. Herkes uyurken, kimsenin görüp bilmediği bir zaman diliminde Allah için Kur’an okuyacaksınız. Dolayısıyla bu ibâdete devam eden kimsede sebat oluşturur. O kişi Allah’ın yolunda daha bir bilinçle ve kesin irâdeyle gider ve her türlü zorluğa karşı direnc gösterir.”⁵⁴⁷

547 Mevdudi, Tefhimu’l Kur’an, 6/457

“Zira gündüz vakti, uzun meşguliyetlerin var.” (7. âyet)

Şüphesiz ki senin ihtiyaçlarını karşılayan için gündüzün uzun ve boş bir zamanın vardır. Gündüzün işlerinde tasarrufta bulunma, dolaşma ve uzun zaman meşgul olma salâhiyetin vardır. O halde gece saatlerini de teheccüd ve ibâdetin için ayır. Gündüzün yeryüzünde hareket; insanı meşgul edecek, okumaya ve ibâdete engel işler vardır. Bunların arasında, geceki huzur ve neşe bulunmaz.

Âyette gece vaktinin sessizliği, tenhalık, karanlık, serinlik gibi özelliklerinden dolayı bu vakitlerin huzur ve sükûn içerisinde ibâadetle meşgul olmak ve Kur’an okumak için gündüzden daha elverişli olduğu veya geceleyin kılınan namazın insanı mânen yüceltmeye, Kur’an’ı anlayacak ve üzerinde düşünecek şekilde okumaya daha müsait hale getireceği bildirilmektedir.

Bu âyetteki “*sebh*” kelimesi, “yüzme” anlamının yanında, mecaz olarak, “ihtiyaçlar ve türlü meşguliyet alanları için koşuşturma, gidip gelme, dolaşıp durma” şeklinde de açıklanır. Burada Hz. Peygamber’e ve onun şahsında ümmetine, gündüzleri daha çok maişet temini, Kur’an’ı tebliğ, dini öğretme ve daha başka işlerle meşgul olacakları, bu tür maksatlarla koşuşturacakları; bu sebeple namaz, Kur’an okuma gibi ibâdetler için gecenin daha elverişli bir zaman olduğu hatırlatılmıştır. Eğer gündüzünüz güzelse, geceniz de güzel olacak; geceniz güzelse sabahınız da (yeniden dirilişiniz) güzel olacaktır. Bunlar birbirine bağlı şeyler. Böylesi bir ortamda gecesinin hesabını veremeyenin gündüzünün hesabını verebilmesi ne mümkün? Her şeyin el ayak çektiği bir özge vakitte cansızlar, canlılar ve sâlihlerle birlikte bu evrensel koroya eşlik etmenin insanın iç dünyasında ne ufuklar açacağını düşünebiliyor musunuz?

Gündüzleri imanlarımızı gevreden bireysel ve toplumsal ilişkilerin, tuğyan ırmağına dönen caddelerin, bulaşıcı bir biçimde ta yüreklere kadar sirâyet eden riddet, cehâlet ve inanç sefâletinin iç dünyamızdaki tahrîbatını gecenin rahmetinden yararlanarak onaramıyorsak, kalbimizin kıyâmeti yakın demektir.

Geceleyin iç coğrafyamızda edindiğimiz tecrübeyi gündüzün dış dünyamıza aktaralım. Bilelim ki, gecenin bir vaktinde sıcak yataklarına elvedâ diyenler; kendi adına, toplum adına; kana, sömürüye ve zulme doymayan

müstekbirler elinde oyuncak olan mazlum ümmet adına, her gün imanı kundaklanan sayısız insan adına, hâcet kapısının eşliğini aşındıranlar kuracaktır geleceği. Çünkü her toplumsal değişimin tohumu önce yüreklerde çimlenir ve baharın ilk goncaları göğüslerde açar. Sözü vardır Allah'ın⁵⁴⁸; "sâlih" olma liyâkatini elde eden kullarına verecektir toprağın ve suyun emânetini.⁵⁴⁹

Bilelim ki, gecesi olmayanın gündüzü yoktur. Gece sabaha kadar yatağa boylu boyuna uzanan birisinin gündüze vereceği önemli bir şeyi olamaz. Gece feyizle dolduğumuz, gündüz ise boşaldığımız vakittir.

Şu anda bizim her yanımız küfürle kuşatılmış, küfür ve şirk bizi bombardımana tutmuş. Özellikle günümüzün her saniyesinde, her ânında ve her noktasında küfrün ateş mevzii içerisindeyiz. Basını, yayını, sokağı, kitabı, çarşısı ve pazarıyla şeytanın, küfrün, tâğutların kesintisiz hücumuna muhâtabız. Küfrün ve bâtılın ateş sağanağı altındayız. Bu alev ve ateşler içerisinde sınırlanıp kendimizi kurtarıp atabileceğimiz tek zaman ve tek mekân gecedir. Kendimizi küfrün bu alevlerinden kurtardıktan sonra yine küfrün üzerine dönerek, ona karşı duracak, onu söndürecek gücü temin edebileceğimiz tek yer, gece değil midir? Küfrün bu türlü amansız ve kesintisiz hücumları karşısında akşama kadar kaybettığımız enerjiyi alabileceğimiz başka bir zaman ve mekân var mıdır?

Kendisi bir yana, başka insanlara bir şey verme iddiâsında olanların, onları küfrün kesintisiz hücumlarından kurtarmak isteyenlerin bu güce, bu kuvvete, yani geceye ve gecede dolmaya ne kadar da ihtiyaçları var!

Allah yolunda cihad etmek arzusunda olanlar, Allah için çevresinde bir şeyler yapmak isteyenler, Allah adına kıpırdamak isteyenler bilmelidir ki, en büyük düşmanlarından birisi de sıcak yataklardır. Sıcak yatakları dost edinenler bütün cepheelerde savaşı kaybetmeye mahkûmdurlar.⁵⁵⁰

Îlâhî hitap, dâvet için bir zemin hazırlama mesabesinde olan bu girişleri yaptıktan sonra, dâveti tebliği emre ve Rasûlullah'a ve O'nun şahsında dâvâ

548 7/Ârâf, 128

549 Mustafa İslâmoğlu, Yürek Devleti, Denge Y., s. 78

550 Mehmed Göktaş, Namaz Gözaydınlığım, İstisare Y., s. 103

erlerine bu dâvetin nasıl yapılacağını nazarî/teori olarak bildirdikten sonra, amelî olarak da nasıl yapılacağını öğretmeye geçiyor:

“Rabbinin adını zikret/an, bütün varlığıyla O’na yönel.” (8. âyet)

Önceki âyetler, ilâhî mesajı alarak onu kendi manevî dünyasına yansıtmaması ve insanlara tebliğ etmesi için Hz. Peygamber’i ve O’nun şahsında mü’minleri psikolojik yönden hazırlamaya yönelikti. Bu âyetler ise mânevî hazırlıkla birlikte tebliğin nasıl yapılması ve nelere dikkat edilmesi gerektiğini öğretmektedir. Bunlar, daima Allah’ı zikredip anarak O’ndan yardım istemek, samimi kalp ile O’na yönelmek, O’nun gücüne dayanmak ve koruyuculuğuna güvenmek ve İslâm düşmanlarının kendisi hakkında söyledikleri yakışsız sözlere, iftiralara aldırmayıp bunlara sabırla göğüs germektir.

“...Bütün varlığıyla O’na yönel.” Varlığın O’nun varlığına armağan olsun. Varlığını O’na vakfet. O’nun için yaşa, sen O’na aitsin, O’nun içinsin,⁵⁵¹ unutma! Bu âyette peygamber ve müslümanlardan bütün varlıklarını Allah’a adamaları istenmektedir. Hayat ve inanç ancak bu şekilde anlam kazanacaktır.

Tebettül (Allah’a yönelmek): Her şeyiyle Yüce Allah’a ibâdete yönelmektir. Yani insan her şeyle ilgiyi kopararak Rabbine ibâdete yönelmelidir. O’ndan başkasını O’na ortak koşmamalıdır. Yoksa bunun anlamı şerefli ve üstün herhangi bir yolla geçimi kazanmak için hayatın meşguliyetlerinden el etek çekmek değildir.

Kişi bu şekilde, yani çalışmak yoluyla başkasına yük olmaktan kurtulmuş olur. Hadis-i şerifte insanlardan ve toplumdan ilişkiyi kesmek anlamıyla tebettül yasaklanmış bulunmaktadır. Yüce Allah da: “*Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı o temiz ve güzel şeyleri haram kılmayın.*”⁵⁵² diye buyurmaktadır. İşte bu toplum ile ilişkilerini kopartıp insanlardan uzak kalarak ruhbanlık yolunu izlemenin mekruh olduğunun delilidir.

Emrolunan tebettül (yalnızca Allah’a yönelmek), ihlâsla ibâdetde bulunmak sûretiyle sadece Allah’a yönelmektir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Hâlbuki onlar O’nun dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak*

551 2/Bakara, 156

552 5/Mâide, 87

*Allah'a ibâdet etmelerinden... başkası ile emrolunmadılar.*⁵⁵³ Yasaklanan tebettül ise evlenmeyi terkedip manastırlarda ruhbanlık etmek şeklinde, Hristiyanların yolunu izlemektir.

"Rabbini adını zikret." Mevdûdi diyor ki: "Gündüzün meşguliyeti anlatıldıktan sonra *"Rabbini adını an"* buyurulmaktadır. Bundan şu anlam çıkar; dünyada bir iş yaparken daima ve her durumda Allah'ın adını zikretmeli ve O'ndan gâfil olunmamalıdır."⁵⁵⁴

Rabbini ismini çokça zikret. Dâvet için, gece ve gündüz Allah'ı anarak yardım iste. İbâdet ve O'na tevekkülünde, her şeyi bırakarak tamamen O'na yönel. İşlerinden hiçbirinde O'ndan başkasına dayanma. Dünya işlerini bitirince O'na samimi bir şekilde ibâdet için vakit ayır.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: "İşte bu iç ve dış sebeplerden dolayı ilerisi için hazırlanmak üzere gece kalk ve tertîl ile Kur'an oku ve Rabbini ismini an. Gece ve gündüz onu an. "Sübhânallah", "Lâ ilâhe illâllah", "Allahu Ekber" demek, Allah'ı ululamak, namaz kılmak, Kur'an okumak, ilim öğretmek, Allah için öğüt verip yol göstermek gibi Rasûlullah'ın (s.a.s.) gece ve gündüz bütün saatlerinde meşgul olduğu şeyler buna dâhildir.

"Rabbini ismini zikret ve ona yönel" denilmek suretiyle zikrin ve yönelmenin Rab ismine bağlanması da önce, yaratılanlardan ve kullardan ilgiyi kesip Yüce Allah'ın İlâhlık hükümlerini, kendi içimizdeki ve dışımızdaki idare şeklini ve tasarrufundaki sırları düşünmeye dalmak; ikinci olarak da işten o işi yapana, hükümden o hükmü verene nefsi teslim etmek mânâsına işarettir."⁵⁵⁵

"Allah'ın adını anmak" demek sadece yüzlük ya da binlik "zikir" tesbihleri ile O'nun yüce adını tekrarlamak demek değildir. Gerçek anlamda "Allah'ın adını anmak" dille yapılacak zikir ile birlikte uyanık bir kalbin O'nu anmasıdır; bunun yanı sıra aynı kalp duyarlılığı ile namaz kılmak ve Kur'an okumaktır. Ayetin orijinalinde geçen *"tebettül"* sözcüğü de insanın yüce Allah dışındaki her şeyle ilgisini tamamen kesmesi, tüm varlığı ile Allah'a

553 98/Beyyine, 5

554 Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları, Ahzâb an: 63; 6/458

555 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 8/400

yönelerek ibâdete ve zikre dalması, her türlü oyalayıcı ve gönül karıştırıcı yabancı duygudan arınması, tam bir duygusal duyarlılıkla Allah ile baş başa kalması demektir.⁵⁵⁶

“Allah’ı zikretmek” demek ona kalpten bağlanmak, sürekli olarak onun gözetimi ve denetimi altında yaşamaktır. Yoksa kuru kuruya Yüce Allah’ın adını tekrarlayıp durmak değildir. Kur’an Allah’ı anmak ile insanın geçirdiği bazı vakitler ve durumlar arasında bağ kurar. Amaç, bu vakitleri ve durumları Allah’ı anmakla donatmak ve onunla ilişki halinde olma bilinci ile renklendirmektir.”⁵⁵⁷

“Zikir”, aslında kalbin, anılan kimseye dikkat kesilmesi ve ona karşı uyanık olmasıdır. Bunu dil ile ifade etmeye zikir denilmesinin sebebi, kalpteki zikre (hatırlamaya) işaret etmesindendir. Bazılarına göre zikir, insana sevap kazandıran her türlü amelin genel adıdır. Zikir, Allah’a itaattir. O’na itaat etmeyen kişi, diliyle ne kadar tesbih ederse etsin veya tevhid kelimesini ni söylerse söylesin, gerçek zikri yapmış olmaz.

Müslüman; zikri yozlaştıran, Kur’an ve Sünnet ölçüleri içinde bütüncül anlamlarından soyutlayan ve zikir gibi büyük bir ibâdete bid’atler karıştıranlara ve sünnetteki âdâbına uymayanlara bakarak, zikirden gâfil olamaz. Zikri yeniden ihyâ etmek ve zikirle ihyâ olmak zorundadır. Kur’an kavramlarını yozlaştırıp dejenere etmek, anlamlarını daraltmak ne kadar yanlış ise; kuru, yavan, sevgisiz, bereketsiz, zikirsiz, takvâsız, ihlâssız din anlayışının da insanı kurtarmasını beklemek o kadar yanlıştır.

Günümüz muvahhid gençliği, diğer insanlara ve özellikle müslümanlara aşırı eleştiri oklarını yöneltir, tenkit kılıcıyla kendinden başka tüm mü’minleri doğrarken, nefsinin ihmali etmekte, eleştirdiği yarı doğruların yerine tam doğruyu kendi şahsında örnek olarak gösterememektedir. Bu tavır da, müslümanlararası kördöğüşü andırmaktadır. İslâm, bir kötülüğü yıkarken, yerine mutlaka ondan çok daha hayırlı bir alternatifi getirmiş ve insana sunmuştur. Soyut tartışmalar, pratiğe/eyleme dökülmeyen iddialarla Allah’ın rızâsına erişilmez. Zikirdeki yanlışlardan yola çıkarak bir müslümanın zikirsiz bir hayatı tercih etmesi, ancak, şeytanın sağdan yaklaşmasıyla izah edilebilir. *“İman edenlerin Allah Allah’ı zikretme ve O’ndan inen*

556 Seyyid Kutub, Fi Zılâli’l Kur’an, Müzzemmil sûresi tefsiri

557 Seyyid Kutub, Fi Zılâli’l Kur’an, Dünya Yay. c. 8, s. 336

hak/gerçek için kalplerinin saygıyla yumuşaması zamanı daha gelmedi mi?...”

558

“Doğunun da batının da Rabbi O’dur. O’ndan başka tanrı yoktur. Öyleyse yalnız O’na güvenip sığın.” (9. âyet)

“Doğunun ve batının Rabbi” nitelemesi hayatı bölüp parçalamadan Allah’a kulluk ekseninde bir araya getiren evrensel bir ifadedir. Bu ifade “kamusal alan” dayatmalarının Allah’ın kudreti karşısındaki anlamsızlığını çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir. Ayrıca hükmü, rubûbiyeti her tarafa geçen, Doğu dünyasının da Rabbi, Batı dünyasının da Rabbi Allah’tır. Günümüz dünyasıyla komünist Rusya ve Kapitalist Avrupa ve Amerika; asr-ı saâdet zamanındaki dünyasıyla İran da, Roma da, oralar dâhil, her yer Allah’ındır. “*Bilin ki yeryüzü Allah’a aittir; kullarından dilediğini oraya mirasçı kılar. Sonuç, takvâ sahibi olanlarındır.*”⁵⁵⁹ Kur’an o günkü mü’minlere hedef göstermişti: Doğuyu, yani İran’ı; Batıyı, yani Roma’yı/Bizans’ı. O günün mü’minleri bu görevi yerine getirdi. Bugünkü mü’minlere de hedef gösteriyor Kur’an: Doğuyu da Batıyı da rablik taslamalarından vazgeçir, tek rabbin Allah olduğuna onları inandır. Doğuyu, yani Avrupa ve Amerika’yı; Batıyı, yani Rusya’yı zulümden kurtarıp ihyâ et. Bugünün mü’mini kendini ve içinde yaşadığı ülkeyi kurtaramamış ki, o hedefe kilitlensin...

“O’ndan başka tanrı yoktur.” Öyleyse tanrılık iddia eden Doğu’yu ve Batı’yı kabullenme. Onları “süper güç” diye niteleme. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh/Allah’tan başkasında güç ve kuvvet yoktur. Süper güç kabul edilen İran ve Bizans’ın yerinde yeller esiyor. Aynı şekilde daha dünkü dünyada süper güç kabul edilen Doğu (Sovyetler Birliği) nasıl çöktü ve süper çüce olduğu ortaya çıktı ise, yarın kimsenin beklemediği bir zamanda Batı (Avrupa ve Amerika da) öyle çökecek. Ama sen şimdiden hazır ol boşalacak yeri İslâm’la doldurmaya.

Allah, Batının (Avrupa, Amerika vs.) Doğunun (Asya vs.) Rabbidir. Araplar, Bizans ve İran imparatorluklarının haşmeti karşısında eziliyorlardı. Bu âyet onlara moral takviyesi olmuştur. Burada Rab sahip, yiyecekleri yaratan, hammaddeleri veren, insanları çeşitli sebeplerle büyüten, vb. manalarda kullanılır. İlgili imparatorlukların geldikleri nokta Allah’ın yarat-

558 57/Hadid, 16

559 7/Arâf, 128

tıkları ile ilgilidir. O halde asıl olarak Doğu ve Batı'yı düşünürken Rablerine ne kadar itaat edip, etmedikleri ile ölçmek gereklidir. Yoksa bizi, başkaları ile kıyaslamak doğru değildir. Çünkü dâvet şahsımızı takdir etmeleri için değil, Rablerine itaat etmeleri için olmalıdır. O halde biz de, Doğu da, Batı da Rabbimize itaat etmeliyiz. İnsanlık yüzlerce, binlerce değişik istikametlerdeki yöneticilerin hangisinin dediğini yapacak? Bir işçi düşünelim karın tokluğuna birden fazla patronun dediklerini yapmak için ha bire koşturuyor. Bu mu iyi? Yoksa bir tek patronun dediklerini yapsa daha mı iyi? Patronların istekleri bitmiyor. Ve işçi ne yapsın? Zamanla değişik patronların işçileri ile, diğer patron safına geçen işçiler arasında savaş çıkıyor. Görüldüğü gibi Dünya barışının esas yolu budur.

Bütün Dünyanın bir tek adil patrona işçi olmasıdır. Böyle bir patronu, diğer patronlar kabul etmez hiçbir zaman. Ne olacak? Savaş kaçınılmazdır. Barışı yürütmenin yolu patronluk kavgalarına son vererek bütün insanların Allah'ın işçileri olmasını sağlamaktır.

“Öyleyse yalnız O'na güvenip sığın.” Doğu'ya da Batı'ya da sığınma. Kurtuluşu komünizmde arayanlar gibi sen de Batı'da, Avrupa Birliği'nde, Amerika'nın safında arama. Onlar ne güvenilecek kimselerdir, ne de o yerler mü'minlere sığınak. Onlara güvenip sığınanlar da seni Allah'tan uzaklaştırırlar, unutma! Sırât-ı müstakîm, dosdoğru yol, kendilerine nimet verilen peygamberlerin, sıdıkların, şehid ve sâlihlerin yoludur; sapıtmış ve gazap edilmiş Hristiyan ve yahûdilerin yolu değil.⁵⁶⁰ Yalnız, sadece Allah'a güven, O'na sığın.

O bütün yönlerin Rabbidir. O doğunun da, batının da Rabbidir. O kendisinden başka ilâh olmayan “tek” ve “bir”dir. Her şeyden soyutlanıp sırf O'na bağlanmak, aslında şu evrendeki tek gerçeğe bağlanmaktır. O'na dayanmak, aslında şu evrendeki tek güce dayanmaktır. Tek olan Allah'a dayanmak, O'nun birliğine, doğuyu ve batıyı, yani tüm evreni kapsayan ege-menliğine inanmanın gereği ve sonucudur.

“O'ndan başka ilâh yoktur.” Tam bir sevgiyle sevilip, gönül verilecek ve ibâdet edilecek, emrine boyun eğilecek O'ndan başka ilâh yoktur. İbâdet edilecek varlık ancak O'dur. Başkasından ummak boşunadır. Rablik de O'nun, ilâhlık da O'nundur. Onun için, ancak onu vekil tut, bütün işleri-

---

560 Bk. 4/Nisâ, 69; 1/Fâtîha, 7

ni onun görmesini iste. Şuurlu dileklerin hepsinde O'nun emir ve hükmü doğrultusunda yürü, ona dayan. Ne kendinin ne de başkalarının arzusuna göre yürüme. Onun her hususta irâde ve gücü geçerlidir. O'nun hükmüne uymayan her düşünce ve emel ise bâtıl ve geçersizdir. O senin bütün işlerini iyileştirmeye ve düzeltmeye, sana düşmanlık edecek olanların hakkından gelmeye yeter.

Ey Muhammed! Mahlûkatın işlerini idare eden ve yaratan yalnızca Allah'tır. O, yeryüzünün doğularının, batılarının ve ikisi arasında bulunanların sahibidir. O'ndan başka ibâdete lâyık ne bir ilah vardır, ne de bir rab. Bu yüzden sadece O'na güven ve işlerini sadece O'na bırak. Meşru olan tüm tedbirleri aldıktan sonra sadece O'na sığın, O'ndan yardım iste. O'nun istediği ve râzı olduğu şekilde ibâdet et!

Mevdûdi diyor ki: “*Vekil*” kendisine güvenerek kendi işlerimizi ona havâle ettiğimiz şahıstır. O halde bu âyetin anlamı şöyledir: “Senin bu dine çağrıda bulunmana karşılık muhâliflerin veryansın ediyorlar ve sana her türlü zorluğu çıkarmaktalar. Ama sen bunun için kaygılanma. Sen işini doğunun ve batının Rabbi ve bütün kâinatın sahibine havale et ve O'nun seni savunacağından ve muhâliflerine karşı bütün işlerini düzeltereğinden emin ol.”⁵⁶¹

“O'ndan başka tanrı yoktur.” Kavram olarak ilâh; kendisine ibâdet edilen, ma'bûd sayılan şey, her şeyden çok sevilen, ta'zim edilen kutsal varlık anlamında kullanılmaktadır. Tapınılan, kendisine ibâdet edilen, üstün sayılan bütün ma'budların ortak adı “ilâh”tır. Türkçede bunu “tanrı” kelimesi ile karşılıyoruz. İslâmî istilahta ilâh; tapınılan, kendisine ibâdet edilen demektir. İlâh; ibâdet edilmeye, yani kudret ve kuvveti önünde huşû ile boyun eğilip kulluk ve itaat edilmeye lâyık, her şeyin O'na muhtaç olduğu bir varlık demektir. İlâh kelimesi gizlilik ve esrârengizlik mânâlarına da gelir ki böylece ilâhın görülmez ve ulaşılmaz bir varlık olduğu değerlendirilsin.

İnsanoğlu, fitratı gereği, her zaman bir ilâha inanma, sığınma ve ondan yardım istemeye muhtaçtır. O bazı şeylerden korkar, bazı şeylere gücü yetmez ve başkalarından yardım ister, bazı şeylere sığınır, bazı şeyleri kendinden üstün görür. Bütün ümitlerin bittiği yerde, görmediği, tanımadığı

561 Mevdudi-Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 6/458-459; Hüseyin K. Ece, İslâm'ın Temel Kavramları, Beyan Y., s. 295-299.

bir gizli “ilâh”tan yardım ister. Çevresinde gördüğü hemen bütün olayların kendi gücünün dışında olduğunun farkındadır. Bu olayları bir gücün yaptığına, yarattığına inanır. Bunlara benzer daha birçok sebepten dolayı insan sığınacak bir melce’ (sığınak, kucak) arar.

Peygamberlerin tebliğ ettiği Allah inancından uzak insanlar, yaratılışlarında ve pratik hayatlarındaki “bir ilâha bağlanma” ihtiyacını başka şekillerde, bâtil yollarla giderirler. Tarihte ve günümüzde dinsiz insan olmadığı gibi, ilâhsız insan da yoktur. Kimileri, hiçbir tanrıya inanmadığını söylese bile; onların içerisinde, sığındığı, bağlandığı, yardım istediği, her şeyden çok sevdiği, her şeyden çok büyük saydığı “bir şey” mutlaka vardır.

İşte o “şey” onun için bir tanrıdır. Kur’ân-ı Kerim ilginç bir örnek veriyor: Birtakım insanlar kendi görüşlerini, kendi isteklerini, kendi emirlerini en üstün ve doğru görürler. Bırakın bir dinin emrine uymayı, toplumda geçerli olan hiçbir kural onları bağlamaz. Bu tip insanlar, “kendi keyiflerine” uyarlar. Kendi arzularından (hevâlarından) başka kutsal, kendi isteklerinden ve görüşlerinden üstün güç ve doğru kabul etmezler. İşte bu tür insanlar için Kur’ân-ı Kerim; “Gördün mü o kendi hevâsını (istek ve arzularını) ilâh/tanrı edinen kimseyi. Şimdi onun üzerine sen mi bekçi olacaksın?”⁵⁶² demektedir.

İlâh zannedilen şey, insanın kendi üzerinde büyük çapta etki ettiğini var saydığı “güç”tür. Bu kimine göre ateş, kimine göre Güneş, bazılarına göre gök, bazılarına göre yıldızlar veya burçlar, bazı kimselere göre madde, bazısına göre ataların rûhu, kimilerine göre tabiat (doğa), bazılarına göre devlet erki, bazısına göre de iyilik ve kötülük tanrılarıdır.

Birçok ülkede tâğutlar, yöneticiler, özellikle diktatörler; tanrı gibi algılanmış, karşı konulmaz üstün güce sahip, her dedikleri yapılması gereken, kızdığı zaman gazabıyla herkesi cezalandırabilen tanrılar gibi düşünülmüştür. Hatta birçok yerde bu diktatörler adına dikilen heykellere insanlar taparcasına saygı göstermektedirler. Karşısında âyin şeklinde saygı durumunda bulunmaktalar ve o heykeli kutsal kabul etmekte, yani putlaştırmaktalar.

Tarihte, Tevhid Dininden uzaklaşmış bütün toplumlarda farklı ilâh düşünceleri gelişmiştir. Kimileri inandıkları ilâhları adına putlar ve mâbedler yapıp o putlara tapınmışlardır. Bu putların taştan, tunçtan veya ahşaptan yapılmasının fazla bir önemi yoktur. İnsanlar, ilâhları adına kendi elleriyle heykeller yapıp, sonra da buna, ilâhımız veya bizi ilâhımıza götürecek aracımız diyorlar ve o heykelleri ilâh kabul ediyorlardı. “Beşerin böyle dalâleti var / Putunu kendi yapar kendi tapar.”

Kur’ân-ı Kerim’e göre, yer, gök ve ikisinde olan her şey bir olan Allah’ındır. Yoktan var eden yalnızca O’dur. Bütün nimetler O’nun elindedir. Sonsuz güç ve kuvvet yalnızca O’nundur. Bütün işler yani kader O’nun elindedir. Yerde ve gökte olan her şey isteyerek O’na boyun eğmektedir. Her şey O’nu tesbih eder (O’na ibâdet eder, O’nu zikreder). Yerde ve gökte yalnızca O’nun hükmü geçer. O’nun bir benzeri ve eşi yoktur. Hiçbir şey O’nun dengi olamaz. O’nun Rabliğinin, ilâhlığının, hükmünün ve yaratıcılığının ortağı ve yardımcısı yoktur. O hiçbir şeye muhtaç değildir.⁵⁶³

“Söylediklerine sabret ve onlardan güzel bir şekilde ayrıl!” (10. âyet)

Ey Muhammed! O yalanlayıcı beyinsizlerin senin hakkında uydurdıkları “sihirbaz, kâhin, şair, mecnun, deli” gibi sözlerle verdikleri eziyetlere sabret. Çünkü Allah onlara karşı senin yardımcındır. Onlardan şimdilik uzaklaş, eziyet, hakaret ve sövmekle onlara karşılık verme. Rabbin bu konuda sana ve iman edenlere yardım edecek ve onlara galip geleceksiniz. Zafer yakındır. Sabırlı olun, imanınızdan asla taviz vermeyin.

Âyette geçen “*Hecr-i cemil*” yani güzel uzaklaşma, azarlama olmadan, sövme ve eziyet olmadan uzaklaşmadır. Bu savaş emri verilmeden önce idi. Nitekim Yüce Allah mealen şöyle buyurmuştur: “*Ayetlerimiz hakkında konuşmaya dalanları gördüğünde, onlardan uzak ol.*”⁵⁶⁴ Daha sonra Rasûlullah’a kâfirlerle harb ve öldürme emri verilmiştir. Bundaki hikmet şudur: Mü’minler Mekke’de iken az ve zayıf idiler. Geceleyin ibâdet ederek güçlülere alışmaları emredildi ki, bu rûhî eğitimle kendilerini düşmanlarla mücadeleye hazırlasınlar ve sayıları artsın da azgınlık ve taşkınlığa karşı durabilsinler. Bu aşamaya gelmeden önce sabretmek ve sadece dil ile dâvet etmekle yetinmek gerekir.

563 Hüseyin K. Ece, İslâm’ın Temel Kavramları, Beyan Y., s. 295

564 6/Enâm, 68

Bu âyetlerde Peygamberimizin ve mü'minlerin sabretmeye yöneltildiği görülüyor. Çünkü gece ibâdeti ve zikir ile sabır bu çağrı hareketinin uzun ve sıkıntılı yolu boyunca kalbi besleyecek olan iki önemli ve birbirinden ayrılmaz azık türüdür. Bu iki azık, bu çağrının hem vicdanların kuytu köşelerine yönelik iç yolculuğu sırasında hem de çağrının düşmanlarına yönelik dış yolculuğu sırasında aynı oranda gereklidir. Çünkü her iki yolculuk da aynı derecede zor ve sıkıntılıdır.

Sabır, İslâmî mücadelede anahtar kavramlardandır. Sabır, bu dâvâyı omuzlayacak kimselerin azığı, cephanesi, kalkanı, silahı, sığınağı ve korunağıdır. Sabır cihaddır. Sabır, tarih içinde “belâlara boyun eğerek geri çekilme” şeklinde bir anlam kaymasına uğramıştır.

Sabrı pasiflik ve zillet olarak kabul edip uygulayan yaklaşımın Kur'an'daki sabır kavramını tahrif ettiğini kabul etmek zorundayız.

Sabır kavramı, lügat manasında çoğunlukla bir şeylere tahammül edip dayanmak anlamını içerir. İlginç olan bu kavramın vâkıya göre farklı anlamlara gelebilmesi ve hepsinde de o duruma karşı direnç kazanmayı sağlayacak şeylere karşılık gelmesidir. Musibet anında umutsuzluğa düşmek, savaşta korkmamak, sıkıntılı zamanlarda gönül ferahlığı göstererek o sıkıntının geçmesine dek sabretmek gibi. Hepsinden önemlisi de, kişinin kendini şeriatın gerektirdiği şeylere vakfedebilmesi, selim aklın gereklerini yerine getirebilmesi, hayatını bunlara göre programlayabilmesidir.

Kötülüğe kötülükle karşılık vermemeli dâvetçi mü'min. O, korktuğu, âciz olduğu için değil; misyonu/ödevi gerektirdiği için düşmanlarının hak-sız sözlerine, sataşmalarına katlanmayı bilecektir.

Onun, bu tür saldırganlardan “uygun bir şekilde uzaklaşması” da fiziksel anlamda uzaklaşmaktan çok, onlarla tartışma ve çatışmaya girişmekten, güzel olmayan karşılık vermekten, onların putlarına sövmekten kaçınmak⁵⁶⁵ şeklinde anlaşılmalıdır.

“Onlardan güzel bir şekilde ayrıl!” İnsanî ilişkileri düzenleyip mü'minlerin câhillere karşı nasıl davranması gerektiğini öğretiyor Rabbimiz. Dâvetçilerin dâvâlarını tebliğ ederken dikkat etmeleri istenen önemli bir ahlâkî

---

565 6/Enâm, 108

tavırdır, tartışma ortamına girmemek. Tartışma ile bir yere varılmaz. Güzel bir örneklik,⁵⁶⁶ güzel söz,⁵⁶⁷ hikmetli ve güzel bir tebliğ, güzel bir öğüt⁵⁶⁸ ve fayda etmeyince güzel bir ayrılış.⁵⁶⁹ Eğer ille tartışma ortamına çekilmişsek güzel bir mücadele⁵⁷⁰ Allah için Allah'ı anlatırken nefisler girmemeli devreye. Köprüleri atmamaya çalışmalı, bir dahaki görüşmeye giden yolu kendi elimizle, dilimizle tıkamamalıyız.

“Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları Bana bırak ve onlara biraz süre tanı.” (11. âyet)

Hakkı yalanlayan ve türlü hileler ile İslâm'a karşı halkın taassubunu kıskırtanlar hep şımarık zenginler olagelmıştır. Çünkü İslâm nizamı, onların halkın malını sömürüp çalarak elde ettikleri dünyevî çıkarlarına engel olacaktır. Tarihsel süreç içinde de İslâm dâvâsına hep bu zenginler sınıfı karşı çıkmışlardır.⁵⁷¹ Sömürücü kapitalist zenginler

“Onları Bana bırak” Allah giriyor devreye. Onların kötülükleri geçicidir, onlara çok değil, biraz mühlet vermek gerekir. Kısa zaman sonra onların hakkından Allah gelecektir. O yalanlayıcıları Allah'a bırak, O'na havâle et. Dâvâ Allah'ın dâvâsıdır. Sana düşen sadece hakkı duyurmaktır. Bırak yalanlasınlar, nezâketle ayrılıver câhillerin yanlarından. Mekke şartlarında onlarla savaşmayı doğrudan doğruya Allah üzerine alıyor. Onların cezasını Allah verecektir; esas olarak âhirette, mümkün ki avans cinsinden bu dünyada da azâbı tattırarak...

“Kuşkusuz katımızda (onlar için) prangalar, yakıcı bir ateş, boğazdan geçmez bir yiyecek ve elem verici bir azap vardır.” (12 ve 13. âyet)

Esas cezaları âhirette verilecek. O suçlular, elleri kelepçeli, ayakları bukağılı, boyunlarına halka geçirilmiş olarak cehenneme sürüleceklerdir.

Bundan sonra Yüce Allah, bu azabın vaktini anlatarak şöyle buyurdu:

566 41/Fussilet, 33; 11/Hûd, 88; 2/Bakara, 44

567 2/Bakara, 83; 17/İsrâ, 53

568 16/Nahl, 125

569 73/Müzzemmil, 10

570 16/Nahl, 125

571 Bk. 7/Arâf, 60, 66, 75, 88; 23/Mü'minûn, 33; 34/Sebe', 34-35; 43/Zuhruf, 23

“O gün, yer ve dağlar sarsılır. Dağlar da yığılarak akıp dağılan kum gibi olur.” (14. âyet)

Dağların ve yeryüzünde bulunanların şiddetli bir şekilde sarsılıp sallandığı gün, dağlar sertliğine rağmen göçüverip akıp giden bir kum yığını haline gelir.

Yüce Allah daha sonra, onlardan önce gelmiş olan azgın milletlerin başlarına gelenleri, nasıl isyan ve inat ettiklerini, bu yüzden de onlara indirdiği azabı anlattı ve onlara zorba Firavun’u misal olarak getirdi:

“Doğrusu Firavuna bir elçi gönderdiğimiz gibi size de hakkınızda şahid/tanık olacak bir peygamber gönderdik.” (15. âyet)

Bu âyetler, Mûsâ (a.s.) ile Rasûlullah Muhammed’in mücadelesi arasında bir paralellik kurmaktadır. Kur’an, yalanlayanların sonunun Firavun gibi olacağını belirtir. Firavun ve Hâman-Karun birlikteliği toplumu ekonomik ve kültürel olarak sömürmekte ve onlara zulmetmektedir. Bu zulme susarak ve değişik şekillerde Bel’am da destek vermektedir. Mekke’de de faizci bir sömürü düzeni vardır. Yetimlere, yoksullara yardım edilmez. Rızık endişesiyle çocuklar öldürülür. Günümüzde de acımasız bir sömürü düzeni vardır. Mekke toplumu eğer Firavun’un yolundan gitmeye ısrar eder ve Hz. Peygamber’in çağrısına uymazsa Allah onları da Firavun gibi kahredici bir tutuşla kısıvrak yakalayacaktır. Bu hatırlatma ve tehditler günümüz insanı için de aynen geçerlidir. Çünkü Mekke ile bugün içinde yaşadığımız ülkeler bu açılardan farkı olmayan yerlerdir.

Bu âyetle yer alan *şâhid* kelimesi, *bir mecliste hazır olmak, tanıklık yapmak ve ikrar etmek* gibi anlamlar taşıyan *şhd* kökünün türemiş şeklidir. *Şâhid* kelimesi, bu âyetle, *hakikate tanıklık eden* anlamına gelir.

“Firavun o peygambere karşı gelmiş, Biz de onu ağır bir şekilde cezalandırmıştık.” (16)

Peygamber’e karşı gelip isyan eden Firavun ve ona bağlı askerler, ona itaat eden halk nasıl helâk olmuş, dünyada cezasını çekmeye başlamışsa, Allah’ın sünnetinde bir değişiklik yoktur, benzer toplumların başına da benzer cezalar gelecektir.

Mevcut yöneticiler Firavun'a mı benziyor, Mûsâ'ya mı? Değişik bir ifade ile tâğüt mu, yoksa ülü'l-emr (imam, halife) mi? Bunun iyi tespit edilmesi gerekir ki, yöneticilere karşı ilişkilerimiz netleşsin. Bu konuda ölçü, Allah'ın indirdiğiyle hükmedip etmemektir.

Konuyla ilgili âyetlerin bir kısmında, Firavun'un tek başına değil de erkânıyla birlikte anılması, çok dikkat çekicidir. Bu kullanım biçimi, onun tek kişi olmaktan ziyade, bir sembol olarak takdim edildiğini gösterir. Mûsâ (a.s.), insanlık tarihinde hak, adâlet ve sağduyuyu temsil ederken Firavun ve erkânı, bunun karşısında yer alan zihniyeti temsil etmektedirler.

“Siz de inkârda direnirseniz çocukları ihtiyarlatan o günden kendinizi nasıl koruyacaksınız?” (17. âyet)

Kıyâmet gününün dehşeti “çocukların saçlarının ağaracağı gün” mecazıyla anlatılır ve o günün azâbından korunma tavsiye edilir. Kur'an birçok sûredeki çok sayıdaki âyetlerinde kıyâmetin dehşetini haber veriyor ve insanları o gün gelmeden Hakk'a dâvet ediyor.

Ey insanlar! Eğer şirk, küfür ve zulümlerinizde ısrar ederseniz son derece korkunç ve çetin olduğu için çocukların saçlarının bile ağardığı Kıyâmet gününün dehşetinden nasıl korunacaksınız? Hiç düşünmüyor musunuz? Firavun'u cezalandırdığımız gibi sizi de dünyada cezalandırırız.

Siz, eğer Rasûl'ün dediklerine kulak vermezseniz o zaman bu dünyada tıpkı Firavun'un başına gelenler gibi size de aynı âkıbetin geleceğinden korkun. Farzedelim ki bu dünyada sizin üzerinize azap gelmeyecek, peki Kıyâmet günü nasıl kurtulacaksınız?

“O gün gökler paramparça olacak, Allah'ın vaadi mutlaka yerine gelecektir.” (18. âyet)

O korkunç ve zor günün şiddeti dolayısıyla gök çatlayıp yarılr... O günün geleceğine dair Allah'ın vaadi kesinlikle gerçekleşecektir. Zira Yüce Allah verdiği sözden dönmez.

“Şüphesiz bunlar bir öğüttür; artık dileyen Rabbine ulaştıracak bir yol tutar.” (19. âyet)

Kıyâmet gününü, onun dehşetini ve Allah'ın orada kâfirlere nasıl azab edeceğini beyan eden bu âyetler, insanlar için bir ibret ve öğüttür. Unutan gâfillerden kim, zamanı geçmeden bu öğütten faydalanmak istiyorsa iman ve itaat ederek Allah'a götüren yola, İslâm dinine girsin. Sebepler kolaylaştırılmış, yollar emre hazır hale getirilmiştir.

Bu anlatılanlar bir öğüttür. O günün şiddet ve dehşetinden korunmak ve Rabbine esenlik içinde ermek için öğüt almak isteyen insan; iman, itaat ve güzel amelle Allah'a yaklaştırmaya çalışır

“Şüphesiz Rabbin, senin ve yanındakilerden bir topluluğun gecenin üçte ikisinden biraz eksiğinde, yarısında ve üçte birinde kalktığını bilir. Şüphesiz geceyi ve gündüzü Allah takdir eder. Sizin bunu sayamayacağınızı bildi de tevbenizi kabul etti. Şu halde Kur'an'dan kolay geleni okuyun. Allah sizden hastalananlar olacağını, diğer bir kısmının da Allah'ın lüt-fundan aramak için yeryüzünde dolaşacaklarını, başka bir kısmının da Allah yolunda çarpışacaklarını bilir. Öyleyse ondan kolay geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir surette borç verin. Kendi nefisleriniz için önceden hayır olarak takdim ettiğiniz şeyleri, daha hayırlı ve daha büyük bir karşılık olarak Allah katında bulursunuz. Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah Gâfûr'dur, Rahîm'dir, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.” (20. âyet)

Klasik müfessirlerin çoğu bu son âyetin nesh edildiği görüşündedir. Oysa Kur'an'ın diğer birçok yerinde olduğu gibi, burada da bir neshten bahsetmek mümkün görünmüyor. Dikkatle bakıldığında nesh değil, tahsis olduğu görülür.

Yani Peygamberimize geceleri kalkması emredilince ashâbın çoğu bunu bir farz-ı ayn olarak anlayıp onunla birlikte uykusuz geceler geçirmeye başladılar. Bunun üzerine, onların böyle yapmasına gerek olmadığı, bunun isteyenlerin yararlanmasından gereken bir fırsat olduğu belirtildi. Olabilir ki içlerinde hasta, yolcu veya savaşa çıkacaklar olabileceği, onların erkenden yatmalarının gerekeceği ifade edildi. Bu sebeple daha çok, durumu müsait olanların kalkmasının uygun olduğu belirtildi.

Artık hafifletilen teheccüd namazı için “*Ne kadar kolayına gelirse o kadar oku*” buyurulmuştur. Fakat müslümanların asıl önem verecekleri şey, beş vakit namaz ve zekât farzının tam olarak yerine getirilmesi ve Allah yolunda mallarını ihlâs ile sarfetmeleridir. Sonunda ise müslümanlara, dünyada yaptıkları iyiliklerin karşılıksız kalmayacağı söylenilmiştir. O yapılan iyiliklerin misali tıpkı bir yolcunun varacağı yere daha önceden malını göndermesi gibidir; Allah’a (c.c.) kavuştuğunuz zaman bunların hepsini kendi önünüzde bulacaksınız. Bu gönderdiğiniz mal dünyada bıraktığınız maldan daha hayırlıdır. Allah’ın indinde ise aslından daha fazla bir mükâfat vardır.

Sûre, teheccüd namazı ve Kur’an okuma müddetini yeniden düzenleyen ve bu konudaki mükellefiyeti hafifleten ve sûrenin ikinci bölümünü oluşturan âyetle son buluyor. Mü’minler gece Allah’ı çokça anacak, ibâdet edecekler, gündüzleri ise, hem İslâm’ı tebliğ edecek, hem de geçimlerini temin için gayret sarfedeceklerdir. Bütün bu zorluklara karşı koymak çetin bir iştir. Allah Teâlâ, insanlara rahmet olsun diye, gece ibâdeti ve Kur’an okumayı, insanların kolayına gelecek şekilde hafifletmektedir. Ayrıca bu son âyet bütün bir hayat programının nüvesinde bünyesinde taşımaktadır. “...*O halde Kur’ândan kolayınıza geleni okuyun. Namazınızı kılın. Zekâtınızı verin. Yaptığımız iyiliklerin mükâfatını Allah nezdinde, hem yaptıklarınızdan daha hayırlı, hem de sevapça daha büyük olarak bulacaksınız. Allah’tan mağfiret dileyin. Çünkü Allah “Gafûr’dur, Rahim’dir” çok affeden ve çok bağışlayandır.*”

Bundan böyle Kur’ândan kolay geleni okuyun. Gece ibadetinden, kırâetten büsbütün vazgeçmeyin. Fakat gecenin yarısı veya daha azı veya daha çoğu miktarlarıyla ve uzun uzadıya okumak zorunluluğu duymadan, “Kur’an” ve “kırâet” denilebilmek şartıyla, ne kadar kolayınıza gelirse o kadar okuyun, o kadar gece ibâdeti yapın.

Bu Âyetten Çıkarılan Hükümler

Burada zikredilmesi gereken üç mesele vardır:

1) Kırâet. Bunda iki görüş vardır. Tefsircilerden birçoğu demişlerdir ki, „gece kalk“ emrine tam olarak uygun düşebilmesi için burada kırâetten maksat namazdır. Kırâet namazın rükünlerinden olduğu için, namazın bir

bölümü zikredilip tamamı kastedilmiştir. Nitekim kıyam, rüku ve sücud-dan herbiriyle de böyle namazın tamamı anlatılmış olur. Buna göre mânâ, „gece namazından kolayınıza geldiği kadar kılın“ demektir. Namaz mânâsı kastedilmiş olması nedeniyledir ki, önceki zor olan gece kıyâmı kaldırılmış, onun yerine kolayı emredilmiş olur. Buna akşam ve yatsı namazları diyenler olmuş, teheccüd namazının vacip olma hükmü kaldırılarak nafile yapıldığını veya tercihe bırakıldığını söyleyenler olmuştur.

Diğer bazı tefsirciler ise, okuyun emri, gece namazla değil, Kur’ân’ın kendisini okumakla ilgili emirdir. Dolayısıyla her gece en az elli âyet okumalı“ demişlerdir.

2) Emrin görünen mânâsı yine vücut yani gereklilik içindir. Yani gece ibadet ve okuma yine farz, ancak önceki gibi sayılamayacak şekilde çok olmak şart değil, kolayına geldiği kadar demektir. Bu şekilde bunun da hük-münün kaldırılması, ikinci „okuyun“ ve „namazı kılın“ emirleriyle gerçekleştirmiş olur. Maksat yalnız Kur’ân okumak olduğuna göre de, her gece biraz Kur’ân okumak bu şekilde farz olmuş olur. Bu ise namazda olabileceği gibi, namaz dışında da olabilir. Fakat bazı tefsirciler, „kolaya gelen“ sözünden, bunu kişinin isteğine bırakmak mânâsı anlaşılacağına dayanarak bu emrin nafile için veya mubah olmak için olduğu kanaatına varmışlardır ki Ebu Hayyan buna „çoğunluğun görüşü“ demiştir.⁵⁷²

3) „Kur’ân’dan kolay gelen.“ Kur’ân’dan kolay gelen ne kadar olabilir? Mutlak mânâda düşünülmesi durumunda güç dahilinde olarak yormayacak, zahmet vermeyecek kadar demek olacağından bu ise kişilerin ve durumun şartlarına göre değişebileceğinden, âyetin görünen mânâsına göre bu miktarın ne olacağı belirlenemez. Bununla beraber bunu mutlak şekilde okumak mânâsına yorumlayanlar, gelenekleri ve atalarımızın alışkanlıklarını göz önünde bulundurarak „en az elli âyet olmalıdır“ demişlerdir.

Fakat her farzda esas olarak sabit bir miktar belirlemek zaruri olduğu için namazın bir rüknu olarak farz olan kırâetin en az ne kadar olacağı hususunda Ebû Hanîfe’den üç rivayet vardır:

1. En az, kısa bir âyet olmalıdır.

572 Ebu Hayyan, Bahru’l-Muhit: 8/467.

2. Kur‘ân ismi verilecek ve bir insan sözüne benzemeyecek kadar olmalıdır.

3. En az üç kısa âyet veya bir uzun âyet olmalıdır. Çünkü en kısa sûre, üç kısa âyetten meydana gelmiştir. Bu rivayet, İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed’in de görüşüdür. Fetva da buna göre verilmektedir. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî: „En az Fatiha okumak farzdır. Zira *“Fâtıhasız namaz yoktur.”*⁵⁷³ hadisi bunu ifade eder demişlerdir. İmam-ı Azam vacip ile farzın arasını ayırarak bu hadis ile namazda Fatiha’yı okumanın vacip olduğu sabit ise de „Kur‘ân’dan kolay gelen“ âyeti ile sabit olan farzlığın mutlak olduğu ve dolayısıyla kasten Fatiha’nın terk edilmesi durumunda namazın yeniden kılınması gerekirse de unutarak terk edilmesi ve sehiv secdesi yapılmaması halinde vakit geçmiş ise o namazı tekrar kılmanın vacip olmayıp müstehab olacağı görüşüne varmıştır.

Bu Sûrenin Bize Mesajı

“İbare” mânâsı itibariyle, Müzzemmil suresi de aynen Alak ve Kalem sureleri gibi peygamberimizin şahsına münhasır emir ve öğretileri içermektedir. Ama “İşaret” ve “Delâlet” mânâlarıyla, peygamberin misyonunu sürdürmek durumunda olan Kur‘ân dâvetçilerini de muhatap alır. Ve buna göre mesaj şöyledir:

Kur‘ân dâvetçileri geceleyin kalkmalılar, (gecenin üçte ikisinden biraz az, yarısı veya yarısından biraz fazla) mutlaka Kur‘ân çalışmalıdırlar. Normal iş-güç sahibi olup da, esnafılık, tüccarlık, çiftçilik, işçilik gibi iş yapanlar bu şarta uymasalar da olur. Onlar imkânları ölçüsünde kolaylarına gelen kısımları okumalı ve okutmalıdırlar.

Kur‘ân’ı mutlaka gece çalışmalıdırlar. Zira gece çalışması gündüzden daha etkindir. Gündüz ise başkalarına anlatmak ve öğretmek gibi işlerle uğraşmalıdırlar.

Kur‘ân mutlaka “tertil” ile okunmalıdır. Kur‘ân’ın ağır sorumluluğu olduğu asla akıldan çıkarılmamalıdır.

573 Tirmizi, Mevakit: 69, 116; Darimi, Salat: 36; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/241, 478.

Kur'an dâvetçileri her şeyden alâkalarını kesip sadece Allah'a yönelmelidirler.

Kur'an dâvetçileri Rabblerinin doğunun ve batının Rabbi olduğunu, O'ndan başka ilâhın olmadığını iyi kavramalı, Allah'ı vekil tayin edip sadece O'na güvenmelidirler.

Kur'an dâvetçileri, kendilerine söyleneceklerle sabretmelidirler. Ve dâvet ettiklerinden ayrılırken tekrar onlarla görüşebileceklerinin, yüz yüze bakabileceklerinin hesabını yapıp onları darıltmadan, incitmeden ayrılırlırlar.

Kur'an dâvetçileri, zengin, şımarık, ahireti yalanlayıcıların akıbetini Allah'a bırakmalı, onlara süre tanımalıdır. Yaptıkları dâvetin olumlu sonucunu veya onların cezalandırılmasını hemen beklememelidirler. Onlardan bazıları ya zaman içinde doğru yolu bulacaklar, ya da ama bu dünyada ama ahirette Allah tarafından cezalandırılacaktır.

Kur'an dâvetçileri, dâvetlerini önce kendilerini iyi tanıyan ve kendilerinin de iyi tanıdıkları kesime yapmalıdır. Tıpkı Musa-Mısır ve Muhammed-Mekke ilişkilerinde olduğu gibi.

Kur'an dâvetçileri, kıyamet ve ahiret konularını muhataplarına, mutlaka ve aynen Rabbimizin vermiş olduğu ayrıntılarla bildirmelidirler.

Kur'an dâvetçileri, sadece Kur'an'ı bildirmeli, onun düşündürücü ve öğüt verici olduğunu hatırlatarak seçimi herkesin hür iradesine bırakmalı, dileyenin doğru dileyenin de yanlış yolu seçebileceğini kabul etmelidirler.

Genel Tesbitler

Kur'an, kendi vahyediliş düzeni içinde ele alınıp incelenirse onun nele-re öncelik tanıdığı açıkça görülür. Kur'an'ın ilk sûresinde *Oku!* emri yer alır; ikinci sûrede *kalem*den ve *yazmaktan* söz edilir; üçüncü sûre olan *Müz-zemmil'de* ise, *örtülerden sıyrılarak kalk* emri verilir. Bu ifadelerle, kendi iç benliğinde gereken değişimi ve donanımı gerçekleştiremeyen insanın,

dış dünyada girişeceği faaliyetlerde büyük ölçüde başarısız olacağı mesajı verilir.

Her sistem kendi insanıyla yaşar. Kur'an bu gerçekten yola çıkarak önce kendi sistemini ayakta tutacak mü'min kişilik inşa eder. O, varlık alanına çıkardığı insanın, hayırlı yeniliklere öncülük eden dinamik bir şahsiyet olmasını ister.

Bu sûrede, *gece*, *kıyam* ve *Kur'an* gündemdedir. Bu da, kâmil şahsiyetlerin yetişmesinde gecelerin ve ciddi bir eğitimin çok önemli olduğunu gösterir. Gerçekten de gece ibâdeti ve Kur'an'ın fiilî eğitimi, mü'min şahsiyetlere hem tatlı gelir hem de onlara zevk ve huzur verir. Bu yüzden mü'min, gecenin belirli saatlerini Kur'an okumaya ve ibâdete tahsis ederek uyanık geçirir. Zaten uzun geceleri gaflet uykusuyla kısaltan ve aydınlık günleri günah kirleriyle karartan noksan şahsiyetler, görülmesi gerekeni görmezler. Hakikati gören göz ise, fazla uyuyamaz. Demek ki büyük oluşlar ve hayırlı yenilik içeren başarılı sonuçlar, Kur'an'ı gece gündüz yaşanan bir süreç olarak algılama başarısını ve becerisini gösterebilen mü'minlere nasip olacaktır. Öyleyse Kur'an'ı önce anlamak için okumalıyız. Sonra da anladıklarımızdan bir takım yöntemler çıkarmalıyız. Üzülerek belirtelim ki günümüzde Kur'an'ı Kur'an'ın yöntemleri ile okumak ve okutmak, İslâm'ı bu yolla öğrenmek ve öğretmek henüz denenmiş değildir. Çünkü insanımız yıllardan beri, Kur'an'ı anlamaksızın yüzünden okumayı yeterli görmüştür.

Bugün sergilenen cehâletin temel nedenlerinden birisi de, Kur'an'ın mânâsını değil, onun okunuşundaki nağmeyi (mûsikîyi) öne çıkarmaktır. Hemen hatırlatalım ki nağme insanı uyandırmaz uyutur. Hâlbuki insanların Kur'an'ı anlayarak okumaya ve uyanmaya ihtiyaçları vardır. Kur'an'a sadece bir mezar veya tören kitabı gözüyle bakanlar, hâfızın sesine kapılıp bazen kendilerinden geçebilirler. Fakat bugün insanları kendinden geçiren değil, kendine getiren ve Rabb'ine yönelten okumalara ihtiyacımız var.

Kur'an, anlaşılсын diye nâzil olmuştur. Bunun için onun anlaşılması esastır. Şu halde biz, sadece Kur'an'ın lafzını okumakla değil, ayrıca onun mânâsını anlamakla da mükellefiz. Çünkü mânâsını anlayıp inandığımız zaman, onun hükmüyle amel edebiliriz.

Allah tarafından yaratılan ve belirlenen gerçeklerin, insan tarafından kazanımı söz konusudur. Hayatın dinamik yapısı içinde ahlaki bir cihatla yükümlü olan insan, hayatta takip edebileceği yolu seçme gücüne ve yeteneğine sahiptir. Bu güç de akıl ve irâdedir.

Kur'an, İlâhî irâdeyi insanın anlayabileceği bir dille açıklayan Allah kelâmıdır. O, bütün insanlara açık bir kitaptır. Her insan, manasını anlamak ve bildirdiği esaslara uymak için onu okumalıdır.

Kur'an'ın en ayırt edici özelliği sadece lafzında değil, aynı zamanda sunduğu hidâyet tarzındadır. Çünkü Kur'an, hem bir öğüt ve uyarı hem de toplumsal düzen kitabıdır.

Kur'an'ın dile getirdiği hakikatler, her insanın anlayabileceği gerçeklerdir. Bu yüzden onun çağrısı, insanı yaşayan bir ölü olmaktan çıkarıp ileriye göstermeye ve ilerlemeye yöneliktir. Kur'an'ın İlâhî kaynaklı olması, onun insan düşüncesini tamamen dışladığı ve ona hiç yer vermediği anlamına gelmez. Tam aksine Kur'an, kendine ait özel üslûbundan ötürü, bakmasını ve okumasını bilenler için yoruma açık bir metindir. Çünkü onda, insanın müsbet çaba ve gayretini engelleyici hiçbir hüküm yer almaz. Ancak insanın, Kur'andakileri anlayabilmesi için zihnini eğitmesi ve ön yargılardan arınarak düşünüp anlamayı hedef alan bir yöntemle Kur'an okuması gerekir. Eşsiz bir rehber olan Kur'an, insanlara sadece nasıl inanacaklarını değil, aynı zamanda nasıl yaşayacaklarını da öğretir. Bu yüzden Müslümanlar, işleri ne kadar yoğun olursa olsun, Kur'andan ve Kur'an eğitiminden uzak kalamazlar. Çünkü onların hayatı doğru yaşayıp mutlu sona ulaşmaları, Kur'an'ı hatırlarından ve hayatlarından çıkarmamalarına bağlıdır.

İnsanî ve İslâmî yaşayışın evrensel karakteri Kur'an tarafından tesis edilmiş, vazife de insana imkân ölçüsünde verilmiştir. İnsana gücünün üstünde bir yükümlülük yüklenmemiş; fakat ondan bütün gücüyle *Allah'a kulluk* etmesi istenmiştir. Öyleyse insan bütün gücünü, Allah'a itaat idealinin hizmetine sunmalıdır. Çünkü onurlu yaşayış ve şerefli akıbetler, nefsinin ıslah etmesini başarıp insan olma potansiyelini Kur'an'ın doğruluk ve değer

ölçülerine göre sarfedenlere tahsis edilmiştir. Günahlardan arınanın ve sakinanın varacağı yer cennettir. ⁵⁷⁴

Bu sûreden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

Bu sûredeki âyetler aşağıdaki hususlara delildir:

- 1- Teheccüdün Peygamberimiz'e farz oluşu,
- 2- Kur'an'ı tertil ile okumanın vücubu,
- 3- Kuranın ve vahyin ağırlığı,
- 4- Gece kalkışı,
- 5- Gündüzün meşguliyetleri,
- 6- Allah'ı zikretmek ve O'na yönelmek,
- 7- Yalnızca Yüce Allah'a tevekkül,
- 8- Dâvet yolunda eziyetlere karşı sabır,
- 9- Kur'an'dan öğüt almak

Müzzemmil Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler

1. Gecenin yarısında, ya da bundan az veya bundan çok bir zaman kalkıp Allah'a ibâdet etmelidir. Çünkü biraz uyuduktan sonra fikir dinlenir. Gecenin bağrında herkes uyurken yapılan ibâdet ruha çok etki yapar. Geceleyin kalkıp namaz kılmalı, Kur'an okumalı ve Allah'tan mağfiret dilemelidir (1-8, 20).

2. İbâdet yaparken mâsivâyı atmalı, gönlü tamamen Allah'a özgü kilmaya çalışmalıdır (8).

3. Kâinatın yaratıcısı ve hükümdarı olan Allah'tan başkasına ibâdet edilmez, yalnız O'na dayanmalı ve güvenmelidir (9).

574 Fahrettin Yıldız, Tefsir Dersi Notları

4. Hak dâvetçisi, hakkında çıkarılan dedikodulara aldırmamalı, Allah'ın desteğine güvenerek doğru bildiği yolda yürümelidir (10).

5. Hz. Muhammed (s.a.s.) de bir elçidir. Nasıl Mûsâ'nın (a.s.) dâvetini, en büyük kâfir Fir'avn engelleyememiştir ise, Mûsâ gibi bir Hak elçisi olan Hz. Muhammed'in dâvetini de Kureyş kâfirleri engelleyemeyeceklerdir. Onlar, tıpkı Fir'avn gibi bir süre sonra helak olup cehennemi boylayacaklardır (11-16).

6. Bu Kur'an bir uyarıdır. Dileyen onun sözünü tutup Rabbinin yoluna girer (19).

7. Verilen sadaka ve zekât, Allah'a verilmiş borç sayılır.

Yapılan iyilik ve hayır zayi olmaz, tnsan Allah için harcadıklarının çok daha iyisini Allah katında bulur (20).⁵⁷⁵

---

575 Süleyman Ateş, Tefsir

MÜZZEMMİL SÛRESİ İLE İLGİLİ SINAV SORULARI

(Cevaplanması gereken toplam 40 soru bulunmaktadır. Her soru, 100 üzerinden 2,5 puandır. 3 Yanlış, 1 doğruyu götürür.)

1) Hz. Peygamber'e ve dolayısıyla bütün mü'minlere Müzzemmil Sûresinde Kur'an'ı nasıl okuma emredilmektedir?

- a- Olabildiğince hızlı
- b- Kalabalıklar içinde ve yüksek sesle
- c- Kâbe'nin üstünde ve herkese ilân ederek
- d- Ağır ağır, tane tane, düşünerek

2) Müzzemmil sûresinde dehşeti beyan edilen Kıyâmet günü ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a- Kıyâmet günü, Allah'ın ödül ve cezasının bir gereğidir. Kıyâmete, âhirete inanmamak, İlâhî adaleti istememek demektir.
- b- Kıyâmet gününe, âhirete inanmak, ölüm korkusunun insanda bir kâbusa ve kronik bir hastalığa dönüşmesini engeller.
- c- Kıyâmet günü inancı, insanın dünyayı hiç önemsemeyip sadece âhirete değer vermesi, kişinin uhrevî bir hayat sürmesi bilincini oluşturur.
- d- "Din (Cezâ, âhiret) gününün sahibi" ifadesinden insanın ve kâinatın boşuna yaratılmadığı ve iyi kötü her amelin karşılığının görüleceği anlaşılır.

3) Aşağıdakilerden hangisi Müzzemmil Sûresinde Hz. Peygamber'e gece kalkması tavsiye edilirken sebep olarak zikredilmemiştir?

- a- ece ibâdetinin etkisi daha fazladır.
- b- Gece serindir ve çalışmak kolaydır.
- c- Gece ibâdetindeki sözler daha düzgün ve açıktır.
- d- Gündüz vakti uzun meşguliyetler vardır.

4) Müzzemmil Sûresinde; “*Bütün varlığıyla O’na yönel. O, doğunun da batının da Rabbidir. O’ndan başka ilâh yoktur.*” buyrularak özlü şekilde tevhidten bahsedilir. Aşağıdaki seçeneklerden hangisi “tevhid” kelimesinin tanımıdır?

- a- Allah’ın, insanlara, yapmalarını kesin bir şekilde emrettiği fiillere denir.
- b- Allah’a zâtında, sıfatlarında, isimlerinde ve fiillerinde ortak güçler tanımaktır.
- c- Kişinin leh ve aleyhinde olan hükümleri, fıkıh kurallarını öğreten ilmin adıdır.
- d- Allah’ın zâtında, sıfatlarında, isimlerinde ve fiillerinde bir tek olduğuna inanmaktır.

5) “*Allah, içinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allah’ın lûtfunu arayan başka kimseler ve Allah yolunda savaşan daha başka insanlar bulunacağını bilmiştir. Onun için Kur’an’dan ..... okuyun.*” Müzzemmil sûresindeki bu âyet meâlinde boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- a- Kolayınıza geleni
- b- Kısa birkaç âyet
- c- Uzun sûreler
- d- Anlamca hoşunuza gidenleri

6) Bilindiği gibi, Müzzemmil sûresinde kıyâmetin dehşetli süreci anlatılır ve âhiret bilinci takviye edilir. Âhiretle ilgili olarak aşağıdaki yargılardan hangisi yanlıştır?

- a- Âhiret inancı, hemen bütün din ve düşünce sistemlerinde de mevcuttur.
- b- Reenkarnasyon, Hindu dininden geçen, ruhların, insan ölünce başka bedenlere geçeceğine inanılan, temelde de âhireti ve yeniden dirilişi inkâr anlayışıdır.

c- Dünya ayrı, âhiret ayrıdır. Din ve âhiret işleriyle dünya işlerini birbirine karıştırmamak gerekir.

d- Kur'an'da âhirete sadece inanmak yeterli görülmemekte, ona kesin bilgi, şuur ve şehâdet, yani yakınlık istenmektedir.

7) Müzzemmil sûresinde Firavun'dan ve ona gönderilen elçiden (Hz. Mûsâ'dan) söz edilmektedir. Hz. Mûsâ ile ilgili âyetlerden öğrenmekteyiz ki, tevhid önderleri, İslâmî öğretilerin veya müslümanların selâmeti için yapmak istedikleri fiillerin mâhiyetini, ortaya koymak istedikleri işlerin ana gayesini net bir şekilde açıklamak zorundadırlar. Kur'an'da anlatıldığına göre Hz. Mûsâ, Firavun'un önüne iki mesajla çıktı. Bu iki şey ne idi?

a- 1- Müslüman olsun, 2- Yönetimi Hz. Mûsâ'ya bıraksın.

b- 1- Allah'a itaat edip tevhid akidesini kabul etsin, 2- Eskiden müslüman olan İsrâil oğullarına yaptığı baskı ve zulme son versin.

c- 1- Müslüman kölelere zorla yaptırdığı anıtkabirleri, piramitleri yıktırsın, 2- Putlara tapmaktan vazgeçsin.

d- 1- Saraydaki ahlâksızlıklara son versin, 2- Halkını aç bırakmasın ve onları küfre zorlamasın.

8) Müzzemmil sûresinde, bilindiği gibi “*Allah'a (Allah için mü'minlere) severek borç/ödünç verin*” buyrulur. Bu âyette geçen “borç, ödünç almak” anlamı, Arapça'da ve Kur'an'ın bu sûresinde ve diğer bazı sûrelerde (deyn sözcüğü dışınd) hangi kelime ile karşılanır?

a- hasen

b- vâde

c- karz

d- infak

9) Kıyamet konusunda, aşağıdaki anlayışlardan hangisi yanlıştır?

a- Kıyamet âlâmetlerini bilip saymak dinin önemli esaslarından.

b- Kıyametin ne zaman kopacağını Peygamberimiz dâhil hiçbir kimse bilmez; sadece Allah bilir.

c- Önemli olan, kıyametin ne zaman kopacağı değil; kıyamet ve sonrasına neler hazırladığımızdır.

d- Kendi ölümümüz küçük kıyamet sayılır.

10) Kur'an'da Firavun'la ilgili âyetlerden yola çıkarak Firavnî düzenlerin, İslâm dışı rejimlerin temel özellikleri olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- a- Allah'ın yeryüzündeki hâkimiyetini reddetmek
- b- Firavunu/tâğutu kanun koymaya, istediği gibi insanları yönetmeye yetkili ve itaat edilecek güç kabul edip halkı da buna iknâ etmeye çalışmak
- c- Tevhid, adalet, özgürlük gibi nebevî çağrıları baskı ve dayatmalarla susturmaya çalışmak
- d- Hepsi

11) Âhiret bilincine sahip olmak ve dünya-âhiret dengesi sağlamak için dünya, doğru değerlendirilmelidir. Dünya konusunda aşağıdaki değerlendirmelerden hangisi yanlıştır?

- a- Dünya oyun ve eğlenceden, süs ve övünmeden geçici bir faydalanmadan ibarettir.
- b- Müslüman, âhiret endişesiyle yaşaması gerektiği için dünya ile hiç ilgilenmemeli; dünyayı, onu tercih edenlere bırakmalıdır.
- c- Dünya, hakiki mânâda huzur ve rahatın bulunduğu gerçek vatanımız değildir.
- d- Dünyada imtihan vesilesi olarak kadınlar, evlatlar, altın ve gümüşler, iyi binekler sevdendirilmiştir.

12) Aşağıdakilerden hangisi, hadis rivâyetlerinden yola çıkılarak klasik müslüman bilginlerince kıyâmetin büyük alâmeti olarak sayılanlardan biri değildir?

- a- Deccâl'in ortaya çıkması, Duhânın çıkması, Dâbbetu'l-Arzın çıkışı
- b- Güneşin batıdan doğması, Hz. İsa'nın inmesi, Ye'cûc ve Me'cûcün çıkışı
- c- Gök taşlarının (meteor) düşmesi, zinâ ve binâların çoğalması, çok yüksek binâların inşâ edilmesi
- d- Doğuda, batıda ve Arap yarımadasında olmak üzere üç bölgede yer çöküntülülerinin meydana gelmesi, Yemen'den çıkacak olan büyük bir ateşin insanları önüne katarak sürmesi

13) Kur'an-ı Kerim'de Firavun'dan uzunca bahsedilmesi, onun Allah'ın hükmünü kabullenmeyip kendini ilâh yerine koyan tâğutların/azgınların ve müfsidlerin/bozguncuların prototipi/baş örneği olmasındandır. Her zaman diliminde ve her coğrafyada görülebilecek küfür rejiminin sembol tipleri de yine Firavun zamanından örneklenir. İslâm dışı rejimlerin temel direklerini oluşturan bu simge şahıslar kimlerdir?

1- Bürokrat, bakan, üst rütbeli subay sembolü .....

2- Kapitalist ve emperyalist para babası, kartel ve holding sahiplerinin sembolü .....

3- Hakka bâtilı karıştırarak, dünyevî çıkar ve tâğutî yönetimlerin istekleri doğrultusunda dini istismar edip kullanan, Allah ve rasulü adına insanları aldatan sembol .....

4- İslâm dışı rejimin emniyet güçleri, silâh zoruyla düzeni koruyan tâğutun askerlerinin sembolü .....

Bu sembol şahısların Firavun döneminde vurgulanan isimleri, aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak sıralanmıştır?

a- Cünûd/asker, Karun, Hâmân/kâfir medya mensubu, büyücü ve kâhinler

b- Hâmân, Karun, Sâmirî/Bel'am, cünûd/asker

c- Hâmân, Karun/sihirbazlar, Bel'am/kâfir medya mensubu, cünûd/hizbuşşeytan

d- Firavun, Karun/Hâmân, Bel'am/Sâmirî, cünûd/asker

14) Firavun zamanından örneklenen İslâm dışı rejimlerin temel direklerini oluşturan aşağıda özellikleri belirtilen simge şahıslar kimlerdir?

1- Akı kara, karayı ak göstermeye çalışan, yalan ve hayallerle halkı kandıran yazar, gazete patronu; medyanın yani büyüğü gücün sembolü .....

2- Taraftar, sülâle, hânedan ve tâğutla aynı inancı paylaşan, onun yakınlarının sembolü .....

3- Küfür yönetiminde etkili olan egemen güçlerin, azınlık oldukları halde çoğunluğa kendi çıkarları doğrultusunda yön veren azgın grubun sembolü .....

4- Hakkı kabul edip müslüman olduktan ve Allah'ın nice nimetlerine muhatap olduktan sonra şımarıp azan, yer yer şirke sarılıp hakkı terk eden yahudileşme karakterinin sembolü .....

Bu sembol şahısların Firavun döneminde vurgulanan isimleri, aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak sıralanmıştır?

a- Sihirbaz/medyum, ehl/âl-i Firavn, hizb/mele-i Fir'avn, İsrâiloğulları

b- Sihirbaz/falcı, ehl-i Fir'avn, Hâmân/demokratik güçler, cahil halk

c- Okur yazar takımı, hizb-i Fir'avn, tâğutî meclis üyeleri, benî İsrâîl

d- Sihirbaz/kâfir medya mensubu, âl/âl-i Fir'avn, mele'/mele-i Fir'avn, benî İsrâîl

15) Bilindiği gibi, müslümanın dinden çıkıp irtidat etmesine sebep olan çirkin davranışlar sözkonusudur. Allah'a ibâdetle O'na şirk koşturmak, kâfirlerin uyduğu İslâm dışı ideolojilerin doğru olduğuna inanmak, şirk düzenlerini doğrulamak, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in getirdiklerinden bir şeyi uygunsuz görmek, İslâm'ı, dinin haram veya farzlarından birini alaya alıp eğlence konusu yapmak, mü'minlere karşı kâfirlere yardım etmek, İslâm'ın hükümlerinden birini kabul etmemek gibi. Aşağıdakilerden hangisi, bunlardan biridir, yani insanı tevhid inancından çıkarıp mürted yapar?

- a- Dinî emirleri yerine getirmede gevşek davranmak
- b- Namaz ve sabır gibi hayırlı amellerini Allah'a yaklaşımda vesile edinmek
- c- Tâğutları beğenmeyip onlara isyan etmek
- d- İslâm'ın hükümlerinden birini kabul etmemek

16) Bakara sûresi, 85. âyette: *“Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?”* denilerek kendilerine Allah tarafından sert şekilde uyarı yapılan kimselere, âyetin devamında açıklanan ceza, seçeneklerden hangisinde doğru ve tam verilmiştir?

- a- Yazıklar olsun onlara! Yazıklar olsun onların aldattıklarına. Cehennemdeki veyl deresi onlarıdır.
- b- Allah'ın, meleklerin ve insanların lâneti ve Allah'ın gazabı onlarıdır. Âhirette ebedî cehennem onlar içindir.
- c- Onlar, dünya hayatında rezil ve rüsvay olacaklar, kıyâmet gününde ise en şiddetli azaba itileceklerdir.
- d- Onlar, kabirlerinden şeytan çarpmış gibi kalkacaklardır. Onlar Allah'tan başka yardım eden de bulamazlar.

17) Seçeneklerden hangisi, “Kıyâmet günü” kavramının ifade ettiği anlamlardan biri değildir?

- a- Allah’ın bütün kullarına merhametinin görüleceği “Rahmet günü”
- b- Hayrın hayır; şerrin de şer olarak görüleceği “Din günü”
- c- Yapılan işlerin karşılığının tam olarak verileceği “Ceza günü”
- d- İnsanların yaptıkları işlerin, Allah tarafından takdir edilip hesabının görüleceği “Hesap günü”

18) Firavun, İsrâiloğullarından dünyaya gelen ve hayatta olan erkekleri ve erkek çocukları öldürüp kız çocuklarını hayatta bırakmaları için askerlerine tâlimatlar yağdırmıştı. Firavun’u bu katliamı işlemeye sürükleyen gerçek sebep ne idi?

- a- Firavun, kan görmekten zevk alan birisi idi.
- b- İsrâiloğullarının kendisini katletmesinden çekiniyordu.
- c- Mevcut rejimi tehdit altında görüyor, tahtının ve saltanatının geleceğini garanti altına almak istiyordu.
- d- Etrafındaki sihirbazlar ve dalkavuklar tarafından kandırıldığı için bu cinayetleri işliyordu.

19) İbâdetlerin en büyüklerinden biri olan “zikir”, toplumumuzda sadece bir-iki anlamda kullanıldığı halde, Kur’ân-ı Kerim’de 30’un üzerinde farklı mânâlarda kullanılmaktadır. Seçeneklerden hangisi, zikrin anlamlarından belli başlılarını tümüyle doğru olarak vermektedir?

- a- Anlamak, delil, düşünmek, namaz, oruç, zekât, görmek, işitmek, yaşamak, sevmek, saymak, ihsan...
- b- Anmak, besmele, düşünmek, hatırlamak, ibâdet etmek, ibret almak, Kitab, Kur’an, namaz kılmak, okumak, öğüt, şükretmek...
- c- İbret almak, iman etmek, dille anmak, tefekkür etmek, tesbih çekmek, cihad etmek, haccetmek, takvâ, hidâyet, ihsân, şükür, infak etmek...
- d- Velî edinmek, hâkimiyet, rükû, secde, sabretmek, inzâr, müjdelemek, duâ etmek, rızık, bilmek, şefaât, affetmek...

20) Dünyayı âhiret hayatına tercih ettiklerinden dolayı Allah’a şirk koşanlar, ömürlerinin çok uzun olmasını arzu ederler. Seçeneklerden hangisi, yahûdi ve müşriklerin dünyaya karşı böyle hırsla dolu olmasının sebeplerinden biri değildir?

- a- Dünyadaki nimetleri terketme korkusu
- b- Âhirette, karşılaşılabilecekleri azabın şiddetini bildikleri için
- c- Yeryüzünde halîfeliği gerçekleştirmek ve yeryüzünü îmar ve ıslah etmek için
- d- Uzun yaşamak sûretiyle azabın kendilerinden uzaklaştırılacağını zannettikleri için

21) Tevhid, temel olarak ikiye ayrılır. Birincisini insanların çoğunluğu kabul ettiği halde, ikincisi eski ve çağdaş câhiliyye tarafından kabul edilmez. Nedir bu iki tevhid çeşidi?

- a- Allah’ın hâkimiyetiyle ilgili tevhid ve yaratıcılığıyla ilgili tevhid
- b- Ubûdiyet tevhidi ve teslimiyet tevhidi
- c- İtaat tevhidi, ibâdet tevhidi
- d- Rubûbiyet tevhidi ve ulûhiyet tevhidi

22) “Kanun ve hüküm koyan, otorite ve güç sahibi, kendisinden yardım istenilen, kendisine ibâdet edilen, güvenilen, sevilen ve korkulan, itaat edilen ve emirlerine uyulan ihtiyaçları gideren, duâya karşılık veren, belâları gideren” gibi anlamlara gelen kelime, seçeneklerden hangisidir?

- a- İlâh
- b- Rab
- c- Tâğut
- d- Bel’am

23) Aşağıdakilerden hangisi tevhid inancını bozmaz?

- a- Allah’tan başkasına ibâdet, duâ ve mutlak şekilde itaat etmek
- b- Kur’an’daki hükümlerden bazısının günümüzde geçersiz olduğunu söylemek.
- c- Bazı günahlar işlemek ve Allah’a tevekkül etmek
- d- İslâm’ı hafife almak, İslâm diniyle alay etmek

24) İnsanın yüce ve hâkimiyet sahibi birine boyun eğmesi, itaat etmesi, ona isyan etmeden kulluk etmesine ne denir?

a- İbâdet

b- İtaat

c- İlâh

d- Şükür

25) “Ataların dini” tâbiri ile, “inançlar” arasında ne gibi bir bağlantı kurulabilir? Bu bağlantı konusunda aşağıdaki değerlendirmelerden hangisi doğrudur?

a- İnsanların inandıkları değerler atalarından kalan değerlere uygun düşmek zorundadır.

b- Ataların bıraktıkları değerlerden doğru-yanlış ayrımı yapılmaksızın hiçbirinin önemi yoktur.

c- İnsanlar, genellikle atalarının kendilerine miras olarak bıraktıkları inançları mukaddes olarak kabul ettikleri için, Allah'ın hükmü ile ters düşenler olunca, Allah'ın hükmüne inanmak istemezler; Bu tavır, müşriklerin en belirgin özelliklerinden biridir.

d- İnsan, ne olursa olsun babasını sevmek, dedelerinden kalan mirasa sahip çıkmak zorundadır. Bunun için âdet ve gelenekleri yüceltmek, onlara kutsallık atfetmek, ataların sözünü ve yolunu ölçü olarak görmek gerekir.

26) Bilindiği gibi Müzzemmil sûresinde Firavun'dan ve ona gönderilen elçiden (Hz. Mûsâ'dan) söz edilmektedir. Hz. Mûsâ, Firavun'a İslâm'ı tebliğ etme görevi verilince Allah'a duâ ederek bazı isteklerde bulunmuştu: “*Fir'avn'a git. Çünkü o iyice azdı. Mûsâ 'Rabbim! dedi, ruhumu genişlik ver. İşimi bana kolaylaştı. Dilimin bağını çöz ki sözümü anlasınlar. Bana ailemden bir de vezir (yardımcı) ver, kardeşim Hârûn'u. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir. Ve onu işime ortak kıl...*” (20/Tâhâ, 24-32). Âyetlerin devamında Hz. Mûsâ'nın bunları niçin istediği belirtilir. Kur'an'a göre Hz. Mûsâ, bunları niçin istiyordu?

a- “Küfür düzenini yıkalım diye”

b- “Tesbih ve zikrimiz artsın diye”

c- “Bize inananların sayısı artsın diye”

d- “Fir'avn'a galip gelelim diye”

27) Zorluğun karşıtı olan; kolay, kolaylık, kolaylaştırma, hafifletme, zorluğu giderme anlamlarına gelen ve Arapça “usr” kelimesinin zıddı olan Kur’an kavramı aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Rakabe   b- řiâr   c- Sıyâm   d- Yüsr

28) “Allah size ..... diler, ... istemez” Bakara sûresi 185. âyet-i kerimesinin mealinin bir bölümü olan bu ifâdedeki boş yerlere seçeneklerden sırasıyla hangi iki kelime gelmelidir?

- a-hayır-şer   b- cennet-cehennem   c- kolaylık-zorluk   d- sevap-günah

29) Aşağıdakilerden hangisi müşrikler için doğru değildir?

- a- Allah’ın ilâhlık vasıflarını başkasına vermezler.
b- Allah’ın, göklerde hükmü geçen bir zât olduğunu kabul ederler.
c- Yeryüzündeki otorite hakkını Allah’a âit olarak görmezler.
d- Müşrikler, göklerin ve yerin yaratıcısının Allah olduğuna inanırlar.

30) Müşriklere, ‘Allah’ın indirdiklerine uyun’ denildiğinde, ne tür tepkide bulunurlar?

- a- Bu konuyu düşünüp değerlendireceklerini, araştırdıktan sonra karar vereceklerini, hangi görüşün delili kuvvetliyse ona uyacaklarını söylerler.
b- Atalarının üzerinde bulundukları yolda devam edeceklerini ifade ederler.
c- Allah’ın indirdiklerine derhal itaat ederler.
d- Herhangi bir tepki göstermeyip çağrıyı cevapsız bırakırlar.

31) Aşağıdakilerden hangisi, insanı tevhid inancından çıkarıp mürted yapmaz?

- a- Allah'tan başkasına ibâdet ve mutlak anlamda itaat etmek
- b- Allah'tan başkasına duâ ve tevekkül etmek
- c- Kur'an'daki hükümlerden bazısının günümüzde geçersiz olduğunu söylemek
- d- Mü'min olduğu halde bazı günahlar işlemek

32) İsrâ sûresinde gece namazı ile ilgili olarak ifâde edilen hususlar konusunda aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- a- Peygamberimizin gecenin bir kısmında kalkması emredilmektedir.
- b- Peygamberimize ait bir nâfile (5 vakit farz namazlarından ayrı) ibâdet konu edilmektedir.
- c- Teheccüd namazı ümmet için şarttır; ama Peygamberimiz için nâfile bir ibâdettir.
- d- Kur'an'la teheccüd edilmesi, teheccüd namazı kılınması talep edilmektedir.

33) Borç konusunda aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a- inin kurallarına uymak, müslümanın Allah'a borcudur. Bu borcunu ödemesi için insan, kulluk ve ibâdeti ölünceye kadar hayatının her alanına yayması gerekir. Bu, aynı zamanda Allah'la yapılan bir ticarettir.
- b- Kişinin kulluk görevi olarak boynuna borç olduğu halde ifâ etmediği namaz, oruç, hac gibi ibâdetler de borç kapsamı içinde değerlendirilir.
- c- Kur'an-ı Kerim, müslümanların birbirlerine sırf Allah rızâsı için güzel bir şekilde borç vermelerini tavsiye etmekte, bu borcu sanki Allah'a verilmiş gibi değerlendirmektedir.
- d- Müslümanların birbirlerine güvenmeleri çok önemli olduğu için, birbirlerinden şüphe etmeleri demek olan borçların yazılmasını Kur'an uygun görmemektedir.

34) Nâfile namazlardan hangisi Kur'ân-ı Kerim'de isim verilerek açıkça tavsiye edilmektedir?

a- Kuşluk namazı

c- Teheccüd namazı

b- Hâcet namazı

d- İstihâre namazı

35) Allah yolunda gayret göstermek, çaba sarfetmek demek olan cihad konusunda, aşağıdaki değerlendirmelerden hangisi yanlıştır?

a- Kur'ân-ı Kerim'de cihad emriyle ilgili olarak birçok yerde "Canınızla ve malınızla cihad edin" denilmektedir. O yüzden önce canla sonra malla cihad edilmelidir. Canıyla cihad edemeyen kimseler malıyla hiç cihad edemezler.

b- Cihad, bir saldırı değil; olabilecek bir saldırıya karşı yapılan bir savunmadır. İslâm'a ve müslümanlara karşı yapılan saldırıyı savabilmek üzere çaba göstermek, çalışmaktır.

c- Cihad kelimesi ile savaş kelimesi aynı anlamda değildir. Savaş, salt askerî harekât olup güce dayanırken; Cihad, askeri operasyonlar da dâhil İlâhî hedefler uğruna gösterilen fikrî, fiilî ve kalbî bütün çabaları içerisine alır.

d- Cihadın, yani Allah yolunda kararlı ve şuurlu çabanın daha çok ruhsal, yani nefisle olanına mücâhede; fikir ve İslâmî ilimlerde yapılmasına da ictihad denilir.

36) Lügat anlamı; güzel ödünç verme demek olan ve terim olarak; dinin emirlerine uygun, hiçbir maddî çıkar düşüncesi gözetmeksizin sırf Allah rızâsını kazanmak ve din kardeşinin sıkıntısını gidermek amacıyla karşılıksız borç vermeye Kur'an kavramı olarak ne ad verilir?

a- deyn

b- infak

c- fi sebilillâh

d- karz-ı hasen

37) Teheccüd namazının veya Kur'an'ı tertîl üzere okumanın özelliğiyle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim aşağıdakilerden hangi ifâdeyi kullanır?

- a- Gece neşesi   b- Gece keyfi   c- Gece huzûru   d-Gece mutluluğu

38) Aşağıdakilerden hangisi “kıyâmet”in Kur'an'da zikredilen diğer isimlerinden biri değildir?

- a- es-Sâatu   c- el-Yevmu'l-Hısâb
b- el-Yevmu'l-Ûlâ   d- el-Yevmu'l-Âhır

39) Buhârî'nin rivâyet ettiği meşhur bir hadis-i şerife göre “kaybolduğu zaman, -yani işler ehil olmayanlara verildiği zaman- kıyâmeti beklememiz gerektiği”, yani o olmayınca toplumsal kıyâmet gibi sosyal bozukluğun olacağına dikkat çekilen şey nedir?

- a- Cihad   b- Emânet   c- Sünnet   d- Kur'an

40) Kur'an-ı Kerim'in kıyâmet konusunda vurguladığı esaslar konusunda, aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- a- Kıyâmetin zamanını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği
b- Kıyâmet alâmetlerinin belirdiği ifâde edilir, ama bunlar hakkında bilgi verilmez
c- Kıyâmetin yaklaştığı, zamanının yakın olduğu ve ansızın geleceği
d- Her insanın ölümünün kendisi için kıyâmet olduğundan, tek bir kıyâmet değil, birçok kıyâmetlerin olduğu

CEVAP ANAHTARI

1 D	11 B	21 D	31 D
2 C	12 C	22 A	32 C
3 B	13 B	23 C	33 D
4 D	14 A	24 A	34 B
5 A	15 D	25 C	35 A
6 C	16 C	26 B	36 D
7 B	17 A	27 D	37 A
8 C	18 C	28 C	38 C
9 A	19 B	29 A	39 B
10 D	20 C	30 B	40 D

Son Söz

Eğer bu kitabı gerçekten okuyup mesajını anladıysanız, inşâAllah Kur'an'a daha fazla yaklaşmışsınızdır. Bu okuduğunuz kitapta varsa güzellikler Kur'anın güzellikleridir. Hatalar ise, tümüyle yazarın hatalarıdır. "O halde boş kaldığında yine kalk yorul! / Ve ancak Rabbinden ümid et, hep O'na doğrul!" (İnşirah 7-8). Kur'an'la yakınlaşmayı fırsat bilerek hemen elinize Allah'ın Kitabı'nı alıp baştan sona kadar mealıyla (ve gerektiği zaman tefsiriyle) okumaya başlamalısınız. Daha önce okuduysanız, yine yeniden ve sürekli okumalısınız. Anlayarak, yaşayışınızla ve güncel hayatla bağlantı kurup Onun gösterdiği istikamet doğrultusunda her şeyi gözden geçirerek Kur'an'a yönelmeniz, bu okuyup bitirdiğiniz kitabın yazılış amacına hizmet etmiş olacaktır.

Haydi Kur'an'a; Elimize, gönlümüze ve yaşantımıza almak ve bir daha bırakmamak için...